

თეიმურაზ უანჯიჩიძე

სელეგების
ერსი
და
ათეიზმი

გამომცემლობა „საბოთა საქართველო“
თბილისი, 1988

წიგნში განხილულია რელიგია როგორც სოციალური მოვლენა, მისი წარმოშობა, ევოლუცია და ისტორიული ფორმები; ნაჩვენებია რელიგიური და ათეისტური მსოფლმხედველობის დაპირისპირება და ურთიერთშეუღებლობა.

რ ე ც ე ნ ზ ე ნ ტ ე ბ ი:

ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. დ. გეგეშიძე,
ფილოსოფიის მეცნიერებათა კანდიდატი, დოც. შ. ესიტაშვილი.

10509—165

П _____ 41.83

М. 601 (08).83

ა ბ ტ ო რ ი ს ა ბ ა ნ

წიგნში განხილულია მეცნიერული ათეიზმის თეორიისა და რელიგიის ისტორიის ცალკეული საკითხები. ნაჩვენებია მეცნიერული ათეიზმის ადგილი. მნიშვნელობა და პრაქტიკული ღირებულება მარქსისტულ მსოფლმხედველობრივ სისტემაში. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა მეცნიერული ათეიზმის ორი ასპექტის ჩვენებას. 1. რელიგიის როგორც არამეცნიერული მსოფლმხედველობის უარყოფას და 2. ჰუმანისტური ათეისტური მსოფლმხედველობის დამკვიდრებას.

ათეისტები დაწვრილებით იკვლევენ რელიგიის წარმოშობის, მისი ევოლუციისა და თანამედროვე პირობებში არსებობის მიზეზებს, რელიგიის სოციალურ, გნოსეოლოგიურ და ფსიქოლოგიურ ფესვებს. მეცნიერული ათეიზმი რელიგიის შიშველი უარყოფა კი არ არის, არამედ მეცნიერულად დასაბუთებული, არგუმენტირებული კრიტიკაა.

როგორც ცნობილია, რელიგიამ სანამ თანამედროვე მონათეისტურ სახეს მიიღებდა დიდი და მრავალფეროვანი გზა განვლო, მრავალი გარეგნული გარსი გამოიცვალა. წიგნში ფართოდ ადგილი ეთმობა რელიგიის უმარტივესი ისტორიული ფორმების განხილვას:—ფეტეშიზმს, მაგიასა და ანიმიზმს. ვრცლადაა განხილული წარმართული სარწმუნოების ისტორია საქართველოში, ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის წარსული და თანამედროვეობა, ნაჩვენებია განვითარების ის ტენდენციები, რომლებიც შეინიშნება თანამედროვე მსოფლიო რელიგიებში.

წიგნში გარკვეული ადგილი დაეთმო ზოგიერთ ქრისტიანულ დღესასწაულს, ტრადიციას, წეს-ჩვეულებას. მასში დაწვრილებითაა განხილული მსხვერპლშეწირვის ოდითგან მომ-

დინარე წეს-ჩვეულება, აღდგომის ქრისტიანული დღესასწაული, ზოგიერთი სხვა მასალა. ამ საკითხებთან დაკავშირებით კი გარჩეულია იესო ქრისტეს ისტორიულობისა და მითიურობის ჯერაც გადაუწყვეტელი პრობლემა.

წიგნის ბოლო ნაწილში ლაპარაკია ათეისტური აღზრდის პრობლემებზე და ამოცანებზე. ათეისტურ აღზრდაზე ოჯახში, სკოლაში, უმაღლეს სასწავლებელში. დაწვრილებითაა დახასიათებული თანამედროვე მორწმუნე, მისი ფსიქოლოგია, მითითებულია იმ განსხვავებებზე, რომელიც არსებობს რელიგიის „ძველ“ და „ახალ“ მიმდევრებს შორის. ყურადღება მახვილდება რელიგიისა და ტრადიციების ურთიერთმიმართების, ახალი ტრადიციების, წეს-ჩვეულებებისა და დღესასწაულების დანერგვის საკითხებზე.

მეცნიერული ათეიზმი და თანამედროვეობა

„ათეოს“ ბერძნული სიტყვაა და ღმერთის უარყოფას ნიშნავს (ა—უარყოფა, თეოს—ღმერთი). მართალია, ღმერთის ცნება ერთ-ერთი უმთავრესი და უმნიშვნელოვანესია რელიგიაში, მაგრამ ერთადერთი არ არის. მეცნიერული ათეიზმი უარყოფს არა მარტო ღმერთის რწმენას, არამედ ნებისმიერ რელიგიურ შეხედულებას. იქნება ეს წარმოდგენები ეშმაკებზე, ანგელოზებზე, სხვა რელიგიურ პერსონაჟებზე, იმქვეყნიურ ცხოვრებაზე, სულის უკვდავებაზე, მკვდრეთით აღდგომაზე, პირველქმნილი ცოდვის მონანიება-გამოსყიდვა ან თუ სხვა რელიგიურ დოგმებზე.

რაც შეეხება გამოთქმას „მეცნიერული“, იგი პირველ ყოვლისა ამ მოძღვრების სისწორესა და სრულყოფაზე მიუთითებს და იმაზეც მიგვანიშნებს, რომ არსებობდა ათეიზმის სხვა ადრინდელი ფორმებიც.

როგორც ცნობილია, პირველი ათეისტური შეხედულებები შორეულ წარსულში წარმოიქმნა რელიგიასთან ერთად. რასაკვირველია, ეს შეხედულებები ვერ იქნებოდა სრულყოფილი ან თანმიმდევრული, რადგან დაბალ მეცნიერულ ცოდნაზე იყო ნაგები, მაგრამ, ასევე არასრულყოფილი და არათანმიმდევრული გახლდათ იმდროინდელი რელიგიური შეხედულებანიც, სავსე წინააღმდეგობებითა და ურთიერთდაპირისპირებებით.

ათეიზმის ისტორიული ფორმები განსხვავდება ერთმანეთისგან იმისდა მიხედვით, თუ განვითარების რა დონეზე იდგა საზოგადოება, როგორ მეცნიერულ ბაზას ეყრდნობოდა. საზოგადოების რომელი ფენის განწყობილებებსა თუ ინტერესებს გამოხატავდნენ ათე-

ისტორიი შეხედულებანი. ბრძოლა რელიგიასა და ათეიზმს შორის, ისევე როგორც იდეალიზმსა და მატერიალიზმს შორის, საზოგადოების განვითარების ყველა ეტაპზე კლასთა ბრძოლის იდეოლოგიური გამოხატულება იყო.

ჩვეულებრივ, ათეიზმის ისტორიულ ფორმებად ასახელებენ სკეპტიციზმს, თავისუფალმოაზროვნეობას, დეიზმს, პანთეიზმს და ა. შ. არსებობს სხვაგვარი კლასიფიკაცია: სტიქიური, არასრული, არათანმიმდევრული მარქსამდელი ათეიზმი. არც შინაარსით და არც მოცულობით ისინი მეცნიერულ ათეიზმს არ შეესატყვისებიან.

ათეიზმი ადრინდელი ფორმით მართალია, გამოდიოდა რელიგიის ცალკეული, მოძველებული, ანაქრონიზმადქცეული დოგმების, გაქვავებული ორთოდოქსიის წინააღმდეგ, აკრიტიკებდა რელიგიურ ლიტერატურას, დასცინოდა სამღვდელოების ამორალიზმსა და გაბრწინილობას, მაგრამ, მაინც, ამგვარი კრიტიკა არ იყო სრული და თანამიმდევრული. საქმე ისაა, რომ რელიგიის ერთი დოგმის ნაცვლად იგი კვლავ რელიგიას გვთავაზობდა. თუმცა უფრო გონივრულს, დახვეწილსა და მისაღებს განათლებული ადამიანისათვის.

მარქსამდელი ათეიზმი ბოლომდე ვერ ჩასწვდა რელიგიას, მან ვერ შეძლო ეჩვენებინა ნიში ჭეშმარიტი არსი, ვერ ახსნა მისი წარმოშობა და განვითარების ნამდვილი მიზეზები. რაც მთავარია ვერ გასწავლა რელიგიაზე გაპარჩევის გზები და საშუალებები.

ნოუხედავად ამისა, ათეიზმის ადრინდელმა ფორმებმა, სხვა მატერიალისტურ შეხედულებებთან ერთად, მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა კაცობრიობის ისტორიაში. ხელი შეუწყო მეცნიერების პროგრესს, საზოგადოების წინსვლას.

მეცნიერულმა ათეიზმმა მიიღო და შეითვისა ყოველივე პროგრესული, რაც მარქსამდელ ათეიზმს ჰქონდა. მან სათანადოდ ახსნა რელიგიის სოციალური ბუნება, მონახა რელიგიის წარმოშობის სოციალური და გნოსეოლოგიური ფესვები. პირველმა დაუკავშირა რელიგიასთან ბრძოლა კლასობრივ ბრძოლას. არა მარტო ახსნა რელიგია, როგორც სინამდვილის დამახინჯებული, ილუზორული ასახვა, არამედ გვიჩვენა მისი დაძლევის გზები და საშუალებებიც.

მეცნიერული ათეიზმის საგანს ყოფენ სამ შემადგენელ ნაწილად: რელიგიათმცოდნეობად, ათეიზმის ისტორიად და მეცნიერულ-ათეისტურ აღზრდად. პირველი ნაწილი გვაცნობს რელიგიის ისტორიას, დაწყებულს მისი უმარტივესი ფორმებიდან, დამთავრებულს თანამედროვე მსოფლიო რელიგიებით, მეორე—უშუალოდ

ათეისტური აზრის ევოლუციას შორეული წარსულიდან დღემდე. ხოლო მესამე — იმ მეთოდებს, ხერხებსა და საშუალებებს, რომელთა მეშვეობითაც შესაძლებელი ხდება რელიგიური შეხედულებების დაძლევა და მეცნიერულ-ათეისტური მსოფლმხედველობის დანერგვა.

ათეიზმი და მატერიალიზმი

ათეიზმის ნებისმიერი ფორმა ყოველთვის დაკავშირებული იყო ამა თუ იმ სახის მატერიალიზმთან, მეცნიერული ათეიზმი დიალექტიკური და ისტორიული მატერიალიზმის მოძღვრებიდან გამომდინარეობს. რაც შეეხება რელიგიას, იგი ყოველთვის იყო და დღესაც არის დაკავშირებული იდეალიზმთან. მატერიალიზმი და ათეიზმი ერთი მხრივ, ხოლო იდეალიზმი და რელიგია მეორე მხრივ, უპირისპირდება ერთმანეთს, უპირველეს ყოვლისა, ფილოსოფიის მთავარი საკითხის გადაჭრაში; თუ რა არის პირველადი, ყოფიერება განსაზღვრავს ცნობიერებას თუ ცნობიერება ყოფიერებას, საზოგადოებრივი ყოფიერება საზოგადოებრივ ცნობიერებას თუ პირიქით. სხვაგვარად ეს საკითხი ასე ისმის: სამყარო შექმნა ღმერთმა, თუ აღამიანებმა შექმნეს ღმერთი თავის სახისა და ხატის მსგავსად.

მატერიალიზმი და მასთან ერთად ათეიზმიც ამტკიცებს, რომ სამყაროს ერთიანობა მის მატერიალურობაშია, რომ სამყარო იყო, არის და იქნება, არავის შეუქმნია, თავისთავად არსებობს და ვითარდება საკუთარი კანონზომიერების მიხედვით. სამყაროს შეცნობა და მისი გარდაქმნა შესაძლებელია.

ამის საწინააღმდეგოდ, იდეალიზმმა იდეა გამოაცხადა პირველად, საწყის წერტილად. ყოფიერება, მატერიალური სამყარო — მეორადი. ფაქტიურად ამასვე ქადაგებს რელიგიაც, რომელმაც სამყაროს შემოქმედად ზებუნებრივი არსება — ღმერთი გამოაცხადა.

მართალია, ზოგიერთი იდეალისტი-ფილოსოფოსი აკრიტიკებს რელიგიას, სამყაროს შემოქმედად არ ასახელებს ღმერთს (მაგალითად, ჰეგელი სამყაროს სუბსტანციად აბსოლუტურ სულს, იდეას აცხადებდა), მაგრამ საბოლოო ანგარიშით მაინც რელიგიას ემსახურება. როგორც ლენინი თვლიდა, „ფილოსოფია, რომელიც გვასწავლის, თვით ფიზიკური ბუნება წარმოებულია, — წმინდა წყლის ზუცობის ფილოსოფიაა, თუ ბუნება წარმოებულია, თავისთავად გა-

საგებია, რომ იგი შეიძლება ისეთი რამის წარმოებული იყოს, რაც უფრო დიდი, მდიდარი, ფართო და ძალოვანია, ვიდრე ბუნება, ისეთი რამის რაც არსებობს, ვინაიდან ბუნების „წარმოსაშობად“ საჭიროა რომ რაღაც ბუნების დამოუკიდებლად არსებობდეს, მაშასადამე, არსებობს რაღაც ბუნების გარეშე და, მასთან, ისე, რაც ბუნებას წარმოშობს, ჩვენებურად ამას ღმერთი ჰქვია¹.

რასაკვირველია, არ შეიძლება იდეალიზმისა და რელიგიის გაიგივება. რელიგია ბრმა, შეუმოწმებელ რწმენას ეყრდნობა და ეფუძნება, იდეალიზმი კი თავისი მოსაზრებების დამტკიცებას მეცნიერული არგუმენტებით ცდილობს. იმას, რასაც რელიგია ვულგარულად და უხეშად გეთავაზობს (მაგალითად, ღმერთს, რწმენას), იდეალისტური ფილოსოფია მეცნიერულ საბურველში ახვევს და მეცნიერულ სახეს აძლევს. მაგრამ მათი არსი ერთია. ფიდეიზმი, როგორც ლენინი წერდა, ხუცობის ფაქიზი ფორმაა².

მატერიალიზმისა და ათეიზმის კავშირი, ისევე როგორც იდეალიზმისა და რელიგიის კავშირი, იმდენად მტკიცე იყო, ხოლო, იდეალიზმი და რელიგია დღესაც ისეთ ურთიერთკავშირშია, რომ შეგვიძლია ვთქვათ ფილოსოფიის ისტორია მარტო მატერიალიზმისა და იდეალიზმის ბრძოლა კი არ არის, არამედ ათეიზმისა და რელიგიის ბრძოლის ისტორიაცაა.

„საკითხი იმის შესახებ, — წერდა ვ. ი. ლენინი, — შექმნა თუ არა ღმერთმა სამყარო... არის საკითხი გრძნობადისადმი სულის დამოკიდებულების შესახებ — ფილოსოფიის უმნიშვნელოვანესი და უძნელესი საკითხი, ფილოსოფიის მთელი ისტორია ამ საკითხების ირგვლივ ტრიალებს—დავა სტოელთა და ეპიკურელთა, პლატონელთა და არისტოტელელთა, სკეპტიკოსებისა და დოგმატიკოსების ძველ ფილოსოფიაში, ნომინალისტებისა და რეალისტებისა შუა საუკუნეებში, იდეალისტებისა და „რეალისტებისა თუ ემპირისტებისა“ ახალ დროში“³.

ბევრი ფილოსოფოსი (როგორც წარსულში, ისე ახლაც) უარყოფდა და უარყოფს ფილოსოფიის მთავარი საკითხის გადაჭრის შესაძლებლობას. აქვს კი რაიმე პრაქტიკული მნიშვნელობა ამ საკითხის გადაწყვეტას — ღმერთი არსებობს და მან შექმნა სამყარო, თუ ადამიანებმა თვითონ შექმნეს წარმოდგენა მასზე?

1 ვ. ი. ლენინი. თხზ., ტ. 14, გვ. 287—288.

2 იქვე, გვ. 457.

3 ვ. ი. ლენინი. თხზ., ტ. 38, გვ. 61—62.

ამ საკითხის გადაწყვეტის პრაქტიკულ საპირობებაზე, მის დიდ საზოგადოებრივ მნიშვნელობაზე კარგად მიუთითა რელიგიის ცნობილმა მკვლევარმა, სტრასბურგის უნივერსიტეტის პროფესორმა პროსპერ ალფარიკმა:

„ღმერთის იდეა, — წერდა იგი, — რომელმაც შექმნა სამყარო და მართავს მას, სულის იდეა — სპირიტუალისტური და უკვდავი საწყისისა, რომელიც ღვთის მსახურებისათვის არის შექმნილი; კულტის იდეა, რომელიც წინდახედულად არის შექმნილი, რათა შენარჩუნებული იქნეს მუდმივი ურთიერთობა სულსა და ღმერთს შორის — ეს არაა უსაქმო, ფუჭი სპეკულაცია...

თუკი მართალია, რომ სამყაროს ღმერთი განაგებს, მაშინ წესრიგი, რომელიც დედამიწაზე არსებობს, მისი დამყარებულია. ამიტომ საჭიროა პატივი ვცეთ და დავაფასოთ ეს წესრიგი. გადახვევა ნისგან ან შეცვლა სხვა წესრიგით, თვით გაუმჯობესებაც კი თავზელობა და კადნიერებაა;

თუკი მართალია, რომ ადამიანის სული უკვდავია, მაშინ ამქვეყნიური ცხოვრება არ ღირს იმად, რომ მასზე ვიზრუნოთ. ის ხომ მხოლოდ მომენტია უსასრულობაში, შესაბამისად მას მნიშვნელობა ენიჭება მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც შესაძლებლობას გვაძლევს შევიძინოთ ისეთი ღირსებები, რაც აუცილებელია მომავალი ცხოვრებისათვის. მართლაც, რა მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ როგორ წარმართება ჩვენი ცხოვრება, თუკი ამქვეყნიურ გაჭირვებათა ფასად შევძლებთ მარადიული ნეტარების მოპოვებას უკეთეს სამყაროში?

თუკი მართალია, რომ კულტის მსახურებმა იციან გზა მუდმივი ნეტარებისაკენ, თუკი მათ ღმერთმა მიანდო ილაპარაკონ მისი სახელით და წაიყვანონ ხალხი მისკენ, ჩვენ აღარაფერი დაგვრჩენია გარდა იმისა, რომ დავემორჩილოთ მათ და გავყვეთ მათ მიერ ნაჩვენებ გზას. ბრძენია არა ის, ვინც ცდილობს მიაღწიოს ჰეშმარტებას თავისი გონების მეოხებით, არამედ ის, ვინც ყველაფერში ემორჩილება რწმენის მოთხოვნებს.

ამგვარად, მორწმუნეთა მასა, ცდუნებული მისტიკური ოცნებით მომავალ ნეტარებაზე, შეცდენილი იმქვეყნიური ცხოვრების ნირაჟით, ველარ აღიქვამს სინამდვილის იმ ხელშესახებ რეალობას, რომელიც მის ირგვლივ სუფევს, ისინი არც ჩივიან იმ უბედურებაზე, რომელიც თავს ატყდებოდა ცხოვრებაში, მათ არ შურთ იმ მცირერიცხოვანი რჩეულებისა, რომლებიც ხალხის თვალწინ

სარგებლობენ იმ სიკეთეებით, რომლებიც მორწმუნეთა შრომის უშუალო ნაყოფს წარმოადგენს. ეს უთანასწორობა მათ ეჩვენებათ თვით ღმერთის მიერ დადგენილად, ამიტომ აზრად არ მოსდით გაწოთქვან უკმაყოფილება მის მიმართ“¹.

ამრიგად, ღმერთის არსებობა-არარსებობის პრობლემის გადაწყვეტაზე ბევრი რამ არის დამოკიდებული, იგი მრავალმხრივ განაპირობებს საზოგადოების სოციალურ, პოლიტიკურ, ზნეობრივ თუ სხვა შეხედულებებს. მისი გათვალისწინებით მუშავდება ადამიანთა ცხოვრების წესი, ის იდეალები, რომლებისავენაც კაცობრიობა უნდა ისწრაფოდეს. მართალია, ეს პრობლემები დღესაც იდეოლოგიური ბრძოლის, დაუცხრომელი დავის და კამათის საგანია, მაგრამ ყველა ეპოქაში ისინი თავისებურად წყდებოდა. შესაბამისად მის ჯადაწყვეტას ახლაც დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა ენიჭება.

მეცნიერული ათეიზმის ორი ასპექტი

მეცნიერული ათეიზმის საგანში არჩევენ ორ ასპექტს: კრიტიკულსა და პოზიტიურს. კრიტიკული ასპექტი ამხელს რელიგიას როგორც არასწორ, არამეცნიერულ მსოფლმხედველობას, აკრიტიკებს მისი გამოვლენის ყველა ფორმას, იბრძვის რელიგიური ცხოვრების წესის, რელიგიური ზნეობის, მისი ღირებულებების წინააღმდეგ, აჩვენებს მის რეაქციულ ხასიათს მეცნიერების პროგრესის, საერთოდ, საზოგადოების განვითარების ისტორიაში. ათეიზმის კრიტიკული ასპექტი უდიდეს როლს ასრულებდა და დღესაც ასრულებს რელიგიურ მსოფლმხედველობასთან ბრძოლაში.

ათეიზმის მეორე, პოზიტიურ-კონსტრუქციული ასპექტი ეხმარება ადამიანებს მეცნიერული მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებაში, სწორ ორიენტაციაში, მეცნიერული ათეიზმი უნერგავს ადამიანებს თავიანთი შესაძლებლობების დიდ რწმენას და შთაავგონებს, რომ ის უზარმაზარი ენერგია, რასაც ისინი საუკუნეთა მანძილზე ახმარდნენ არარსებული ღმერთების, ანგელოზებისა თუ სხვათა თაყვანისცემას, საკუთარი თავისა და საზოგადოების სასარგებლოდ გამოიყენონ.

იმისათვის, რომ ადამიანი ნამდვილად ბედნიერი და თავისუფა-

¹ Шарль Эпшлен, Происхождение религии, М., 1954, с. 6.

ლი იყოს ერთადერთი რეალური — ამქვეყნიურ ცხოვრებაში, მან უარი უნდა თქვას საიქიოს ილუზორულ იმედებზე, იმ ერთგვარ მოჩვენებით ნუგეშზე, რომელსაც რელიგია გვპირდება და რომელიც თავის დროზე კარლ მარქსმა ოპიუმის, მათრობელას შეადარა. მსოფლიო პროლეტარიატის ბელადს ადამიანთა ილუზორული ბედნიერების გაუქმება მისი ნამდვილი ბედნიერების წინაპირობად მიაჩნდა.

ზებუნებრივ არსებაზე, მის განგებაზე უარის თქმით ადამიანი წინა პლანზე თავის თავს აყენებს, ამკვიდრებს საკუთარ არსებობას, ჯერ კიდევ დიდი გერმანელი ფილოსოფოსი-მატერიალისტი ლუდვიგ ფოიერბახი წერდა: როდესაც მე უარყოფ ღმერთს, ჩემთვის ეს ნიშნავს, რომ მე უარყოფ ადამიანის უარყოფასო¹.

მეცნიერული ათეიზმი არა მარტო უარყოფს ღმერთს და მის განგებას, არამედ პასუხსაც იძლევა ყველა ადამიანურ პრობლემაზე. „რელიგიის კრიტიკა, — წერდა კარლ მარქსი, — ათავისუფლებს ადამიანს ილუზიებისაგან, რათა მან იაზროვნოს, იმოქმედოს და ილუზიებისაგან განთავისუფლებულმა გონიერმა ადამიანმა ისე აშენოს თავისი სინამდვილე“². იქვე დასძენდა: „რელიგიის კრიტიკა მთავრდება იმით, რომ ადამიანი უმაღლესი არსებაა ადამიანის-თვის“³.

მეცნიერული ათეიზმის ორივე ეს ასპექტი უაღრესად მნიშვნელოვანია, ისინი ერთმანეთს ავსებენ, მაგრამ ათეიზმის კრიტიკულ ნაწილს უფრო დიდი ხნის ისტორია აქვს. მას განსაკუთრებული მნიშვნელობა იმ პერიოდებში ჰქონდა, როდესაც რელიგიას წამყვანი და გადამწყვეტი პოზიციები ეკავა და მთლიანად განსაზღვრავდა საზოგადოებრივ ცხოვრებას. ასეთ პირობებში რელიგიური მსოფლმხედველობის კრიტიკა ათეიზმის ერთადერთი შესაძლებელი გზა იყო. რასაკვირველია, ამ ასპექტს არც დღეს დაუკარგავს თავისი მნიშვნელობა, მაგრამ მეცნიერული ათეიზმის მომავალი მეორე — პოზიტიურ ასპექტთან არის დაკავშირებული. ის იარსებებს მაშინაც, როდესაც ადამიანები მთლიანად განთავისუფლდებიან რელიგიური შეხედულებებისაგან.

1. Фейербах Л. Избранные философские произведения, М., 1955. Т. 2, с. 807.

2. К. Маркс и Ф. Энгельс, соч., т. I, с. 415.

3. იქვე, გვ. 422.

რატომ ვამახვილებთ ყურადღებას მეცნიერულ-ათეისტური საკითხების გაშუქებაზე თანამედროვე პირობებში, რა პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს მათ შესწავლას?

მეცნიერულ-ათეისტური საკითხების აქტუალობა მრავალი გარემოებით არის განპირობებული, მაგრამ მათ შორის უმთავრესი და განმსაზღვრელი მაინც რელიგიურ ორგანიზაციათა სიძლიერე და აქტიურობაა. მართალია, მე-20 საუკუნეში რელიგიისა და ეკლესიის გავლენა საგრძნობლად დაეცა, საბჭოთა კავშირი და სოციალისტური ქვეყნები მასობრივი ათეიზმის ქვეყნებად იქცნენ, მაგრამ ეს უფლებას არ გვაძლევს თავი დავიმშვიდოთ, რადგან რელიგიასა და რელიგიურ ორგანიზაციებს მიუხედავად კრიზისისა, ჯერაც დიდი გავლენა აქვთ ათეულობით და ასეულობით მილიონ ადამიანზე. მათ ხელშია უდიდესი სახსრები, პრესა, რადიოსადგურები, ტელევიზია. რელიგიური თუ პოლიტიკური ორგანიზაციები, პარტიები, რომელთაც ბევრ ქვეყანაში წამყვანი პოზიციები უკავიათ.

რელიგიური ორგანიზაციები ყოველგვარ საშუალებას მიმართავენ მრევლის მიზიდვისათვის. ამ მიზნით ისინი ცდილობენ თანამედროვე პირობებსაც შეეგუონ. არ ერიდებიან თავიანთ რჯულთ-მოძღვრებისა თუ ცალკეული დოგმატების, წეს-ჩვეულებების, რიტუალების მოდერნიზებას, შეძლებისდაგვარად უარს ამბობენ ზოგიერთ ისეთ დებულებაზე, რომელიც აშკარად ეწინააღმდეგება მეცნიერებას.

თანამედროვე თეოლოგები ცდილობენ დაამტკიცონ რელიგიისა და მეცნიერების თანაარსებობის შესაძლებლობა. ზოგჯერ კი რელიგია მეცნიერების მფარველადაც გამოიყვანონ. დროდადრო ამ მიზნით ეწყობა სამეცნიერო კონფერენციები და სიმპოზიუმები, რომელთა შედეგებმაც უნდა დაადასტუროს თეოლოგიის მონაცემები. თეოლოგები მიუთითებენ მეცნიერების დიდ მნიშვნელობაზე კაცობრიობის ისტორიაში, მაგრამ იქვე დასძენენ, რომ მეცნიერებას შეუძლია მისწვდეს მხოლოდ შეფარდებით ქეშმარიტებას, ხოლო აბსოლუტური ქეშმარიტება მარტო ღმერთის ხელთაა და მისი შეცნობა შესაძლებელია მხოლოდ რელიგიური ცდით.

თანამედროვე პირობებში რელიგიური ორგანიზაციები მარტო თავს კი არ იცავენ, არამედ იერიშზეც გადადიან და ყოველი ლო-

ნათ ცდილობენ თავიანთი მსოფლმხედველობის გადარჩენას. მათი პირველი „სამიზნე“ იყო და არის მეცნიერული ათეიზმი. ყველა რელიგია და რელიგიური ორგანიზაცია თავგამოდებით ებრძვის მას. ცხადია, ყველას ერთნაირი პოზიცია არ უკავია ამ ბრძოლაში და ერთნაირი არგუმენტები არ მოჰყავს მის უარსაყოფად, მაგრამ მათ ერთი რამ აქვთ საერთო: სიძულვილი და ბიოლოგიური მტრობა ათეიზმის მიმართ. ათეიზმის ფალსიფიკატორთა მიხედვით, რელიგიის უარყოფა არასრულყოფილი, მანკიერი ადამიანების ხედურია, იგი გამოწვეულია რელიგიური გრძნობის დეფორმაციით. ათეისტები მოკლევადიანი არიან უნარს იცხოვრონ სულიერი ღირებულებებით, ათეიზმი მხოლოდ ანომალიაა.

ბევრი კრიტიკოსი ცდილობს ერთმანეთს დააშოროს მარქსიზმი და ათეიზმი, დაამტკიცოს, რომ ათეიზმი მხოლოდ პოლიტიკური კონცეფციაა, რომელიც მარქსიზმმა გამოიყენა თავისი პოლიტიკური მიზნებისათვის, რომ ათეიზმის დოგმა არ არის აუცილებელი შემადგენელი ნაწილი მარქსისტული მატერიალისტური მსოფლმხედველობისა, რომ ათეიზმს არც თეორიულად და არც პრაქტიკულად არა აქვს საფუძველი, პოზიტიური პრინციპები და იდეალები, რომ იგი უარყოფს სულიერ ღირებულებებს და ყველაფერი დაჰყავს მხოლოდ ცხოვრებისეულ ანგარიშობაზე, იგი ადამიანებში ზრდის მიდრეკილებას მატერიალური ინტერესებისადმი და საბოლოო ანგარიშით, ურწმუნობამდე დადის. ზოგიერთი თეოლოგი ცდილობს ათეიზმი, რელიგიის მსგავსად, გარკვეულ რწმენად, სარწმუნოების ნაირსახეობად გამოაცხადოს. მეცნიერული ათეიზმი მართლაც არის რწმენა, მაგრამ იგი რელიგიური დოგმებიდან და წარმოდგენებიდან აღმოცენებული ბრმა რწმენა კი არ არის, არამედ მეცნიერებისა და საზოგადოების განვითარების კანონებზე დაყრდნობილი მსოფლმხედველობაა.

მიზანი ყველა აღნიშნული კონცეფციისა ნათელია. სახელი გაუტეხოს მეცნიერულ ათეიზმს, დაბადოს ექვი მისი სოციალური ღირებულებისადმი. ეს ცდები საბოლოო ანგარიშით, მიზანს ვერ აღწევს, მაგრამ მათი იგნორირება, უყურადღებოდ, მხილების გარეშე დატოვება, ცხადია, შეცდომა იქნებოდა.

კაპიტალისტურ ქვეყნებზე რომ აღარაფერი ვთქვათ, რელიგიურ ორგანიზაციებს ჯერ კიდევ ძლიერი პოზიციები უკავიათ სოციალისტურ ქვეყნებშიც და თვით საბჭოთა კავშირშიც, ისინი განსაკუთრებით ცდილობენ მიიზიდონ და დააინტერესონ ახალგაზრდობა,

რადგან კარგად იციან, რომ მის გარეშე ეკლესიას მომავალი არა აქვს.

რელიგიური ორგანიზაციები სარგებლობენ საბჭოთა კონსტიტუციის მიერ მინიჭებული ფართო უფლებებით და აქტიურად იბრძვიან რელიგიური იდეების გავრცელებისათვის და შერყეული რწმენის განმტკიცებისათვის.

რელიგიური ორგანიზაციების ასეთ აქტიურობას წინ უნდა აღუდგეს მეცნიერულ-ათეისტური პროპაგანდა. უპირველესი ამოცანაა ჩვენ მხარეზე გადმოვიყვანოთ ახალგაზრდები და შევაიარაღოთ ისინი სწორი მეცნიერული მსოფლმხედველობით, რაც ხელს შეუწყობს ამ ადამიანების სოციალური აქტივობის ზრდას.

მაგრამ ათეისტთა საზრუნავი მარტო მორწმუნეებთან მუშაობით როდი ამოიწურება. ჩვენ საზოგადოებაში ბევრი ინდიფერენტულად არის განწყობილი როგორც რელიგიის, ისე ათეიზმის მიმართ. მათ არ უკავიათ აქტიური, ცხოვრებისეული პოზიცია, არა აქვთ ჩამოყალიბებული სწორი, მატერიალისტურ-ათეისტური მსოფლმხედველობა. ასეთი ადამიანების მეტადიდი ათეისტებად გაზრდა, მეცნიერულ-ათეისტურ მუშაობაში ჩაბმა, მათ ცნობიერებასა თუ საქციელში წარსულის მავნე გადმონაშთების დაძლევა, მეცნიერული ათეიზმის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა.

როგორ ვიძახებოთ

მითითებული რელიგია და რელიგიური მიმდინარეობა სამყაროსა და ადამიანის რაობის ახსნასთან ერთად, გვთავაზობს გარკვეული ცხოვრების წესსაც — რა უნდა აკეთონ ადამიანებმა, რა ჰაზონ, რა სვან, რა ჩაიცივან, როგორი ვარცხნილობა ატარონ, რა ღირებულებებს სცენ პატივი, როგორი უნდა იყოს მათი დამოკიდებულება საზოგადოების, მშობლების, შვილების, ოჯახისადმი, რა დროს უნდა იწუხონ და რა დროს იმხიარულონ. ეკლესია მთლიანად წარმართავდა მორწმუნის ცხოვრებას, მკაცრ რეგლამენტაციას უწყევდა მას და ცდილობდა, რომ ადამიანთა გონება მუდამ სარწმუნოებასა და ღმერთზე ფიქრით ყოფილიყო დაკავებული.

ეკლესიის მიერ მორწმუნეთა ასეთი უსიტყვო მორჩილების მოთხოვნისა და მკაცრი რეგლამენტაციის მიზანი ლოგიკურად გამომდინარეობდა რელიგიური მოძღვრებიდან, რომლის მიხედვითაც

ჩვენი ცხოვრება ამქვეყნიური და იმქვეყნიური, სხვაგვარად სააქაო და საიქიო ცხოვრებისაგან შედგება. თეოლოგთა მიხედვით, სააქაო ცხოვრება დროებითი და წარმავალია, ხოლო საიქიო—საბოლოო და მარადიული. ვინაიდან საიქიო ცხოვრება საბოლოოდ და მარადიულად ცხადდებოდა, ხოლო ამქვეყნიური — გარდამავალ პერიოდად, ამიტომ სააქაო ცხოვრება მთლიანად უნდა დათმობოდა იმქვეყნიურ ცხოვრებაში გადასასვლელად მზადებას. ითვლებოდა და ითვლება, რომ სამოთხეში მოხვედრა შესაძლებელია მხოლოდ განსაკუთრებული ცხოვრებით, ღოცვით, კურთხევით, რელიგიურ მოთხოვნათა ზუსტად შესრულებით და რაც მთავარია, ღმერთის გულის მოგებით. თეოლოგიის ამ ძირითადი მოთხოვნით იყო განპირობებული რელიგიური მორალიც და ცხოვრებისეული იდეალებიც. თითოეული რელიგია მორწმუნეებს სთავაზობდა და სთავაზობს მაგალითებს, პირად ცხოვრებაში სახელმძღვანელოდ. ბუდისტებისათვის ეს იყო ბუდა, ქრისტიანებისათვის — იესო ქრისტე, ისლამისათვის — მუჰამედი და ა. შ. გარდა ამ ღმერთებისა თუ წინასწარმეტყველებისა, თითოეულ რელიგიაში უხვად არის სხვა რელიგიური პერსონაჟებიც, რომელთა ცხოვრებაც სამაგალითოდ ითვლება მრევლისათვის.

რელიგიურ წმინდანთა ცხოვრებისათვის დამახასიათებელი იყო ღმერთის, მისი ყოვლისშემძლეობის უსაზღვრო რწმენა, მისთვის თავდადება, ამქვეყნიური ცხოვრების სიკეთეზე უარის თქმა, შიმშილი, მღუმარება, გაჭირვების ატანა და მოთმინება, გაუთავებელი ღოცვა და მარხულობა. თეოლოგთა აზრით, მხოლოდ ასეთი გზით მიიღწევა იმქვეყნიური ბედნიერება. ცხადია, ყველა მორწმუნე ვერ გაიმეორებს იმ „სულიერ გმირობას“, რომელსაც რელიგიური წმინდანები სჩადიოდნენ და ვერც იესო ქრისტესავით შეეწირებოდა კაცობრიობის ცოდვათა გამოსყიდვას, მაგრამ ეს მაგალითები მაინც რჩება უდიდეს ზნეობრივ სიმალლეებად, რომლისკენაც ისწრაფვის თითოეული მორწმუნე.

წმინდანთა ამ „სულიერ გმირობებს“, ტანჯვასა და წვალებას, რასაც ესოდენ დიდ რეკლამას უწევდა და უწევს ეკლესია, იოტი-სოდენა სარგებლობა არ მოუტანია საზოგადოებისათვის, ხოლო თვითგვემასა და ცხოვრებისეულ სიკეთეზე ზელის აღებას ასობით მილიონი ადამიანისათვის მოუწამლავს ამქვეყნიური ყოფა.

რელიგია საუკუნეთა მანძილზე უდიდეს დახმარებას უწევდა გაბატონებულ კლასს ექსპლუატაციის შენარჩუნებაში. ღარიბებსა

და ჩაგრულებს საუკუნეთა მანძილზე უქადაგებდა, რომ საჭირო იყო თავი მოედრიკათ, მოეთმინათ, რადგან ამ გზით სამოთხეში მოხვდებოდნენ.

ასეთ გაგებას დაუპირისპირდა ათეისტური ცხოვრების წესი, რომელმაც უარი თქვა ყოველგვარი ზებუნებრივი არსების თაყვანისცემაზე, ცხოვრების ამქვეყნიურ და იმქვეყნიურ პერიოდებად დაყოფაზე, ყოველგვარ სამოთხესა და ჯოჯოხეთზე. მეცნიერული ათეიზმის მიხედვით, ადამიანი მხოლოდ ერთხელ ცხოვრობს, ამიტომ მან ეს დრო უნდა გამოიყენოს არა ილუზორული ზებუნებრივი არსების თაყვანისცემისა და გულის მოგებისათვის, არამედ საკუთარი არსებობის დამკვიდრებისათვის. მეცნიერული ათეიზმი ეწმარება ადამიანებს იპოვონ საკუთარი თავი, საზოგადოებისათვის გამოიყენონ ის უზარმაზარი ენერგია და დრო, რასაც საუკუნეთა მანძილზე ფუჭად და ამაოდ ფლანგავდნენ.

„რელიგია, — წერდა ვ. ი. ლენინი ბავის კონსპექტში ფოიერბახის წიგნზე „ლექციები რელიგიის არსების შესახებ“, — აძლევს იდეალს, ადამიანისათვის საჭიროა იდეალი, მაგრამ ადამიანური, ბუნების შესაბამისი და არა ზებუნებრივი“... „დაე ჩვენი იდეალი იყოს არა დასაქუთრისებული, სხეულოვნებას მოკლებული, განყენებული არსება, არამედ — მთლიანი, ნამდვილი, ყოველმხრივი, სრულყოფილი, განვითარებული ადამიანი“¹.

მართალია, მეცნიერულმა ათეიზმმა უარი თქვა იმ ერთგვარ ილუზორულ ნუგეშზე, რომელიც რელიგიას მოაქვს, მაგრამ სამაგიეროდ, ადამიანი გაათავისუფლა იმ უზარმაზარი შესაწირისაგან, რომელსაც სარწმუნოება ამ ნუგეშისათვის მოითხოვს.

ამრიგად, მეცნიერული ათეიზმი ეს არის ფილოსოფიური დისციპლინა, რომელიც წაველობს რელიგიას როგორც სოციალურ მოვლენას, უარყოფს მას როგორც სამყაროს ილუზორულ, დამახინჯებულ ასახვას, გვიჩვენებს მისი დაძლევის გზებსა და საშუალებებს, მის ნაცვლად ნერგავს ოპტიმისტურ სიცოცხლის დამამკვიდრებელ მსოფლმხედველობას, ახალ მიზნებსა და იდეალებს.

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 38, გვ. 67.

რელიგია როგორც სოციალური მოვლენა

მოდის რა არის რელიგია, რამ განაპირობა, რომ იგი მრავალი ათეული საუკუნის მანძილზე კაცობრიობის თანამგზავრი იყო ან რატომ შეშორდა ჩვენამდე?

რელიგია წარმოდგება ლათინური სიტყვისაგან „რელიგიო“, „რელიჯარე“, რაც ქართულად კავშირს ნიშნავს. თეოლოგების განმარტებით, ესაა კავშირი, რომელიც მყარდება ადამიანებსა და უხილავ ღმერთს შორის. ასე ხსნიდა რელიგიას ცნობილი საეკლესიო მწერალი ლაქტანციუსი. ამ ცნების თანამედროვე თეოლოგიური ინტერპრეტაცია სავსებით ემთხვევა ლაქტანციუსისეულ განსაზღვრებას.

ბევრმა სხვა ავტორმაც სცადა რელიგიის ცნების განსაზღვრა. მათ შორის იყვნენ ფილოსოფოსები, სოციოლოგები, ისტორიკოსები, ეთნოგრაფები. ერთნი ფიქრობდნენ, რომ რელიგია იყო ადამიანის მიერ თავისი მოვალეობის შეცნობა, სხვები მასში მართლა კავშირს ხედავდნენ, მაგრამ, ლაქტანციუსისაგან განსხვავებით, კავშირს არა ადამიანსა და ღმერთს შორის, არამედ ადამიანსა და ადამიანს შორის.

მკვლევართა ნაწილი მასში ეძებდა იმ ძირითადსა და უმთავრესს, რომლის გარეშე რელიგია როგორც მოვლენა არსებობას შეწყვეტდა. რელიგიის ასეთი მინიმუმი, ზოგის აზრით, იყო სულიერ არსებათა რწმენა, მეორეთა შეხედულებით სხვადასხვაგვარი აკრძალვა ანუ ტაბუთა სისტემა, მესამენი ასეთ მინიმუმად კულტს თვლიან, მეოთხენი — საკრალურის (წმინდანობის) ცნებას, მეხუთენი — გრძნობებს და ა. შ.

ყველა ეს განმარტება გარკვეული კუთხით ასახავს რელიგიის არსს, აღნიშნავს მის გარკვეულ მხარეს, ცალკეულ კომპონენტებს, მაგრამ მათ სიზუსტე აკლიათ. განმარტებათა ერთი ნაწილი ვიწროა და მთლიანად არ მოიცავს რელიგიას, მეორე ნაწილი კი მეტისმეტად

ფართოა და მასში რელიგიურის გვერდით არარელიგიურ ელემენტებსაც ვხვდებით. მაგალითად, როდესაც რელიგიის უმთავრესს და უძირითადეს ნიშნად სულიერ არსებათა რწმენაა გამოცხადებული, ყურადღების მიღმა რჩება მისი ისეთი უმნიშვნელოვანესი ფორმა, როგორიცაა მაგია ანუ ჯადოქრობა. ზუსტი არ იქნება ასეთ უმნიშვნელოვანეს ნიშნად ტაბუთა სისტემის მიჩნევა, რადგან აკრძალვა მართო რელიგიური ხასიათისა როდია. ზოგჯერ რელიგიის განსაზღვრა ცალმხრივია. მაგალითად, ვერ დავეთანხმებით განსაზღვრებას, რომლის მიხედვითაც წინა პლანზე ემოციებია წამოწეული: ემოციები, გრძნობები (შიში, სიყვარული, თაყვანისცემა და ა. შ.) რელიგიაში მართლაც დიდ როლს ასრულებენ, მაგრამ ისინი სხვა მიზეზებმაც შეიძლება გამოიწვიოს.

ყველა ზემოჩამოთვლილ განსაზღვრებას ერთი საერთო ნაკლი გააჩნია. ავტორები არ ითვალისწინებენ სოციალურ გარემოს, რომელშიც რელიგია წარმოიშვა და ამიტომ ვერც მის არსს განსაზღვრავენ ზუსტად.

რელიგიის სწორი და ზუსტი განსაზღვრება მოცემული აქვს ფრიდრიხ ენგელსს თავის შრომაში — „ანტიდიუჩინგი“: „ყოველი რელიგია, — წერდა იგი, — სხვა არა არის რა, თუ არა მხოლოდ იმ გარეგანი ძალების ფანტასტიკური ანარეკლი ადამიანების თავში, რომლებიც ადამიანების ყოველდღიურ არსებობაზე ბატონობენ. ესაა ანარეკლი, რომელშიც მიწიერი ძალები არამიწიერი ძალების სახეს ღებულობენ“¹.

ფ. ენგელსის ამ განსაზღვრებაში სამართლიანად არის მითითებული, რომ არ არსებობს პრინციპული სხვაობა კეშმარიტ რელიგიასა და ცრურწმენებს შორის, რომ ორივე შემთხვევაში საქმე გვაქვს არამეცნიერულ შეხედულებებთან და რომ რელიგია წარმოქმნა ადამიანთა უძლურებამ ბუნების ძალების წინაშე. როდესაც ადამიანმა ვერ შეძლო თავად, საკუთარი საშუალებებით დაეძლია მის წინაშე მდგარი სიძნელები, მაშინ დახმარებისათვის მიმართა ზებუნებრივ ძალებს. ამრიგად, რელიგია ფ. ენგელსის მიხედვით, მხოლოდ უფიცობისა და უცოდინარობის შედეგი კი არ არის, არამედ გარკვეულ სოციალურ პირობებსა და რეალურ ურთიერთობებს ასახავს.

¹ ფ. ენგელსი, — ანტიდიუჩინგი, 1952 წ. გვ. 378.

რელიგია საზოგადოების განვითარების გარკვეულ საფეხურზე წარმოიშვა. ასეთი დებულება კი ძირითადად ეწინააღმდეგება იეოლოგთა და ზოგიერთ იდეალისტი ფილოსოფოსის აზრს, რომ რელიგიური გრძნობა ადამიანს დაბადებით დანაწევებული, როგორც შიმშილის, სიყვარულის, შიშის, სიხარულისა და სხვა გრძნობები. ღვთისმეტყველთა მხედვეთ, რელიგია ყოველთვის არსებობდა, არსებობს და მომავალშიც იარსებებს. თეოლოგები რელიგიას განიხილავენ არა როგორც ისტორიულ მოვლენას, არამედ როგორც ბიოლოგიურ ფაქტორს. რელიგიის გარეშე მათ საზოგადოების ცხოვრება ეფუძნება წარმოდგენათ: „შეხედეთ ქვეყანას, — წერდა ერთ-ერთი რევოლუციამდელი მართლმადიდებელი ღვთისმეტყველი, — და თქვენ ნახავთ ქალაქებს გამაგრების გარეშე, მეცნიერების გარეშე, ნოხელეთა გარეშე, ნახავთ ადამიანებს, რომლებსაც არა აქვთ მუდმივი საცხოვრებელი, რომლებმაც არ იციან ფულის გამოყენება; მაგრამ ვერ ნახავთ ადამიანთა ვერც ერთ საზოგადოებას ღვთის რწმენის გარეშე“.

მარქსიზმი უარყოფს განსაკუთრებული რელიგიური გრძნობის არსებობას, მის მარადიულობას. იგი ამტკიცებს, რომ კაცობრიობამ თავისი ცხოვრების მნიშვნელოვანი ნაწილი რელიგიის გარეშე გაატარა, რომ იყო ეგრეთ წოდებული ხანგრძლივი ურელიგიო პერიოდი. პირველყოფილი ადამიანებისთვის — დრიოპითეკის, პითეკანთროპისა და სინანთროპისათვის რელიგია უცხო იყო.

პირველი რელიგიური შეხედულებანი, ზოგიერთი მეცნიერის მტკიცებით, ნეანდერტალელის დროს ჩნდება (დაახლოებით 100-50 ათასი წლის წინ). სხვები ფიქრობენ, რომ რელიგიის უმარტივესი ფორმები მხოლოდ კრომანიონელის ეპოქაში შეგვიძლია ვივარაუდოთ) დაახლოებით 40-30 ათასი წლის წინ.

რელიგია წარმოიშვა ადამიანის ყველაზე ჩამორჩენილი, ბნელი წარმოდგენებიდან საკუთარ თავსა და გარემომცველ სამყაროზე. მისი წარმოშობის კვლევით მიზეზად ცხოვრების დაბალი ეკონომიკური დონე უნდა მივიჩნიოთ. როგორც ითქვა, ადამიანი უძლური იყო ებრძოლა ბუნების ძალებთან, აშინებდა ქექა-ქუხილი, წყალდიდობა, სიცივე, შიმშილი. მან არ იცოდა როგორ ებრძოლა მტაცებელი ცხოველების წინააღმდეგ, როგორ მოეპოვებინა საკვე-

ბი. სწორედ ეს იყო რელიგიის წარმოშობის მთავარი სოციალური მიზეზი.

მაგრამ რელიგიურ რწმენებსა და წარმოდგენებს მარტო სოციალური ფესვები ვერ წარმოშობდა. ასე რომ ყოფილიყო, რელიგია დრიოფითეკს, პითეკანთროპსა და სინანთროპს უფრო უნდა ჰქონოდათ, რადგან მათი იარაღი, რომლითაც საცეხებს მოიპოვებდნენ, გაცილებით პრიმიტიული იყო, ვიდრე ნეანდერტალელისა, განსაკუთრებით კი კრომანიონელისა. რელიგიურ წარმოდგენათა გაჩენისათვის საჭირო იყო ადამიანები განვითარების გარკვეულ დონეზე ასულიყვნენ. მეცნიერებაში ცნობილია, რომ პირველყოფილი ადამიანი არ გამოყოფდა თავის თავს ბუნებისაგან. რელიგიის წარმოშობისათვის კი საჭირო იყო ადამიანს არა მარტო გამოეყო თავი ბუნებისაგან, არამედ დაპირისპირებოდა კიდეც მას. ბუნების ძალების ფანტასტიკურად ასახვის შესაძლებლობა გაჩნდა მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ადამიანმა განვითარების ასეთ დონეს მიაღწია და გარემომცველი სამყაროს შესწავლა დაიწყო. ვ. ი. ლენინი მიუთითებდა: „მისვლა (ადამიანის) გონებისა ცალკეულ ნივთთან, მოხსნა ამ ნივთისაგან ტეიფარისა — (ცნებისა) არ არის მარტივი. უშუალო. სარკისებრ-მკვდარი აქტი, არამედ იგი რთულია, გაორებული, ზიგზაგისებრი, რომელიც შეიცავს ცხოვრებისაგან ფანტაზიის მოწყდომის შესაძლებლობას; კიდეც მეტიც; შეიცავს აბსტრაქტული ცნების, იდეის ფანტაზიად — (...ლმერთად) გადაქცევის, თანაც ადამიანისაგან შეუმჩნეველი, შეუცნობელი გადაქცევის შესაძლებლობას“¹.

სწორედ აქ არის საძიებელი რელიგიის გნოსეოლოგიური ფესვები, სწორედ ამიტომ მიუთითებდა ვ. ი. ლენინი, რომ რელიგია „...არაა უნიადგო, იგი გუდაფშუტაა, უდავოდ, მაგრამ, გუდაფშუტა, რომელიც ცოცხალი, ნაყოფიერი, ჰეშმარიტი, მძლავრი ყოვლისშემძლე, ობიექტური, აბსოლუტური, ადამიანური შემეცნების ცოცხალ ხეზე იზრდება“².

რელიგიური რწმენებისა და წარმოდგენების წარმოქმნა ამგვარად განპირობა სოციალური ფესვების გვერდით გნოსეოლოგიური ფესვების წარმოშობამ.

რელიგიის წარმოშობისა და არსებობის ერთ-ერთ უმნიშვნე-

¹ ვ. ი. ლენინი. თხზ., ტ. 38, გვ. 384—385.

² იქვე, გვ. 375—376.

ლოვანეს მიზეზად ასახელებენ ფსიქოლოგიურ ფესვებსაც, რაშიც, ჩვეულებრივ, ადამიანთა გრძნობებს, ემოციურ მდგომარეობას, განწყობილებებს, სხვადასხვა განცდებს გულისხმობენ. უმეტესად ეს არის უარყოფითი ემოციები: შიში (განსაკუთრებით სიკვდილის შიში), ღარდი, წუხილი, ტანჯვა, განწირულობის გრძნობა, მარტოობა. მართალია, ეს გრძნობები ყოველთვის როდი კვებავენ რელიგიას. გარკვეული დოზით ადამიანი იტანს, ეჩვევა ასეთ ფსიქოლოგიურ დატვირთვას, მაგრამ მასზე ძალიან მძიმედ მოქმედებს განუწყვეტელი, სტრესული უარყოფითი ემოციები. ადამიანს არ შეუძლია ნუდმივ შიშსა და გაურკვეველობაში იცხოვროს. ამიტომ იგი ასეთი მდგომარეობიდან თავის დასაღწევად ხშირად რელიგიას მიმართავს.

განასხვავებენ საზოგადოებრივ-ფსიქოლოგიურ და ინდივიდუალურ-ფსიქოლოგიურ ფესვებს. პირველი გამოხატავს მთელი საზოგადოების ან ადამიანთა ცალკეული ჯგუფის გარკვეულ განწყობილებას (მასობრივი შიში, საზოგადოებრივი აზრი, ტრადიციების ბრმა ერთგულება და ა. შ.), მეორეში კი იგულისხმება ინდივიდის განცდები (მძის პირადი უბედურება, ავადმყოფობა, მიზნის მიუღწევლობა და ა. შ.). ასეთი დაყოფა პირობითია. საზოგადოებრივი ფსიქოლოგია არ არსებობს ინდივიდუალურის გარეშე, ამავე დროს იარივე მკიდროდ არის დაკავშირებული როგორც სოციალურ, ისე გნოსეოლოგიურ ფაქტორებთან.

რელიგიის წარმოშობისა და არსებობის ხელშემწყობი ემოციებიდან განსაკუთრებით უნდა გამოვყოთ შიში (მით უფრო — სიკვდილის შიში). ეს ფაქტორი იმდენად დიდ როლს ასრულებდა და ასრულებს რელიგიაში, რომ თანამედროვეობის ბევრი მოაზროვნე ღმერთებისადმი რწმენას სწორედ შიშისაგან წარმოქმნილად მიიჩნევს.

რელიგიური იდეოლოგია გარკვეული მსოფლმხედველობაა, რომელიც თავისებურად, ილუზორულად ხსნის სამყაროს. რასაკვირველია, ეს არის არასწორი, არამეცნიერული, ფანტასტიკური შეხედულება სამყაროზე, მაგრამ მისი წარმოშობა საზოგადოების საჭიროებით იყო გამოწვეული. ამიტომ რელიგიური იდეოლოგიის არსებობა, მიუხედავად იმისა, რომ იგი გადახვევა საზოგადოების კულტურის სწორხაზოვანი განვითარებიდან, გამართლებულია. ამ იდეოლოგიის წარმოშობა ისევე ბუნებრივი იყო, როგორც საზოგადოების ანტაგონისტურ კლასებად დაყოფა, მონობის გაჩენა, საერთაშორისო ომები და სხვ.

მას შემდეგ, რაც გაჩნდა რელიგიის უმარტივესი ფორმები ფე-ტიშიზმის, ტოტემიზმის, მაგიის, ანიმიზმისა და სხვათა სახით, დიდი დრო გავიდა. საწარმოო ძალების განვითარებასთან ერთად საზო-გადოებაც წინ მიდიოდა. ადამიანმა ბევრი რამ ისწავლა და მეტი წარმატებითაც იბრძოდა ბუნების ძალების დასამორჩილებლად. მას უკვე აღარ აშინებდა ქვეა-ქუხილი და სიცივე, შეეძლო წვიმისა და თოვლისაგან თავის დაცვა. აღარც შიმშილი აშინებდა, რადგან მიწის დამუშავება დაიწყო და უკეთესი იარაღითაც ნადირობდა. მაგრამ საზოგადოების ასეთ წინსვლას რელიგიის მოსპობა არ გამოუწვე-ვია. პირიქით, იგი უფრო გაძლიერდა და განმტკიცდა. პრიმიტიულ-მა წარმოდგენებმა ადგილი დაუთმო რელიგიის უფრო რთულ ფორ-მებს. ახალი, გაუმჯობესებული საწარმოო ძალებით ადამიანმა შეე-ძლო დაემზადებინა იმაზე მეტი პროდუქტი, ვიდრე მას და მის მახ-ლობებს სჭირდებოდათ. ამან საშუალება მისცა მას კი არ მოეკ-ლა, არამედ უკვე მონად ექცია ტყვე, რომელიც მეზობელ თემთან გაჩაღებულ ომში ჩაიგდო ხელში. ასე გაჩნდა მონობა, ასე შეიქმნა ობიექტური პირობები პირველყოფილი თემური წყობილების დაშ-ლისა და ანტაგონისტურად განწყობილ კლასების წარმოშობისა-თვის.

ანტაგონისტურად განწყობილი კლასების წარმოშობის შედე-გად ადამიანს უპირისპირდება საზოგადოებრივი ძალები, როგორც გარეშე, უცხო მოვლენა. ბუნების წინაშე უძლურება ახლა უკვე მეორე პლანზე გადადის, პირველ პლანზე კი რელიგიის კლასობრი-ვი ფესვები ღებება. ამის შესახებ ჯერ კიდევ ფ. ენგელსი მიუთითებ-და: „მაგრამ ჩქარა ბუნების ძალების გვერდით მოქმედებას იწყე-ბენ საზოგადოებრივი ძალებიც, რომლებიც ისევე უცხო და თავდა-პირველად გამოუცნობი არიან ადამიანებისათვის, ისევე უპირისპირ-დებიან მას, ისეთივე მოჩვენებითი ბუნებრივი აუცილებლობით ბა-ტონობენ მასზე, როგორც თვით ბუნების ძალები. ფანტასტიკური სახეები, რომლებშიც თავდაპირველად მხოლოდ ბუნების საიდუმ-ლოებით აღსავსე ძალები ისახებოდნენ, ახლა საზოგადოებრივ ატ-რიბუტებსაც იძენენ, ისტორიული ძალების წარმომადგენლები ზდებიან“¹.

კლასობრივ საზოგადოებაში რელიგია თავისი ავტორიტეტით

¹ ფ. ენგელსი. ანტიდიურინგი. 1952. გვ. 378—379.

აკურთხებს გაბატონებულ კლასებს, ამ ბატონობას ზეციდან დადგენილად აცხადებს.

ამრიგად, ცხოვრების წინსვლასა და საზოგადოებრივი ურთიერების გართულებასთან ერთად რთულდება რელიგიაც. მის უმარტივეს ფორმებს თანდათანობით ცვლის მრავალმერტიანობა. ეს პროცესი საზოგადოების ცხოვრებაში მომხდარ ცვლილებებს ასახავს. პოლითეიზმისათვის დამახასიათებელია ის, რომ ყოველ სფეროს თავისი ღმერთი მფარველობს. ცალკე ღმერთი ჰყავს ქვესკნელს, ზღვას, ომს, სიყვარულს... პოლითეიზმის კლასიკურ ქვეყნებად საბერძნეთი და რომი ითვლება. მაგალითად, საბერძნეთში ზღვის ღმერთი იყო პოსეიდონი, რომში — ნეპტუნი; ომის ღმერთი იყო არესი (მარსი), სიყვარულისა — ეროსი (ამური ან კუპიდონი); სილამაზისა — აფროდიტა (ვენერა); ღვინისა და მხიარულებისა — დიონისე (ბახუსი, ბაკყი); ქვესკნელისა — აიდი (პლუტონი), სიბრძნისა — ათინა (მინერვა); ქორწინების მფარველი — ჰერა (იუნონა) და ბოლოს მამალმერთი ზევსი (იუპიტერი) და ა. შ.

რელიგიის განვითარების კიდევ უფრო მაღალი საფეხურია მონოთეიზმი — ერთღმერთიანობა. პოლითეიზმიდან მონოთეიზმზე გადასვლა კაცობრიობის ცხოვრებაში მომხდარ დიდ ძვრებს უკავშირდება. კლასობრივი საზოგადოების შემდგომ განვითარებას მოჰყვა ძლიერი, ცენტრალიზებული ხელისუფლების შექმნა. წარმოიქმნა მონარქიის ტიპის სახელმწიფოები, რომელთაც მეფე ან იმპერატორი ედგა სათავეში. მონოთეიზმის წარმოშობის მიზეზი სწორედ ეს იყო, რადგან ერთიანი ღმერთი ერთიანი იმპერატორის ხელისუფლების აბსტრაქციაა. ისევე როგორც ერთი და ყოველად ძლიერია მეფე თავის სამეფოში, ერთი და ყოველად ძლიერია ზეცაში ღმერთი; ისევე როგორც მეფეს ემორჩილებიან ვეზირები და კაიისკაეები, ღმერთსაც ჰყავს ქვეშევრდომები ანგელოზთა, წმიდათა და სხვათა სახით.

ამასთან დაკავშირებით, პოლითეიზმიდან მონოთეიზმში შემორჩენილმა მრავალმა ღმერთმა ფუნქცია შეიცვალა და ახლა ერთი ღმერთისადმი დაქვემდებარებულ წმიდანებად იქცა. პოლითეიზმის, ისევე როგორც რელიგიის სხვა ფორმების, კვალი აშკარაა თანამედროვე მონოთეისტურ რელიგიებში. ჩამოყალიბების ასეთივე გზა განვლო თანამედროვე მსოფლიო რელიგიებმა — ქრისტიანობამ, ისლამმა, ბუდიზმმა.

მსოფლიოში ორასამდე რელიგიაა. ცხადია, ყველა ერთი დონისა და სირთულისა არ იქნება. მათ შორის ვხვდებით თანამედროვე მსოფლიო რელიგიებს რთული ფილოსოფიით, დოგმატიკით, წეს-ჩვეულებებითა და რიტუალებით. ასეთია მაგალითად, ბუდიზმი, ისლამი, ქრისტიანობა, მაგრამ, მათ გვერდიო ჯერ კიდევ არის შემორჩენილი უმარტივესი, პრიმიტიული შეხედულებანი, რომელთა მაღიარებელნიც თაყვანს სცემენ კერპებს, სულებს, თილისმებს, ავგაროზებს, ცხოველებს. ასე მაგალითად, ერთ-ერთ აფრიკულ ტომში, როდესაც კერპი თაყვანისმცემელს სურვილს ვერ უსრულებს, მას გარეთ გამოიტანენ ხოლმე და ჯოხი სცემენ. მიუხედავად ასეთი განსხვავებისა, მათ ერთი ცნების ქვეშ — რელიგიაში — ვაერთიანებთ.

მაინც რა არის ის საერთო, უზოგადესი, რომელიც ამგვარი გაერთიანების უფლებას გვაძლევს? სამეცნიერო ლიტერატურაში ასეთ ნიშნად დასახელებულია ზებუნებრივის ცნება (ზებუნებრიობა). ზებუნებრიობა გაგებულია როგორც მიწიერი-საღმი დაპირისპირებული მოვლენა. მიწიერი ზებუნებრივის მიერ არის შექმნილი, მისივე დაწესებულია ის კანონზომიერებაც, რაც სამყაროში სუფევს. ამიტომ ზებუნებრივს ყოველთვის შეუძლია დაარღვიოს სამყაროში არსებული წესრიგი, მოახდინოს სასწაული (ბიბლიაში აღწერილია, როგორ გაყო უფალმა ზღვა ორად, როგორ გააჩერა წყალი კედელივით მარჯვნივ და მარცხნივ, როგორ გამოაჩინა გზა და ეგვიპტელთაგან დევნილი ებრაელები. როგორ გავიდნენ ზღვაში მშრალად. როცა ეგვიპტელებმაც დააპირეს გავლა, უფალმა წყალი შეაერთა და ყველა დაიხრჩო. ასეთივე სასწაული ჩაიდინა უფალმა მდინარე იორდანიაზე გადასვლისას).

ცხადია, ზებუნებრივი არსებანი, ზებუნებრივი ობიექტები რეალურად არ არსებობენ, მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ ზებუნებრივზე წარმოდგენას მიწიერი საფუძველი არ უღლევს. ეს არის მიწიერი ძალა, რომელმაც დამახინჯებული ფანტასტიკური სახე მიიღო. მაგრამ იმისათვის, რომ რელიგია მივიღოთ მარტო ზებუნებრივზე წარმოდგენა არ კმარა — იგი რელიგიური რწმენით გამაგრებული უნდა იყოს.

თავის მხრივ რელიგიური რწმენა სამი კომპონენტისაგან შედგება, პირველ ყოვლისა ესაა ბრმა, განუსჯელი რწმენა (ერ-

თხელ რუსული ეკლესიის ცნობილ მოღვაწეს, მიტროპოლიტ ფილარეტს ჰკითხეს, როგორ უნდა გავიგოთ „საღმრთო წერილის“ ის ადგილი, სადაც აღწერილია, თუ როგორ ჩაყლაპა იონა ვეშაპმა, მესამე დღეს კი უკანვე გადმოაფურთხა ცოცხლად გადარჩენილი წინასწარმეტყველი. ვეშაპის ვიწრო ყელში ადამიანი ხომ ვერ გაეტევო, მაგრამ თუკი იონა მაინც გაეტია. როგორ მოხდა, რომ ცხოველის კუჭში არ დაიხრჩო? ამ მეტად საჭკობანო კითხვაზე მიტროპოლიტმა ფილარეტმა ტრადიციულად უპასუხა, „საღმრთო წერილში“ პირიქითაც რომ ეწეროს, ვეშაპმა კი არ ჩაყლაპა, არამედ იონამ ვეშაპიო, მაშინ ჩვენ ეს ამბავი მაინც უნდა ვირწმუნოთ და არაფერი ვიკითხოთ, რადგან ეს რწმენის საგანიაო. აი, სწორედ ასეთ განუსჯელ, ბრმა რწმენაზეა ლაპარაკი).

რელიგიური რწმენის მეორე კომპონენტად ასახელებენ ზებუნებრივისადმი ემოციურ დამოკიდებულებას, მის განცდას.

მესამე კომპონენტად მიჩნეულია ის ურთიერთობა, რომელიც თითქმის მორწმუნესა და ზებუნებრივს შორის მყარდება. მორწმუნეს არ აინტერესებს ისეთი ღმერთი, რომელიც მისგან შორს, საღადაც ცისქვეშეთშია გამოკიდებული. მას უფრო სჭირდება და სურს ღმერთი, რომელიც ახლოსაა და შეუძლია მის ცხოვრებაზე გავლენა მოახდინოს. ასეთი ღმერთი, მორწმუნის წარმოდგენით, ქვეყანას დაჰყურებს, ყველაფერს ამჩნევს, ყველაფერს აფასებს. ეს არის არა აბსტრაქციული, განყენებული სული, ფილოსოფიური ღმერთი, არამედ ზებუნებრივი არსება, რომელზეც შეიძლება ილოცო, რომელსაც შეიძლება რაიმე სთხოვო და რომელსაც შეუძლია გასაქირში მხარში ამოგიდგეს, განუგეშოს, გადაგარჩინოს. ასეთი შეხედულებით ღმერთი დიდ გავლენას ახდენს ადამიანის ცხოვრებაზე, განსაზღვრავს მის ბედს. მაგრამ, თავის მხრივ, ადამიანსაც შეუძლია გავლენა მოახდინოს ზებუნებრივზე, თავისი უმწიკვლო ზნეობრივი საქციელით, ცხოვრების რელიგიური წესის მტკიცე დაცვით.

რისგან შედგება რელიგია?

ბავრელებული განსაზღვრების თანახმად, რელიგია სამი ელემენტისაგან შედგება. სამეცნიერო ლიტერატურაში ფართოდაა მიღებული გ. პლენანოვის განმარტება, რომ რელიგია — ეს არის „წარმოდგენების, განწყობილებებისა და მოქმედებების მეტად თუ ნაკლებად მწყობრი სისტემა“.

რელიგიურ წარმოდგენებში იგულისხმება ყველა ის შეხედულება, ის წარმოდგენა, რაც ადამიანებს ზებუნებრივი არსებებსა და ობიექტებზე საუკუნეთა მანძილზე შეექმნათ. ეს არის ღმერთის, ეშმაკის, ანგელოზების თუ სხვა რელიგიურ პერსონაჟთა. სამოთხისა და ჯოჯოხეთისა რეალური არსებობის რწმენა. ეს რწმენა გადმოცემულია მითებში, ჩამოყალიბებულია რელიგიურ დოგმატებში, სხვადასხვა აკრძალვებსა თუ რელიგიურ რჩევებში, ყველა ერთად კი თავმოყრილია რელიგიურ წიგნებში.

რელიგიის მეორე ელემენტია რელიგიური გრძნობები, განწყობილება, განცდები. ეს არის ჩვეულებრივი ადამიანური გრძნობები, რომლებიც მიმართულია ზებუნებრივისადმი და ამის გამო სპეციფიკურ რელიგიურ შეფერილობას იძენს.

რა შეეხება მესამე ელემენტს — რელიგიურ ქმედებას ანუ ღვთისმსახურებას. მისი მიზანია ზებუნებრივი ძალების გადაბირება ან მათი წყრომისა და რისხვის თავიდან აცილება. ტყუილად როდღე წერდა ცნობილი ინგლისელი ეთნოგრაფი ჯ. ფრეზერი, რომ რელიგია არის შეწყალება ან იმ ძალების გადამბირების ცდა, რომლებიც ადამიანზე მალა დგანანო. არ არის რელიგიის არც ერთი ფორმა, რომ რელიგიური ქმედება არ ახლდეს, დაწყებული უბრალო შელოცვიდან, დამთავრებული ურთულესი ღვთისმსახურებით.

რელიგიური ქმედება ათასგვარ წეს-ჩვეულებას წიიცავს. ღვთისმსახურება, საიდუმლოებანი, დღესასწაულები თუ რიტუალები ქმნიან ერთიან რელიგიურ კულტს, რომლის მიზანია განამტკიცოს ადამიანში ფანტასტიკური წარმოდგენები, სწორედ კულტის მეოხებით უქმნიან ადამიანებს რელიგიური სამყაროს სიძლიერის ილუზიას, განუმტკიცებენ ღმერთის, ეშმაკის სხვა ზებუნებრივ არსებებთან რეალურად არსებობის რწმენას. კულტის მეშვეობით ადამიანი უფრო ადვილად იჯერებს იმას, რისი დაჯერებაც ლოგიკური აზროვნებისას უძნელდება.

აღნიშნულ სამ ელემენტს შეიძლება დავუმატოთ მეოთხეც — რელიგიური ორგანიზაციები. ეს უკანასკნელი გაჩნდა ადამიანთა განვითარების უფრო მაღალ საფეხურზე, მას შემდეგ, რაც გონებრივი და ფიზიკური შრომის გაყოფის შედეგად საზოგადოებაში ჩამოყალიბდა პროფესიონალ ღვთისმეტყველთა ფენა. ამ ფენის მიზანი იყო დაემუშაებინა და გაეცრცელებინა რელიგიური იდეები. გარეშე თუ შინაური მოწინააღმდეგეებისაგან დაეცვა მისი სიწმინდე, შეესრულებინა ღვთისმსახურება. ეკლესია ყოველთვის ეწეო-

და და დღესაც ეწევა საერო საქმიანობასაც, მაგრამ უმთავრესი მაინც რელიგიური მოღვაწეობაა. ამიტომ საზოგადოებაში ეკლესიას როლი ხშირად რელიგიის როლთან არის გაიგივებული.

ზემოჩამოთვლილი ელემენტებიდან უმთავრესად რელიგიურ წარმოდგენებს ასახელებენ ხოლმე, რადგან რელიგიურ გრძნობებსა და კულტს სწორედ ისინი განსაზღვრავენ და მართლაც, ამ წარმოდგენებს გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება (როცა მორწმუნეს ქრისტიანული ზიარებისას ღვინოში ჩაწებულ პურს აწვდიან, მისთვის ეს უბრალო პური და ღვინო კი არ არის, არამედ ქრისტეს სისხლი და ხორცია. ამით მორწმუნე თითქოს იმ საქმეს ეზიარება, რომელსაც იესო ქრისტემ თავი შესწირა. აღნიშნული რიტუალის შესრულებისას მორწმუნეს თვალწინ წარმოუდგება ქრისტეს ცხოვრება, მისი ქადაგება, ჯვარცმა, სიკვდილი და ბოლოს მკვდრეთით აღდგომა. ადამიანს ყოველივე ამის შესახებ რელიგიური წარმოდგენა აქვს, ამიტომ იგი რიტუალს განსაკუთრებული ძალით განიცდის, იმ ადამიანისათვის კი, ვისაც ზიარების შესახებ საერთოდ არაფერი სმენია, ეს რიტუალი მხოლოდ და მხოლოდ ერთი საკმაოდ უგემური საქმლის გასინჯვაა...).

ეს მაგალითი ნათლად გვიჩვენებს, როდენ დიდ მნიშვნელობა აქვს რელიგიურ წარმოდგენებს. ამასთანავე რელიგია არ არსებობს ემოციების და კულტის გარეშე. მაგალითად, ადამიანს შეიძლება რელიგიური წარმოდგენები ჰქონდეს, მაგრამ თუ ამ წარმოდგენებს ემოციურად არ აღიქვამს, მაშინ ისინი რწმენის საგანი კი არ არის, არამედ უბრალო მხატვრულ სახეებად იქცევა. რაც შეეხება კულტს. მის გარეშეც წარმოუდგენელია ნებისმიერი რელიგია. მაშასადამე, ყველა ეს ელემენტი განუყრელი, საჭირო და აუცილებელია რელიგიის არსებობისათვის.

რელიგიური ცნობიერების სტრუქტურა

რელიგიის, როგორც სოციალური მოვლენის. სრული დახასიათებისათვის აუცილებელია ცალკე გამოვყოთ და განვიხილოთ რელიგიური ცნობიერების სტრუქტურა. მეცნიერულ ათეიზმში მიღებულია აზრი, რომ რეალური სინამდვილის რელიგიური გაცნობიერება, მასში ჩაწედომა და მისი ინტერპრეტაცია ორ, ერთმანეთისაგან განსხვავებულ დონეზე ხდება: ჩვეულებრივი და თეორიული რელიგიური ცნობიერების დონეზე. პირველში მეცნიერები გულისხმობენ ადამიანის წარმოდგენების, განწყობილებების. ტრადიციებისა თუ წეს-ჩვეულებების ერთობლიობას, რომელიც ზებუნებრივის ცნებასთან არის დაკავშირებული, მეორეში კი — ღვთისმეტყველთა მიერ ჩამოყალიბებულ და დახვეწილ რელიგიურ იდეათა სისტემას.

ჩვეულებრივი რელიგიური ცნობიერება შეხედულებების, განცდებისა და სახეების უსისტემო ნაერთია, რომელშიც ერთმანეთშია გადახლართული როგორც რელიგიური წარმოდგენები, ისე ადამიანთა მატერიალური, პრაქტიკული საქმიანობით განპირობებული სტიქიურ-მატერიალისტური შეხედულებანი. ადამიანის ფსიქოლოგიაში ასეთი ურთიერთდაპირისპირებული შეხედულებები და წარმოდგენები შინაგან წინააღმდეგობას და მორწმუნეთა ერთგვარ გაორებას იწვევს. ჩვეულებრივ რელიგიურ ცნობიერებაში უმნიშვნელოვანეს როლს ასრულებს ხატოვანი აზროვნება, რომელიც განუყრელად არის დაკავშირებული ემოციურ პროცესებთან. ამიტომ ეს ცნობიერება შეიცავს არა მარტო რელიგიურ წარმოდგენებს, არამედ მასთან დაკავშირებულ განცდებს. გრძნობებსა და აფექტებსაც.

ადამიანთა ჩვეულებრივი რელიგიური წარმოდგენები მკიდრით დაკავშირდება ამა თუ იმ ხალხის ეროვნულ, ყოფიან თუ სხვა ტრადიციებს, ამასთან ახალჩასახული რელიგიური შეხედულებები არა მარტო დაკავშირებულია, ზოგჯერ გაიგივებულიც კი არის ძველ რელიგიურ წარმოდგენებთან.

ჩვეულებრივი რელიგიური ცნობიერება არის რელიგიური ცნობიერების დაბალი დონე, რომელიც ისტორიულად წინ უსწრებდა ამგვარი ცნობიერების უფრო მაღალ, თეორიულ დონეს (რელიგიური იდეოლოგია). თუ ჩვეულებრივი რელიგიური ცნობიერება პირველყოფილ საზოგადოებაში წარმოიქმნა და ბუნების მრისხანე ძალების წინაშე ადამიანთა უძლურების სტიქიური გამოხატულება იყო, რელიგიური იდეოლოგია საზოგადოების განვითარების უფრო მაღალ საფეხურზე აღმოცენდა და ჩამოყალიბდა. ეს, კარლ მარქსის სიტყვებით, დაკავშირებული იყო მატერიალური და სულიერი შრომის დანაწილებასთან, პროფესიული ღვთისმსახურების კასტის შექმნასთან.

განსხვავებით ჩვეულებრივი რელიგიური ცნობიერებისაგან, რელიგიური იდეოლოგია მეტად თუ ნაკლებად იდეათა ნწყობრი სისტემაა. მას უკვე აქვს თავისი, სპეციფიკური კატეგორიები, რომლებშიც ადამიანთა შორის არსებული რეალური, ცხოვრებისეული ურთიერთობანი ფანტასტიკური ფორმით არის ასახული. ამ კასტის პირველი წარმომადგენლები ქურუმები იყვნენ. ჯერ ისინი, შემდეგ კი სხვა სასულიერო პირები აწესრიგებენ რელიგიურ შეხედულებებს, იწყებენ გავრცელებული რელიგიური წარმოდგენების, გყაროვნული წეს-ჩვეულებებისა თუ ადათების ჩაწერას. სასულიერო პირები თანდათან ხვეწენ რელიგიურ შეხედულებებს, ახდენენ მის კანონიზებას, მტკიცედ განსაზღვრავენ რელიგიური კულტის რიტუალებს, მსხვერპლშეწირვის სახეებსა და წესებს, აყალიბებენ არგუმენტთა მთელ სისტემას, რომელიც მოწოდებულია საკუთარი რელიგიური იდეები დაასაბუთოს, განამტკიცოს და დაიცვას ისინი არა მარტო ათეისტური აზრებისაგან, არამედ სხვა, განსხვავებული რელიგიური შეხედულებებისაგანაც.

თითოეული რელიგიური იდეოლოგია სხვადასხვა პირობებში ყალიბდებოდა. თითოეულ მათგანს მემკვიდრეობით დახვდა გარკვეული რელიგიური შეხედულებები და წარმოდგენები. რელიგიის იდეოლოგიები წყვეტენ, რა დატოვონ ამ მემკვიდრეობიდან და რა უკუაგდონ, როგორ და რა ფორმით შეიძლება ძველი შეხედულებები. გამოყენება ახალი რელიგიური სისტემისათვის ან მისი სრული უარყოფა.

ეს ორი ნაწილი რელიგიური ცნობიერებისა ერთმანეთთან მჭიდროდაა დაკავშირებული. ერთი მხრივ, რელიგიური იდეოლოგია ანგარიშს უწევს და ეყრდნობა რიგით მორწმუნეთა შეხედულებებს,

განწყობილებებსა და მოთხოვნებს, მეორე მხრივ, იგი ასწავლის მასებს, რა უნდა სწამდეს და როგორ უნდა სწამდეს ადამიანს. რელიგიური ორგანიზაციები ათასგვარ საშუალებებს მიმართავენ მათთვის სასურველ რელიგიურ შეხედულებათა ფართოდ გასავრცელებლად. ჩვეულებრივი რელიგიური ცნობიერება, მართალია, ის საძირკველია, რომელზეც რელიგიური იდეოლოგია აშენდა, მაგრამ განვითარების შედარებით მაღალ საფეხურზე თეორიული რელიგიური ცნობიერება უფრო მნიშვნელოვან როლს ასრულებს. ამ უკანასკნელს, გარდა ღმერთზე და სხვა რელიგიურ პერსონაჟებზე შექმნილი მოძღვრებისა, რელიგიურ იდეოლოგიაში შეაქვს და თავისებურ რელიგიურ ინტერპრეტაციას აძლევს საზოგადოებაში ფეხმოკიდებულ სოციალურ-პოლიტიკურ, ზნეობრივ თუ სხვა შეხედულებებს.

ყველა რელიგიური იდეოლოგია პასუხს გვაძლევს კითხვებზე: რა უნდა გეწამდეს, როგორ უნდა გეწამდეს. რა არის საჭირო იმისათვის, რომ ადამიანებმა რელიგიური რწმენით და მისგან გამომდინარე ცხოვრების წესით იცხოვრონ.

ყველა რელიგიაზე შეიძლება შედგეს თავისებური რელიგიური ცნობიერების სტრუქტურა. მაგალითად, ქრისტიანობის მართლმადიდებელი მიმართულება დაახლოებით ასე უნდა გამოიყურებოდეს (იხ. გვ. 31).

როგორც ამ სქემაზე ვხედავთ, რელიგიური ცნობიერების სტრუქტურა იყოფა ორ ძირითად შემადგენელ ნაწილად—ჩვეულებრივ რელიგიურ ცნობიერებად და რელიგიურ იდეოლოგიად. რელიგიური იდეოლოგიაც ორ ნაწილად იყოფა.—ერთი მხრივ, ღვთისმეტყველებად, მეორე მხრივ კი ეკონომიკურ, სამართლებრივ, ესთეტიკურ იდეებად, რომლებიც, მართალია, ღვთისმეტყველებაში არ შედიან, მაგრამ მრავალმხრივ დამოკიდებულია მასზე, მის მიერ არის განპირობებული. რელიგიური იდეოლოგიის ალფად და ომეგად უნდა ჩაითვალოს ღვთისმეტყველება, რომელიც პასუხს იძლევა რელიგიისათვის ზემოხსენებულ უმნიშვნელოვანეს კითხვებზე: რა უნდა სწამდეთ ადამიანებს, როგორ სწამდათ და როგორ სწამთ, რა არის საჭირო იმისათვის, რომ სხვა ადამიანებიც მივიყვანოთ რელიგიურ რწმენამდე. ამის მიხედვით ღვთისმეტყველებას სამ ნაწილად ყოფენ: თეორიულ, ისტორიულ და პრაქტიკულად.

თეორიული ღვთისმეტყველების უმნიშვნელოვანესი ნაწილია დოგმატიკური ღვთისმეტყველება. რომელშიც რელიგიის ძირითადი არსი და მისი უმნიშვნელოვანესი დოგმატებია გადმოცემული. მასში ლაპარაკია სამყაროს შემოქმედზე —

VI

**მეუღლესობის კალიგრაფიკული
სტრუქტურა**
(მეორეხარისხიანი ფორმალური)

კალიგრაფიკული სტრუქტურის სტრუქტურა

თეორიული კალიგრაფიკული
სტრუქტურა
(კალიგრაფიკული იდეოლოგია)

კალიგრაფიკული
სტრუქტურის
ფორმალური
იდეოლოგია

ღვთისმეტყველება

თეორიული
ღვთისმეტყველება

მეორეხარისხი
ღვთისმეტყველება
(კალიგრაფიკული)

მეორეხარისხი
ღვთისმეტყველება

მეორეხარისხი
ღვთისმეტყველება

მეორეხარისხი
ღვთისმეტყველება

მეორეხარისხი
ღვთისმეტყველება

მეორეხარისხი
ღვთისმეტყველება

მეორეხარისხი
ღვთისმეტყველება

მეორეხარისხი
ღვთისმეტყველება

მეორეხარისხი
ღვთისმეტყველება

მეორეხარისხი
ღვთისმეტყველება

მეორეხარისხი
ღვთისმეტყველება

მეორეხარისხი
ღვთისმეტყველება

მეორეხარისხი
ღვთისმეტყველება

მეორეხარისხი
ღვთისმეტყველება

მეორეხარისხი
ღვთისმეტყველება

მეორეხარისხი
ღვთისმეტყველება

მეორეხარისხი
ღვთისმეტყველება

მეორეხარისხი
ღვთისმეტყველება

მეორეხარისხი
ღვთისმეტყველება

მეორეხარისხი
ღვთისმეტყველება

მეორეხარისხი
ღვთისმეტყველება

მეორეხარისხი
ღვთისმეტყველება

მეორეხარისხი
ღვთისმეტყველება

მეორეხარისხი
ღვთისმეტყველება

მეორეხარისხი
ღვთისმეტყველება

დღევანდელ, მის განგებასა და სამყაროს მიმართ დამოკიდებულებაზე, იესო ქრისტეს მესიანურ იდეაზე, რომელმაც ადამიანები თავისი სიკვდილის ფასად იხსნა საყოველთაო ცოდვილიანობისაგან.

თეორიულ ღვთისმეტყველებაში შედის აპოლოგეტიკა (ძირითადი ღვთისმეტყველება), რომლის მიზანია ქრისტიანობის დაცვა თავისუფალი აზრისაგან, ერესისა თუ სხვა რელიგიური შეხედულებებისაგან. აპოლოგეტიკას, რომელსაც საფუძველი ჯერ კიდევ II—III საუკუნეებში ჩაუყარეს საეკლესიო მწერლებმა (იუსტინე, ტატიანე, ათინაგორი, ტერტულიანე და სხვ.), დღესაც დიდი მნიშვნელობა ენიჭება. დოგმატიკური ღვთისმეტყველების განშტოებაა შედარებითი ღვთისმეტყველება, რომლის მიზანია ბრძოლა რელიგიურ შეცდომებთან და რწმენის დამახინჯებასთან.

რელიგიურ დოგმატიკას ეყრდნობა და თეორიულ ღვთისმეტყველებაში შედის ზნეობრივი ღვთისმეტყველება, რომელიც განსაზღვრავს რელიგიურ მოძღვრებას ზნეობაზე, იმ მორალურ ნორმებსა და მცნებებზე, თუ რით უნდა იხელმძღვანელონ ადამიანებმა იმქვეყნიური ნეტარების მიაპოვებისათვის. ზნეობრივი ღვთისმეტყველების მეოხებით რელიგია (ამ შემთხვევაში — ქრისტიანობა) ცდილობს მოაწესრიგოს ადამიანთა შინაგანი და გარეგანი ქცევა, მჭიდროდ დაუკავშიროს ის ზებუნებრივის — ღმერთის შიშსა და რწმენას.

ღვთისმეტყველების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ნაწილია ისტორიული ღვთისმეტყველება. იგი გვიჩვენებს თუ როგორ ხდებოდა რელიგიური მოძღვრების გავრცელება, მისი შეთვისება ან დამახინჯება, გადმოგვცემს რელიგიური რწმენის ისტორიას სამყაროს დასაწყისიდან (პირველი ადამიანის — ადამის შექმნიდან) დღევანდელ დღემდე. ისტორიულ ღვთისმეტყველებაში არჩევენ ბიბლიურ ისტორიას და საეკლესიო ისტორიას. პირველი გვამცნობს „საღმრთო წერილში“ გადმოცემულ და აღწერილ რწმენის ისტორიას, მეორე კი — რწმენის განვითარების გზას ბიბლიის დაწერის შემდგომ პერიოდში.

საეკლესიო ისტორიისათვის დამახასიათებელია ღმერთის იდეის წინა პლანზე წამოწევა. ამის გარეშე იგი სამოქალაქო ისტორიის მხოლოდ უბრალო ნაწილად იქცეოდა. მან უნდა გვიჩვენოს საკუთარი რწმენის კეშმარიტება და სხვა რელიგიურ მიმდინარეობათა მცდარობა. რწმენის დამახინჯებასთან თუ შეცდომებთან ბრძოლა მისი ინტერესების სფეროს არ შეადგენს, მაგრამ ეს ბრძოლა საეკლესიო ისტორიაში ნათლად უნდა აისახოს. საეკლესიო ისტორიის განშტოებაა პატრისტიკა, ანუ სხვაგვარად სულიერი ლიტერატურის ისტო-

რია. იგი გვამცნობს ქრისტიანული ეკლესიის მამათა (კლიმენტ ალექსანდრიელი, ორიგენი, ათანასე ალექსანდრიელი, ვასილ დიდი, გრიგოლ ღვთისმეტყველი, იოანე ოქროპირი, კირილე ალექსანდრიელი, იოანე დამასკელი) მიერ II—III საუკუნეებში დამუშავებულ თხზულებებს, რომლებშიც გადმოცემულია საეკლესიო დოგმატიკის, ღვთისმეტყველებისა და ქრისტიანული ფილოსოფიის საფუძველი. ამ ლიტერატურას დღემდე არ დაუქარგავს მნიშვნელობა, მას განსაკუთრებით აფასებენ მართლმადიდებელი ღვთისმეტყველები.

ბიბლიური და საეკლესიო ისტორიის დამსმარე საგანია ბიბლიური და საეკლესიო არქეოლოგია, სადაც არქეოლოგიური მონაცემების მეშვეობით აისახება რელიგიური რწმენის განვითარება სხვადასხვა ისტორიულ პირობებში. საეკლესიო ისტორია მოიცავს ღვთისმსახურების ისტორიასა და საეკლესიო სამართლის ისტორიასაც. ამით ერთმანეთს უკავშირდება ისტორიული და პრაქტიკული ღვთისმეტყველება.

ღვთისმეტყველების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ნაწილია პრაქტიკული ღვთისმეტყველება, რომლის არსსაც ღვთისმეტყველური წესდება და მოქმედი სამართალი შეადგენს.

პრაქტიკულ ღვთისმეტყველებაში უმნიშვნელოვანესი ადგილი უკავია ლიტურგიკას, მოძღვრებას იმის შესახებ, თუ როგორ, რა პირობებში უნდა ჩატარდეს ღვთისმსახურება, რა წესები უნდა დაიცვან კულტის მსახურებმა. წირვა-ლოცვის წესები საუკუნეთა მანძილზე ყალიბდებოდა და ოდითგანვე მიზნად ისახავდა მორწმუნეებზე რაც შეიძლება მეტ ზეგავლენის მოხდენას. ამ მიზნით ეკლესია ფართოდ იყენებდა ესთეტიკურ მომენტს. ლიტურგიკული წესები ფსიქოლოგიურად ზუსტად არის გაანგარიშებული და მართლაც დიდ ზემოქმედებას ახდენს ადამიანებზე, ქმნის ხელსაყრელ გარემოს და პირობებს რელიგიური იდეების ათვისებისათვის. ლიტურგიკაში გადმოცემულია არა მარტო ღვთისმსახურების წესები, არამედ მისი ფილოსოფიაც. ღვთისმსახურებაში რელიგიური მონენტები მხატვრულ ფორმებს იძენს.

პრაქტიკულ ღვთისმეტყველებაში უნდა გამოიყოს საეკლესიო სამართალი, დაკანონებულ ნორმათა ერთობლიობა, რომელიც განსაზღვრავს ეკლესიის ორგანიზაციას, მის შინაგან სტრუქტურას, დამოკიდებულებას სახელმწიფოსა თუ ცალკეული პირებისადმი.

საეკლესიო სამართლის შემადგენელი ნაწილია ქ ა ნ ო ნ ი კ უ რ ი ს ა მ ა რ თ ა ლ ი, რომელიც შეიცავს საეკლესიო დადგენილებებს. საეკლესიო სამართალი განსაზღვრავდა არა მარტო იმას, თუ როგორ უნდა მოქცეულიყვნენ სხვადასხვა თანამდებობის სასულიერო პირები და მრევლი, არამედ ადგენდა ამ წესების ღვთისმეტყველურ-ფილოსოფიურ საფუძველსაც. იგი უშუალოდ იყო დაკავშირებული არაღვთისმეტყველურ საგანთან — იურიდიულ მეცნიერებასთან, რასაც განაპირობებდა მისი არა მარტო წარმოშობა, არამედ შინაარსიც. თეოლოგთა განმარტებით, როგორც საეკლესიო სამართალი, ისე იურიდიული მეცნიერება არის წესების. სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობა, რომელმაც საზოგადოება უნდა დაიცვას არჩულობისაგან პირად და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.

პრაქტიკულ ღვთისმეტყველებაში შედის ს ა მ წ ყ ს ო ღ ვ თ ი ს მ ე ტ ყ ვ ე ლ ე ბ ა ც, რომელიც განსაზღვრავს სასულიერო პირთა (ღმერთსა და ადამიანებს შორის შუამავლების) ქცევის წესებს. ამ საქმეში სახელმძღვანელოდ იყენებენ კ ა ტ ე ხ ი ტ ი კ ა ს — სწავლების იმისა, თუ რა გზებითა და საშუალებებით შეიძლება ადამიანი მორწმუნე გახდეს, ან მორწმუნე, მაგრამ სჯულის ნაკლებად მცოდნე ადამიანმა რელიგიური მოძღვრება უკეთ როგორ შეითვისოს. კატეხეტიკა გარკვეული მეთოდოლოგიური სახელმძღვანელოა, რომელიც ხელს უწყობს რჯულოთმოდვრების უკეთ გაგებასა და შესწავლას.

პრაქტიკულ ღვთისმეტყველებაში შედის და მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ჰ ო მ ი ლ ე ტ ი კ ა ც — მოძღვრება საეკლესიო ქადაგების ხელოვნების შესახებ. როგორც ზემოთაც აღინიშნა. ეკლესიაში შექმნილია განსაკუთრებული განწყობა, რაც ნოყიერ ნიადაგს ქმნის რელიგიური იდეების პროპაგანდისათვის. წირვა-ლოცვასთან ერთად ამ მიზანს ემსახურება ქადაგებაც, რომელიც ისტორიულ მასალას ეყრდნობა. მქადაგებელი ძირითადად რელიგიურ კალენდარს მიჰყვება და თანმიმდევრულად აღნიშნავს როგორც რელიგიურ დღესასწაულებს, ისე ქრისტიანობისათვის თავდადებულ. გამოჩენილ ადამიანთა თუ წმიდანთა ხსოვნის დღეებს. გარდა ამისა, რელიგიური მქადაგებლებისათვის არსებობს ეგრეთ წოდებული მარადიული თემები, დაკავშირებული ღმერთთან, ანგელოზებთან, რელიგიურ მცნებებთან, ცხოვრების რელიგიურ წესთან და ა. შ.

ქადაგებისას იყენებენ არა მარტო რელიგიურ სიუჟეტებს, არამედ ამა თუ იმ ქვეყნის ისტორიის ღირსშესანიშნავ თარიღებსაც, რაც გარკვეულ ზემოქმედებას ახდენს მსმენელზე. ჰომილეტიკას,

ისევე როგორც ადრე, დღესაც დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ქრისტიანობის ყველა მიმართულება, განსაკუთრებით კი — პროტესტანტიზმი.

პრაქტიკულ ღვთისმეტყველებაში შედის ასკეტიკაც — მოძღვრება კეთილმორწმუნე ცხოვრების შესახებ. თითოეულმა მორწმუნემ, რომელსაც იმქვეყნიური ნეტარების მოპოვება სურს, ასკეტიკით უნდა ისეღმძღვანელოს.

ქრისტიანულ ღვთისმეტყველებაში ცალკეა გამოყოფილი კიდევ ორი ღვთისმეტყველური საგანი — ისაგოგიკა და ეგზეგეტიკა. ისაგოგიკა არის მოძღვრება იმის შესახებ, თუ ვინ დაწერა, სად დაწერა და როდის დაწერა „საღმრთო წერილის“ წიგნები, რომლებსაც რელიგიური დოგმები ეყრდნობა. ისაგოგიკას დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა არა მარტო შორეულ წარსულში, არამედ დღესაც, როდესაც ბიბლიური ტრადიციის მიერ დასახელებული „საღმრთო წერილის“ ავტორების ვინაობა და ამ წიგნების დაწერის თარიღები ექვეყნუ დადგა.

რაც შეეხება ეგზეგეტიკას, იგი გვასწავლის, როგორ გავიგოთ ბიბლიის ტექსტი.

ბიბლიის პრიმიტიული. გულუბრყვილო შეხედულებანი, ტექსტში შენიშნული ურთიერთწინააღმდეგობანი, შეცდომები თუ სხვა შეუსაბამობანი იმთავითვე იწვევდა სურვილს იგი ისე განემარტათ, რომ „საღმრთო წერილისაღწი“ რწმენა არ შესუსტებულიყო, არ შერყეულიყო წარმოდგენა მის ღვთაებრივ ღვთითშთაგონებულ ბასილთზე. თითოეული ქრისტიანული მიმდინარეობა თავისებურად განმარტავს „საღმრთო წერილის“ შინაარსს. ქრისტიანობის სხვადასხვა მიმდინარეობას შორის არსებულ თეოლოგიურ განსხვავებას უპირატესად სწორედ ეს ფაქტი განაპირობებდა. ამიტომ ეგზეგეტიკას დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა და ენიჭება როგორც შორეულ წარსულში, ისე დღესაც, როცა მეცნიერებამ მთლიანად ამხილა ბიბლიის მიერ დახატული სამყაროს არამეცნიერული სურათი. ბიბლიის ავტორიტეტის გადარჩენის მეტად რთული და ძნელი ამოცანა ისევ ეგზეგეტიკას დაეკისრა.

ღვთისმეტყველების სამივე შემადგენელი ნაწილი თეორიულ-ისტორიული თუ პრაქტიკული — ერთმანეთთან მჭიდროდაა დაკავშირებული. ზოგჯერ ერთი და იგივე ღვთისმეტყველური საგანი ერთდროულად სხვადასხვა ღვთისმეტყველებაში შედის. მათი გაყოფა ან დანაწევრიანება მხოლოდ ხელოვნურად შეიძლება. პრაქ-

ტიკული ღვთისმეტყველება თეორიული ღვთისმეტყველებიდან იღებს სათავეს და ისტორიული ღვთისმეტყველებით ხელმძღვანელობს. მართალია, ღვთისმეტყველება სხვადასხვა დისციპლინებად არის დანაწილებული, მაგრამ საბოლოოდ, ის მაინც ერთიანი სისტემაა. ესაა, მოძღვრება ღმერთისა და კაცობრიობის დამოკიდებულების შესახებ. ყოველივე, რაც ღმერთზე შეიძლება ვიცოდეთ, ღვთისმეტყველებაში შედის. რაც შეეხება ადამიანს, ღვთისმეტყველება მას განიხილავს მხოლოდ ღმერთისადმი მიმართებაში. ღვთის მსახურთა აზრით, ღვთისმეტყველებას აქვს საკუთარი, სხვებისაგან გამორჩეული ამოცანა: იგი მოვალეა ადამიანებს გაუხნათოს გზა ღმერთისაკენ, ასწავლოს მათ მოძღვრება როგორც ციურ, ისე მიწიერ სასუფეველზე, რომელსაც ისინი მხოლოდ მაღალზნობრივი ქცევით დაიწვიდრებენ.

რელიგიის სოციალური როლი

თუ წარსულს გადავხედავთ და კაცობრიობის ისტორიაში რელიგიის როლს ობიექტურად შევაფასებთ, უდავოა, რომ მისი გავლენა ადამიანთა საზოგადოებაზე უმეტესად უარყოფითი იყო. დავიწყოთ თუნდაც იმით, რომ პირველყოფილ საზოგადოებაში, როცა რელიგიის უმარტივესი ფორმები ბატონობდა, ადამიანი უამრავ დროსა და ენერგიას ანდომებდა რელიგიური რიტუალების შესრულებას თუ წეს-ჩვეულებების დაცვას. თავისთავად ცხადია, რომ არაკითარ შელოცვას, მაგიურ შეთქმას და მსხვერპლის შეწირვას არ შეეძლო ადამიანისათვის შრომა გაეიოლებინა, მოეტანა წარმატება ნადირობაში, განეკურნა იგი ავადმყოფობისაგან, დაემარცხებინა მისი მტრები და სხვ. სწორედ ამიტომ აღნიშნავდა ფ. ენგელსი: „ამ სხვადასხვა ყალბ წარმოდგენას ბუნებაზე, თვით ადამიანის არსებაზე, სულებზე, ჯადოსნურ ძალებზე და ა. შ. უმეტესწილად მხოლოდ უარყოფითი ეკონომიკური პირობები უდევს საფუძვლად, წინაისტორიული პერიოდის დაბალ ეკონომიურ განვითარებას თავისი დამატების სახით, ხოლო ზოგჯერ პირობისა და მიზეზის სახითაც კი შემცდარი წარმოდგენები ჰქონდა ბუნებაზე“¹.

ანტაგონისტურად განწყობილი კლასების წარმოშობის შემდეგ

¹ კ. მარქსი, ფ. ენგელსი. რჩეული ნაწერები, ტ. II, 1964, გვ. 606.

რელიგიის სოციალური როლი აშკარა გახდა. ეს იყო სულიერი იარაღი, რომლის მეოხებითაც გაბატონებული კლასი იმორჩილებდა ჩაგრულ კლასს. თავდაპირველად, პირველყოფილ საზოგადოებაში, რელიგია გვარის წარჩინებულ წევრებსა და სამხედრო ბელადებს ემსახურებოდა. უფრო გვიან, მონათმფლობელურ საზოგადოებაში, რელიგია ამართლებდა მონობას, ღვთის ნებად აცხადებდა მას, მოუწოდებდა მონებს დამორჩილებოდნენ ბატონებს და მჩაგვრელთა წინააღმდეგ მათ ბრძოლას ღვთის საწინააღმდეგო საქციელად ნათლავდა. ავიღოთ, მაგალითად, ქრისტიანობა, რომელიც თავდაპირველად მონათა და ჩაგრულთა რელიგია იყო, მაგრამ უფრო გვიან, ევოლუციის შედეგად, მჩაგვრელთა იარაღად იქცა. იგი მორჩილებისა და მოთმინებისაკენ მოუწოდებდა მონებს, სამაგიეროდ კი ნეტარებას პირდებოდა არარსებულ საიქიოში, მომავლის იმედით ხელს ალებდა ებოძა ამქვეყნად სოციალური გარდაქმნებისაკენ მიმართულ ბრძოლაზე.

ასევე არასახარბიელო როლს ასრულებდა რელიგია ფეოდალიზმის პირობებში. „თვით ღმერთმა ინება, — ამბობდა წმიდა ლოდ ანჟერელი ბატონყმობაზე, — რომ ადამიანთა ნაწილი ყოფილიყო ბატონი, ნაწილი კი — მისი მსახური, მოისურვა, რომ პირველები თავყვანს სცემდნენ ღმერთს, მეორენი კი — თავის ბატონებს“. რელიგიური იდეოლოგია ამართლებდა ყველა ჯურის ექსპლუატატორებს, ყველა სახის მჩაგვრელებს. რელიგია აკურთხებდა ყოველგვარ ხელისუფლებას, რადგან ნებისმიერ მათგანს ღვთისაგან მოვლენილად თვლიდა. ეკლესია თვით იყო დაინტერესებული ბატონყმობის განმტკიცებით, რადგან იგი ყველაზე მსხვილი მფლობელი იყო. მას (ეკლესიას — თ. ფ.) აუარებელი ყმა ჰყავდა და მამული ჰქონდა. ამიტომ იგი სასტიკ ომს უცხადებდა გაბატონებული კლასისათვის წინააღმდეგობის გაწევის ცდასაც კი.

ფეოდალიზმის ხანა რელიგიური იდეოლოგიის ბატონობის ხანაა. რელიგიური მსოფლმხედველობა სდევნიდა ყოველივე კარგსა და პროგრესულს, რაც ეწინააღმდეგებოდა „წმიდა წიგნების“ (ბიბლია, ტრიპიტაკა, ყურანი და სხვ.) დოგმებს, გაბატონდა სქოლასტიკა, იდეენებოდა ყოველგვარი სალი აზრი, ყველაფერი გამართლებული იყო იმდენად, რამდენადაც იგი რელიგიის ინტერესებს შეესაბამებოდა. ყველაფრის საზომი გახდა რელიგიური ჰერმეტიკობა. ის, ვინც ამ დოგმების წინააღმდეგ გამოვიდოდა, სასტიკად ისჯებოდა.

ბურჟუაზიამ, მართალია, იბრძოლა რელიგიის წინააღმდეგ (განსა-

კუთრებით კათოლიციზმის, დასავლეთ ევროპაში), მაგრამ ეს ბრძოლა მას იმდენად სჭირდებოდა, რამდენადაც რელიგია (ამ შემთხვევაში — კათოლიციზმი) ფეოდალიზმის დასაყრდენი იყო, ხოლო რელიგიის წინააღმდეგ ბრძოლა საერთოდ მას აზრადაც არ მოსვლია. ბურჟუაზიას თავად სჭირდებოდა რელიგია როგორც მშრომელი მასების დამორჩილების იარაღი, მაგრამ საჭირო იყო ამ იარაღის განახლება, დახვეწა, დასავლეთ ევროპის მრავალ ქვეყანაში მომხდარი რეფორმები სწორედ ამ მიზანს ემსახურებოდა. ბურჟუაზიამ შეინარჩუნა რელიგია და თავის სამსახურში ჩააყენა იგი. „ყველა და ყოველ მჩაგვრელ კლასს, — წერდა ვ. ი. ლენინი, — თავისი ბატონობის დასაცავად სჭირდებოდა ორი სოციალური ფუნქცია: ჯალათის ფუნქცია და ხუცესის ფუნქცია. ჯალათმა უნდა ჩაახშოს ჩაგრულთა პროტესტი და აღშფოთება. ხუცესმა უნდა ანუგეზოს ჩაგრულნი. დაუხატოს მათ კლასობრივი ბატონობის შენარჩუნების დროს გაპირვებისა და მსხვერპლის შემსუბუქების პერსპექტივები (ამის გაკეთება მეტადრე ზოსახერხებელია, თუ არ კისრულობ ასეთი პერსპექტივების „განხორციელების შესაძლებლობას“). ამით შეარიგოს ისინი ამ ბატონობასთან, ზოაშლევინოს მათ რევოლუციური მოქმედება“¹.

ათეისტურ ლიტერატურაში ზოგჯერ ერთმანეთისაგან განასხვავებენ რელიგიისა და ეკლესიის სოციალურ როლს. ეს დაყოფა სწორი და მართებულია, რადგან თუკი რელიგიის სოციალური როლი ყოველთვის რეაქციულია, ეკლესიის სოციალურ როლში არის მომენტები (არარელიგიურ სფეროში), როცა ის გარკვეულ დანებებით გავლენასაც ახდენს, მაგრამ ასეთი ფაქტების გაზვიადება და რელიგიის სოციალურ როლზე გავრცელება არასწორია, არ შეიძლება.

მაგალითად თანამედროვე ღვთის მსახურები ბევრს ლაპარაკობენ ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის დიდი როლის შესახებ გარეშე მტრებისაგან საქართველოს გადარჩენაში.

როგორც ცნობილია, საუკუნეთა მანძილზე საქართველოს ხელში ჩაგდებას ლამობდნენ სხვა სარწმუნოების მიმდევარი ქვეყნები. საქართველოს ტერიტორიის დაკავებისას, დაპყრობილი ქვეყნის შენარჩუნებისა და მასში პოზიციების განმტკიცების მიზნით, დამპყრობლები ყოველი ღონით ცდილობდნენ აქ თავიანთი სარწმუნოება დაენერგათ. მაგალითად, ისლამურ სახელმწიფოებს — თურქეთსა და

¹ ვ. ი. ლენინი. თხზ., ტ. 21, გვ. 272.

სპარსეთს საქართველოში მუსულმანობის ძალით გავრცელება უნდოდათ.

თითოეული რელიგია გამოირჩევა სხვა რელიგიების სისწორეს და ებრძვის მას. ასე რომ, ისლამი, რომლის დანერგვაზეც მაჰმადიანები ცდილობდნენ საქართველოში, პირველ ყოვლისა, ქრისტიანობის წინააღმდეგ იყო მიმართული და მისი გამარჯვება ქრისტიანობის დამარცხებას უდრიდა. ამ პირობებში ქრისტიანობას, რომელიც თავის არსებობას იცავდა, ქვეყნის დაცვაში გარკვეული როლი უნდა შეესრულებინა და შეასრულა კიდევ.

მაგრამ ჩვენ როდი უნდა წარმოვიდგინოთ, როგორც ღვთის მსახურნი ამტკიცებენ — თითქოს საქართველო და ქართველობა განადგურებისაგან მხოლოდ ქრისტიანობამ იხსნა. რომ მხოლოდ ეკლესიამ დაიცვა ეროვნული მეობა და მშობლიური ენა.

კარგად უნდა გვახსოვდეს, რომ ქრისტიანული რელიგია კოსმოპოლიტური ხასიათისაა და მისთვის არ არსებობს „იუდეველნი თუ ელინნი...“ ამიტომ მისი ორთოდოქსული ბუნებიდან პატრიოტიზმი სრულებითაც არ გამომდინარეობს. ის ფაქტი, რომ ქრისტიანული ეკლესია მაინც მონაწილეობდა ქვეყნის დაცვაში, სხვაგვარ ახსნას მოითხოვს. ქართული ეკლესია-მონასტრები თავად ფლობდნენ უზარმაზარ მიწა-წყალს, საქონლის ჯოგს და რაც მთავარია, ყმების დიდ რაოდენობას. ჭტრის შემოსევის შედეგად მათი მამულები ნადგურდებოდა, მეურნეობა ეცემოდა. ეს ფაქტი მნიშვნელოვნად განაპირობებდა ეკლესიის პატრიოტიზმს.

რასაკვირველია. არ შეიძლება უარეყოთ სარწმუნოების როლი მტერთან ბრძოლაში, მაგრამ ქართველი ხალხის სიყვარული სამშობლოსადმი, უფრო დიდი და სერიოზული ფაქტორი იყო, ვიდრე ღვთის რწმენა. ის ფაქტი, რომ ზოგიერთმა სამღვდელმაც პირმა თავი დადო სამშობლოსათვის (თუნდაც თევდორე მღვდელი გაეცხენოთ), მართო ქრისტიანობით კი არ უნდა აიხსნას, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, მისი დიდი სიყვარულით სამშობლოს მიმართ, მისი ქართველობით.

• •

თანამედროვე პირობებში ღვთის მსახურნი ცდილობენ მიჩქმალონ ეკლესიისათვის არასასურველი უარყოფითი ფაქტები, წინა პლანზე წამოსწიონ პატრიოტული მოტივები, მორწმუნეთათვის უფ-

რო ხელმისაწვდომი და ადვილად შესასრულებელი გახადონ რთული რიტუალები. ცდილობენ შეარბილონ საღმრთო „წმიდა წიგნებში“ არსებული წინააღმდეგობები, აცხადებენ თავს კულტურისა და მეცნიერების ხელშემწყობებად, თავიანთი ქვეყნის პატრიოტებად, მშვიდობისათვის მებრძოლ ორგანიზაციად, ზნეობის შემნარჩუნებლად, ერთი სიტყვით, სურთ რელიგია თანამედროვეობას შეუგუონ, მისცენ მას ეპოქის შესაფერისი ელფერი. ეს არის ზრუნვა რელიგიის მომავალზე, მისი დასუსტებული სხეულის გამოცოცხლებაზე. მაგრამ ეს ცვლილებანი რელიგიის არსს ვერ ცვლიან და მის იდეოლოგიას პროგრესულ სახეს ვერ აძლევენ.

რელიგიის უმარტივესი ფორმები

რელიგიამ განვითარების ხანგრძლივი პერიოდი განვლო, სანამ თანამედროვე მსოფლიო მონოთეისტურ რელიგიათა (ბუდიზმი, ქრისტიანობა, ისლამი) სახით მოგვევლინებოდა. სხვადასხვა ისტორიულ ეპოქაში, კაცობრიობის განვითარების კვალდაკვალ, იცვლება რელიგიის ფორმებიც. უმეტესად ეს იყო ნარევი კრელი, უსისტემო და არათანამიმდევრული წარმოდგენებისა, რომლებიც ასახავდნენ ადამიანთა უძლურებას ბუნების ძალების წინაშე.

ჩვეულებრივ, რელიგიის უმარტივეს ფორმებად ასახელებენ ფეტშიზმს, ტოტემიზმს, ანიმიზმსა და მაგიას ანუ ჯადოქრობას.

სამეცნიერო ლიტერატურაში დიდი ხანია გრძელდება დავა იმის შესახებ, თუ ამ ფორმათაგან რომელი იყო პირველადი. ზოგი მკვლევარი უპირველესად ფეტშიზმს ასახელებს, ზოგი — ტოტემიზმს, ზოგი — ანიმიზმს, სხვები კი — მაგიას. ზოგის აზრით, ისინი ერთდროულად წარმოიშვა. საკითხს ართულებს ის მდგომარეობა, რომ აღნიშნული ფორმები ძირითადად შესწავლილია ჩვენს დროში შეზღუდული, განვითარების დაბალ საფეხურზე მდგომი ხალხების შეხედულებათა მიხედვით. ამჟამად ეს ხალხები განვითარებით მაინც გაცილებით მაღლა დგანან, ვიდრე ზემოხსენებული რელიგიური ფორმების წარმოშობის დროს იდგნენ. შესაბამისად, ეს ფორმები თავდაპირველი სახით აღარ არსებობს (ანიმიზმი გვხვდება მაგიასთან კავშირში, ფეტშიზმი — ტოტემიზმთან და ა. შ.). სწორედ ამიტომ არის, რომ აღნიშნული საკითხის გადაწყვეტა ძალზე ჭირს, ზოგიერთი მეცნიერის აზრით კი — შეუძლებელიცაა.

ფატიზმი

საოცარია, მაგრამ ფაქტია, რომ ადამიანთა ერთ ნაწილში, თვით ჩანსალ, ცხოვრებაში მხიარულ და ოპტიმისტ ხალხშიც კი, მრავალი

ცრურწმენა ფეხმოკიდებული. მათ შორის საკმაოდ ხშირად შეხვდებიან მორწმუნეთაც, რომლებიც ზედმიწევნით ზუსტად ასრულებენ ამა თუ იმ რელიგიის ადათ-წესებს, სარწმუნოების სხვა მოთხოვნებს. მაგალითად, გამოჩენილი ამერიკელი მოქადრაკე — სამუელ რეშეისკი მტკიცედ იცავდა იუდაიზმის მოთხოვნებს და არასოდეს შაბათს ჭადრაკი არ უთამაშია. ზოგიერთი რელიგიურ ორგანიზაციაში გარკვეული მიზნით შედის. შეგვიძლია დავასახელოთ გამოჩენილი მოკრივე მუჰამედ ალი, მსოფლიოს ყოფილი ჩემპიონი ჭადრაკში ბობი ფიშერი... მაგრამ უმრავლესობას ახასიათებს სხვა, ორთოდოქსული რელიგიებისაგან განსხვავებული, ეგრეთ წოდებული ყოფილი ცრურწმენები — სჯერა სხვადასხვა ნიშნებისა, სიზმრებისა, წინათგონობისა. მათ სწამთ, რომ ფეტვიშებს, ავგაროზებსა თუ თილისმებს შეუძლიათ წარმატება მოუტანონ ადამიანს ცხოვრებაში, შეჯიბრების დროს.

დასავლეთში, და არა მარტო დასავლეთში, იშვიათად ნახავთ სპორტსმენს, თავისი ავგაროზი ან თილისმა რომ არ ჰქონდეს. ისინი მათ არასოდეს იშორებენ. თუ ავგაროზი დაჰკარგეს ან შინ დარჩათ, ჰგონიათ, რომ ეს უთუოდ ცუდი ნიშანია და შეჯიბრებაში მარცხს სწირად ამითაც ხსნიან ხოლმე. ასეთი რწმენა მარტო სპორტსმენთა შორის როდია გავრცელებული. ავგაროზები და თილისმები პოპულარულია ფართო მოსახლეობაშიც, მოთხოვნილება კი, როგორც ცნობილია, მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ამა თუ იმ ნაწარმის გამოშვების ჯაბდენობასაც. დასავლეთში, მაგალითად, ღლეისათვის უამრავი ფირმა ვაჭრობს ასეთი საქონლით და საკმაოდ დიდ მოგებასაც ნახულობს. ზომით პატარა, ლამაზად გაფორმებულ თილისმებსა და ავგაროზებს მუშტარი არასოდეს აკლდება.

მაინც, საიდან იღებს სათავეს ასეთი ცრურწმენები ან რატომ შემორჩა ეს შეხედულებები ღლედე? ამ კითხვებზე პასუხის გასაცემად შორეულ წარსულში მოგვიხდება მცირე ექსკურსის გაკეთება.

რწმენა ყოველგვარი ავგაროზებისა და თილისმებისადმი ფეტვიშისტურ წარმოდგენებთან არის დაკავშირებული. თვით ტერმინი ფეტვიშიზმი წარმოდგება პორტუგალიური სიტყვისაგან *feitico*, რაც ქართულად „გაკეთებულს“ ნიშნავს. ასე უწოდებდნენ პორტუგალიელი მოგზაურები საგნებს, რომელთაც თაყვანს სცემდა აფრიკელი ხალხები.

ფეტვიშიზმი — ეს არის რელიგიური რწმენა, რომელიც უსულო მატერიალურ საგნებს ზებუნებრივ თვისებებს მიაწერს.

პირველყოფილი ადამიანები ფიქრობდნენ, რომ საგნების დახმარებით შეეძლოთ დაეცვათ თავიანთი ქონება, მეურნეობა, პირუტყვი, სახლ-კარი და თვით გვარის წევრებიც კი. იმ შორეულ ეპოქაში ადამიანები თითქმის მთლიანად ბუნების მოვლენებზე იყვნენ დამოკიდებულნი. მათ ეშინოდათ ბუნების შეუცნობელი ძალებისა, რომელთა წინააღმდეგ საბრძოლველადაც იმდროინდელი პრიმიტიული ტექნიკა უძლური იყო. არ იცოდნენ. საიდან მოელოდათ უბედურება და ამიტომ ყოველგვარი შემთხვევისათვის მზად ჰქონლათ ნაირ-ნაირი ფეტიშები. პირველყოფილი ადამიანი უსულო საგნებს ცოცხალი არსების სხვადასხვა ნიშნებს მიაწერდა. ოროჩელი შამანი მკითხაობისას ასე მიმართავდა ფეტიშად აღიარებულ ქვის ლოდს: „ო, შენ! რომელიც ცხოვრობ სამყაროს დასაბამიდან, მამცნე. რითაა ავად ტომის ბელადი“. ფეტიშად სხვადასხვა საგნებს მიიჩნევდნენ ხოლმე. ზმირად არჩევანი დაკავშირებული იყო ადამიანის ძირითად საქმიანობასთან. მაგალითად. ბენგალიაში დურგლები თაყვანს სცემდნენ ხერხს. დალაქები — სამართებელს, მაკრატელსა და სარკეს. გადაწყვერლები — სამეღნეს, მიწათმოქმედნი — საცერს და ა. შ.

როგორ წარმოიშვა ფეტიშისტური შეხედულებები? წარმოვიდგინოთ ასეთი სურათი: პირველყოფილი ადამიანი სანადიროდ მიდის. გზაში მის ყურადღებას ერთი შესხედვით უცნაური ფორმის ქვა მიიპყრობს. ქვა ძალზე წააგავს ცხოველს, რომლის მონადირებაც იმ დღეს ადამიანს აქვს განზრახული. ველურს ეს ქვა თან მიაქვს... ნადირობა წარმატებით დამთავრდა, ველურმა, რომელიც შემთხვევით კავშირებს ძირითადად მიიჩნევს, გადაწყვიტა რომ გამარჯვება განაპირობა არა მისმა სიმარჯვემ, არა მოხერხებულობამ. არამედ გზაზე ნაპოვნმა ქვამ, ასე რომ, ჩვეულებრივ უსულო საგანს მან აჩაჩაღებული ზებუნებრივი თვისებები მიაწერა.

მატერიალური საგნების თაყვანისცემის კვალი კარგად ჩანს თანამედროვე ჩამორჩენილი ხალხების ცხოვრებაში. ავსტრალიელ აბორიგენებში ჯადოქრის სიძლიერე განისაზღვრება მისი ბრძკევიალა ფეტიშების რაოდენობით. ბევრ აფრიკელ ხალხს სწამს მატერიალური საგნების ზებუნებრივი ძალისა. ზოგიერთი ნადირობასაც არ დაიწყებს ისე, თუ რაიმე ფეტიში არ შეარჩია. ფეტიშების გარეშე არ შეიძლება ჩატარდეს არც ერთი მნიშვნელოვანი მოგზაურობა.

ერთ აფრიკელ ჯადოქარს 20 ათასამდე ფეტიში უპოვეს. რას არ ნახავდით იქ — მამლის ფრთებს, ადამიანის თმის ბლუჯას, ზის ნაჭრებს, ქვებს, თიხის ქოთნებს... როცა ჰკითხეს, რას მფარველობენ ეს

ფეტიშებიო, ჯადოქარმა უპასუხა, რომ თითოეულმა მათგანმა წარმატება მოუტანა ან პირადად მას ან ტომის რომელიმე წევრსა თუ მათს წინაპრებს.

რასაკვირველია, ყველა ფეტიშს ერთნაირი ძალა როდი ჰქონდა. მათი ნაწილი გათანაბრებული იყო ყოვლისშემძლე ღმერთებთან. ზოგს თავისი მფლობელისათვის წარმატება მოჰქონდა ამა თუ იმ საქმეში, ზოგს კი პატრონისადმი კეთილგანწყობილება უნდა გამოემჟღავნებინა. ძველი ადამიანის წარმოდგენით, ფეტიშებს ჰყავდათ სულები, რომელთაც გამასპინძლება და მზრუნველობა სჭირდებოდათ.

შეხედულება ფეტიშების ზებუნებრივი თვისებების შესახებ თანდათან აევაროზებისა და თილისმების თაყვანისცემაში გადაიზარდა. უფრო გვიან, ამავე საფუძველზე, აღმოცენდა წმიდა ატრიბუტების თაყვანისცემა თანამედროვე რელიგიებში. მიუხედავად იმისა, რომ ფეტიშშიზმის ეს სხვადასხვა ფორმა შინაარსით განსხვავებულია, მათ შორის პრინციპული ზღვარის გავლება არასგზით არ შეიძლება.

თილისმისა თუ აევაროზის არჩევა და ზოგჯერ პოპულარობაც კი, ხშირად განსაზღვრული იყო საგნის გარეგნული ფორმით. ამ ნაზივ აღსანიშნავია მანდრაგორისაგან (მიწავაშლა) დამზადებული თილისმის გავრცელება. ამ მცენარის ფესვი, ცნობილი ჟენშენის ფესვის მსგავსად, ადამიანის ფიგურას წაგავს. ასეთმა საოცარმა დამთხვევამ მისტიკურად განწყობილ ადამიანებს აფიქრებინა, რომ მანდრაგორას რალაც სასწაულებრივი მაგიური ძალა აქვს. მას იყენებდნენ ბანგისა თუ სხვა შესალოცი საშუალებების დასამზადებლად. განსაკუთრებით ძვირად ფასობდა მანდრაგორის ფესვები, რომელზეც ხშირად დიდი ოსტატობით ხატავდნენ მამაკაცის სახის ნაკეთებს. ამგვარად მოხატული თილისმა ერთგვარ „შინაურ“ ღმერთად იქცეოდა ხოლმე, ხოლო მისი პატრონი დარწმუნებული იყო, რომ სიკეთე, ჯანმრთელობა, სიმდიდრე და წარმატება არ მოაკლდებოდა. ასეთ ძვირფას თილისმას სათანადო პატივითა და ყურადღებით ექცეოდნენ, საუკეთესო ქსოვილში ახვევდნენ, ღვინით ბანდნენ, ძვირფას ყუთში ინახავდნენ.

განსაკუთრებით ფასობდა სახრჩობელის ქვეშ ნაპოვნი მანდრაგორის ფესვები. ეს რწმენა დაკავშირებული იყო მიცვალებულის კულტთან. არცთუ შორეულ წარსულში დიდი მოთხოვნილება იყო იმ თოკზეც, რომლითაც ადამიანს ახრჩობდნენ, რადგან, ხალხის რწმენით, ჩამოხრჩობილის სული თილისმის პატრონს უთუოდ დაეხმარებოდა.

ავგაროზი და თილისმა სინონიმები არ არის. ავგაროზი (ამულეტი) წარმოდგება ლათინური სიტყვიდან „ამოლირი“. რაც ქართულად ნიშნავს „შემსუბუქებას“, „აშორებას“. ადამიანი ფიქრობს, რომ ავგაროზი, თუ სულ ვერ ააცილებს უბედურებას თავიდან, შემსუბუქებს მაინც განსაცდელს. რაც შეეხება თილისმას, მას საფუძვლად უდევს ბერძნული სიტყვა „ტელესმა“, რაც ქართულად „განდობის, ხელთდასხმის საიდუმლო ცერემონიას“ ნიშნავს. თილისმა არა მარტო აშორებდა მის პატრონს ხიფათს, არამედ აჯილდოებდა კიდეც მას სხვადასხვა სიკეთით.

თილისმებიდან ზოგს წელიწადის ყოველ დროს აქვს მაგიური ზემოქმედების ძალა, ზოგს კი — მხოლოდ გარკვეულ პერიოდში. მაგალითად, ვენერასადმი მიძღვნილი თილისმა, რომელსაც ჰქონდა ზოდიაქოს ნიშნები — სასწორი, თევზი და ხარი, მის მფლობელს მხოლოდ იმ პერიოდში ეხმარებოდა, როდესაც ამ თანავარსკვლავედს ცაზე მისთვის დადგენილი მდგომარეობა ეკავა. შორეულ წარსულში საყოველთაოდ ცნობილი თილისმებიდან უნდა აღინიშნოს ძველევგებური ფუნის ხოჭო, რომელიც ან ფირფიტაზე იყო გამოსახული, ან ქვის პატარა ფიგურას წარმოადგენდა. ძველი ეგვიპტელები მიცვალებულისთვის აკეთებდნენ მუშტისხელა თიხის ხოჭოს. ფიგურის ბრტყელ მხარეზე ციტირებული იყო ოცდამეათე თავი „მიცვალებულთა წმიდა წიგნიდან“, რომელიც ადამიანს მოუწოდებდა, ცუდი არაფერი ეთქვა მიცვალებულისა და საიქიოს სამსჯავროს შესახებ.

ცნობილია თილისმები პლანეტა მარსის სიმბოლური გამოსახულებით, რომელიც ხალხის რწმენით, მის მფლობელს განსაკუთრებულ სიმამაცეს ანიჭებდა: ვისაც ეს თილისმა იფარავდა, ის მტრისაგან შეუვალი ხდებოდა. სპილენძის თილისმას პლანეტა ვენერას სიმბოლური გამოსახულებით წარმატება მოჰქონდა სიყვარულში, ვერცხლისწყლის ამალგამა მის პატრონს საზრიანობასა და გონებამახვილობას მატებდა, წარმატებით კურნავდა ციებ-ცხელებისა და ყველა სახის ავადმყოფობისაგან. თუ ამ თილისმას თავქვევ ამოიდებდი, უზრუნველ, ტკილ სიზმრებს ნახავდი. რაც შეეხება ავგაროზს, მას ჰკიდებდნენ არა მარტო ადამიანებს, არამედ ცხოველებსაც, რათა ისინი ხიფათისაგან დაცული ყოფილიყვნენ. რაც დრო გადიოდა, თილისმები და ავგაროზები სულ უფრო ფართოდ ვრცელდებოდა. მაგალითად, რომში ძალიან პოპულარული იყო მონეტები ალექსანდრე მაკედონელის გამოსახულებით, სხვადასხვაწარწერიანი თილისმები.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა სიტყვა აბრაკადაბრას. ეს სიტყვა დღეს უაზრობის სინონიმად იქცა, მაგრამ თავის დროზე მას მაგიურ ძალას მიაწერდნენ. ეფექტური მოქმედებისთვის ეს სიტყვა თერთმეტჯერ უნდა დაეწერათ და თანდათან თითო ასო გამოეყოლოთ. მოგვებს შორის ცნობილია სამკუთხა და კვადრატული აბრაკადაბრა.

თილისმეები ჰქონდათ არა მარტო ცალკეულ ადამიანებს, არამედ ქალაქებსაც. ეს ჩვეულება ფართოდ იყო გავრცელებული შუა საუკუნეებში. ზოგი ქალაქი განსაკუთრებით გამოირჩეოდა თილისმების სიმრავლით. მაგალითად, კონსტანტინეპოლს 306 თილისმა ჰქონდა, რომელთა შორის უმთავრესი იყო წითელი ქვის ობელისკი და სამთავიანი დრაკონი, ამ თილისმებს სხვადასხვა დანიშნულება ჰქონდათ — ზოგს ქალაქი უნდა დაეცვა მტრისაგან, ზოგს მეთევზეებისთვის ხელი მოემართა და ა. შ. თუ ვინმე ამ თილისმებს უღიერად მოექცეოდა, დაწვავდა ან დაამტვრევდა, ხალხის რწმენით, ქალაქს უბედურება არ ასცდებოდა.

როგორი იყო ოფიციალური მონოთეისტური რელიგიების დამოკიდებულება თილისმებისა და ავგაროზებისადმი? ერთი მხრივ, ორთოდოქსული რელიგიები მკაცრად ილაშქრებდნენ ყოველგვარი წარმართული სიმბოლოების წინააღმდეგ. იუდაიზმსა და ქრისტიანობაში პირდაპირ არის მითითებული ამის შესახებ. ცნობილი ათი მცნების მეორე მცნება ამბობს: „არა ჰქმნე თავისა შენისა კერპნი, არცა უცხონი ყოვლადვე მსგავსი, რაოდენი არს ქვეყანასა ზედა ქვე. და რაოდენი არს წყალთა შინა ქვეშე ქვეყანასა: არა თავყანისცე მათ, არცა მსახურებდე მათ“.

თილისმებისა და ავგაროზების ტარება ოფიციალურად აიკრძალა ლათინიის მსოფლიო კრებაზე ჯერ კიდევ IV საუკუნეში. უფრო გვიან ეს დადგენილება განმტკიცეს რომის პაპმა გრიგორიუს II-მ და სხვა სასულიერო პირებმა.

მეორე მხრივ, ოფიციალურ რელიგიებს თვით შემოაქმნა ხალხში ისეთი სიმბოლოები, რომლებიც თითქმის არაფრით განსხვავდებოდა წარმართული თილისმებისა და ავგაროზებისაგან. მაგალითად, ქრისტიანთა შორის ფართოდ არის გავრცელებული ჯვრის ტარება. ტრადიციის მიხედვით, მონათვლის შემდეგ, როცა ადამიანს ქრისტიანობის ამა თუ იმ მიმართულებას მიაკუთვნებენ, მას ჯვარს აკიდებენ. ჯვარს დაახლოებით ისეთივე ფუნქციები ეკისრებოდა, როგორც ავგაროზს ან თილისმას. მას უნდა დაეცვა თავისი პატრონი

უბედურებისა და ხიფათისაგან. გარდა ამისა, ქრისტიანულ ავგარო-
ზებად ხმარობდნენ მეღლებს „ღვთის კრავის“ გამოსახულებით,
ზრინჯაოს და მინის თევზებს, წმიდანთა ნაწილებს, პერგამენტის ნა-
ჭერს, რომელზეც ეწერა პირველი სიტყვები „თანეს საბარებიდან და
ა. შ. თვით სიტყვა თევზი ბერძნულად არის აბრევიატურა ამ სიტყ-
ვების საწყისი ასოებისა: „იესო ქრისტე, ძე — ღვთისა, მხსნე-
ლი“. ფეტიშიზმის კვალს ვხვდებით სხვა რელიგიებშიც, კერძოდ ის-
ლამში, ქააბის ტაძარში დაცული შავი ქვის თაყვანისცემა, რომელიც
უბრძელებს მოვალეობად ითვლება ყოველი მუსულმანისათვის, სხვა
არაფერია, თუ არა ფეტიშისტური წარმოდგენის გადმონაშთი. ძალ-
ზე პოპულარული იყო ისლამში მუჰამედის ქალიშვილის „ფატმას
ხელი“. მუჰამედმა ამ ხელის ტვიფარი გააყეთებინა და რელიგიური
თაყვანისცემის საგნად აქცია. „ფატმას ხელს“ იგივე ფუნქციები აქვს
დაეისრებული, რაც წარსულში თილისმას ჰქონდა. ამას გარდა, მას
მიეწერებოდა სხვადასხვა სნეულებისაგან განკურნვის, ათასგვარი
სასწაულის ჩადენის უნარი და ა. შ.

შორეულ წარსულში აღამიანები უამრავ დროსა და ენერგიას
ხარჯავდნენ ათასგვარი ფეტიშების, ავგაროზებისა და თილისმების
პოვნაზე. ისინი დიდ იმედს ამყარებდნენ მათზე, მაგრამ სინამდვი-
ლეში თუ წარმატების ერთგვარ რწმენას არ ჩავთვლით, არავითარ
ფეტიშს, არავითარ ავგაროზს ან თილისმას არ შეეძლო აღამიანებისა
თუ ქალაქებისათვის თავიდან აეშორებინა მოსალოდნელი უბედურე-
ბა. ხომ ვერ უშველა კონსტანტინეპოლს მისმა 306 თილისმამ —
იგი მაინც დაეცა მტრის შემოტევისაგან და საბოლოოდ თურქულ
ქალაქ სტამბოლად იქცა.

ათასგვარი ფეტიშების, ავგაროზებისა და თილისმების რწმენა
კაცობრიობას დღემდე შემორჩა. ეს რწმენა იშვიათად არის დაკავ-
შირებული ღრმა რელიგიურობასთან. სამაგიეროდ, ფეხი მოიკიდა
ასეთმა მსჯელობამ: „ცხადია, რომ ავგაროზის ტარებით ცუდი არა-
ფერი დამემართება, ამავე დროს, ხომ შეიძლება რომ იგი მართლა
დამეხმაროს რამეში?“...

ზოგჯერ სხვადასხვა ავგაროზებითა და თილისმებით გატაცება
დაკავშირებულია ესთეტიკურ მომენტთან. ბევრი ავგაროზი თუ თი-
ლისმა მართლაც ლამაზადაა გაფორმებული და ამ მხრივ იმსახურებს
ყურადღებას. არც ის უნდა დაგვავიწყდეს, რომ წარსულშიც და ახ-
ლაც ავგაროზებსა და თილისმებს ბევრი თვალსაჩინო ოსტატი აკე-

თებდა და აკეთებს. მათი ნახელავი გვხიბლავს, როგორც ხელოვნების საინტერესო ნიმუშები.

ჩვენი თანამედროვე როდი ჰგავს იმ ზულუსს, რომელსაც სიზმრად ნანახი საგანი აუცილებლად თილისმად უნდა აერჩია და თაყვანეცა მისთვის. ახლა ადამიანი თავისი ნებით ირჩევს მისთვის მოსაწყონ და მისაღებ საგანს. ცხადია, თილისმისა თუ ავგაროზის ტარებით ქვეყანა არ იქცევა, მაგრამ მათდამი რწმენა იყო და დღესაც რჩება ცრურწმენად, რომელსაც არავითარი სარგებლობა არ მოაქვს.

ტოტემიზმი

მართ-ერთ ავსტრალიელ აბორიგენს ევროპელმა მოგზაურმა ჰკითხა: „ვინა ხარ შენ?“ აბორიგენმა უყოყმანოდ უპასუხა: „მე ვარ კენგურუ“. რასაკვირველია, ველურს აზრადაც არ მოსვლია თავი კენგურულ გამოეცნადებინა, უბრალოდ, იგი იმას გულისხმობდა, რომ კენგურუს გვარიდან იყო, რომ კენგურუ მისი გვარის ტოტემად ითვლებოდა.

რა დაედო საფუძვლად ტოტემური რწმენის წარმოშობას, რომელიც მთელ მსოფლიოში იყო გავრცელებული და ნაწილობრივ, ამა თუ იმ სახით, დღესაც შემორჩა? რა როლი შეასრულა მან საზოგადოებრივი ცხოვრების ისტორიაში?

ტოტემიზმი რელიგიის ერთ-ერთი უმარტივესი ფორმაა. ზოგი უცხოელი ავტორის აზრით, იგი პირველყოფილ ადამიანთა საზოგადოების უპირველეს რელიგიურ ფორმადაც უნდა ჩაითვალოს.

სიტყვა ტოტემი ალგონკინელ ინდიელთაენისაგან წარმოდგება და ქართულად „მის გვარს“ ნიშნავს. ადამიანთა ესა თუ ის ჯგუფი, გვარი თუ ტომი თავის წინაპრად, მამად, უფროს ძმად ან საერთოდ, მფარველად ამა თუ იმ ცხოველს, ფრინველს, მწერს, მცენარეს, იშვიათ შემთხვევაში კი უსულო საგანსაც ასახელებდა.

ტოტემიზმის ინტენსიური შესწავლა XVIII საუკუნიდან დაიწყო. მიუხედავად იმისა, რომ ტოტემიზმის შესახებ ღიღხანს მიმდინარეობდა დისკუსია, დაიწერა ბევრი სტატია და წიგნი, გამოქვეყნდა მრავალტომიანი გამოკვლევები, დავა რელიგიის ამ ფორმის გამო დღესაც გრძელდება. მკვლევართა შორის უთანხმოებას განსაკუთრებით ის ფაქტი იწვევს, რომ ტოტემიზმში, რელიგიის სხვა ფორმებისაგან განსხვავებით, ძალზე გამოკვეთილია სოციალური მხარე.

აქედან გამომდინარე, ბევრი ბურჟუაზიული მკვლევარი საერთოდ უარყოფს ტოტემიზმს როგორც რელიგიის ფორმას და მას ნახევრად სოციალურ ან სულაც სოციალურ მოვლენად აცხადებს. გარდა ამისა, ტოტემიზმში არის ბევრი სხვა საკითხიც, რომლებზედაც მეცნიერებს განსხვავებული, ზოგჯერ საპირისპირო და ურთიერთგამომრიცხავი შეხედულებები აქვთ გამოთქმული.

ტოტემიზმის კვალი საკმაოდ კარგად არის შემონახული თითქმის მთელ მსოფლიოში. მას შეიძლება წააწყდეთ როგორც განვითარების დაბალ საფეხურზე მდგომ ხალხებში, ისე ცივილიზებულ საზოგადოებაში—გადმონაშთის სახით. ტოტემიზმის ელემენტები განსაკუთრებით თვალსაჩინოა ოკეანიის ხალხებში, ინდონეზიაში, სამხრეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში, აფრიკაში, როგორც სამხრეთ, ისე ჩრდილოეთ ამერიკაში. მის გადმონაშთებს ვხვდებით ციმბირის ტერიტორიაზე მცხოვრებ ხალხებშიც. მაგრამ ტოტემიზმის კლასიკური ქვეყანა ავსტრალიაა.

მაინც რაში მდგომარეობს ტოტემიზმის არსი, მისი ძირითადი დანიშნულება? ზოგიერთი ავტორის აზრით, ეს იყო დიდი სოციალური მოვლენა ადამიანთა ცხოვრებაში, მთელი საზოგადოების, მისი კუთვნილი ტერიტორიის, ამ ტერიტორიაზე არსებულ უსულო საგანთა თუ სულიერთა მეორეული გადანაწილება, სხვაგვარად — გვარებად დაყოფა (არნოლდ ვან გენეპი). სხვათა შეხედულებით, ტოტემიზმში არის სპეციფიკური დამოკიდებულება სოციალურ ჯგუფსა და ტოტემს შორის. მათი ერთობის გრძნობა, რაც ამ მოვლენის ძირითადი ნიშანია (ბერნჰარდ ანკერმანი).

ზოგი ფიქრობს, რომ ტოტემური ფსიქოლოგია ანიმისტურამდელ აზროვნებას უნდა დაუკავშიროთ (რიჰარდ ტურნეალდი), ზოგის აზრით კი ტოტემური ცხოველი კლასის წმიდა ცხოველია, რომლის სისხლი ღვთაებასთან კლანის ერთობის სიმბოლოა (რობერტსონ სმიტი). მეცნიერთა ერთი ნაწილის აზრით, ტოტემი — ეს არის ღვთაების ელემენტარული ფორმა, ტომის ერთობის მატერიალური სიმბოლო (ემილ დიურკჰაიმი).

უკანასკნელ ხანებში უპირატესობა მიენიჭა შეხედულებას, რომ ტოტემიზმში უნდა გავარჩიოთ ორი შრე: ნამდვილი ტოტემიზმი, რომელსაც ბევრი მკვლევარი პროტოტოტემიზმს უწოდებს, და შემდეგდროინდელი ტოტემიზმი. პროტოტოტემიზმი ანუ ნამდვილი ტოტემიზმი — ეს არის პირველყოფილ ადამიანთა შორის გავრცელებული რწმენა ნახევრად ცხოველური წინაპრებისა, რომელთაც სახეები სა-

თავეს ერთგვარი მითითური „ნადირთ პატრონისაგან“ იღებენ (ად. იენსენი). სხვათა აზრით, ერთმანეთისაგან უნდა გავარჩიოთ „საკულტო ტოტემიზმი“ და „სოციალური ტოტემიზმი“. ამ ორი ფორმიდან პირველადი იყო „საკულტო ტოტემიზმი“, ხოლო აქედან განვითარდა „სოციალური ტოტემიზმი“. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, თავდაპირველად წარმოიქმნა რელიგიური იდეები და შემდეგ ისინი ადამიანთა ჯგუფებზე, გვარსა თუ კლანზე გავრცელდა (ა. ელკინი, პ. პეტრი). ამ შეხედულებას ერთი ნაკლოვანი მხარე აქვს: იგი უარყოფს ტოტემიზმს, როგორც კოლექტიურ მოვლენას და უპირატესობას მის წარმოშობაში ინდივიდუალური რელიგიის ფორმებს ანიჭებს. ტოტემიზმი საბჭოთა ავტორების აზრით, არის რელიგიის უმარტივესი ფორმა, რომლითაც ადამიანებმა ცხოველებზე გადაიტანეს თავიანთი საზოგადოების სოციალურ-გვაროვნული წყობა, რომ ტოტემიზმი შეიძლება ჩაითვალოს ფრაქტიის, გვარისა თუ კლანის იდეოლოგიურ კავშირად ცხოველთა ამა თუ იმ სახეობასთან. ასეთი ტოტემური კავშირის მიზანი ის იყო, რომ ორ ეგზოგამურ გვარს ერთმანეთთან საქორწინო ურთიერთობა დაემყარებინა.

ტოტემიზმის შესახებ აზრთა ერთიანობა არც საბჭოთა ავტორებს შორისაა. მეცნიერთა ერთი ნაწილი ამტკიცებს, რომ ტოტემიზმი გვარზე ადრე წარმოიშვა, რომ მისი წარმოშობა მნიშვნელოვნად განსაზღვრა საზოგადოების მიერ დაკავებულმა ტერიტორიამ, ამ ტერიტორიაზე გავრცელებულმა ცხოველებმა, ფრინველებმა, მცენარეებმა, რომელთაც ს. ტოლსტოვი საწარმოო ძალებს უწოდებს.

ცნობილი ეთნოგრაფი და რელიგიის ისტორიის მკვლევარი ს. ტოკარევი არ ეთანხმება ს. ტოლსტოვს, რომ ტოტემიზმი გვარზე ადრინდელია. მისი აზრით, რელიგიის ეს ფორმა ადრეგეოგრაფიულ საზოგადოებაში წარმოიშვა.

ზოგი ავტორი სამართლიანად მიუთითებს, რომ ტოტემიზმი არის პირველი ფორმა ნათესაობრივი ურთიერთობის რელიგიური გაცნობიერებისა, რაც მოხდა პალეოლითის დროს პრიმიტიულ სამონადირეო-შემგროვებლური მეურნეობის საფუძველზე (ა. ზოლოტორიოვი).

თავისებური და ორიგინალური შეხედულება აქვს გამოთქმული რელიგიის ამ ფორმის შესახებ ი. სემიონოვს, რომლის აზრითაც, ტოტემიზმი გვაროვნობამდელ სტადიაში, ადამიანთა ჯოგური ცხოვრების პირობებში ჩაისახა. სემიონოვი რწმენის წარმოშობაში დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ნადირობის დროს მონადირეთა შენიღბვის ჩვეულ-

ბას. ამ ჩვეულებამ, მისი აზრით, წარმოშვა ცხოველთან ადამიანის სიახლოვის იდეა. თავისებური მოსაზრება აქვს გამოთქმული ი. სემი. ონოვს ტოტემურ რელიგიურ შეხედულებათა სხვა ატრიბუტების წარმოშობის შესახებაც. ისეთ ელემენტებს, როგორიცაა ტოტემისეული ტაბუ და წინაპართა რწმენა, იგი მეორეულ მოვლენად თვლის. საერთოდ, ადრინდელ ტოტემიზმს იგი რელიგიად არ მიიჩნევს. მისი აზრით, ტოტემიზმი რელიგიად იქცა მხოლოდ მას შემდეგ, რაც მაგიური წეს-ჩვეულებანი შეიერთა და შეითვისა.

საბჭოთა ავტორების უმრავლესობა ეთნოგრაფიულ და არქეოლოგიურ მასალაზე დაყრდნობით ფიქრობს, რომ ტოტემისტური წესედულებები ადრეგვაროვნულ საზოგადოებაში ჩამოყალიბდა იმ ხალხებში, რომელთა ძირითადი საქმიანობაც მონადირეობა და შემგროვებლობა იყო. ეს ის პერიოდია, როდესაც ადამიანი თავისი დაბალი, პრიმიტიული საწარმოო ტექნიკის გამო ცხოველზე უკეთესად როდი გრძნობდა თავს. პირველყოფილი ადამიანები ნაკლებად უპირისპირდებოდნენ და შესაბამისად, ნაკლებადაც სწავლობდნენ ბუნების მოვლენებს. მაგრამ მაინც კანონზომიერად ისმის კითხვა — რამ მიიყვანა ადამიანი იმ აზრამდე, რომ ესა თუ ის ცხოველი, ფრინველი, მწერი, მცენარე მისი წინაპარი, მამა, ძმა ან მფარველი იყო? ამ კითხვაზე სამეცნიერო ლიტერატურაში, სამწუხაროდ, ერთი პასუხი არ არსებობს. ზოგის აზრით, ტოტემად ირჩევდნენ გვარის დასახლების ტერიტორიაზე ფართოდ გავრცელებულ ცხოველებს. მეორეთა შეხედულებით — ისეთს, საკვებად რომ გამოდგებოდა, მესამეთა მიხედვით კი — ცხოველს, რომელსაც გვარი „საექსპორტოდ“ იყენებდა. ზოგი ასე ფიქრობს: ერთმა კლანმა ისწავლა გამოეყენებინა ესა თუ ის ცხოველი, მისი ჩლიქები ან ტყავი. ცხოველისადმი ეს დამოკიდებულება აღნიშნული კლანის, გვარის კულტურის დამახასიათებელი ნიშანია. ვინაიდან ადამიანი ბუნების შემადგენელ ნაწილად თვლიდა თავს, მას არ შეეძლო არ ეგრძნო ინტიმური კავშირი თავის კლანს, გვარსა და იმ ცხოველს შორის, რომელიც სხვა კლანებისა და გვარებისაგან განასხვავებდა.

რაღა არ იყო ტოტემად გამოცხადებული: ლომი, ვეფხვი, მგელი, ტურა. ირემი, ცხენი, კენგურუ, არწივი, ყვავი, მუხა, კურდღელი, კლდე, ფრინველი, მწერი. თუ რა პრინციპით ირჩევდნენ ტოტემს, ამის დადგენა ზუსტად არ ხერხდება. მაგრამ ავსტრალიაში შემჩნეულია ერთი კანონზომიერება იმ ადგილებში, სადაც ზღვა ან დიდი მდინარეები იყო, ტოტემად უმეტესად ზღვის ცხოველებს და

დიდ თევზებს ირჩევდნენ. იმ ადგილებში, სადაც დიდი წყლები არ იყო, ასეთი ტოტემების რაოდენობა 8 პროცენტამდე დადიოდა. აღნიშნავენ იმასაც, რომ ტოტემთა უმრავლესობა საკვებად გამოდგებოდა. მაგალითად, ავსტრალიაში ცნობილი ორასი ტოტემიდან ასეთი იყო 150. დანარჩენი 50, როგორც ვარაუდობენ, ანალოგიის გზით უნდა იყოს წარმოშობილი.

მაგრამ ამ ფაქტებიდან საბოლოო დასკვნების გაკეთება არ შეიძლება. ჭერჭერობით პრინციპი, თუ რის მიხედვით ირჩევდნენ ფრაქტიის, კლანის ან გვარის ტოტემს, გარკვეული არ არის. ცალკეული ცდები ასეთი პრინციპის მონახვისა ნაკლებად დამაჯერებელია¹.

როგორი იყო ადამიანთა ჯგუფისა და ტოტემის ურთიერთდამოკიდებულება? როგორც წესი, ტოტემზე ტაბუ იყო დადებული და მისთვის ხელის ხლება არ შეიძლებოდა. ტომის წევრები ყოველმხრივ გამოხატავდნენ მოწიწებას და თაყვანისცემას ტოტემის მიმართ და ცდილობდნენ მის გამრავლებას. წელიწადის ერთი დღე განკუთვნილი იყო ტაბუს დროებითი ახსნისა და ტოტემის რიტუალური დაკვლისათვის, რასაც თან ახლდა გარკვეული წეს-ჩვეულებების შესრულება. შემდეგ ტომის ბელადი დაანაწილებდა დაკლული ცხოველის სხეულს და პატარა-პატარა ნაჭრებს აწვდიდა ტომის წევრებს ამ სიტყვებით: „წელს შენ ბევრ ხორცს შეჭამ“. ხორცის შეჭმის შემდეგ ტომისა თუ გვარის წევრზე თითქოსდა გადმოდიოდა ის ზებუნებრივი ძალა, რაც ტოტემს მიეწერებოდა.

ადამიანთა ჯგუფის დამოკიდებულება თავისი ტოტემისადმი ავსტრალიელთა მაგალითზე კარგად აქვს აღწერილი ცნობილ ინგლისელ ეთნოგრაფსა და რელიგიათმცოდნეს ჯეიმს ფრეზერს. „ცენტრალურ ავსტრალიაში, — წერს იგი, — ტომები დაყოფილია ტოტემურ კლანებად. თითოეულ მათგანს ეკისრება თავისი ტოტემების

¹ ვერ დავეთანხმებით ცნობილ საბჭოთა ეთნოგრაფსა და რელიგიის ისტორიის მკვლევარს ს. ტოკარევს (იხ. მისი წიგნი — რელიგიის ადრეული ფორმები. მოსკოვი, 1967. რუს. ენაზე. გვ. 60), რომელიც მეორეხარისხოვან მნიშვნელობას ანიჭებს იმას, თუ რა ცხოველს ირჩევდა ტოტემად გვარი. მნიშვნელოვანია არა მარტო პრინციპი პირველყოფილ ადამიანთა მიერ ტოტემის არჩევისა, არამედ ის, თუ საერთოდ რატომ აცხადებდა ადამიანი ცხოველს, ფრინველს, მცენარეს თავის წინაპრად და მფარველად. ეს ორი რამ მკიდრო ურთიერთკავშირშია. და თუ საკითხის გარკვევა ჭერჭერობით არ ხერხდება, ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ ტოტემის არჩევს მეორეხარისხოვანი მნიშვნელობა აქვს.

გამრავლება მაგიური წეს-ჩვეულებებითა და რიტუალებით. ტოტემი უმეტესად საკვებად გამოსაყენებელი ცხოველი და მცენარეა. მთავარი შედეგი, რასაც შესრულებული რიტუალისაგან ელიან, არის ტომის ან გვარის უზრუნველყოფა საკმლითა თუ რაიმე აუცილებელი საგნებით. ხშირად ასეთი რიტუალების შესრულება სასურველი შედეგის იმიტაციაა... მაგალითად, თეთრი კაკადუს ტოტემს ტომის ვარაუზნებს ბელადი თავის ტოტემს გამრავლებაში იმით „ეხმარება“, რომ ხელში უჭირავს ამ ფრინველის ფიტული და ჰბადავს მის ყვირილს... ემუს კლანის მამაკაცები, იმისათვის, რომ ფრინველს გამრავლებაში შეუწყონ ხელი, მიწაზე ხატავენ მის წმიდა გამოსახულებას, განსაკუთრებით იმ ნაწილებისას, რომლებიც საკმელად გემრიელია. ნახატს გარს შემოუსხდებიან და მღერაინ. შემდეგ გამოდიან თავდახურული მოცეკვავეები, რომელთა დანახვაზე ემუს პატარა თავი და გრძელი კისერი მოგაგონდებათ. ისინი განასახიერებენ, როგორ დგას ფრინველი. როგორ აქნევს თავს და აქეთ-იქით იყურება¹.

ტოტემის გამრავლებისათვის შესრულებულ წეს-ჩვეულებებსა და რიტუალებს ცენტრალურ ავსტრალიაში, არენდას ტომში ინტიჩუმა ერქვა. ზოგიერთი მკვლევარი ამ წეს-ჩვეულებებს ძირითადად აცხადებდა ტოტემიზმში. ზოგ შემთხვევაში, გამრავლების რიტუალებს თან სდევდა ცხოველის რიტუალური შეჭმაც. საბჭოთა მეცნიერები ვარაუდობენ (ს. ტოკარევი), რომ ცხოველის გამრავლებისათვის შესრულებული სარეწაო მაგიის ელემენტები შეეზარდა ტოტემიზმს. ასე რომ, თუკი ტოტემის გამრავლებისათვის შესრულებულ წეს-ჩვეულებებსა და რიტუალებს სარეწაო მაგიის ელფერი დაჰკრავს, ცხოველის რიტუალური შეჭმა აშკარად ტოტემური მოვლენაა, რომლის მიზანია ტოტემთან გვარის კავშირის განმტკიცება.

მაგრამ ასეთ მტკიცებაშიც, ყველაფერი ნათელი როდია. ბუნებრივად ისმის კითხვა: რა აზრი ჰქონდა ტოტემის გამრავლებას, თუკი მას ტაბუ ედო, თუ მისი ხელის ხლება და შეჭმა არ შეიძლებოდა? ამ კითხვაზე ჯერაც არ არის დამაჯერებელი პასუხი გაცემული.

საფიქრებელია, რომ ეს ჩვეულება, პირველყოფილ ადამიანთა აზრით, ხელს შეუწყობდა როგორც გვარის გამრავლებას და კეთილდღეობას, ისე იმ საკვების მომრავლებასაც, რომელსაც ტომის წევ-

¹ ჯეიმს ჯორჯ ფრენკლინ ოქროს რტო. მოსკოვი (რუს. ენაზე). გვ. 27—28.

რები მონადირულ-შემგროვებლური წესით შოულობდნენ. სხვა არგუმენტი დღეს არც ჩანს.

ტოტემიზმის რიტუალებში დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა წმიდა ემბლემებს, რომელთაც ჩურინგები ეწოდებოდა. ეს იყო ჭვისაგან ან ხისაგან გაკეთებული სიმბოლურანაწიანი საგნები. ამ ემბლემებს საიდუმლო ადგილებში მალავდნენ. — ხეობაში, ტბორებთან, იქ, სადაც გვარის წმიდა ნაწილები ინახებოდა და სადაც ტრადიციულად ტოტემური წეს-ჩვეულებები თუ რიტუალები სრულდებოდა.

არენდას ტომში საკმარისი იყო ასეთი სიმბოლო ქალს ენახა, რომ მას სიკვდილი არ ასცდებოდა. ჩურინგებს ზოგჯერ უფრო დიდი მნიშვნელობა ენიჭება, ვიდრე თვით ტოტემურ ცხოველს.

ტოტემიზმში არჩევენ რამდენიმე სახეობას: ფრატრიისას, ჯგუფურს (გვარის, კლანის), სქესობრივს. ინდივიდუალურს.

ფრატრია იყო ტომის ქვედანაყოფი, რამდენიმე გვარის ერთობა, რომელსაც საერთო ტოტემი ჰქონდა და რომლის შიგნითაც ქორწინება იკრძალებოდა. ძალზე ხშირად ტომი იყოფოდა ორ ფრატრიად, რომელთაც ერთმანეთთან ქორწინების უფლება ჰქონდათ.

ჯგუფური (გვაროვნული, კლანისა) ტოტემიზმი ფრატრიის ქვედანაყოფი იყო. გვარი ძირითად, რეალურ სოციალურ ერთეულს წარმოადგენდა და ტოტემიზმის ეს სახეობაც უმთავრესად ითვლებოდა.

ძალზე თავისებური იყო სქესობრივი ტოტემიზმი. აქ მამაკაცებს თავისი ტოტემი ჰქონდათ, ქალებს კი — თავისი. როგორც მკვლევარები შენიშნავენ, სქესობრივი ტოტემები ფრინველები და ლამურები იყო. ამ ტოტემის მოკვლა ან შეჭმა არ შეიძლებოდა, მიუხედავად ამისა, როგორც ეთნოგრაფიული მასალით ირკვევა, ზოგჯერ მამაკაცები ქალების გასაბრაზებლად მათ ტოტემს კლავდნენ, რის პასუხადაც ქალები უსწორდებოდნენ მამაკაცების ტოტემს.

რაც შეეხება ინდივიდუალურ ტოტემიზმს, იგი ძირითადი არ იყო. გვარის ყველა წევრი უსიტყვოდ სცემდა თავყანს გვარის საერთო ტოტემს, მაგრამ ზოგიერთს ინდივიდუალური ტოტემიც ჰქონდა.

დღეს ტოტემიზმი შემორჩენილია არა მარტო ჩამორჩენილ, ევლურობის დონეზე მდგომ ხალხებში, არამედ მისი კვალი ჩანს თანამედროვე რელიგიებში, საღმრთო წიგნებში. მის ელემენტებს ჩხვდებით განვითარებული ხალხების ყოფაშიც.

თანამედროვე მსოფლიო რელიგიებში ტოტემიზმიდან არის შე-
მოსული მსხვერპლშეწირვის იდეა. იუდაიზმში, ქრისტიანობასა თუ
ისლამში მსხვერპლშეწირვას დიდი ადგილი ეთმობა. ბიბლიაში
მკაცრად არის განსაზღვრული, რომ ცარიელი ხელებით არავინ
წარდგეს უფლის წინაშე. ასევე მკაცრადაა განსაზღვრული, რომელი
ცხოველი, რომელი სქესისა და რა ასაკისა უნდა შეეწირათ ღვთა-
ებისათვის, რა წესები უნდა დაეცვათ მსხვერპლშეწირვის დროს
რიტუალის შესრულებისას და ა. შ.

ქრისტიანობის ერთ-ერთი ძირითადი საიდუმლოება — ზიარე-
ბა, როცა მორწმუნე ღვთისმსახურისაგან ღებულობს პურსა და
ღვინოს, რომელიც ვითომდა ქრისტეს სხეული და სისხლია, ძალ-
გადას ტოტემის რიტუალური შეკმის წესს.

ტოტემიზმიდან უნდა იყოს შემოსული ქრისტიანობაში ე. წ.
ტოტემური ინკარნაცია — მითი ქალწული მარიამის უბიწო ჩასახვის
შესახებ. ეს იდეა უკავშირდება ტოტემურ წარმოდგენას — ქალის
სხეულში ბავშვის ჩასახვას ტოტემური ცხოველისაგან. პირველყო-
ფილ ველურებთან ეს აზრი, ცხადია, ფიზიოლოგიური პროცესის
არცოდნასთან იყო დაკავშირებული. ქალის ორსულობას ველური
სქესობრივ ურთიერთობას ვერ უკავშირებდა. მას ეგონა, რომ ბავ-
შვის გაჩენა ზებუნებრივ ძალაზე იყო დამოკიდებული. ამიტომ სა-
ბეცნიერო წრეებში სამართლიანად არის გავრცელებული აზრი,
რომ ქალწული მარიამის უბიწო ჩასახვის იდეა სწორედ ტოტემუ-
რი ინკარნაციიდან უნდა იყოს აღებული.

ტოტემიზმის წარმოშობიდან და მისი გავლენის დაცემიდან დი-
დი დრო გავიდა, მაგრამ მისი ცალკეული ელემენტები წეს-ჩვეუ-
ლებების, ტრადიციებისა და რიტუალების სახით დღესაც არის გავ-
რცელებული და ალბათ გადმონაშთის სახით კიდევ დიდხანს იარსე-
ბებს...

მაგია ანუ ჯადოქრობა

მაგია ანუ ჯადოქრობა რელიგიის ერთ-ერთი უძველესი და უმ-
ნიშვნელოვანესი ფორმაა. ფეტვიზმისაგან განსხვავებით, რომელიც
მატერიალურ საგნებს მიაწერდა ზებუნებრივ თვისებებს, მაგიას ეს
თვისებები ადამიანებზე გადაჰქონდა. პირველყოფილი ადამიანები
ფიქრობდნენ, რომ გარკვეული მოქმედებით ან მოქმედებათა კომ-

პლექსით (რიტუალური ცეკვები. შელოცვები, ათასგვარი რელიგიური წესები) გავლენას მოახდენდნენ ბუნების მოვლენებზე, ზიანს მიაყენებდნენ მტერს, გაამრავლებდნენ პირუტყვს, წარმატებით ინადირებდნენ, განკურნავდნენ ავადმყოფს, გამარჯვებას მიაღწევდნენ სიყვარულში, სამხედრო საქმეში და ა. შ.

ზოგიერთი ბურჟუაზიული ფილოსოფოსისა და მკვლევარის აზრით, მაგია სრულიადაც არ არის რელიგიის ფორმა. მათი შეხედულებით, მაგიასა და რელიგიას შორის ის განსხვავებაა, რომ, თუ მორწმუნეს სჯერა ღმერთის არსებობა და მასზე ამყარებს იმედს, ჯადოქარს მხოლოდ საკუთარი თავის იმედი აქვს. ასეთი აზრი გამოთქვა დიდმა გერმანელმა იდეალისტმა ფილოსოფოსმა ჰეგელმა.

საზღვარგარეთულ ლიტერატურაში ხშირად შეხედებით მტკიცებას, თითქოს მაგია მეცნიერებას უფრო ენათესავება, ვიდრე რელიგიას. კერძოდ, ასეთ თვალსაზრისს იცავს ინგლისელი ეთნოგრაფი ჯ. ფრეზერი. მისი შეხედულებით, როგორც მეცნიერების, ისე ზაგიის მიხედვით, ბუნების კანონები უცვლელია, ერთი და იგივე მიზეზი ყოველთვის ერთსა და იმავე შედეგს იწვევს.

მსგავსი შეხედულება აქვს გამოთქმული ამერიკელ ფილოსოფოსს დიუკასს, მისი აზრით, მაგიის რელიგიისათვის მიკუთვნება საკამათოა, იგი მეცნიერებასთან უფრო ახლოს დგას.

ეს შეხედულებები სინამდვილეს არ შეესაბამება. ისევე როგორც რელიგიის სხვა ფორმებს, მაგიასაც ზებუნებრივის რწმენა უდევს საფუძვლად, იმის რწმენა, რომ ზოგჯერ ადამიანს შეუძლია ბუნების ძალები თავის სასარგებლოდ ამოქმედოს. აქ უკვე სულ ერთია, ვისი რწმენა აქვს ადამიანს — კეთილი ძალისა თუ ბოროტისა.

მაგიური ჩვეულებები თავდაპირველად ადამიანთა სტიქიურმა, პრაქტიკულმა მოქმედებებმა წარმოშვა. მას შემდეგ, რაც ეს მოქმედებები პრაქტიკას მოსწყდა და ზებუნებრივ წარმოდგენებს დაუკავშირდა, გაჩნდა მაგია. აღსანიშნავია, რომ მაგიური წარმოდგენები და ჩვეულებები განსაკუთრებით იმ სფეროში ვითარდებოდა. სადაც ადამიანი გრძნობდა თავის უძლურებას ბუნების ძალებთან ბრძოლაში. ამას ნათლად ადასტურებს მალანეზიელი რელიგიური შეხედულებანი. მალანეზიელები მაგიას მხოლოდ იმ შემთხვევაში მიმართავდნენ, როდესაც მათი წარმატება ამა თუ იმ საქმიანობაში უზრუნველყოფილი არ იყო. მაგალითად, ქირვეული კულტურების — ტაროსა და იამსის დარგვისას ისინი მაგიურ რიტუალს ას-

რულებდნენ, ხოლო მრავალწლიანი ხეების დარგვის დროს, რომლებიც სტაბილურ მოსავალს იძლევა, ამას საჭიროდ არ მიიჩნევდნენ ზვიგენებზე ან სხვა საშიშ თევზებზე ნადირობისას იყენებდნენ მაგიას. წერილ თევზებზე ნადირობისას კი — არა და ა. შ. ცხადია, რად უფრო თავისუფლდებოდა ადამიანი ბუნების ძალების ბატონობისაგან, მაგიურ ძალებისა და ჩვეულებების არე მით უფრო ვიწროვდებოდა.

მაგიური ადამიან-წესები და რიტუალები მთელ მსოფლიოში იყო გავრცელებული. ამიტომ მათი დახასიათების გასაადვილებლად რელიგიის მკვლევარებს შემოღებული აქვთ სხვადასხვა კლასიფიკაცია საერთოდ. მაგიურ ხერხებსა და რიტუალებს შემდეგი ნიშნების მიხედვით ყოფენ: ს ი რ თ უ ლ ი ს, ს ა ე რ თ ო მ ი მ ა რ თ უ ლ ე ბ ი ს, მ ო ქ მ ე დ ე ბ ი ს ფ ს ი ქ ო ლ ო გ ი უ რ ი მ ე ქ ა ნ ი ზ მ ი ს ა და მ ი ზ ნ ო ბ რ ი ე ი დ ა ნ ი შ ნ უ ლ ე ბ ი ს მ ი ხ ე დ ვ ი თ.

სირთულის მხრივ მაგია იყოფა ინდივიდუალურ (მარტვი) და კოლექტიურ (რთულ) სახეობებად. თუ მაგიას დავახასიათებთ საერთო მიმართულების მიხედვით, მასში შეიძლება გავარჩიოთ აგრესიული ანუ პოტრეპიული და დაცვითი ანუ პროფილაქტიკური ტიპები. თავის მხრივ ორივე ტიპის მაგიაში არის ისეთი სახეობები, რომლებიც ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან ფსიქოლოგიური მექანიზმით.

აგრესიულ მაგიას მიეკუთვნება:

1. კონტაქტური მაგია. რომლის მიხედვითაც ადამიანს ზებუნებრივი ძალა გადაეცემა უშუალო კონტაქტით, მაგალითად, თილისმის ტარებით, მაგიური წამლის მოხმარებით და სხვ.; 2. ინიცირი (დაწყებითი, ტრანსმისიონალური, იხცეპციონალური) მაგია. ასეთი ტიპის მაგიაში ჯადოქრობის ობიექტი ზოგჯერ, ამიტომ სრულდება მხოლოდ სასურველი მოქმედების დასაწყისი. მისი დამთავრება კი მაგიას ეკისრება.

3. პარციული (კონტაგიოზორული) მაგია. ან დროს ჯადოქრობა სრულდება არა უშუალოდ ჯადოქრობის ობიექტზე, არამედ მის შემცვლელ ნაწილზე, მაგალითად, ობიექტის ტანსაცმელზე, თმებზე, ფრჩხილის ნაწილზე და ა. შ.

4. იმპიტატური (პოქეოპათიური, სიმპილური) მაგია. ასეთ შემთხვევაში ჯადოქრობას ცდიან მტრის გამოსახულებაზე ან მის მსგავს ობიექტზე, რომელსაც რიტუალის დამთავრების შემდეგ განგმირავენ ხოლმე. მაგიური მოქმედების შემსრულებელი

ზელნი ვარაუდობენ, რომ სინამდვილეშიც ყველაფერი ისე მოხდება, როგორც რიტუალის დროს წარმოადგინეს.

დაცვითი (პროფილაქტიკური) მაგიის ტიპებია: განდევნითი (სპოტროპიული) მაგია, რომლის მიზანია ავი თვალისაგან დაიცვას ავგაროზის მატარებელი;

განწმენდითი (კატარტული) მაგია, რომელიც გულისხმობს რიტუალურ შეხრჩოლებას, განბანას, ცეცხლზე გადახტომას და სხვ.

რაც შეეხება მაგიის მიზნობრივ კლასიფიკაციას, შემდეგია:

სამკურნალო მაგია. ესაა მაგიის ერთ-ერთი უძველესი სახე, რომელიც სახალხო მედიცინის საფუძველზე აღმოცენდა პარაზიტული დანამატის სახით. შესაბამისად, მასში არის ბევრი რაციონალური მარცვლიც. მაგალითად, ავსტრალიელი აბორიგენები ავადმყოფს მკურნალობენ სხედასხვა ბალახით, უკეთებენ მასაჟს, კომპრესს, ურჩენენ ჭრილობას, მოტეხილობას, იციან სისხლის გამოშვება. როცა ეს საშუალებები არ ჭრის, ისინი მიმართავენ მაგიურ ხერხებს—სხეულიდან ქვის გამოწოვას, ავადმყოფის ფსიქიკაზე ზემოქმედებას და ა. შ.

სამხედრო მაგია. მაგიის ეს სახე ველურთა ცხოვრების გარემომ წარმოქმნა. ველურებს ღვინიდან და მეზობელ ტომებთან უხდებოდათ ბრძოლა. ამიტომ სამხედრო მაგიას, რომელიც ხშირად რიტუალური ცეკვებით იყო გამოხატული, დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა. ველურთა რწმენით, მხოლოდ იარაღის შელოცვასა და მაგიური შეთქმულების შესრულებას შეეძლო მოეტანა წარმატება ლაშქრობაში, დაეცვა მათი სიცოცხლე საფრთხისაგან;

სარეწაო (სამონადირეო) მაგია. მისი დანიშნულება ის იყო, რომ რიტუალის ჩამტარებელს წარმატებით ენადირა, ბევრი თევზი დაეჭირა და სხვ.

სასიყვარულო მაგია. ამ ტიპის მაგიის მიზანია მოწონებულის მოხიბვლა ან არასასურველი ადამიანის თავიდან მოშორება;

სამეურნეო მაგია აერთიანებს სამიწათმოქმედო მაგიას, მეთევზეოროლოგიურ მაგიას და სხვ. მისი დანიშნულებაა საჭიროების მიხედვით ამინდის შეცვლა და კარგი მოსავლის მოყვანა. სამეურნეო მაგიაშივე შედის რელიგიური რიტუალების შესრულება საქონლის გამრავლებისათვის და სხვ.

შავი მაგია (ვენების მომტანი, საზიანო). ეს

არის მაგიის ერთ-ერთი უძველესი და ფართოდ გავრცელებული სახეობა. მისი დანიშნულებაა ზიანი მიაყენოს ერთ ან რამდენიმე პიროვნებას. მაგიის ეს სახე იმდენად ფართოდაა გავრცელებული, რომ მას ხშირად თვით სამეცნიერო ლიტერატურაშიც კი საერთო მაგიასთან აიგივებენ.

შავი ანუ ვნების მომტანი მაგიისა ძალიან ეშინოდათ პირველყოფილ ადამიანებს. მაგალითად, ავსტრალიელი აბორიგენები ყოველგვარ უბედურებას, ავადმყოფობას, თუ სიკვდილს მაგიურ მოქმედებას მიაწერდნენ. მათ თვალწინაც რომ მომხდარიყო უბედურა შემთხვევა (ვთქვათ, მოჭრილ ხეს ქვეშ წოქცია კაცი), ავსტრალიელი სიკვდილის მიზეზს მაინც ჯადოქრობაში ეძებდა. მოკვდებოდა თუ არა ვინმე, ისინი მკითხაობას იწყებდნენ, რათა გაეგოთ, საიდან იყო მათი მოძმე გათვალული. მკითხაობის შემდეგ რაზმს გზავნიდნენ იმ მიმართულებით, სადაც მათი წარმოდგენით, ცხოვრობდა ზიანის მომტანი ადამიანი.

ავსტრალიელები ვნების მომტან მაგიას შემდეგი წესით ატარებდნენ. იღებდნენ წაწვეტებულ ძვალს ან ჯოხს. მიმართავდნენ მტრისკენ და წარმოთქვამდნენ შელოცვას ან წყევლას. ასეთი ინიციური (დაწყებითი) მაგიური მოქმედების შემდეგ ავსტრალიელს სწამდა, რომ მისი მტერი აუცილებლად დაიღუპებოდა. მეტი დამაჯერებლობისათვის რიტუალის შემსრულებელი თავის წსხვერპლს ჯადოქრობის იარაღს მიუგდებდა ხოლმე. ეს უკანასკნელი შიშისაგან მოსვენებას კარგავდა და დიდხანს მართლაც ვეღარ ცოცხლობდა.

მართალია, ავსტრალიელები ძალიან ხშირად სდებდნენ ბრალს ჯადოქრობაში სხვა ადამიანებს, მაგრამ, როგორც პრაქტიკიდან ჩანს, აღწერილი მეთოდით იშვიათად სარგებლობდნენ. ამის მიზეზი იყო საფრთხე, რომელიც შავი მაგიის რიტუალის ჩამტარებელს თავისივე ტომისაგან ელოდა. მართო ექვის მითანაც კი, რომ ვინმე ასეთ რიტუალს მიმართავდა, სასტიკ სასჯელს იწვევდა თანატომელთა მხრიდან.

მსოფლიოს სხვადასხვა ხალხში ბევრ ცხოველს, მცენარეს ან ნივთს მიაწერდნენ მაგიურ ზემოქმედების უნარს. ჩვეულებრივ, მაგიურ იარაღად ისეთ საგნებს ან ცხოველებსა და მცენარეებს ასახელებდნენ, რაც ზიზღს იწვევდა ადამიანებში. ასეთი იყო, მაგალითად, გველი ან მისი გამხმარი ტყავი. ჯადოქრობის იარაღად ითვლებოდა შინაური ცხოველების ზოგიერთი ნაწილი. მაგალითად, სწამ-

დათ. რომ ძროხის ან ცხვრის რქებში ჩაბუდებული იყო დამღუპველი ძალა. როდესაც ვინმესთვის ზიანის მიყენება უნდოდათ, ამ ცხოველების რქებს უყრიდნენ ეზოში.

ცუდ ნიშნად ითვლებოდა კატის კასტრირებაც. ხალხის წარმოდგენით, კატის დაკოდეა მისი პატრონის ჯანმრთელობისათვის ზიანის მიყენებას მოასწავებდა. თუ დედალი ყვილს იწყებდა, ესეც მაგიურ ზემოქმედებას მიეწერებოდა.

მაგიური რიტუალის იარაღებად ხშირად ითვლებოდა ზოგიერთი ლითონი, განსაკუთრებით რკინა, როგორც სიმაგრის სიმბოლო. ამ მიზნით, ასევე ხშირად იყენებდნენ თოკს, წყალს, ადამიანის სხეულის ნაწილებს (თმას, ფრჩხილებს), მისი ტანსაცმლის ნაგლეჯებს, საკმლის ნარჩენებს და სხვ. თუ, მაგალითად, მაგიის ჩამტარებელი მოახერხებდა თავისი მტრის ბალიშის ქვეშ ამოედო თმის ბეწვი, ეს მეტად სახიფათო ჯადოქრობად ითვლებოდა.

ჯადოქრობის ბევრი ხერხი დაკავშირებული იყო ოჯახურ კერასთან. მაგალითად, ღუმელიდან ნაკეცხლები მოპარვა დიდ უბედურებად ითვლებოდა ოჯახისათვის. ასევე ძალზე მკაცრად იყო მიჩნეული ოჯახის ნაგვის ფარულად გადაყრა სხვის ეზოში.

ერთ-ერთი ყველაზე ფართოდ გავრცელებული მაგიური რიტუალი დაკავშირებული იყო ავი თვალის არსებობის რწმენასთან, სხვაგვარად მას გათვალვას უწოდებდნენ. ხალხი ასეთ უნარს ხშირად მიაწერდა ელამ ადამიანს ან ისეთ კაცს, ვისაც ღრმად ჩამჭდარი შავი თვალები და მოღუშული წარბები ჰქონდა. სხვადასხვა ქვეყანაში ფართოდ იყო გავრცელებული შეხედულება, რომ ავი თვალი განსაკუთრებით საშიშია ქორწილის ან მშობიარობის დროს. ავი თვალისაგან დასაცავად სხვადასხვა ხალხში პატარძალს ან მშობიარე ქალს სათევზაო ბადეს ააფარებდნენ ხოლმე. ახალი ჰებრიდის კუნძულებზე სწამთ, რომ ავი თვალი მეტად სახიფათოა სასქესო ორგანოებისათვის.

გათვალვა, ანუ ავი თვალის რწმენა, ძალზე გავრცელებული იყო ავსტრალიელ აბორიგენებში, მალანეზიელებსა და სხვა ხალხებს შორის. ავი თვალის შიში ახლაც ფართოდ არის გავრცელებული. მაგალითად, ამ რამდენიმე წლის წინ საინტერესო სოციოლოგიური გამოკითხვა მოეწყო ამერიკის შეერთებულ შტატებში, სტენიფორდის უნივერსიტეტში. როგორც 300 სტუდენტის გამოკითხვამ დაადასტურა, გათვალვისა სჯერა გოგონების 84 და ვაჟების 72 პროცენტს. ამდენად, ამ საკითხში განვითარების პირველყოფილ სა-

ფეხურზე მდგომ ავსტრალიელ აბორიგენებსა და ცივილიზებულ ამერიკულ საზოგადოებას შორის არცთუ დიდი განსხვავებაა.

გათვალისაგან თავის დასაცავად ჯერ კიდევ შორეულ წარსულში იყენებდნენ სხვადასხვა მკრელ საგნებს. ეგონათ, რომ ამით ავთვალს ძალა ეკარგებოდა. ავგაროზებისა და თილისმების შერჩევას თავდაპირველად, რა თქმა უნდა, გარკვეული მოტივი ედო საფუძვლად, მაგრამ შემდგომ ეს რწმენა უკვე ბრმად ვრცელდებოდა.

საბოლოო ანგარიშით, ჯადოქრებს ძირითადად ბრალად ედებოდათ: ადამიანის სიცოცხლის, ჯანმრთელობისა და გონების ხელყოფა, ზიანის მიყენება ოჯახური საქმისა და ქორწინებისათვის, გერნობისა და ხელოსნობისათვის, სასამართლო საქმეებისათვის.

ეს ბრალდებანი ჯადოქრების მუდმივი დენისათვის საესებოა საკმარისი იყო.

თანამედროვე მსოფლიო რელიგიების წარმომადგენლნი, თავისი რწმენისაგან განსხვავებო, მაგიას ცრურწმენას უწოდებენ. ისინი ხაზგასმით აღნიშნავენ, რომ ორთოდოქსულ, ჭეშმარიტ რელიგიას არავითარი კავშირი არა აქვს მაგიასთან. რასაკვირველია, რელიგიის ასეთი დაყოფა ჭეშმარიტ და ცრუ რწმენად სწორი არ არის. თუ კარგად დავაკვირდებით, ყველა რელიგიაში დიდი დოზით არის შესული მაგიური ელემენტები. რაც შეეხება რელიგიურ კულტს, ეს ხომ არსებითად თანამედროვე ცივილიზებული საზოგადოების გემოვნების მიხედვით შელამაზებული პირველყოფილი მაგიაა.

მაგიის კვალი შეიჩნევა ყველა თანამედროვე მონოთეისტურ რელიგიაში. მაგალითად, იუდაიზმის „წმინდა“ წიგნში — „თორაში“ ეხვდებით მაგიის თითქმის ყველა სახეობას (ენების მომტანი, სამკურნალო, სასიყვარულო, რეწვისა და სხვ.), „თორაში“ აღწერილია, როგორ ეჯიბრებოდნენ ებრაელთა წინასწარმეტყველები მოსე და აარონი ეგვიპტელ მოგვებს ჯადოქრობაში. ამ წიგნის მიხედვით, მოსემ და აარონმა ათასგვარი უბედურება დაატეხეს თავს ეგვიპტელებს. ჯერ მდინარის წყალი აქციეს სისხლად, რათა ადგილობრივ მკვიდრთ მისი სმა არ შეძლებოდათ (ამასთან, მდინარეში სრულიად გაწყვიტეს თევზი, რომელსაც ეგვიპტელები ფართოდ იყენებდნენ საკვებად), შემდეგ ადამიანებსა და საქონელს დაახვიეს მუშლი. გაუგზავნეს შავი ჭირი, სეტყვა, კალია, დაუბოცეს პირველშობილი ვაჟები და სხვ. თავის მხრივ, ეგვიპტელი

ზოგეებიც არ რჩებიან ვალში, ისინიც სჩადიან ათასგვარ სასწაულს, მაგრამ ამ შეჯიბრებაში მაინც მარცხდებიან.

„ლევიტელთა“ წიგნში აღწერილია მრავალრიცხოვანი მაგიური მოქმედებანი, რომელთაც სამკურნალო მაგიის ხასიათი აქვთ. აქედან ზოგიერთი საკმაოდ რაციონალურია. მაგალითად, კეთრის ჭკურნალობისას ლაპარაკია ავადმყოფის იზოლაციაზე, მისი ტანსაცმლის დაწვაზე, რაც სრულიად მისაღებია მედიცინის თვალსაზრისით. ამავე დროს, მასში მოცემულია შარალატანური წესები, რასაც შეუძლია სარგებლობის ნაცვლად ზიანი მოუტანოს ადამიანს.

თვით წინადაცვეთის რიტუალშიც კი ქარბობს აშკარად გაზოხატული მაგიური ელემენტი. რიტუალი სამი ოპერაციისაგან შედგება: 1. მილა — დანით ასოს წინა ნაწილის წაჭრა; 2. პრია — მოკრილი კანის „საპატიო კაცების“ მიერ ფრჩხილებით გაგლეჯა („ბაალი კიბუდმი“); 3. მეციცა — ქრილობიდან სისხლის გამოწოვა ტუჩებით და მისი ჩაფურთხება ფერფლით სავსე ჭანსაკუთრებულ კურჭელში.

იუდაურმა სამღვდლოებამ შექმნა საიდუმლო მეცნიერებისადმი მიძღვნილი მთელი დარგი, რომელსაც ქაბალა ეწოდება.

მაგიის გადმონაშთებს უხვად ვხვდებით ერთ-ერთ ყველაზე დაბოლოდ გავრცელებულ რელიგიაში — ქრისტიანობაშიც. თვით ქრისტე ხშირად გამოდის სასწაულმოქმედის და ჯადოქრის როლში. იგი ათასგვარ სასწაულებს სჩადის: აცოცხლებს მკვდრებს, ივალს უხელს უსინათლოებს. ფეხებს უმთელებს კოჭლებს, სდეკნის ადამიანის სხეულში ჩაბუდებულ ავსულებს, მკურნალობს ათასგვარ სნეულებებს და სხვ. აშკარად მაგიური ხასიათისაა ქრისტიანული საიდუმლოებებიც (ნათვლია, მირონცხება, ზიარება, მონანიება, წმიდანობა, ქორწინება, ზეთისცხება). მაგალითად, ზიარებისას ქრისტიანი კულტის მსახურები პურსა და ღვინოს ათავსებენ სპეციალურ სასმისში, სადაც იგი თითქოსდა ქრისტეს სისხლად და ხორცად იქცევა. ეს წმინდა წყლის მაგიაა. ქრისტიანი თეოლოგების აზრით, ქრისტეს სხეულად ქცეული პურისა და ღვინის მიღების შემდეგ ხდება ადამიანის განწმენდა და მორწმუნეს შეუძლია უშუალოდ დაუკავშირდეს ღმერთს.

მაგიისაგან თავისუფალი არც ისლამია. მაგიური ხასიათისაა თვით მისი წმინდა ემბლემა — ნახევარმთვარე. იგი გამოხატავს ძველ არაბულ შეხედულებას, რომელიც მთვარეს წმინდა მნათობად

ბად თვლიდა და მიაწერდა მაგიური ზემოქმედების უნარს, გავლენა მოეხდინა ადამიანის ბედზე. ისლამი, მართალია, გმობს ზოგიერთი სახის მაგიას, მაგრამ ფართო ადგილს უთმობს ასტრალურ მაგიას, მკითხაობას ფრინველთა ფრენის მიხედვით და სხვ.

მაგიის ელემენტებს ვხვდებით მესამე მსოფლიო რელიგიაში — ბუდიზმშიც. აქ მაგიური მნიშვნელობა ენიჭება სულებს, რომელთა გამოსახულებასაც სხვადასხვა მასალისაგან ამზადებენ. ლამაიზმში, რომელიც ბუდიზმის ნაირსახეობაა, მაგიურ რიტუალს ასრულებენ საკულტო ნაგებობებისათვის ადგილის ძებნისას. ამ დროს იყენებენ ასტრალურ მაგიას. შემდეგ ლოცულობენ სული-სათვის, რომელიც თითქოსდა ამ ადგილს მფარველობს.

ამრიგად, მაგიის ელემენტები, სხვადასხვა სასწაულების რწმენა უხვადაა შემორჩენილი მონოთეისტურ რელიგიებში. „წმინდა“ წიგნებში აღწერილი ბევრი ადამ-წესი და რიტუალი აშკარად მაგიური ხასიათისაა. ამ წიგნებშივე მოთხრობილი მრავალ სასწაულზე რასაც ქრისტე, ბუდა, მუჰამედი, მოსე თუ სხვები სჩადიოდნენ. მათი სასწაულები ბევრით არ განსხვავდება ჩვეულებრივი ჯადოქრობისაგან. თეოლოგები, იმ მიზნით, რომ ეკლესიის მსახურთ ვინმემ შავი მაგიის გამოყენება ან ჯადოქრობა არ დასწამოს, სასწაულს ორ ნაწილად ყოფენ: კეთილ და ბოროტ სასწაულად, სხვაგვარად — თეთრ და შავ მაგიად. პირველ შემთხვევაში სასწაული ღმერთის მეოხებითა და მფარველობით ხდება; შესაბამისად, იგი ღვთიურია (კეთილი), რაც შეეხება შავ მაგიას. აქ ბუნებაზე, საზოგადოებასა და ცალკეულ ადამიანებზე ზემოქმედება ეშმაკის დახმარებით ხდება და ამიტომ მას ბოროტი, ჯადოქრული ხასიათი აქვს.

სინამდვილეში, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, მათ შორის არავითარი განსხვავება არ არის. როგორც თეთრი, ისე შავი მაგია უაზრობაა, რადგან ორივეს საფუძვლად უდევს არარსებული ზე-ბუნებრივი ძალების ცრუ რწმენა.

მაგიის წარმოშობის დროიდან მრავალი საუკუნე გავიდა.

მეცნიერებისა და ტექნიკის თანამედროვე მიღწევების წინაშე ყოველგვარი მაგიური სასწაული ფერმკრთალდება.

საზოგადოების წინსვლას თითქმის სრულიად აღარ უნდა ღაეტოვებინა ადგილი მაგიისა და ჯადოქრობისათვის. მაგრამ ამისთვის მარტო მეცნიერული პროგრესი როდია საკმარისი. კაპიტალისტურ სამყაროში ჯერ კიდევ მრავლად ვხვდებით თანამედროვე ჯადოქრებს. რასაკვირველია, ისინი განსხვავდებიან ძველი გრძნეულებისაგან. დღევანდელი მოგვები უარს არ ამბობენ თავიანთ საქმიანობაში თანამედროვე ტექნიკის ფართოდ გამოყენებაზე. კაპიტალისტურ ქვეყნებში მილიონიანი ტირაჟებით გამოდის ჟურნალები, რომლებიც მთლიანად მაგიის პრობლემებს ეძღვნება. დღეს მაგიის გავლენა იმდენად დიდია ევროპასა და ამერიკაში, რომ თეოლოგები შიშობენ, შავი მესია დაკანონებულ მოვლენად არ იქცეს დასავლეთის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.

რით აიხსნება მაგიისა და ჯადოქრობის ასე ფართოდ გავრცელება ატომის, ხელოვნური თანამგზავრებისა და მეცნიერების არნახული განვითარების ეპოქაში? რით აიხსნება თანამედროვე ცივილიზებული საზოგადოების რწმენა ისეთი აბღაუბლისა და უაზრობისადმი, როგორიცაა შავი მაგია და ჯადოქრობა? რასაკვირველია, უწინარეს ყოვლისა — სოციალური პირობებით. საგსებით მართებულად აღნიშნავენ მიმომხილველები, რომ „კეთილ“ თუ „ბოროტი“ ზებუნებრივი ძალების რწმენა — ეს არის ასახვა იმ მიწიერი ტყივილისა და წუხილისა, რაც თანამედროვე საზოგადოების გაუცხოებულ ადამიანს ტანჯავს. საბოლოო ანგარიშით, ეს მიწიერი ტყივილი წარმოშობს წარმოდგენებს „პატარა“ და „დიდ“ ეშმაკებზე, ყოველგვარი ზებუნებრივ არსებებზე.

ანიმიზმი

რელიგიის უმარტივეს ფორმებს შორის მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია სულიერ არსებათა რწმენას — ანიმიზმს (სიტყვა *animus* — ლათინურად სულს ნიშნავს).

ტერმინი ანიმიზმი პირველად იხმარა გერმანელმა ფიზიოლოგმა და ქიმიკოსმა გ. ე. შტალმა (1660-1734), ხოლო ანიმისტური თეორიის საფუძვლები ძირითადად მოამზადეს და ჩამოაყალიბეს XVIII საუკუნის ინგლისელმა მატერიალისტებმა თომას პოფსმა, ჯონ ტოლანდიმ და ჯოზეფ პრისტლიმ, რომლებიც რელიგიის საწყისს ადამიანის სულისა და სულების რწმენაში ხედავდნენ. შემდგომ ეს ტერმინი უფრო დაუკავშირდა ინგლისელი ეთნოგრაფისა და რელიგიის

მკვლევრის ედუარდ ტაილორის, ამერიკელი ფილოსოფოს-პოზიტუ-
ვისტის პერბერტ სპენსერის, გერმანელი ეთნოგრაფისა და ისტო-
რიკოსის იულიუს ლიპერტის სახელებს. მათ წამოაყენეს რელიგიის
წარმოშობის თეორია, რომლის მიხედვითაც ანიმისტური შეხედუ-
ლებები ნებისმიერი რელიგიის არსებობისათვის აუცილებელ მი-
ნიმუმად გამოაცხადეს. ამ ავტორთა აზრით, ესაა რელიგიის უპირ-
ველესი ფორმა, რომლიდანაც უფრო გვიანდელი, რთული ფორმე-
ბი ამოიზარდა.

ე. ტაილორით დაწყებული, ანიმიზმს მრავალი მეცნიერი რე-
ლიგიის უპირველეს და უმარტივეს ფორმად მიიჩნევდა, მაგრამ
უფრო სწორია მეცნიერთა მეორე ჯგუფის შეხედულება (მათ შო-
რის საბჭოთა მეცნიერებისაც, რომლის თანახმადაც ანიმიზმი ბევ-
რად უფრო რთული მოვლენაა და იგი ყველა რელიგიის თანამგზავ-
რად და ატრიბუტად ცხადდება. თუმცა მცდარია სამეცნიერო ლი-
ტერატურაში გამოთქმული მოსაზრება, თითქოს ანიმიზმი რელიგიის
დამოუკიდებელი ფორმა საერთოდ არ იყოს.

ანიმისტურ შეხედულებათა წარმოშობა დაკავშირებული იყო
საწარმოო ძალების განვითარების დაბალ დონესთან, ველურის უძ-
ღურებასთან ბუნების მრისხანე ძალების წინაშე. ასეთი უძღურე-
ბა ყოველთვის ბადებდა ათასგვარი სულებისა თუ სასწაულების
რწმენას.

ანიმიზმი გვაროვნულ საზოგადოებაში წარმოიშვა. ამიტომ
პირველყოფილი ადამიანი ყველაფერს გვაროვნული წესწყობილე-
ბის პრიზმიდან უყურებდა. მას ყველა საგანზე გადაჰქონდა ამ წეს-
წყობილების ნიშნები. გარდა ამისა, იმდროინდელი ადამიანი ასუ-
ლიერებდა ყველა უცხო, გაუგებარ და მტრულ ძალას, რომელიც
მის არსებობას ემუქრებოდა.

ზოგიერთი მეცნიერის აზრით, ანიმისტური წარმოდგენების
გაჩენა დაკავშირებული იყო ველურის დაკვირვებასთან საკუთარ
თავზე, ძილზე, ექსტაზზე, ჰალუცინაციებზე, სიკვდილზე. განსა-
ჯუტრებით აოცებდა ველურს სიზმარი; მას ვერასგზით ვერ გამო-
ერკვია, რა იყო ის ძალები, რომლებიც ძილში გამოეცხადებოდნენ.
ველურისათვის გაუგებარი იყო როგორ ხდებოდა, რომ ეძინა და
ამავე დროს მოქმედებდა კიდევაც, დადიოდა, სხვა ადამიანებს
ხედებოდა. ნადირობდა, ჭამდა, ცეკვავდა... ველური ცდილობდა
მოეძებნა პასუხი ამ გაუგებარ კითხვებზე, ჩასწვდომოდა მოვლენა-
თა არსს. ცხოვრებაზე დაკვირვებით იგი თანდათან იმ დასკვნამდე

მივიდა, რომ იგი მარტო არ არის. მის გვერდით არსებობს რაღაც ორეული აჩრდილი, რომელიც ზოგჯერ მისგან, მისი სხეულისაგან დამოუკიდებლად მოქმედებს. ეს აჩრდილი დროდადრო შორდება სხეულს, მაგრამ შემდეგ ისევ უბრუნდება მას. ეს მარტივი წარმოდგენები შემდგომ თანდათან გართულდა და დახვეწილი ფორმები მიიღო.

განვითარების შედარებით უფრო მაღალ საფეხურზე ადამიანს უჩნდება წარმოდგენა სულის შესახებ, იმდროინდელ ველურს უკვე ეგონა, რომ ადამიანი ორი ნაწილისაგან შედგება — სხეულისა და მასში ჩაბუდებული სულისაგან. ამას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა რელიგიის შემდგომი განვითარებისათვის, რადგან ადამიანს ასევე გაორებული წარმოდგენა შეექმნა ქვეყანაზე. ადრეული წარმოდგენები სულზე ცხადია, ისეთი როდი იყო, როგორც შემდგომ ხანაში. შეხედულება სულზე, როგორც იდეალურ, განსაკუთრებულ სუბსტანციაზე, ადამიანთა საზოგადოების განვითარების საკმაოდ მაღალ საფეხურზე გაჩნდა. მანამდე კი პირველყოფილ ადამიანს სული ძალზე კონკრეტულად და მატერიალურად წარმოედგინა, ფიქრობდა მისი დანახვა და ხელით შეხებაც კი შეუძლებოდა. ჩვეულებრივ, ასეთი სული მოიაზრებოდა როგორც საგანი საგანში, რომელიც ველურს პატარა კაცუნას სახით ეხატებოდა. სულს ჰქონდა თავი, სხეული, ხელები და ფეხები, ისევე როგორც ჩვეულებრივ ადამიანს.

თავდაპირველი წარმოდგენით, სული შექმნილი იყო სხეულისაგან განსხვავებული თვისებებისა და შესაძლებლობის ფაქიზი მატერიისაგან. მას შეეძლო მოძრაობა, სივრცეში გადაადგილება, ქროლვა, მყარ სხეულში გავლა, თავისი სიდიდისა და სახის შეცვლა.

მაშასადამე ველურს უკვე ჰქონდა წარმოდგენა სულის შესახებ, მაგრამ ადამიანის სხეულის რომელ ნაწილში ეგულებოდა იგი? ერთგვარი პასუხი არც ამ საკითხზე არსებობდა. ზოგიერთი ხალხის წარმოდგენით, სული დაკავშირებული იყო სუნთქვასთან (ესკიმოსები); ზოგ ხალხში (ტასმანიელები, ზულუსები, ალგონკიელები) სიტყვა სული ჩრდილსაც ნიშნავდა; სხვა ხალხთა ენებში (პაპუასები, არაბები, კორეები, ძველი ებრაელები), სიტყვა სული და სიტყვა სისხლი ერთნაირად წარმოითქმის და ამიტომ, მათი შეხედულებით, სული სისხლში ბინადრობდა. ზოგის აზრით, სული მოთავსებული იყო ადამიანის გულში და თვალებში ისახებოდა. სხვები ფიქრობდნენ, რომ იგი საქოჩრებზე მოთავსებული. (ინდიელთა ტომი ნუტკა).

ზოგი ხალხის შეხედულებით, სულს აქვს სიგრძე და წონა. ასე მაგალითად, ჯ. ფრეზერის ცნობით, კუნძულ ნიასის მცხოვრებლებს სწამთ, რომ თითოეულ ადამიანს დაბადების წინ ეკითხებიან, რა სიგრძისა და წონის სული სურს ჰქონდეს. ყველაზე მძიმე სული, რომელიც ოდესმე გაცემულა, 10 გრამს იწონიდა. ადამიანის სხეულის სიგრძე სულის სიგრძეს შეესატყვისებოდა. მაღალეთა აზრით, ადამიანის სული ცერა თითის ზომისაა.

მდინარე ფრეიზერის ქვემო დინებაში მცხოვრები ინდიელების აზრით, ადამიანს ოთხი სული აქვს. აქედან ერთი წააგავს ადამიანს, დანარჩენი კი მისი აჩრდილები არიან.

ველურთა წარმოდგენით ადამიანის ცხოვრებაში სულის ცხოვრება და საქმიანობა, დაკავშირებული იყო მხოლოდ და მხოლოდ სხეულთან. მართალია, ეთნოგრაფიულ ლიტერატურაში აღწერილია სხვაგვარი წარმოდგენებიც. კერძოდ იმ დროს, როცა ადამიანი სადმე შორს მიდის, მისი სული სახლში რჩება. (ამით უნდა აიხსნას ნოსტალგია, დარდი სამშობლოზე), ან კიდევ, როცა ადამიანს სჩინავს მისი სული მოგზაურობს, ნადირობს, რაიმე სხვა საქმიანობა დაკავებული, მაგრამ ეს ყველაფერი მხოლოდ ცალკეული მომენტებია, ძირითადად კი სწამდათ, რომ სული მკიდროდ არის დაკავშირებული სხეულთან და მას იშვიათად ტოვებს. ტყუილად როდი უწოდებდნენ და უწოდებენ თეოლოგები სხეულს სულის საპყრობილეს.

როდესაც სული დროებით შორდება თავის საპყრობილეს, იგი სხეულის ნახვრეტებიდან, ყველაზე ხშირად პირიდან ან ცხვირის ნესტოებიდან გამოდის. ამიტომ, რათა სული სხეულიდან არ გაპარულიყო, კუნძულ ცელეზის მცხოვრებნი ავადმყოფს ცხვირზე, ჭიბსა და ფეხებზე ზოგჯერ სათევზაო ნემსკავს მიამაგრებდნენ ხოლმე. სული თუ გაქცევას დააპირებდა, ამ ნემსკავზე წამოეგებოდა და სხეულს ვერ მოშორდებოდა.

რუმინეთში, ტრანსილვანიაში, ღრმად სწამდათ, რომ არ შეიძლებოდა ბავშვს ძილის დროს პირი ღია ჰქონოდა — ეგონათ სული გამოფრინდებოდა და პატარა აღარასოდეს გაიღვიძებდა.

როდესაც სული სხეულს ტოვებს, მას შეიძლება ათასგვარი რამ შეემთხვეს: გზაში წაეჩხუბოს სხვა სულს და დაავიანდეს, ან სულაც ახალ გარდაცვლილის სულს წაჰყვეს და სხეულს საერთოდ აღარ დაუბრუნდეს.

გერმანელთა ადრინდელი რწმენით, სული ადამიანის პირიდან

გამოდირდა თეთრი თაგვის ან ჩიტის სახით. თუ ვინმე მას უკან დაუბრუნებლობაში ხელს შეუშლიდა, ადამიანი უთუოდ მოკვდებოდა.

განვითარების პირველყოფილ დონეზე მდგომი ხალხები ძალზე გაურბოდნენ მძინარე ადამიანის გაღვიძებას, მათი აზრით, ამ დროს შეიძლებოდა სული ჯერ კიდევ არ ყოფილიყო დაბრუნებული სხეულში და გაღვიძებისას ადამიანი ავად გამხდარიყო.

სხვადასხვა ხალხებში ფართოდ იყო გავრცელებული შეხედულება, რომ ადამიანის სული ჩრდილია (ერთი ნაწილის წარმოდგენით — ანარეკლი) ამიტომ როცა ჩრდილსა თუ ანარეკლს რაიმე ზიანს მიაყენებდნენ, ამას თვით ადამიანზეც უნდა ემოქმედა. ეს შეხედულება იმდენად მტკიცედ იყო ფეხმოკიდებული, რომ ადამიანი ხშირად მართლაც რეალურად გრძნობდა ამგვარი ზემოქმედების ძალას.

რაც უფრო გრძელი იყო ჩრდილი, მით უფრო ძლიერად ითვლებოდა ადამიანი, როცა ჩრდილი კლებულობდა, ადამიანიც სუსტდებოდა. სწორედ ამიტომ იყო, რომ სხვადასხვა ტომების წარმომადგენლები ერიდებოდნენ შუადღისას სახლიდან გამოსვლას.

ძველ ინდოეთსა და საბერძნეთში გავრცელებული იყო შეხედულება, რომ ადამიანს წყალში არ უნდა ჩაეხედა, თუ ვინმე ამ აკრძალვას დაარღვევდა და წყალში თავის ანარეკლს დაინახავდა მას სიკვდილი არ ასცდებოდა: ფიქრობდნენ, რომ წყლის სულები ადამიანის ანარეკლს ჩაეკიდებოდნენ და წყალქვეშ ჩაათრევდნენ, თვით ადამიანი კი მიწაზე დაიღუპებოდა.

ადრეული წარმოდგენებით, სული ძალიან ჰგავდა თავის პატრონს. თუ პატრონი მსუქანი იყო, სულიც მსუქანი იქნებოდა და პირიქით. თუ პატრონი კოკლი იყო, სულიც კოკლი უნდა ყოფილიყო. სული თვისებითაც პატრონის მსგავსი იყო. მაგალითად, თუ პატრონს ჰამა უყვარდა, სულსაც უნდა ჰყვარებოდა.

ერთი სიტყვით, საზოგადოების განვითარების ადრეულ ეტაპზე სული წარმოდგინათ ფიზიკურად ხელშესახებ არსებად, რომელიც სხეულთან მჭიდროდ იყო დაკავშირებული. განვითარების უფრო მაღალ საფეხურზე ადამიანის წარმოდგენამ სული დააშორა სხეულს და მას დამოუკიდებელი მოქმედების უნარი მიაწერა.

ჩვეულებრივ, რელიგიის ისტორიკოსები და ეთნოგრაფები სულების სამ სახეს გამოყოფენ: წინაპართა, ბუნების ან ცხოვრების

სხვადასხვა მხარესთან დაკავშირებული და დამოუკიდებელი სუ-
ლები.

მეცნიერთა შორის დღესაც მიმდინარეობს დავა იმის გამო, თუ
სულების რომელი სახეობის რწმენა იყო უადრესი. ეთნოგრაფი ე.
ტაილორი თვლიდა, რომ ყველაზე ადრე გაჩნდა წარმოდგენა ადა-
მიანის სულზე. ხოლო აქედან განვითარდა წარმოდგენები როგორც
მრეცვალეულთა (წინაპართა კულტი), ისე ცხოველთა და მცენარეთა
სულზე. რელიგიის ცნობილი მკვლევარი ვ. ეუნდტი უშვებდა ორ
დამოუკიდებელ ანმისტურ იდეას — „თავისუფალი სულისა“
(ფსიქეს) და „ზორციელი სულის“ რწმენას. ამ უკანასკნელს იგი
განუყოფლად აკავშირებდა სხეულთან. ამ საკითხზე სხვაგვარი წარ-
მოდგენა ჰქონდა რელიგიის ასევე ცნობილ მკვლევარს ლ. ი. შტერ-
ნბერგს, რომლის აზრითაც ანმისტურად რწმენათა პირველი სტა-
დია იყო ბუნების ძალების გასულიერება, მეორე — ბუნების ძა-
ლათ სულების რწმენა, ხოლო მესამე — ადამიანის სულის რწმენა.

რელიგიის ბევრი მკვლევარი ერთმანეთისაგან ასხევეებს ორ
სახეობას: ცოცხალი ადამიანის სულსა და გარდაცვლილის დამოუ-
კიდებელ სულს. ბევრ ხალხში ისინი სხვადასხვა სიტყვითაც გამოით-
ქმის. ფიქრობდნენ, რომ ცოცხალის სული სიკვდილის მომენტში
ქრება და მაშინვე ჩნდება მიცვალებულის სული. ეს ორი სული
თვისებრივადაც მნიშვნელოვნად განსხვავდება. ცოცხალი ადამიანის
სული სუსტი და პასიურია, მიცვალებულისა კი ბევრად უფრო დიდი
და ძლიერი. წარმოდგენათა ამგვარი სხვაობა ზოგ მეცნიერს აფიქ-
რებინებს, რომ გარდაცვლილის სული არ აღმოცენებულა ადამიანის
სულიდან, სხვაგვარად როგორ უნდა წარმოშობილიყო სუსტი, პა-
სიური სულიდან გარდაცვლილის ძლიერი და ადამიანზე მძლავრი
სული — ასკენიან ისინი.

ანმისტურ შეხედულებებში ყველაზე მნიშვნელოვანი მაინც ის
იყო, თუ სად მიდიოდა და რას აკეთებდა სული სიკვდილის შემდეგ.
განვითარების დაბალ საფეხურზე ადამიანებს ამის თაობაზე ძალზე
ბუნდოვანი წარმოდგენა ჰქონდათ. უადრესი შეხედულებებით, სხე-
ულთან განშორების შემდეგ სული ძველი საცხოვრებელი ადგილის
შორიახლოს იდებდა ბინას, იქვე ტრიალებდა და დროდადრო ეცხა-
დებოდა ცოცხალ ადამიანებს. ნათელი წარმოდგენა იმქვეყნიური,
განსაკუთრებული ქვეყნის შესახებ, ამ დროისათვის ჯერ კიდევ არ
იყო ჩამოყალიბებული.

განვითარების შედარებით მაღალ საფეხურზე მდგომი ხალხე-

ბის წარმოდგენით, გარდაცვლილი ადამიანის სული სხვა სახით აგრძელებდა არსებობას. იგი სახლდებოდა ამა თუ იმ ცხოველში, მცენარეში ან სხვა ადამიანის სულში (რეინკარნაციის იდეა). ასეთი შეხედულებით მიცვალებულის სული იბუდებდა. მის ოჯახში ან მისსავე გვარში დაბადებულ ბავშვებში (ესკიმოსები, ალგონკინელები, ტაქულები). სხვათა წარმოდგენით, მიცვალებულის სული შეიძლება ან სხვა სახის ცხოველში ან ადამიანში გადასახლება მოხდეს. მაგალითად, ჩინელები იყვნენ ან სხვა სახის ცხოველში ან ადამიანში გადასახლება მოხდეს. მაგალითად, ჩინელები იყვნენ ან სხვა სახის ცხოველში ან ადამიანში გადასახლება მოხდეს.

სად მიდიოდა სული სიკვდილის შემდეგ? თავდაპირველად ფიქრობდნენ, რომ იმქვეყნიური სამყარო, მართალია, შორსაა, მაგრამ სადღაც დედამიწაზეა. ზოგის აზრით, ეს სამყარო ჩრდილოეთში იყო, ზოგის — დასავლეთში, სხვები აღმოსავლეთზე მიუთითებდნენ. მკვლევართა აზრით, ეს შემთხვევითი არ უნდა იყოს. ჩამორჩენილი ტომები ჩვეულებრივ იმ მხარეს ასახელებდნენ, საიდანაც თვითონ მოვიდნენ, ან იმ მხარეს, საიდანაც რაიმე კულტურული გავლენა განიცადეს.

სხვები ფიქრობდნენ, რომ იმქვეყნიური სამყარო მიწისქვეშაა მოთავსებული. ასეთი შეხედულება გამოწვეული უნდა ყოფილიყო გვამის მიწაში დამარხვის ჩვეულებით. იქ, სადაც ვულკანები იყო, ხალხი ფიქრობდა, რომ მიცვალებულის სული ვულკანის კრატერით ჩადის მიწისქვეშა სამყაროში (სამხრეთი მალანეზია).

მრავალი ხალხის წარმოდგენით, ადამიანს იმქვეყნიური ცხოვრება ზეცაში ელოდა. ასახელებდნენ ზუსტ მისამართსაც — მზეს, ვარსკვლავებს. წარმოდგენები ვარსკვლავებთან მიცვალებულთა სულების კავშირზე უძველესი პერიოდიდან შეინიშნება თვით ყველაზე ჩამორჩენილ ხალხებშიც.

ზოგიერთი მკვლევარი ამ უკანასკნელ შეხედულებას გვამის დაწვის ჩვეულებას უკავშირებს. სახელდობრ, მათი აზრით, ეს წარმოდგენა ადამიანს იმან შეუქმნა, რომ გვამის დაწვის შემდეგ კვამლი ცაში მიდიოდა...

ქვეყანა, სადაც სულები მიდიოდნენ სხეულთან განშორების

¹ მიცვალებულის სულის ცხოვრების სხვა სხეულში გაგრძელების ამ იდეით ფართოდ ისარგებლეს ისეთმა რელიგიებმა, რელიგიურ-ფილოსოფიურმა მოძღვრებებმა თუ რელიგიურმა სექტებმა, როგორებიცაა — ბრაჰმანიზმი, ინდუიზმი, ბუდიზმი, პითაგორელები, მანიქეელები, ისმაილიტები.

შემდეგ პირველყოფილ ადამიანთა წარმოდგენით, ძალიან ჰგავდა სამყაროს, რომელსაც ისინი სიცოცხლეშივე იცნობდნენ, მაგრამ იმ-
ქვეყნიური ცხოვრება ზოგჯერ უფრო იდეალიზებული და შელამა-
ზებული იყო, ზოგჯერ კი, პირიქით, ძალზე მუქ ფერებში დახატუ-
ლი. განვითარების ამ ეტაპზე ჯერ კიდევ უცნობია წარმოდგენა იმ-
ქვეყნიურ ცხოვრებაზე როგორც მისაგებელზე.

სულის ცხოვრების წესი დახლოებით ისე ჰქონდათ წარმოდ-
გენილი როგორც ცოცხალი ადამიანისა. ფიქრობდნენ მას ისევე
სჭირდებოდა სმა-ჰმა, გართობა, იარაღი როგორც ცოცხალს. შესა-
ბამისად, მიცვალებულის სულზე მისი გარდაცვალების დღიდანვე
ჟნდა ეზრუნათ. დასაფლავებისას უნდა შეესრულებინათ სხვადასხ-
ვა რიტუალები, საფლავში ჩაეტანებინათ მისთვის იარაღი, ძვირფა-
სეულობა; საკმელ-სასმელი, ზოგჯერ ცოლები და მსახურებიც კი
(თუკი მიცვალებული ტომის ბელადი ან სხვა გამოჩენილი პირი
იყო). სავალდებულოდ ითვლებოდა მიცვალებულის სულისათვის სა-
კურთხის მიტანა, მსხვერპლის შეწირვა და ა. შ.

ითვლებოდა, რომ სულამდე საკმლის ყველაზე ფაქიზი ნაწი-
ლი აღწევდა. საყოველთაო წარმოდგენით, სულს ყველაზე მეტად
სიამოვნებდა სისხლი, რომელიც ღონეს მატებდა და აცოცხლებდა
მას. სულისათვის შესაძლებლად და დასაშვებად მიაჩნდათ სხვადა-
სხვა სიამოვნებანიც.

და მაინც. სულის არსებობა მთლად ისე როდი ჰქონდათ წარ-
მოდგენილი როგორც ცოცხალი ადამიანისა. ველურმა მშვენივრად
იცოდა, რომ მიცვალებული საფლავიდან არ დგებოდა, მაგრამ ის
მაინც დამოუკიდებელ მოქმედებას მიაწერდა სულს. თავდაპირვე-
ლად ველურს ეგონა, რომ სხეულის სიკვდილის შემდეგ სული და-
მოუკიდებელ ცხოვრებას აგრძელებდა, მაგრამ ბოლოს ისიც კვდე-
ბოდა. საზოგადოების განვითარების ამ საფეხურზე აღამიანს. ჯერ
კიდევ არ ჰქონდა წარმოდგენა სულის უკვდავებაზე, რაც სულის
იავისუფალ, შეუზღუდველ მოქმედებას გულისხმობდა.

სხეულთან განშორების შემდეგ სული აჩრდილივით ცხოვრობ-
და. იგი უმთავრესად მისთვის სიცოცხლეშივე ნაცნობ ადგილებში
ტრიალებდა, მაგრამ სურვილები და მოთხოვნები მაინც ბევრად
შეზღუდული ჰქონდა. მის არსებობას ცხოვრების სისრულე და მრავ-
ვალფეროვნება აკლდა.

სულებზე წარმოდგენა ყოველთვის ძალზე მრავალფეროვანა
იყო რასაც სხვადასხვა ხალხის ცხოვრების განსხვავებული სპეცი-

ღიკა განსაზღვრავდა. ხალხის ფანტაზია სხვადასხვა თვისებებითა და ატრიბუტით აჯილდოებდა და ხატავდა სულებს. მაგრამ ამ ნაირგვარ წყნედულებაში მაინც შეიმჩნევა ერთი კანონზომიერება: თუ ადამიანთა ამქვეყნიურ ცხოვრებაში მკაცრად ბატონობს ღმერთის განგება, მიცვალებულთა სულები უმეტესად თავის თავზე არიან მინდობილი...

ღროთა ვითარებაში ანიმისტური წარმოდგენები იმქვეყნიურ ცხოვრებაზე თანდათან რთულდება. ჩნდება წარმოდგენები მისაგებელზე, რომლის მიხედვითაც სულს საიქიოში ის მიეზღვება, რაც ადამიანმა სიცოცხლეში დაიმსახურა.

ასე ყალიბდებოდა და იხვეწებოდა წარმოდგენები საიქიოზე, მის შემადგენელ ნაწილებზე; სამოთხეზე, ჯოჯოხეთსა თუ განსაწმენდელზე. ამ წარმოდგენებს მრავალი კომპონენტი განაპირობებდა, მაგრამ მათი საფუძველთა საფუძველი მაინც ანიმიზმია, რადგან საიქიოზე ზრუნვა, უპირველეს ყოვლისა, ადამიანის სულზე, მის მოძვეალზე ზრუნვაა.

მაინც რა პრინციპით გადადიან ადამიანთა სულები იმქვეყნიურ ცხოვრებაში, როგორ ხდება სულთა დიფერენცირება? ამას მრავალგვარი მოტივები განსაზღვრავს. ზოგი მკვლევარი მიუთითებს მორალურ მოტივზე. კერძოდ, ვინც ამქვეყნად კარგად იქცეოდა, ის ნათელში მიდიოდა (გვიანდელი წარმოდგენებით — სამოთხეში). ხოლო, ვინც ავს სჩადიოდა, ის ბნელში (ჯოჯოხეთში) მოხვდება, მაგრამ როგორც სხვა მკვლევარები სამართლიანად მიუთითებენ, ასეთი მოტივების აღმოჩენა ჩამორჩენილ ხალხებში ქრისტიან მისიონერთა გვიანდელი ქადაგების შედეგი უნდა იყოს. უფრო სარწმუნოა ის შეხედულება, რომლის მიხედვითაც ნათელში ხვდებოდნენ ტომის წეს-ჩვეულებათა (ტატუირება, ცხვირის გახვრეტა, სხვა რელიგიური მოთხოვნები) ბეჯითად შემსრულებელნი. იმქვეყნიური ცხოვრების ხასიათს მნიშვნელოვნად განსაზღვრავდა ის, თუ როგორ მოკვდებოდა ადამიანი, განსაკუთრებით ეს ეხებოდა მეომრებს. მამაცი მეომარი ნათელში მიდიოდა, მშიშარა კი — ბნელში.

განვითარების გარკვეულ საფეხურზე ჩნდება სხვადასხვა მითოლოგიური სახეები, რომლებიც გარკვეულ როლს ასრულებენ სულების ბედში. ეს მითოლოგიური პერსონაჟები იმქვეყნიური სამყაროს — გამგებლები არიან, ამ გამგებელს (უფრო გვიან ღმერთს, ზოგჯერ რამდენიმე ღმერთსაც) საჯაროდ სცემენ პატივს — შესაწირავს უმზადებენ. ზოგიერთი გავრცელებული შეხედულებით, თუ

სულმა საიჭიოს გამგებელს შესაწირი არ მიუტანა. ეს უკანასკნელი თვით სულს ჩაყლაპავს.

ადამიანებმა ჯერ კიდევ შორეული პერიოდიდან კარგად იცოდნენ, რომ ამქვეყნიური ცხოვრება ხანმოკლე და წარმავალია. ამიტომაც დაუპირისპირეს მას სულის უკვდავება და მარადიულობა. თანდათანობით ამქვეყნიური ცხოვრება ცხადდება მოსამზადებელ პერიოდად, რომელიც ადამიანს მხოლოდ იმისათვის ეძლევა, რომ იმქვეყნიური ნეტარება მოიპოვოს. უფრო გვიან პროფესიონალმა ღვთისმეტყველებმა იმქვეყნიურ ცხოვრებაზე ზრუნვა დაუკავშირეს ზნეობრივ მოძღვრებას, ხოლო ორივეზე დაყრდნობით შეიმუშავეს რელიგიური ცხოვრების წესი, რომლითაც უნდა იხელმძღვანელოს ადამიანმა ყოველდღიურ ცხოვრებაში.

ევოლუცია განიცადა წარმოდგენებმა ადამიანთა სულების შესახებაც. თუ თავდაპირველად, სულები წარმოდგენილი ჰქონდათ მახინჯი ფორმებით, ათასგვარი ქიშკრების, მელუზების თუ სხვათა სახით, შემდგომ ეტაპზე მათ თანდათანობით ანთროპომორფული, ადამიანური სახე მიიღეს.

სულები თავდაპირველად დიფერენცირებულნი არ იყვნენ, ყველა მათგანს ერთნაირი თვისებები და უფლებები მიეწერებოდა. მას შემდეგ, რაც საზოგადოებაში დიფერენციაცია დაიწყო, ეს ცვლილებები სულების შესახებ არსებულ წარმოდგენებშიც აისახა. ჩვეულებრივ, რიგით სულებს გამოეყვნენ იმ ადამიანთა სულები, ვინც ამქვეყნად თავი გამოიჩინა მამაცობით, ქონებით, გავლენით ან ვისიც ცხოვრებაში ეშინოდათ. ასეთები იყვნენ ტომის ბელადები, ჭურუმები, მამაცი მებრძოლები, შამანები და ა. შ. იმ ადამიანის სულზე, ვინც ცხოვრებაში არ გამოიჩინოდა, სიკვდილის შემდეგაც არავითარი პატივისცემით არ სარგებლობდა. ასე რომ, თუ ძლიერ ადამიანთა სულები იწვევდნენ შიშს, თაყვანისცემასა და მოწიწებას, უბრალო ადამიანები (ისევე როგორც სიცოცხლეში). პასიური, უფერული ცხოვრებით ცხოვრობდნენ. ასევე დიფერენცირებული იყო სულის თვისებებიც.

ეთნოგრაფიულ ლიტერატურაში მოყვანილია მაგალითი (კუნძული სანკრისტოფალი), რომ ცოცხალ ადამიანებს ეშინოდათ და ერიდებიან სწორედ ასეთ ძლიერ სულებს, ხოლო უბრალო ადამიანთა სულები თვითონ გარბიან ცოცხალი ადამიანის მიახლოებისას. ზოგიერთ ხალხში, მაგალითად, პოლინეზიელებში (ტონგანელების რწმენით), მხოლოდ უმაღლესი წოდების ადამიანთა სულები აგრძელებ-

ბენ ცხოვრებას სიკვდილის შემდეგ. მხოლოდ ისინი იკავებენ ადგილს ღმერთებს შორის, დანარჩენები კი სხეულის სიკვდილთან ერთად იღუპებიან. ასეთივე შეხედულებაა გავრცელებული ტაიტელებში, რომელთაც სწამთ, რომ მხოლოდ ქურუმთა სულები და საიდუმლო საზოგადოება არეოის წევრების სულები აგრძელებენ სიკვდილის შემდეგ სიცოცხლეს. დანარჩენებს კი ღმერთები ჰამენ¹.

სულების შესახებ წარმოდგენათა შემდგომი ევოლუცია მჭიდროდ არის დაკავშირებული სოციალურ მოტივებთან. ამიტომ ბევრი ხალხის წარმოდგენით, იმქვეყნიურ ცხოვრებაში გადასახლება და არსებობა პირდაპირ უკავშირდება ადამიანის სიმდიდრესა და გავლენას ამქვეყნიურ ცხოვრებაში.

ეთნოგრაფიულ ლიტერატურაში ძალიან ხშირად, უკავშირებენ ერთმანეთს ანიმისტურ წარმოდგენებს მიცვალებულის სულზე და წინაპართა თაყვანისცემას. ეს უკანასკნელი გამოჰყავთ პირველიდან, როგორც შინაგანი განვითარების კანონზომიერი შედეგი. ზოგი მეცნიერი არ იზიარებს ამ შეხედულებას და აღნიშნავს, რომ, მართალია, გარდაცვლილთა სულების რწმენამ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა წინაპართა თაყვანისცემაში, მაგრამ ეს წარმოდგენა მისი ერთ-ერთი კომპონენტია მხოლოდ. სინამდვილეში, წინაპართა თაყვანისცემა გაცილებით უფრო რთული მოვლენაა და მას მრავალი სხვა გარემოებაც განაპირობებდა.

ანიმისტურ წარმოდგენებში განსაკუთრებული ადგილი უკავიათ ავ (ბოროტ) სულებს, რომელთა რწმენა ფართოდ იყო და დღესაც არის გავრცელებული თითქმის ყველა ხალხში. როგორც მეცნიერები აღნიშნავენ, წარმოდგენა ავ (ბოროტ) სულებზე წარმოიშვა იმ ბუნდოვანი, გაუცნობიერებელი შიშისაგან, რომელსაც ველური გაჩივიდა ბუნების მრისხანე ძალების თუ ცალკეული ადამიანების წინაშე.

ზოგიერთი შეხედულებით, ვინაიდან, ცოცხალი ადამიანის სული უმწეო არსება იყო, ბოროტი სულები მათზე ისევე ნადირობდნენ როგორც ადამიანები ცხოველებზე. ხალხის წარმოდგენით, ეს სულები დროდადრო ეცხადებიან ადამიანებს ხან ღორის, ხან ხელის, ზოგჯერ მოზრდილი ადამიანისა თუ ბავშვის სახით. ხალხის ფანტაზია ასეთ ავ ბოროტ სულებად ასახელებდა დემონებს, დევებს, ჭაჭებს, ალებს, მაჭლაჯუნებს, ჭინებს, ჭინკებს და მრავალ

¹ С. А. Токарев. Ранние формы религии. М., 1964 г., с. 195—196.

სხვას. ზოგი წარმოდგენით, ავ სულებს უერთდებიან და ადამიანებს უპირისპირდებიან გარდაცვლილი მტრების სულებიც.

ხალხში განსაკუთრებულ შიშს იწვევდნენ არაბუნებრივი სიკვდილით დაღუპული ადამიანებიც (თვითმკვლელები, წყალში დამხრჩვალნი, უფრო გვიან მოუნათლავად გარდაცვლილი ბავშვებიც). გავრცელებული შესედულებით, მათ შეეძლოთ დიდი ზიანი მიეყენებიათ ცოცხალი ადამიანებისათვის. გამოეწვიათ სტიქიური უბედურება, გვალვა, სეტყვა და ა. შ.

ამ უბედურების თავიდან ასაცილებლად ასე დაღუპულებს საერთო სასაფლაოზე არ მარხავდნენ¹.

ბოროტი ძალებისაგან თავის დასაღწევად ადამიანები ატარებდნენ სხვადასხვა ფეტიშისტურ საგნებს, თილისმებს, თუ ავეგაროზებს, რომელთაც მათი პატრონი უნდა დაეცვათ ავი სულების ზემოქმედებისაგან. სულების დასაფრთხობად ანთებდნენ ცეცხლს, მიმართავდნენ შელოცვასა თუ სხვა მაგიურ რიტუალს. ყველა ამ ღონისძიებას უნდა გადაერჩინა რიტუალის ჩამტარებელი გათვალისწინებული თუ სხვა უბედურებისაგან.

ანიმისტური შეხედულებებიდან თანდათან ამოიზარდნენ პოლითეისტური და ამ უკანასკნელთაგან კი — მონოთეისტური ღმერთები. თავისთავად ცხადია, რომ წარმოდგენები ღმერთებზე გაცილებით უფრო რთული წარმოშობისაა. მათ ამ წარმოდგენებს ბევრი სხვა სერიოზული სოციალური ფაქტორიც განაპირობებდა, მაგრამ მათ საფუძვლად მაინც ანიმიზმი უნდა დავასახელოთ.

მიუხედავად დიდი მსგავსებისა, ანიმისტურ სულებსა და ღმერთებს შორის. დიდი და პრინციპული სხვაობაც არსებობს. მკვლევართა აზრით, ღმერთი სულისაგან პირველ ყოვლისა იმით განსხვავდება, რომ მას გარკვეული ხასიათი აქვს, სულები კი გაურკვეველ და შეუცნობელ ბრბოს წარმოადგენენ.

ყოველ ღვთაებას ჰყავს თავიანთი მცემელთა გარკვეული ჯგუფი, ზოლო სულს თავიანთ სცემს მხოლოდ ის, ვისაც იგი პირადად სჭირდება.

¹ მართალია, ზოგიერთი ავტორი ამტკიცებს. რომ შიშს იწვევდა მიცვალებულის გვამი და არა მისი სული, მაგრამ ასეთი შეხედულება — ზოლოდ საოცრებული არ უნდა იყოს. თვდაპირველად შეიძლება მართლაც ასე ყოფილიყო, მაგრამ შემდგომ ეს შიში იმდენად დაუკავშირდა და ზოგჯერ შეერწყა კიდეც წარმოდგენას მიცვალებულის სულზე. რომ ანიმისტურ წარმოდგენად იქცა.

ღვთაებას აქვს ჩამოყალიბებული და დაკანონებული კულტი, ხოლო სულს იხსენებენ მხოლოდ გარკვეულ შემთხვევაში.

ღმერთს ემსახურებიან ნდობისა და სიყვარულის გრძნობით, ხოლო სულებს კი შიშის გამო.

ზოგიერთი მკვლევარი ამიტომაც ამტკიცებს, რომ ადამიანებს რელიგია აქვთ მხოლოდ მას შემდეგ, რაც გაჩნდა წარმოდგენა ღმერთებზე. მანამდე უხილავ სამყაროსთან ურთიერობის ფორმა ჯაღოქრობა და შელოცვები იყო.

გზა ანიმიზმიდან პოლითეიზმამდე საკმაოდ ხანგრძლივი იყო. კიდევ უფრო ხანგრძლივი იყო გზა ანიმიზმიდან მონოთეიზმამდე, მაგრამ თანამედროვე რელიგიებმა მაინც კარგად შემოინახეს ანიმისტური წარმოდგენები. ძირითადად ეს წარმოდგენები დღესაც იგივეა, რაც შორეულ წარსულში იყო.

თავის წიგნში „ოქროს რტო“ ჯ. ფრეზერს მოტანილი აქვს ევროპელი მისიონერის საუბარი ავსტრალიელ აბორიგენთან „მე, — უმტკიცებდა მისიონერი ველურებს, — ერთი კი არა ვარ, როგორც თქვენ ფიქრობთ, არამედ ორი“. ამ მსჯელობაზე ავსტრალიელებმა გაიცინეს. „შეგიძლიათ იცინოთ, რამდენიც გაგიხარდებათ, — განაგრძო მისიონერმა, — მაგრამ მე ვამბობ, რომ წარმოვადგენ ორს ერთში. ერთი — ეს დიდი სხეულია, რომელსაც თქვენ ხედავთ, ხოლო მის შიგნით არის მეორე, უხილავი სხეული. დიდი სხეული ევლება და მას ასაფლავებენ, ხოლო პატარა სხეული სიკვდილის შემდეგ გაფრინდება“. ამაზე ერთმა აბორიგენმა უპასუხა: „ო, ჩვენც ორნი ვართ; ჩვენ მკერდშიც არის პატარა სხეული“. კითხვაზე, თუ სად მიდის პატარა სხეული სიკვდილის შემდეგ, ზოგმა უპასუხა, რომ ის მიდის ბუჩქებს იქით, სხვებმა ზღვისკენ მიუთითეს, ხოლო ზოგმა თქვა, არ ვიცითო“¹.

პირველყოფილი განვითარების დონეზე მდგარი ავსტრალიელი აბორიგენის შეხედულება ბევრათ, როდესაც განსხვავდება დახვეწილი და რაფინირებული ქრისტიანული მოძღვრების წარმოდგენისაგან სულის შესახებ, რომელზედაც ზრუნვა არის ქრისტიანული რწმუნებულების უმნიშვნელოვანესი მიზანი.

ანიმისტური წარმოდგენები საფუძვლად უდევს თანამედროვე რელიგიურ-მისტიკურ მოძღვრებებს ოკულტიზმის, თეოსოფიისა და სპირიტუიზმის სახით.

¹ Джеймс Джордж Фрезер. Золотая ртуть. М., 1980, с. 205—206.

მსხვერპლშეწირვა

აღბათ, არავის მოსვლია აზრად, სერიოზულად აღერიცხა, რამდენი მსხვერპლი შეუწირავს ადამიანთა მოდგმას სხვადასხვა სულეზის, კერპებისა თუ ათასგვარი ღმერთებისათვის. თუმცა, ძალიანაც რომ მოენდომებინათ, პრაქტიკულად ამას მაინც ვერ მოახერხებდნენ, რადგან ყოველგვარი სტატისტიკა, ყოველგვარი ციფრი უძლურია მოგვცეს სრული წარმოდგენა სულელებისა თუ ღვთაებებისათვის შეწირული მსხვერპლის რაოდენობაზე.

ვის სჭირდებოდა ამდენი მსხვერპლი? ვის ეწირებოდა ამდენი ადამიანი, ცხოველი, ფრინველი, ვისთვის მზადდებოდა უსისხლო საკურთხი? ნუთუ ასე გაუმაძღარნი იყვნენ სულელები, კერპები თუ ღვთაებები, რომელნიც მხოლოდ და მხოლოდ ყოველივე უნაქლოსა და საუკეთესოს მოითხოვდნენ? თუ ეს თვით ადამიანს სჭირდებოდა თავისი უძლურების დასაძლევად, რათა უფრო იმედიანად ეგრძნო თავი? საერთოდ, რა არის მსხვერპლშეწირვა, საიდან წარმოდგა იგი, რა როლს ასრულებდა კაცობრიობის ისტორიაში და როგორ მოაღწია მან ჩვენს დრომდე?

მსხვერპლშეწირვა რელიგიური კულტის ერთ-ერთი უცვლელ არსებითი ნაწილია. იგი შორეული წარსულიდან მოდის. თეოლოგთა განმარტებით, ეს არის ადამიანის მიერ საკუთარი თავის უმწეობისა და ღმერთზე სრული დამოკიდებულების აღიარება. მეორე მხრივ, მას ადამიანის ღმერთთან დაკავშირების ერთ-ერთ გარეგნულ საშუალებად თვლიან.

მსხვერპლშეწირვის წესი წარმოიქმნა მაშინ, როცა ადამიანს გაუჩნდა წარმოდგენა სულეების ზებუნებრივ თვისებებზე. პირველყოფილ ადამიანთა წარმოდგენით, გარდაცვალებულნი, მას შემდეგ, რაც სულებად იქცეოდნენ, ზებუნებრივ თვისებებსაც იძენდნენ. შედეგად, გაჩნდა მისწრაფება, რომ ეს ძალები თავის მხარეზე გადმოეხირობინათ და თავის სასარგებლოდ აემოქმედებინათ. ანდა, თუკი

ეს არ მოხერხდებოდა. ყოველ შემთხვევაში, თავიდან მაინც აეცილებინათ სულების რისხვა.

მსხვერპლშეწირვა ხდებოდა იმ პრინციპით. რომ ადამიანთა სულებს, უფრო გვიან კი — ღმერთებს ზუსტად ისეთივე სურვილები და მოთხოვნილებები აქვთ, როგორც ჩვეულებრივ ადამიანებს. მათ ისევე სჭირდებათ სასმელი, საკმელი, იარაღი, სამკაული თუ მსახურები როგორც ცოცხალ ადამიანს.

მსხვერპლშეწირვის წესი განსაზღვრული და განპირობებული იყო ამა თუ იმ ხალხის განვითარებით, მისი საქმიანობითა და ცხოვრების წესით. მაგალითად, თუკი მსხვერპლს მონადირეები ან მწყემსები სწირავდნენ, ეს მსხვერპლი, ჩვეულებრივ, ცხოველი იყო. მიწათმოქმედნი კი სწირავდნენ პურეულს ან რაიმე მცენარის ნაყოფს. რასაკვირველია, უნდა შეეწირათ მხოლოდ საუკეთესო ცხოველი ან საუკეთესო ნაყოფი.

თავდაპირველად მსხვერპლის შეწირვა ძალიან პრიმიტიული, შეიძლება ითქვას, ნატურალისტური ხასიათი ჰქონდა. მაგალითად, ციმბირში მცხოვრები ზოგი ხალხი თავის კერპებს ტუჩებზე სისხლს ან ქონს სცხებდა. მათი აზრით, კერპს შესაწირავი ასე უფრო მალე მიუვიდოდა და გულს მოულობდა. პერმელები ორმოში ლუდს ასხამდნენ და იქ იწვევდნენ გარდაცვალებულის სულს წყურვილის მოსაკლავად.

თანდათანობით ასეთი რეალიზმი შეიცვალა უფრო რთული მოსაზრებით, რომ ღვთაებამდე მხოლოდ მსხვერპლის შეწირვის ძირითადი არსი, სუბსტანცია მიდის, ხოლო მისი გარეგნული ვარსი შეიძლება მიწაზე მოიხმარონ თვით მსხვერპლის შემწირავებმა ან ქურუმებმა. მაგალითად, როდესაც ცხელ ღვებელს გატეხდნენ, სწამდათ, რომ იქიდან გამოსული ორთქლი ღმერთთან მივიდოდა, ხოლო თვით ღვებელი შემწირავებს შეეძლოთ შეეჭამათ.

ღვთაების მიწვდომისა და მასთან დაკავშირების საშუალებად ხშირად მიაჩნდათ ცეცხლი, რადგან კვამლი მალე ადიოდა ღმერთამდე, ასე წარმოიქმნა მსხვერპლის დაწკის ჩვეულება, რომელსაც შემდგომ მოჰყვა მისი მსგავსი, მაგრამ უფრო რთული ფორმა — კვამლიანი მსხვერპლი. აქ საკმელი პროდუქტების ადგილი საწვებსა და საკმეველმა დაიკავა.

პროფესიონალი ჯაღოქრების, მოგვების, შამანების, ხოლო უფრო გვიან, კლასობრივი საზოგადოების ჩამოყალიბების პერიოდში, ქურუმთა კასტის გამოყოფის შემდეგ მსხვერპლშეწირვა რეგულირ-

დება მრავალრიცხოვანი საგანგებო წესებით. ეს წესები მეტად ხელსაყრელი გახლდათ ქურუმთათვის, რადგან სამსხვერპლოდ მოტანილი საჩუქრების უმეტეს და საუკეთესო ნაწილს ისინი თვითონ იტოვებდნენ.

მატერიალური სიმდიდრისა და გაბატონებული კლასების კეთილდღეობის ზრდასთან ერთად იზრდებოდა შეწირული მსხვერპლის რაოდენობა და ხარისხიც. უფრო გვიან გარდაცვლილთა დაბურებისა და მათთვის შრომისა თუ საბრძოლო იარაღის „გატანების“ პირვანდელი ჩვეულება აღთქმის მიცემასა და მსხვერპლშეწირვის სხვა სახეებში გადაიზარდა.

სხვადასხვა ქვეყნებში მსხვერპლშეწირვის სხვადასხვა წესი ჰქონდათ, მაგრამ მისი ძირითადი არსი — ზებუნებრივი ძალების გადმოხიზება და ადამიანის სასარგებლოდ ამოქმედება ან მათი წყრომისაგან თავის დაღწევა — ყველასათვის საერთო რჩებოდა. უამრავ მსხვერპლს სწირავდნენ ეგვიპტელები თუ ებრაელები, ბერძნები, რომაელები, ინდოელები თუ სხვა ხალხები.

მსხვერპლშეწირვის რიტუალი ყველგან სხვადასხვაგვარად სრულდებოდა. მაგალითად, ეგვიპტელები მსხვერპლად სწირავდნენ მოზრდილ საქონელს ან ხბოს. ჯერ კარგად გამოშივინავდნენ და გაასუფთავებდნენ, შემდეგ აავსებდნენ პურით, თაფლითა და კეთილსურნელებით, დაასხამდნენ ზეთს და ცეცხლს უქიფებდნენ. მსხვერპლად სწირავდნენ ღორს, ცხვარსა და თხასაც, მცენარეული ნაყოფიდან პურისა და ქერის ძნებს.

განსაკუთრებული სიუხვით გამოირჩეოდა ქალღმერთი ნეიტესადმი შეწირული მსხვერპლი საისში.

მსხვერპლშეწირვას უდიდესი ადგილი ეკავა ბერძენთა და რომაელთა კულტში. სხვადასხვა ღვთაებებს უამრავ მსხვერპლს სწირავდნენ ცალკეული პირები, ოჯახები, თვით სახელმწიფოც კი. მსხვერპლი აქაც ორგვარი იყო: უსისხლო და სისხლიანი. უსისხლო მსხვერპლი იყო ყანებისა თუ ხეების პირველი ნაყოფი, ნამცხვარი (კვდრის ხის ან დაფნის ფოთოლი), სასმელი (ღვინო), თაფლი, ზეთი. ღვინის პირველ წვეთებს ყოველთვის მიწაზე აპქურებდნენ ღვთაების პატივსაცემად.

განსაკუთრებულ წესებს იცავდნენ სისხლიანი მსხვერპლის შეწირვის დროსაც. მაგალითად, ცაში მყოფი ღმერთებისათვის თეთრი ცხოველი უნდა შეეწირათ, მიწისქვეშეთის მბრძანებლებისთვის კი — შავი. მამრობითი სქესის ღმერთებს მამალ ცხოველს სწირავ-

დნებ, ქალღმერთებს — დედალს. მსხვერპლშეწირვა დიდი ზარზყ-
იმით სრულდებოდა. მსხვერპლის შემწირავს თავზე ნაკერი ჰქონდა
შემოსვეული იმის ნიშნად, რომ მას ღმერთები მფარველობდნენ.
სამსხვერპლო ცხოველს ყვავილებით რთავდნენ. დაკლული ცხოვე-
ლის არჩეულ ნაწილებს, კერძოდ კი კანკებს, ღვთაებისათვის გადა-
დებდნენ, ხოლო ქონს ცეცხლს უკიდებდნენ. დანარჩენ ნაწილებს
ორად ყოფდნენ: ერთ ნაწილს ქურუმებს უტოვებდნენ, ხოლო მე-
ორეს თვითონ მსხვერპლის შემწირავი და მისი სტუმრები ჭამდნენ.
ზოგჯერ ასეთ მსხვერპლშეწირვას თან სდევდა მკითხაობა ცხოველ-
თა შიგნეულობაზე. მკითხავეები ამ გზით თითქოს ღმერთების სურ-
ვილს იგებდნენ.

ორგვარ მსხვერპლს სწირავდნენ ძველი ინდუსებიც. ერთი იყო
გავიში — რძე, კარაქი, ნამცხვარი, მარცვლეული, ხოლო მეორე —
სომის მათრობელა წვენი. ცხოველთა შეწირვა ნაწილი იყო სხვა
მსხვერპლშეწირვისა, რომელიც დიდი ცერემონიალითა და განსა-
კუთრებული გულმოდგინებით სრულდებოდა.

მსხვერპლშეწირვა ითვლებოდა ერთგვარ ხელშეკრულებად,
რომელიც დადებული იყო ერთი მხრივ, ღმერთსა და მეორე
მხრივ, — ადამიანებს შორის. ამიტომ მსხვერპლშეწირვის შემდეგ
თხოვნის შესრულება მეორე მხარის -- ღმერთის ვალდებულებად
ითვლებოდა და ამაში რაიმე განსაკუთრებულ წყალობას არ ხედავ-
დნენ.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა ადამიანის მსხვერ-
პლად შეწირვას, ვინაიდან იგი ყველაზე ტკბილ და გემრიელ ლუკ-
მად ითვლებოდა ღმერთებისათვის. ეს წესი დიდხანს შემორჩათ
სხვადასხვა ხალხებს. მსხვერპლად სწირავდნენ უცხოელებს, ტყვე-
ებს. ებრაელები, ბერძნები და რომაელები, იმისათვის, რომ განრის-
ხებული ღმერთის წყრომა დაეცხროთ, ხშირად უბრუნდებოდნენ
ადამიანის მსხვერპლშეწირვის წესს. ამაზე მიგვიჩივებს აპრაამის,
იეფთაის და აგამემნონის მსხვერპლშეწირვა. ყველაზე დიდხანს, ადა-
მიანის მსხვერპლშეწირვის წესი შემორჩათ მზის კულტის მალიარე-
ბელ სემიტურ ხალხებს: ასირიელებს, ფინიკიელებს, მოავიტელებ-
სა და ქანანაველებს, რომლებიც თავიანთ ვაალს ან ჭოლოქს სწი-
რავდნენ ბავშვებს, მოზრდილებს, უმთავრესად სიყრასის შვილებს.
მსხვერპლად ქვრივების შეწირვა ინდოეთში თითქმის მეცხრამეტე
საუკუნემდე გაგრძელდა.

ადამიანის მსხვერპლად შეწირვის მაგალითები უხვად მოჰყავს

დიდ გერმანელ ფილოსოფოსს ლუდვიგ ფოიერბახს. ერთი ნორვეგიული საგის მიხედვით, მეფე დომალდის დროს შვეციაში მოუსაგლიანობამ და შიმშილმა დაისადგურა. სასოწარკვეთილმა ხალხმა თავის გადასარჩენად გადაწყვიტა ღმერთ ოდინისათვის მსხვერპლად თვით მეფე შეეწირა. გადაწყვეტილება შეასრულეს — მეფე დაკოლეს, მისი სხეული მსხვერპლად შესწირეს, ხოლო სისხლი ღვთის სახლის კედლებსა და დასაჯდომ ადგილებს წასცხეს. როგორც საგა გვარწმუნებს მხოლოდ ამის შემდეგ დაუბრუნდა ქვეყანას კეთილდღეობა. შვედური თქმულებებიდან ჩვენ ვიგებთ იმასაც, რომ მათ ჩვეულებად ჰქონიათ მსხვერპლად ბავშვების შეწირვა.

მალაბარის სანაპიროზე, ფრეზერის ცნობით, ცხოვრობდნენ ტომები, რომლებსაც ძალიან დიდხანს შემორჩათ ადამიანის მსხვერპლად შეწირვის წესი. როდესაც მეფე გარკვეულ ხანს იმეფებდა, ამის შემდეგ თავისი ხალხის კეთილდღეობისათვის მსხვერპლად უნდა შეეწირა თავი. შეკრებილ ქვეშევრდომთა თანდასწრებით მეფე იწყებდა თავის დაკვლას. ჯერ ყურებს მოიჭრიდა, მერე ცხვირს, შემდეგ სხეულის სხვა ნაწილებს. სისხლისაგან დაკლილი მეფე კვდებოდა.

დანიელები 9 წელიწადში ერთხელ მართავდნენ გრანდიოზულ გამოსასყიდ დღესასწაულს, რომლის დროსაც სიკვდილის ღმერთებს 99 ადამიანს, ამდენივე ცხენს, ძალსა და მამალს (ან ქორს) სწირავდნენ.

იულიუს კეისრის ცნობით, როდესაც გალების ტომში ავადმჯოფობა მძვინვარებდა ან ომის საფრთხე ელოდათ, განაწყენებული და განრისხებული ღმერთების შემოსარიგებლად მსხვერპლად ადამიანებს სწირავდნენ.

განსაკუთრებით საზეიმოდ ტარდებოდა მსხვერპლშეწირვა ლაშქრად წასვლის წინ, მეფეთა არჩევისა თუ დაკრძალვის დროს, ტყვეების მსხვერპლად შეწირვის ჩვეულება გავრცელებული იყო იმ ხალხებშიც, რომლებმაც ქრისტიანობა მიიღეს, მაგალითად გოთებში, გერულებში, ლანგობარლებში, საქსებში და სხვ. გალებში (კელტები) მსხვერპლშეწირვას ასრულებდნენ დრუიდები. ღმერთებისათვის ყველაზე სასიამოვნო მსხვერპლად ადამიანი ითვლებოდა. ტირიფის წნელებისაგან წნავდნენ კერპებს, მათ ადამიანებით აავსებდნენ და შემდეგ ცეცხლს უკიდებდნენ.

მსხვერპლად სწირავდნენ დამნაშავეებს; თუ ასეთი არავინ იყო, მაშინ — მონებს, ტყვეებს, ქალებსა და ბავშვებსაც, გარდაცვალებ. თ. თანჯიკიძე

ბულთან ერთად წვავდნენ ყველაფერს, რაც მისთვის სიცოცხლეში ძვირფასი იყო — სხვადასხვა ნივთებს, მონებს, ზოგჯერ. — რაზე-
ლებსაც კი. ასეთივე ჩვეულებას ვხვდებით ფინელებში, ესტებში,
ლიეებში, პრუსიელებში, ლატვიელებში, სლავებში და სხვ.

ზოგიერთ ხალხში მსხვერპლად შესაწირი ადამიანები ყიღვა-გა-
ყიდვის ობიექტები ყოფილან. ვაჟრები გულდასმით სინჯავდნენ მო-
მავალ მსხვერპლს, რომ რაიმე ფიზიკური ნაკლი არ ჰქონოდა. წინა-
აღმდეგ შემთხვევაში ღმერთი მას არ მიიღებდა. მსხვერპლშეწირვის
ჩვეულება გერმანელ ხალხებსაც ჰქონდათ. ისინი უხვად სწირავდ-
ნენ არა მარტო ცხოველებს, არამედ ადამიანებსაც. ადამიანს სწი-
რავდნენ ვოდანსა და ციურს, ხოლო ჩრდილოეთში — თორუს.
ღმერთების რისხვის დაცხრომაში მათ დიდი მნიშვნელობა ენიჭე-
ბოდათ. სწირავდნენ არა მარტო ტყვეებს, არამედ საკუთარ ხალხსაც.

ბალტიის ზღვის გარშემო მცხოვრები სლავებ, კელიტ-ლიურაზ
ადამიანს სწირავდნენ მსხვერპლად თავიანთ მთავარ ღმერთს სვან-
ტოვიტს. განსაკუთრებით ფასობდა ქრისტიანის შეწირვა. ქურუმი,
რომელიც ამ სისხლიან რიტუალს ასრულებდა, ამბობდა, რომ სვან-
ტოვიტსა და სხვა სლავ ღმერთებს ძალიან მოსწონთ ქრისტიანის
სისხლი.

ეს ჩვეულება რომაელებსა და ბერძნებსაც კი ჰქონიათ. მაგა-
ლითად, პლუტარქეს გადმოცემით. თემისტოკლემ სალამინის ბრძო-
ლის წინ მსხვერპლად შესწირა სამი ახალგაზრდა სპარსელი.

რომში პლინიუს უფროსის დროს ცოცხლად მარხავდნენ სამ-
ხედრო ტყვეებს, რასაც განსაკუთრებული ქურუმი „rex sacro-
rum“ ხელმძღვანელობდა.

აღმოსავლეთის ხალხები ხშირად საკუთარ ვაჟებსა და ასულებ-
საც იმეტებდნენ ღმერთებისათვის. ასეთ ამბავს მოგვითხრობს
იუსტინე ძველი კართაგენის მცხოვრებთა შესახებ და თანაც დას-
ტენს, რომ სხვა შემთხვევაში ეს ხალხი შეილების კანმართელობისა
და კეთილდღეობისათვის ყველაზე მეტად ევედრება ღმერთსო.

ადამიანის მსხვერპლად შეწირვის თაობაზე მკვიდარ მასალას
გვიწვდის ეთნოგრაფიული წყაროები, პოლინეზიელები. მაგალი-
თად, მცენარის ნაყოფთან, ქათმებთან, ღორებთან თუ ძაღლებთან
ერთად თავიანთ ღმერთებს ადამიანსაც სწირავდნენ. დიდი მოგზაუ-
რი ჯემს კუკი 1777 წელს თვითონ გახდა ასეთი მსხვერპლშეწირვის
მოწმე კუნძულ ტაიტზე. მსხვერპლს ჯერ მოაკვდინებდნენ, შემდეგ
კვამი მიჰქონდათ სალოცავ ადგილას და ასრულებდნენ დადგენილ

რიტუალებს. ჩვეულებრივ მსხვერპლად სწირავდნენ ღარიბებსა და ზონებს, ესე იგი ისეთ ადამიანებს, რომელთაც ქურუმების თვალში არავითარი ღირებულება არ გააჩნდათ.

აფრიკაში, ბენინში, ჩვეულებად ჰქონდათ მეფის დასაფლავებისას მასთან ერთად დაემარხათ მისი მსახურები და უახლოესი დიდებულები. ქელების დროს კიდევ უფრო მეტ მსხვერპლს სწირავდნენ — 400-500 კაცს. განწირულნი უმეტესად სიკვდილმისჯილი ღამნაშავენი იყვნენ, მაგრამ თუ მათი რიცხვი საკმარისი არ აღმოჩნდებოდა, სრულიად უდანაშაულო ადამიანებსაც ხოცავდნენ.

დასავლეთ აფრიკის ზოგიერთი ხალხის რწმენაა, მეფის ქელებზე შეწირულნი იმის მაცნენი უნდა ყოფილიყვნენ. რომ სამეფოში ყველაღვარი რიგზეა.

ზოგჯერ ადამიანის მსხვერპლად შეწირვა მკიდრობა იყო დაკავშირებული მიწათმოქმედების კულტთან. ცრუმორწმუნე ხალხს სჯეროდა, რომ ამ გზით მოსავლიანობა გაიზრდებოდა. მაგალითად, ჩრდილოეთ ამერიკის ინდიელთა ტომს პაუნის წესად ჰქონდა ამ მიზნით ქალიშვილის მოკვდინება. გვამს ასო-ასო აპრიდნენ, სხეულის ნაწილებს მინდორში ჩაფლავდნენ, ხოლო სისხლს ნათესავებს ასხურებდნენ.

განსაკუთრებით დიდი სისასტიკით გამოირჩეოდნენ ახლანდელი მექსიკის ტერიტორიაზე მცხოვრები ხალხები, რომლებიც ზმირად ერთდროულად 5. ზოგჯერ კი 10 და 20 ათას კაცს სწირავდნენ წრისხანე ღმერთებს. ატტეკების ეს ჩვეულება შესანიშნავად აგვიწერა რ. ხაგარდმა თავის სათავგადასავლო რომანში „მონტესუმას ქალიშვილი“.

ღმერთებისათვის ადამიანის შეწირვის წესი გვიანდელ პერიოდამდე არსებობდა. როგორც ლ. ფოიერბახი წერდა, 1791 წელს შივას ტაძარში ნახეს თავმოკრილი ჰარი (უდაბლესი კასტის წარმომადგენელი). იგი, ალბათ, იმისთვის მოკლეს, რომ თავიდან აეცილებინათ რაღაც დიდი უბედურება.

მარატების ეგლური ტომები ლამაზ ბიჭებსა და გოგონებს დასაკლავი საქონელივით ასუქებდნენ, რათა დღესასწაულის დროს მსხვერპლად შეეწირათ.

როგორც იგივე ლ. ფოიერბახი წერს, სანტიმენტალური ინდოელები, რომლებიც ესოდენ მზრუნველობას იჩენენ თვით მწერებისადმიც კი, დიდი უბედურების დროს (ომი, შიმშილი და სხვ.) ყველაზე სახელგანთქმულ ბრამინებს სალოცავიდან — პაგოდიდან ყრიდნენ, რათა ამით ღმერთების რისხვა დაეცხროთ.

ტონკინში, იმისათვის, რომ ღმერთებს მინდვრები გაენაყოფიერებინათ და კარგი მოსავალი მოეცათ, ადამიანებს საწამლავს ასმევდნენ ან ბავშვებს შუაზე აპობდნენ.

ლაოსში ღმერთს ტაძარს არ აუგებდნენ, სანამ მსხვერპლად არ შესწირავდნენ იმ ადამიანს, ვინც ყველაზე ადრე გაივლიდა მომავალი ტაძრის ადგილზე. მსხვერპლს ადგილზე მიწაში ფლავდნენ. ითვლებოდა, რომ ამით შენობის ფუძეს აკურთხებდნენ.

ზოგიერთი აფრიკული ტომი თავის ღმერთებს ასობით და ათასობით ტყვეს სწირავდა, რათა მათი კეთილგანწყობილება დაემსახურებინა და ომში წარმატებისათვის მიეღწია. ამავე კონტინენტზე ზოგიერთ ადგილას ავადმყოფი მეფის ან ბელადის გამოჯანმრთელებისა და სიცოცხლის გახანგრძლივებისათვის ღმერთებს სწირავდნენ ბავშვებს ან მოწიფულ მამაკაცს.

ადამიანებს მსხვერპლად სწირავდნენ ოკეანიის კუნძულების მცხოვრებნიც.

საბჭოთა კავშირის ტერიტორიაზე მცხოვრები ხალხებიდან წარსულში ადამიანის მსხვერპლად შეწირვა ჩვეულებად ჰქონიათ სლავებს. ყველაზე გრძელ დღეს 24 ივნისს, შხის ღვთაების პატივსაცემად ისინი ქალიშვილებს ახრჩობდნენ, უფრო გვიან ქალიშვილის ნაცვლად სიმბოლურად ახრჩობდნენ თოჯინას, ხოლო ხალხი მდინარეში ბანაობდა.

აკადემიკოს ივ. ჯავახიშვილს მოჰყავს ცნობილი გეოგრაფის სტრაბონის ცნობა ალბანელთა მიერ მთვარის ტაძრისათვის მსხვერპლის შეწირვის რიტუალის შესახებ: „...იმას ვინც ძეგლად ატაცებული ტყეებში მარტოკა დახეტილობს, — წერს სტრაბონი, — ქურუმები დაიჭერენ, კისერზე ჯაჭვს დაადებენ და ერთი წლის განმავლობაში კარგა ასუქებენ ხოლმე, მერე მას მირონცხებულს სხვა საღმერთოებთან ერთად ღმერთს მსხვერპლად შესწირავდნენ ხოლმე, მსხვერპლის შეწირვა ამნაირად იციან. ადამიანის მსხვერპლად შეწირვა ჩვეულებრივ ლახვრის საშუალებით იციან ხოლმე, ერთი კაცი, რომელსაც ამგვარი ლახვარი აბარია, ხალხიდან გამოვა და ხერხიანად ლახვარს გვერდით შიგ გულში ჰკრავს ხოლმე. როცა ლახვარნაკრავი მსხვერპლი დაეცემა მიწაზე, ქურუმები სხვადასხვა ნიშნებისდა მიხედვით მკითხაობენ და საჯაროდ ხმამაღლა აცხადებენ ხოლმე. როცა გვამს ერთს დანიშნულ ადგილას მიიტანენ, ყველანი თავიანთ თავის განსაწმენდად ფეხს დაადგამენ ხოლმე“.

ივ. ჯავახიშვილი მიუთითებს, რომ ალბანიის ეს ნაწილი, სახელ-
დობრ, იბერიის მოსაზღვრე ადგილი, ქართველებით იყო დასახლე-
ბული, ხოლო ის მთვარის ტაძარი, რომელიც, გამოჩენილი გეოგრა-
ფის სიტყვით, იბერიის საზღვარზე მდებარეობდა, შეიძლება სწო-
რედ კახეთში ყოფილიყო¹. მართალია, მოგვიანებით ადამიანის
მსხვერპლად შეწირვის წესი შეიცვალა, მაგრამ მისმა იმიტაციამ
თითქმის ჩვენს დრომდე მოაღწია. გარდა ამისა, ქართველი ტომები
უამრავ პირუტყვსა თუ სხვა მსხვერპლს სწირავდნენ ღმერთებს მა-
თი გულის მოსაგებად თუ მიცვალებულთა სულის მოსახსენებლად.

მსხვერპლშეწირვის ამ რიტუალებმა, რომლებიც უხვად გვხვდე-
ბა პრიმიტიულ რელიგიებში, შემდგომ ამა თუ იმ სახით მონოთეის-
ტურ რელიგიებშიც გადაინაცვლა.

გავიხსენოთ ზეიადაურის დაკვლა ქისტი დარლას საფლავზე ვა-
ჟა-ფშაღელას პოემიდან „სტუმარ-მასპინძელი“. ეს ხომ სხვა არაფე-
ფერია, თუ არა მსხვერპლშეწირვის წესის შესრულება. მთიელ მუ-
სულმანებში გავრცელებული ამგვარი წესის არსი ის იყო, რომ შე-
წირული იმ ქვეყნად უნდა მომსახურებოდა მათს მკვდარს. თუკი
მსხვერპლი დაკვლისას არ შედრკებოდა (როგორც ეს პოემაშია აღ-
წერილი), იგი მკვდრისათვის შეწირულად არ ჩაითვლებოდა.

თეოლოგები ხშირად უსვამენ ხაზს იმ გარემოებას, რომ წარ-
მართულ სარწმუნოებაში მსხვერპლშეწირვის წესი ძალიან დამახინ-
ჯებული იყო და ხშირად კანიბალიზმამდეც კი მიდიოდა; მათი მტკი-
ცებით, გრძნობითი მხარე წარმართულ რელიგიებში ყოველთვის მე-
ტობდა იდეაზე. მაგალითად, ვაალისა და ასტარტას კულტებში ამ
ღვთაებებისათვის მსხვერპლად მიჰქონდათ ქალიშვილთა უმანკობა.
მათს ბომონებში აჩვენებოდა წმიდა მეძავთა განსაკუთრებული შტა-
ტი, რომელიც ბიბლიაში ზიზღით მოიხსენება კედეშიმისა და კედო-
შიტის სახელწოდებით. თეოლოგთა მტკიცებით, ბიბლიისათვის (იგუ-
ლისხმება როგორც ძველი, ისე ახალი აღთქმა) მსგავსი რამ უცხოა.

განვიხილოთ რა ადგილი უჭირავს მსხვერპლშეწირვას საერ-
იოდ ბიბლიაში.

ბიბლიის პირველი გვერდებიდანვე მკითხველი აწყდება
მსხვერპლის შეწირვის რიტუალს. გავიხსენოთ, თუნდაც, როგორ
სწირავდნენ ღმერთს მსხვერპლს კაენი და აბელი. კაენი ღმერთს
სწირავს მიწის ნაყოფს, აბელი კი — ცხვარს თავისი ფარიდან. მაგ-
რამ ორივე მსხვერპლს ერთი და იგივე სახელი — მინახი ერქვა,

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის იტორია, 1951. წიგნი I, გვ. 50—51.

რაც ქართულად საჩუქარს ნიშნავს. მოსეს კანონში მსხვერპლშეწირვის ყველაზე ფართოდ გავრცელებული სახელია „კობანი“, ანუ ძღვენი, შეწირულება.

თეოლოგთა მიხედვით, მოსეს დრომდე ყოველი მსხვერპლშეწირვის საფუძველი იყო არა იმდენად დანაშაულისა და ცოდვის შეგნება, რომელმაც ადამიანები ღმერთს დააშორა, რამდენადაც ლტოლვა მისადმი, სიყვარული და მადლიერება კურთხევისა და აღთქმული კეთილდღეობისათვის.

წარღვნის შემდეგ მსხვერპლშეწირვის წესი უფრო ჩამოყალიბებული ჩანს. პატრიარქები მსხვერპლს სწირავდნენ ყოველი გამორჩეული დღის აღსანიშნავად. რაც შეეხება მსხვერპლშეწირვას, როგორც ცოდვის დაფარვის საშუალებას, ჩვენ მას ვხვდებით იოზის წიგნში — როდესაც იოზი ღმერთს მსხვერპლს სწირავს თავისი წვილების მოსალოდნელი უნებლიე შეცდომებისა და სამი მეგობრისათვის, ხოლო გამოსვლათა წიგნში (10,26), იოსეს სიტყვებში ევრონისადმი, აღნიშნულია მსხვერპლშეწირვის აუცილებლობა.

მოსეს ხუთწიგნულში პირდაპირ არის მითითებული, რომ არავინ არ უნდა წარდგეს ღმერთის წინაშე ცარიელი ხელებით (გამოსცლათა, 23,15, მეორე სჯულის კანონი 15, 19—22), თორა არა მარტო ამტკიცებს მსხვერპლის შეწირვას, როგორც განმწმენდი საშუალების აუცილებლობას, არამედ მკაცრად ადგენს და განსაზღვრავს შესაწირვის რაოდენობას, პირუტყვის ჯიშს, შეწირვის წესს და ა. შ.

პირველ ყოვლისა, მსხვერპლი გარკვეული ასაკისა უნდა ყოფილიყო. ყოველ შემთხვევაში, ღმერთისათვის მისი შეწირვა მერვე დღემდე არ შეიძლებოდა (ლევიტელთა, 22, 27). წვრილფეხა საქონელი უნდა ყოფილიყო ერთი წლისა, ხოლო მსხვილფეხა — 3 წლისა. თუმცა, იყო შემთხვევები, როცა მსხვერპლად 7 წლის ხარებაც სწირავდნენ.

მსხვერპლად არჩეული ცხოველი არ უნდა ყოფილიყო უსინათლო, კოჭლი, დაკოდილი, ყვავილით დაავადებული, არ უნდა ჰქონოდა ზომაზე პატარა სასქესო ორგანოები. ერთი სიტყვით, ღმერთისთვის უნდა შეეწირათ პირველად დაბადებული მამრობითი სქესის საუკეთესო, უნაკლო ცხოველი. სამსხვერპლო ცხოველს მიიყვანდნენ ტაძრის კარებთან (ლევიტელთა 1,3; 4,4. სხვა ადგილას არ შეიძლებოდა). მსხვერპლის შემწირავი ხელს დაადებდა ცხოველს და კლავდა მას სამსხვერპლოს ჩრდილოეთ მხარეს (ლევიტელთა 1, 4, 5, 11; 3, 28; 6, 25; 7, 2). შემდეგ მღვდელი ჭურჭელში აგროვებ-

და სისხლს და ასხურებდა სამსხვერპლოს კედლებს ან სამლოცვე-
ლის სხვადასხვა ადგილებს, იმის მიხედვით, თუ როგორი ხასიათის
მსხვერპლს სწირავდნენ. დარჩენილ სისხლს სამსხვერპლოს ძირში
აქცევდნენ (გამოსვლათა, 29, 12. ლევიტელთა 4, 17—18). შემდეგ
პირუტყვს ატყავენდნენ, დაანაწილებდნენ (ლევიტელთა 1,6: 8. 20).
ნაპრებს მღვდელი სამსხვერპლოზე აწყობდა და წვავდა ან მთლიანად,
ან მხოლოდ მსუქან ნაწილებს. დარჩენილ ხორცს სამლოცვე-
ლოს გარეთ წვავდნენ და ჰამდნენ, ნაწილს — მღვდლები, ნაწილს
კი — თვით მსხვერპლის შემწირავნი.

რაც შეეხება უსისხლო მსხვერპლს, იგი შედგებოდა პურის,
ზეთის, მარილის, ღვინისა და საკმევლისაგან.

დროდადრო, დიდ რელიგიურ ღვთისმსახურებებზე, უამრავ
მსხვერპლს სწირავდნენ. მაგალითად. თუ ბიბლიას დავუჯერებთ,
ლევენდარულმა ბიბლიურმა მეფემ სოლომონმა ტაძრის კურთხევი-
ლს მსხვერპლად შესწირა 22 ათასი ხარი და 120 ათასი ცხვარი.

მიუხედავად იმისა, რომ „ძველ აღთქმაში“ რამდენიმე ადგილას
მორწმუნეებს კანონით ეკრძალებათ ადამიანის მსხვერპლად შეწირ-
ვა, (ლევიტელთა. 18, 21; 20, 2—5; მეორე სჯულის კანონი, 12, 31;
18, 10). ბიბლიაში მაინც გვხვდება ორი ასეთი მაგალითი. შესაქმე-
თა წიგნში (თავი 22) აღწერილია, როგორ მოითხოვა ღმერთმა აბრაამ-
ისაგან მსხვერპლად შეეწირა მისთვის ერთადერთი და საყვარელი
შვილი ისააკი. აბრაამი ღვთის სიამოვნებისათვის დასთანხმდა. მაგ-
რამ სულ ბოლო მომენტში, როდესაც აბრაამს თავისი ერთგულების
დასამტკიცებლად სამსხვერპლოზე დადებულ შეკრულ ისააკზე უკ-
ვე აღმართული ჰქონდა დანა, იგი ღვთის ანგელოზმა შეაჩერა და
შვილის ნაცვლად აბრაამმა ბატკანი შესწირა.

ბიბლიის ამ ადგილს თეოლოგები ასე თუ ისე ამართლებენ —
ღმერთს ადამიანის მსხვერპლად შეწირვა კი არ უნდოდა, არამედ აბ-
რაამის ერთგულება და მზადყოფნა გამოსცადაო. მაგრამ თეოლო-
გებს ძალიან უჭირთ განმარტონ მეორე ადგილი, სადაც ლაპარაკია
იეფთაზე გალადელის მიერ ღვთისათვის თავისი ერთადერთი ასულის
მსხვერპლად შეწირვის შესახებ (მსაჯულთა, თავი 11) იეფთაზე გა-
ლადელმა უფალს აღუთქვა, რომ, თუკი იგი დაეხმარებოდა მტრის
დამარცხებაში, მსხვერპლად შესწირავდა იმ ადამიანს, რომელიც
შინ დაბრუნებულს პირველი გამოეგებებოდა. ეს პირველი ადამიანი
მისი ქალიშვილი აღმოჩნდა. იეფთაემ ბევრი იწუხა, მაგრამ აღთქმა
არ დაურღვევია. ქალიშვილი მსხვერპლად შესწირა; ჯერ დაკლა,
მერე კი დაწვა და ღმერთმა მიიღო ეს მსხვერპლი.

თანამედროვე თეოლოგები ბევრს ცდილობენ ეს ადგილი ისე მოაჩვენონ, თითქოს იეფთაემ თავისი ქალიშვილი მსხვერპლად კი არ შესწირა (ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით), არამედ მარადიულ ქალწულად გამოაცხადა და გათხოვება აუკრძალა — მონოზნად აქცია. ასეთი მტკიცება არ შეეფერება სიმართლეს. სხვას რომ თავი დავანებოთ, თვით იოანე ოქროპირი, ქრისტიანთათვის უდიდესი ავტორიტეტი, პირდაპირ მიუთითებდა, რომ იეფთაე გალადელმა ჯერ დაკლა ქალიშვილი, მერე კი დაწვა. რაც შეეხება იმ მოსაზრებას, რომ იეფთაემ თავისი ასული ღვთის ქალწულად აქცია, ამის გამო ქრისტიანობის დიდი სპეციალისტი ა. ოსიპოვი სამართლიანად მიუთითებდა თავის წიგნში (Катехизис без прикрас, Л. 1963, გვ. 78), რომ იმ დროისათვის ასეთი წესი — ღვთის ქალწულად დარჩენა — არ არსებობდა, გაუთხოვრად დარჩენა კი დიდ სირცხვილად ითვლებოდა. ამდენად, მართლმადიდებელ თეოლოგთა ცდა, გაამართლონ „ძველ აღთქმაში“ ადამიანის მსხვერპლად შეწირვის ფაქტი, მიზანს ვერ აღწევს.

რაც შეეხება „ახალ აღთქმას“, აქ ცოტა სხვაგვარადაა საქმე. მართალია, ქრისტიანობა პირდაპირ არ მოითხოვს ადამიანის მსხვერპლს, მაგრამ თვით ძე ღვთისას — იესო ქრისტეს ჯვარცმა სხვა არ არის, რა, თუ არა მსხვერპლად შეწირვა ადამიანთა ცოდვების მონანიებისა და გამოსყიდვისათვის.

იესო ქრისტემ თავისი მოწამემოზრები სიკვდილით თითქოსდა გამოისყიდა ადამიანთა შეცოდებანი, მაგრამ ამით მსხვერპლის შეწირვა უარყოფილი როდია. იგი კვლავ საჭიროდ ცხადდება, თუმცა ეს მსხვერპლი ახლა სხვაგვარი ხასიათისაა.

ქრისტიანულ რელიგიას, — წერდა ლ. ფოიერბახი, — ჩვეულებრივ, ქება-დიდებას ასხამენ იმის გამო, თითქოს. მან მოსპო ადამიანის მსხვერპლად შეწირვა. მაგრამ ქრისტიანობამ მხოლოდ შეცვალა ხორციელი მსხვერპლი ფსიქიკურით, სულიერით, რაც თუმცა არა გრძნობადი აზრით, მაგრამ ფაქტიურად მაინც, ადამიანის მსხვერპლშეწირვას ნიშნავს.

ქრისტიანობამ მორწმუნეთაგან მოითხოვა არანაკლებ მძიმე მსხვერპლი — დაუცხრომელი ლოცვა, ასკეტიზმი, მარხულობა, ცხოვრებისეული სიამოვნებისაგან თავშეკავება. საკმარისია გადავხედოთ ქრისტიან წმიდანთა ცხოვრების წესს, რომელსაც ქრისტიანული ეკლესია მაგალითად და ცხოვრების ორიენტირად უსახავს მორწმუნეებს, რომ დავრწმუნდეთ ამ სიტყვების ჭეშმარიტებაში.

სავსებით მართალი იყო ლ. ფოიერბახი, როდესაც ყოველივე ამას რელიგიურ მკვლევრობას უწოდებდა. „ადამიანს თვით ყველაზე უაზრო და საშინელი უარყოფა,—წერდა იგი,—რელიგიური მკვლევრობა, მაშინაც კი, როდესაც ადამიანი სჩადის ადამიანურ, ანუ ეგოისტურ მკვლევრობას არა სხვისას. არამედ საკუთარი თავისას, უარყოფს ყოველგვარ ადამიანურ სიხარულს. — ეს არის საშუალება მისწვდეს და იგემო ციური, ანუ ღვთიური ნეტარება... ქრისტიანი მსხვერპლად ეწირება, უარყოფს თავის თავს მხოლოდ იმისათვის, რომ მოიპოვოს ნეტარება“¹.

მართლაც, ეს არის დიდი ტანჯვის გზა, რომელსაც ადამიანის ამქვეყნიური, ყოველღობიური სიხარული და ბედნიერება ეწირება მსხვერპლად. რელიგიური ილუზიის სანაცვლოდ ადამიანისგან მისი რეალური ცხოვრებისა და ამ ცხოვრების წესის სრულ განსაზღვრას მოითხოვენ.

* * *

მსხვერპლის შესაწირად ღღესაც უამრავი ხალხი აწყდება ეკლესიებსა და სამლოცველოებს. აქ მოდიან ავარიის შემდეგ გადარჩენილები, ახალგაზრდები, რომლებმაც გამოცდები ჩააბარეს და უმაღლესში ჩაირიცხნენ, გამოჯანმრთელებული თუ ავადმყოფი ბავშვების პატრონები... აქ შეხვდებით ვაჭრობის მუშაკებს, რომლებიც მორიგ რევიზიას გადაურჩნენ, მემკვიდრის შეძენით გახარებულ მშობლებს და ა. შ. მოდიან მანქანებით, მოტოციკლებით, ცხენებით თუ ფეხით, მოდიან და მოჰყავთ აბლავლებული ხბოები და ცხვრები, აქყვირებული ღორები (ნეკრესი), აკრიახებული ქათმები. ზოგჯერ ფულსაც სწირავენ სამლოცველოს. ზოგი უდიდესი სერიოზულობით უვლის გარს სამლოცველოს თავისი მსხვერპლიანად. ზოგიც ნახევრად ხუმრობით, სიცილ-სიცილით მიჰყვება თავის მიყვანილ ხბოსა თუ ცხვარს, რიტუალის შესრულების შემდეგ შეწირულ პირუტყვს კლავენ — ნაწილს მღვდელს აძლევენ, მეორე ნაწილს კი თვითონ ჭამენ. ზოგჯერ ორი ცხვარი მიჰყავთ — ერთს მთლიანად სწირავენ, მეორეს თვითონ ჭამენ. ზოგს სამღვდლოება არც ახსენდება, არც ღმერთსა და ადამიანებს შორის მისი შუამავლური როლისა სწამს რამე. ასეთი კატეგორიის ხალხი არც წესებს დაგიდევს, აღარც წილს იმეტებს სამღვდლოებისათვის. მათთვის მთავარია

¹ Людвиг Фейербах. Избранные философские произведения т. II. с. 571.

სწრაფად დაკლან შესაწირავე პირუტყვი და ღრეობა გააჩაღონ. ასეთი ხალხი საკმაოდ მომრავლდა ბოლო ხანს. სწორედ ამან გამოიწვია ღვთის მსახურთა გულისტკივილი და მწარე საყუდურები. მათი თქმით, ქრისტიანული ეკლესია მხოლოდ ითმენს სისხლიან მსხვერპლს, ვინაიდან ეს ტრადიცია შორეული წარსულიდან მოდის, თორემ მას არა სწამს მსხვერპლის შეწირვა მოუნათლავი, საღრეობოდ შეყრილი ზალხისაგან, რომელიც საერთოდ არ სცნობს სამღვდელოებას, ერთი სიტყვით, განაწყენებული და გვერდავლილი სამღვდელოება თავის სამღვდლავს აშეარად და ხმამაღლა გამოთქვამს.

ეგებ ყველაფერი ეს მხოლოდ ტრადიციაა, ადათია, ლამაზი რიტუალია, რომელიც წინაპრებისგან გადმოგვეცა და მას არა აქვს რელიგიური მნიშვნელობა?

როგორც ჩანს. მსხვერპლის შეწირვას ჩვენს დროშიც რომ შემორჩა. თავისი მიზანი და დანიშნულება აქვს. სხვაგვარად თავს არაფერს შეიწუხებდა იმით, რომ ეყიდა საკმაოდ ძვირად ღირებული სამსხვერპლო პირუტყვი, ასობით კილომეტრი გაევიდა და მსხვერპლშეწირვის წესი შეესრულებინა. რასაკვირველია, ყოველივე ამაში არ არის ის დიდი. ღრმა რელიგიურობა, რომელიც დამახასიათებელი იყო ადამიანებისათვის წარსულ საუკუნეებში. მაგრამ ეს მაინც რელიგიური ცრურწმენაა, რომლისთვისაც სამწუხაროდ, თავი ჯერ კიდევ ვერ დაგვიღწევია.

„არ შესწირო მსხვერპლი“—ნათქვამია ძველ ბაბილონურ ლიტერატურულ ძეგლში — ბატონის საუბარი მონასთან ცხოვრების აზრის შესახებ, — რადგან მას არავითარი სარგებლობა არ მოაქვს. ნუთუ შენ ამით აიძულებ ღმერთებს ძალღივით უკან გდიონ“. ეს სიტყვები ნათქვამია ძალიან დიდი ხნის წინათ, რამდენიმე საუკუნით ადრე ჩვენს წელთაღრიცხვამდე. ჯერ კიდევ მაშინ და მერეც, მომდევნო საუკუნეებში, პროგრესულ ადამიანებს კარგად ესმოდათ მსხვერპლშეწირვის წესის უაზრობა და ამაოება. ამიტომაც იწვევს გაოცებას ის ფაქტი, რომ თანამედროვე ხანაში, მეცნიერებისა და კულტურის ასეთი აყვავების ეპოქაში, მაინც შემოგვრჩა, ეს უაზრო, ვიღაც ჩვეულება.

წარმართობა საქართველოში

ქართული წარმართული სარწმუნოება არცთუ ისე კარგად შესწავლილი საკითხია ჩვენს ისტორიოგრაფიაში. მის შესწავლას მნიშვნელოვნად აფერხებს ისტორიული წყაროების ნაკლებობა. ქართული წარმართული შეხედულებების დადგენისას, მცირერიცხოვანი ისტორიული წყაროების გვერდით, მკვლევარები ძირითადად ეყრდნობიან მდიდარ არქეოლოგიურ და ეთნოგრაფიულ მასალებს, მაგრამ მათი გამოყენებისას, როგორც აკად. ივანე ჯავახიშვილი გვაფრთხილებდა „... დიდი სიფრთხილე და კრიტიკული წინდახედულობაა საჭირო, რომ უცხო ქართულად არ ვიცნაოთ. ახალი ძეგლად არ გვეჩვენოს“¹.

მართლაც, იმ დიდ ეთნოგრაფიულ მასალაში, რომელიც ქართული წარმართული რწმენების შესახებ არის შეგროვილი, ხშირ შემთხვევაში ძნელი გამოსარჩევია ერთმანეთისაგან ძველი და გვიანდელი დანაშრევები, სხვადასხვა დროის რელიგიური წარმოდგენები, ქრისტიანული რელიგიის გავლენის შედეგები. ასეთი ქრელი შეხედულებების არსებობისას ძალზე ძნელია და ზოგჯერ თითქმის შეუძლებელიც რელიგიის პირველადი უმარტივესი ფორმების დადგენა.

ქართული წარმართობის შესახებ სერიოზული სპეციალური ლიტერატურაც არის შექმნილი. მასზე სხვადასხვა დროს უმუშავნიათ როგორც ქართველ, ისე უცხოელ ავტორებს. უცხოელი ავტორებიდან აღნიშვნის ღირსია: ა. ბიხანი, ა. დირი, ა. ოლრიკი, ე. შილინგი, ო. ვეზენდონკი, რ. ბლიახშტაინერი და სხვები. ამ საკითხებზე თავისი კუთხით უმუშავნიათ გ. ჩურსინს, გრ. კაპანიანცს. ქართველი ავტორებიდან აღსანიშნავია: ნ. მარი, ივ. ჯავახიშვილი, მ. ჯანაშვილი, ნ. ჯანაშია, დ. ჯანელიძე, ვ. ბარდაველიძე, ელ. ვირსალაძე, გ. შარა-

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი 1, თბ., 1951, გვ. 38.

შიძე, თ. ოჩიაური, მ. წერეთელი, ა. რობაქიძე, ა. სოხაძე, ირ. სურგულაძე, ზ. კიკნაძე და სხვ.

ქართული წარმართობის საკითხებზე კვლევა-ძიება დღესაც ინტენსიურად გრძელდება. მდიდარი ეთნოგრაფიული მასალა დაგროვდა, ბევრი საინტერესო არქეოლოგიური აღმოჩენა აიწერა, საინტერესო მოსაზრებებიც გამოითქვა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ჯერ კიდევ არ შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენ წარმართობის შესახებ სრულფასოვანი ცოდნა გვაქვს. სამწუხაროდ, ჯერ არსად ჩანს ფუნდამენტური ნაშრომი ქართული წარმართობის შესახებ, რომელშიაც ნათლად აისახებოდა მისი წარმოშობა, ისტორიული ფორმები, სწოლოლოგიური ჩარჩოები, ქართული პოლითეისტური ღმერთების ზუსტი პანთეონი. ასეთ პირობებში, ქართული წარმართობის შესახებ წერა ძალიან ძნელია.

რამდენიმე სიტყვა თვით ქართული წარმართული სარწმუნოების ცნების შესახებ, რას ვგულისხმობთ მასში.

ქართული წარმართული რელიგია ზოგადი, კრებითი სახელია იმ მრავალი, სხვადასხვა რელიგიური წარმოდგენებისა და რწმენებისა, რომლებიც ფართოდ იყო გავრცელებული საქართველოში და წინ უსწრებდა ქრისტიანობის გავრცელებას. მოსახლეობა მის ტერიტორიაზე ოდითგანვე იყო; შესაბამისად მას უნდა გაეეღო რელიგიის ყველა ის პირველყოფილი ფორმა, რომელიც გაიარა, მსოფლიოს თითქმის ყველა ხალხმა. მართლაც, არქეოლოგიური გათხრების მონაცემების, ეთნოგრაფიული მასალის, ქართული და უცხოური ისტორიული წყაროების შესწავლა ნათლად გვიჩვენებს, რომ ქართველ ხალხში ფართოდ ყოფილა გავრცელებული ფეტიშიზმი, ტოტემიზმი, ანიმიზმი და მაგია. საოცარია, მაგრამ ფაქტია, რომ რელიგიის ამ პირველყოფილი ფორმების ზოგიერთი ელემენტი დღემდე შემოგვრჩა, განსაკუთრებით საქართველოს მთიან რაიონებში.

რასაკვირველია, ქართული წარმართული წეს-ჩვეულებანი, რიტუალები და შეხედულებანი, ისევე როგორც სხვა ქვეყნებში, არ გვხვდება სუფთა სახით: წარმართული რელიგიის გადმონაშთებში უხვად არის უფრო გვიანდელი დანალექები. ხშირად რელიგიის პირვანდელი ფორმები იმდენად მჭიდროდ არიან ერთმანეთთან დაკავშირებული და შერწყმული, რომ მათ შორის მკვეთრი განმასხვავებელი ხაზის გავლება ძნელია: ძნელდება მათი პირვანდელი ფორმის დადგენაც. მით უმეტეს, იმის თქმა, წარმართული რელიგიის რომელი ფორმა იყო პირველადი

ქართული წარმართული სარწმუნოების ერთ-ერთი უძველესი და უმნიშვნელოვანესი შემადგენელი ელემენტი გარდაცვლილთა და წინაპართა თაყვანისცემის კულტი იყო. საზოგადოების განვითარების გარკვეულ საფეხურზე ადამიანს ძილზე, სიზმარზე, სიკვდილზე დაკვირვების შედეგად გაუჩნდა შეხედულება, რომ ადამიანი შედგება ორი ნაწილისაგან: სხეულისა და სულისაგან, რომ სიკვდილის შემდეგ სული სრულებითაც არ წყვეტს არსებობას, არამედ შორდება სხეულს და აგრძელებს დამოუკიდებელ ცხოვრებას „სულეთში“. ქართული წარმართული რწმენით, გარდაცვლილის სული ცოცხალი ადამიანის ორეულია. იგი სიკვდილის შემდეგ არ იცვლება და ზუსტად ისე ცხოვრობს, როგორც სიცოცხლეში. მაგალითად, სევანების რწმენით, თუ ადამიანი სიცოცხლეში კოჭლი იყო, სიკვდილის შემდეგაც კოჭლი იქნებოდა; თუ ჭანმრთელი იყო, სიკვდილის შემდეგაც ჭანმრთელი იქნებოდა. ხალხის რწმენით, სულებს ისევე ესაჭიროებათ საკმელ-სასმელი, ტანსაცმელი, იარაღი, სამკაული და სხვა საჭირო ნივთები როგორც ცოცხალ ადამიანებს. არ იცვლება არც მათი შეგრძნებები და განცდები. მიცვალებულის სული ისევე შეიგრძნობს სიცივეს, სითბოს, დაღლილობას; განიცდის სიხარულს, სიამოვნებას, უსიამოვნებას. წყენას, როგორც ცოცხალი ადამიანი. სულები, ხალხის წარმოდგენით, გაცილებით უფრო ძლიერნი არიან, ვიდრე ცოცხალი არსებანი. ამიტომ ნათესავები დიდი სიფრთხილით უნდა მოქცეოდნენ მათ. არ უნდა განერისხებიანთ ისინი. სევანების რწმენით, მიცვალებულთა სულები წელიწადის გარკვეულ დღეებში მიდიან თავიანთ სახლებში და რამდენიმე დღე-ღამის განმავლობაში, ზოგჯერ მთელი კვირითაც კი რჩებიან იქ. ამ რწმენის შესაბამისად, სევანებს დამუშავებული ჰქონდათ მათი მიწების ეტიკეტი, გამასპინძლებისა და გართობა-გამხიარულების საშუალებანი. მიცვალებულთა სულების გასამხიარულებლად სევანები თავისი სახლის კედლებს აპრელებდნენ. თუ ნათესავები მიცვალებულის ხსოვნას სათანადო პატივს არ სცემდნენ, მაშინ, ხალხის რწმენით, სულს შეეძლო მისუღიყო ცოცხალ ადამიანებთან და მათთვის დიდი ზიანი მიეყენებინა: გაეპარტახებინა მათი მეურნეობა, დაენგრია სახლი, გაენადგურებინა ქონება. გარდაცვლილის გულის მოსაგებად და ზიანის თავიდან ასაცილებლად ცოცხლად დარჩენილი ნათესავები ხშირად ახსენებდნენ მიცვალებულებს, ცდილობდნენ იმქვეყნად საკმელი არ გამოლოდათ მათ და სხვ.

სულების არსებობაზე წარმოდგენის გაჩენასთან ერთად გაჩნდა

აწმენა ამქვეყნიური და იმქვეყნიური სამყაროს არსებობაზე. მართალია, თავდაპირველად, გარდაცვლილის დამარხვა და მასთან დაკავშირებული ცერემონიალი რელიგიური წარმოდგენით არ წარმოშობილა, მაგრამ, შედარებით უფრო გვიან ხანაში იგი აშკარა რელიგიურ ხასიათს იღებს. განსაკუთრებით დიდი პატივითა და ცერემონიალით ასაფლავებდნენ იმ ადამიანებს, ვინც ამქვეყნად შიში და პატივისცემა დაიმსახურა. ასეთები ჩვეულებრივი ტომის ბელადები იყვნენ. საქართველოში აღმოჩენილია არაერთი ასეთი საფლავი. მაგალითად, სამგორში არქეოლოგებმა გათხარეს ყორღანული საფლავი, რომელიც ბრინჯაოს ხანის დასაწყისს მიეკუთვნება (ძველი წ. აღრიცხვის მეორე ათასწლეულის პირველი ნახევარი). საფლავში მრავალი ნივთი აღმოჩნდა, ხოლო ზემოდან აღმართული იყო ქვისა და მიწაყრილის დიდი ზვინი. ბელადის ასეთივე საფლავი გათხარეს თრიალეთში (წალკის რაიონი). რომელიც თარიღდება შუა ბრინჯაოს ხანით (ძველი წ. აღრიცხვის მეორე ათასწლეულის შუა ხანები). გათხრებით დადგინდა, რომ იმ პერიოდში წესად ჰქონიათ მცველებულის დაწვა, ბელადის ფერფლს და მის ნივთებს ოთხთვალა ეტლით ჩაასვენებდნენ სამარხში, მიცვალებულთან აღმოჩნდა მრავალი ნივთი, მათ შორის ოქროს სასმისი, ვერცხლის საწყაული, თიხის ჭურჭელი, რომელშიაც 3 ათასი ლიტრი სასმელი ჩაეტეოდა. ზოგიერთ საფლავში მრავლადაა ნაპოვნი შრომის იარაღები. მაგალითად, მცხეთაში გათხრილი სამთავროს სამაროვანში აღმოჩნდა კევრზე დასვენებული გვამი. ეს არქეოლოგიური აღმოჩენები მიგვითითებენ იმაზე, რომ ადამიანები დიდად ზრუნავდნენ მახლობლის იმქვეყნიურ არსებობაზე. ის ადამიანი კი, ვისაც არ ჰყავდა მახლობლები და ნათესავები, საკუთარი სულის მოსახსენიებლად თვითონვე ზრუნავდა, კერძოდ, თავის სახელზე სწირავდა ხარს, ძროხას, თხას, ცხვარსა და სხვა ცხოველს, აგრეთვე უსისხლო საკუთრებს: ხაჭაპურებს, ქაღებს, კვერებს, კვერცხებს, ხილს, სასმელს, ყველს და სხვ.

მიცვალებულთა და წინაპართა კულტი შემდგომში თანდათანობით უფრო გართულდა. გაჩნდა წარმოდგენა იმქვეყნიური სამყაროსი, როგორც მისაგებლის შესახებ; ე. ი. ის ადამიანი, ვინც კეჩილ, უცოდველ ცხოვრებას ეწეოდა ამქვეყნად, საიქიოში ბედნიერად იგრძნობდა თავს, ხოლო, ვინც ბოროტი იყო და სცოდავდა, მისთვის იმქვეყნად სატანჯველი იყო გამზადებული. ასეთი შეხედულებებიდან უფრო გვიან ხანაში ყალიბდება წარმოდგენები სამოთხესა და ჯოჯოხეთზე.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მიცვალებულთა და წინაპართა კულტი შემადგენელი ელემენტია რელიგიის ერთ-ერთი პირველყოფილი ფორმისა, რომელიც ანიმიზმის სახელწოდებითაა ცნობილი. ამ კულტის გარდა, ანიმიზმი, ისევე როგორც ყველა ქვეყანაში, საქართველოშიც ფართოდაა წარმოდგენილი. ესენია: კეთილი და ბოროტი სულები, ანგელოზები, დემონები, ეშმაკები და სხვ. განსაკუთრებით მრავალრიცხოვან იერარქიას ვხვდებით საქართველოში ბოროტი სულებისას, რომელთაც ხალხში ავ სულებს უწოდებენ. ასეთი მავნე სულებია: ალები, ქაჯები, მაჯლაჯუნები, ჭინკები და სხვ. ისინი ხალხის წარმოდგენით, საერთოდ, უხილავი არიან, მაგრამ დროდადრო გამოეცხადებიან ადამიანებს ღორის, ჭოჯის, ხელიკის სახით. ზოგჯერ ეს მავნე სულები ბავშვის სახესაც იღებენ.

ხალხში მოცემულია ავი სულების დახასიათებაც, მაგალითად, კასელების წარმოდგენით, ქაჯი ტყეში ცხოვრობს, იგი დიდი ტანისაა და ძალიან ღონიერია, მას ბალნიანი კლანჭები აქვს. ღამე მისი ბალანი ლაპლაპებს და ანათებს. კაცის შეხედრად ქაჯთან ძალიან საშიშია, რადგან მას წვეტიანი, მკრელი მკერდი და კლანჭები აქვს, რომლითაც შეუძლია ადამიანი შუაზე გააპოს. ჭინკები ქაჯებივით ტყეში ცხოვრობენ. მათაც ბალნიანი კლანჭები აქვთ, მაგრამ ქაჯები-საგან დაბალი ტანით გამოირჩევიან.

რაც შეეხება ალს, ის ხალხის წარმოდგენით ღამაში ქალია, გრძელი გაშლილი თმებით. ხალხი ასხვავებდა ორი სახის ალს: წყლისას და მიწისას. ავ სულებს მიეკუთვნებიან კუდიანებიც. საქართველოს ზოგიერთ კუთხეში გავრცელებული წარმოდგენით კუდიანები ღამლამობით ცოცხზე გადამჯდარი მოგზაურობენ. ზოგის აზრით, მათ შეუძლიათ ცხოველებად (განსაკუთრებით კატად) გადაქცევა და ადამიანის სულის დაღუპვა. ხალხის რწმენით, კუდიანების უფროსია როკაპი. ყველა ამ ავსულს ხევესურთა წარმოდგენით ჰყავს თავისი მეუფე „კარატის ხატი“, რომლის სალოცავიც სოფელ ლიქოკში ყოფილა. ავი სულების ზღაპრითაა თავის დასაცავად მოსახლეობას გამომუშავებული ჰქონდა მრავალი ლოცვა და შელოცვა.

ქართულ წარმართულ სარწმუნოებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა ფეტიშიზმი, რელიგიური რწმენა, რომელიც უსულო მატერიალურ საგნებს ბუნებრივ თვისებებს მიაწერდა. პირველყოფილი ადამიანები ფიქრობდნენ, რომ ამ საგნებით შეეძლოთ თავისი ქონე-

ბის, მეურნეობის, პირუტყვის, სახლ-კარისა და თვით გვარის წევრების დაცვა.

საქართველოში ფეტიშიზმის გადმონაშთები საკმაოდ უხვადაა შემორჩენილი. ზოგიერთი მათგანი დღესაც არსებობს. ჩვენში გავრცელებული მრავალგვარი ფეტიშებიდან აღსანიშნავია გახვრეტილი ქვა. რომელსაც ბავშვს პკიდებდნენ კისერზე. ცრუმორწმუნე ადამიანები ფიქრობდნენ, რომ იგი დაიფარავდა ბავშვს ყოველგვარი უბედურებისაგან. ამის გარდა, გახვრეტილ ქვას სხვა ფუნქციებიც ეკისრებოდა: მას უნდა დაეცვა პატრონის ვენახი, სახლ-კარი, ყანა და ა. შ. როგორც ეთნოგრაფიული და არქეოლოგიური მონაცემებით ირკვევა, საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ამავე მიზნით ხმარობდნენ მწარე ბლის ჯოხებს, ცხენის თავის ქალას, ადამიანის კბილს, ცხენის თუ ხარის ნალს და სხვ. არქეოლოგიური გათხრებით აღმოჩნდა უფრო რთული ფეტიშებიც — ავეაროზები¹, რომელთაც ყოველგვარი მარცხისაგან უნდა გადაერჩინათ ადამიანი...

ფეტიშიზმს უნდა მიეკუთვნოს აგრეთვე საქართველოში ფართოდ გავრცელებული ხეთა თაყვანისცემა (ხეთა მსახურება); ჯერ კიდევ ბიზანტიელი ისტორიკოსი პროკოპი კესარიელი წერდა: „აფშილები და აფხაზები ჩვენს ღრმდის თაყვანს სცემენ ტყეებსა და ხეებსა, იმიტომ რომ მათ ხეები გულუბრყვილოდ ღვთაებად მიაჩნიათ“².

საქართველოში ხეთა მსახურებიდან ფართოდ უნდა ყოფილიყო გავრცელებული მუხის თაყვანისცემა; მაგალითად, ხევსურებსა და ფშავლებს სწამდათ, რომ არსებობს „მუხის ანგელოზი“. ეს ანგელოზი უფრო გვიანდელი დანალექია, მუხის თაყვანისცემა კი ადრეულ ხანას უნდა მიეკუთვნოს. მუხის თაყვანისცემა გავრცელებული ყოფილა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში. თვით მეგრული სახელწოდება „კჳონდიდი“ (კჳონდიდი ქართულად დიდ მუხას ნიშნავს) ამ ფაქტის მანიშნებელია. ხეთა მსახურების მაგალითს ვხედავთ ქართლშიც. მაგალითად, აქ ცნობილია განთქმული „რკონი“ (თეძმის ხეობა, გორის რაიონი), უზარმაზარი ცაცხვის ხე, რომელსაც ხალხი დიდ თაყვანს სცემდა. მართალია, აქ ლაპარაკია ცაცხვის ხეზე,

¹ ასეთი ავეაროზების მთელი კოლექცია აღმოჩნდა კახეთში სოფელ მელა-ანში. ისინი დათარიღებულია ძველი წ. აღრიცხვის VIII—VI საუკუნეებით.

² ი. ე. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი I, თბ., 1951, გვ. 94.

შაგრამ როგორც აკადემიკოსი ივ. ჯავახიშვილი ვარაუდობდა, სახელწოდება „რკონი“ მიგვითითებს, რომ ადრე აქ მუხა მეთავეობდა.

ვახუშტის ცნობით, თაყვანისცემის საგანი თუშეთში უნდა ყოფილიყო დიდი, მაღალი კლდე, რომელსაც ადგილობრივი მცხოვრებლები ცხვარსა და ძროხას სწირავდნენ¹.

ქართველები თაყვანს სცემდნენ ცხოველებსაც. მათ შორის მგელს, ირემს, ძაღლს, გარეულ თხას, გველს და სხვ.

ქართულ წარმართულ რელიგიაში ფართო ადგილი ეკავა ჯადოქრობას, ანუ მაგიას. ფეტიშიზმისაგან განსხვავებით, რომელიც მატერიალურ საგნებს მიაწერდა ზებუნებრივ თვისებებს, მაგიას ეს თვისებები ადამიანზე გადაჰქონდა.

იმ მრავალგვარი მაგიური ჩვეულებებიდან (სამკურნალო, სამეურნეო, საომარი, სასიყვარულო, ვნებითი, რეწვითი და სხვ.), რომლებიც მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში მეტ-ნაკლებად იყო გავრცელებული, საქართველოში ფართო გასაქანი ჰქონდა სამეურნეო მაგიას, განსაკუთრებით კი მის ერთ-ერთ სახეს, მეტეოროლოგიურ მაგიას.

ქართველი ხალხის სამეურნეო წარმატებები არა მარტო ადრეულ პერიოდში, არამედ გაცილებით უფრო გვიან ხანაშიც, საწარმოო ძალების განვითარების მიუხედავად, თითქმის მთლიანად ამინდზე იყო დამოკიდებული. ხელსაყრელ ამინდს შეეძლო უხვად დაეჯილდოებინა ადამიანის შრომა, მოეყვანა კარგი მოსავალი; ცუდ ამინდს კი — სულ ულუკმაპუროდ დაეტოვებინა ოჯახი. ამიტომ არც არის გასაკვირი, რომ მეტეოროლოგიურ მაგიას საქართველოში დიდი ადგილი ეჭირა. კახეთსა და ქართლში ამ მხრივ ცნობილია წვიმის მოსაყვანი რიტუალი „ლაზარობა“. აკადემიკოსი ივ. ჯავახიშვილი ასე აღწერს ამ პროცესს: „როცა ზაფხულში გვალვა დაიჭერს ხოლმე სოფლის გოგოები შეიყრებიან ერთად, „ლაზარეს“ გააკეთებენ ხოლმე, სოფელში დადიან და მღერიან (შესთხოვენ ღმერთს ცის ნამს — თ. ფ.). რომელ სახლთანაც კი მივლენ ეს გოგოები, ამ სახლიდან პატრონი გამოდის, კვერცხებსა და ფქვილს აძლევს, ხოლო „ლაზარესა“ და ზოგჯერ გოგოებსაც წყალს დაასხამს ხოლმე. შეგროვილ კვერცხებსა და ფქვილს ჰყიდიან და გამოჩენილი ფულით ბატკანსა და თხას ყიდულობენ: ბატკანს „ლაზა-

¹ ვახუშტი, საქართველოს გეოგრაფია, თბ., 1941, გვ. 105.

რეს“ შესწირავენ ხოლმე, თხას — „ელიას“¹. მსგავსი მაგიური ხასიათის რიტუალები ოდნავი სახეცვლილებით, მაგრამ იმავე მიზნითა და შინაარსით გვხვდება საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში. ზოგან ამ პროცესს „გონჯაობას“ უწოდებენ, ზოგან „წუწაობას“ და სხვ. ამგვარი მაგიური რიტუალებით ხალხი ცდილობდა ემოქმედა ამინდზე.

საქართველოში ცნობილია სამეურნეო მაგიის სხვა მაგალითებიც, კერძოდ კახეთში. იმისათვის, რომ პურის მარცვალი მსხვილი გამოსულიყო, სათესლე ხორბალში კაკლებს ჩაურევდნენ. ცრუმორწმუნე ხალხი ფიქრობდა, რომ კაკალთან შეხებით პურის მარცვალი ისეთივე მსხვილი გამოვიდოდა, როგორც კაკლის ნაყოფი იყო².

ქართველი კაცი ოდითგანვე ცდილობდა მოემრავლებინა შინაური ცხოველები და ფრინველები, რადგან უმთავრესად ეს შეადგენდა მის სარჩო-საბადებელს. საქონლის კეთილდღეობის, გამრავლებისა და ჯანიერებისათვის საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეში გავრცელებული იყო დღეობა „ბოსლობა“, რომლის დროსაც ხალხი ატარებდა მაგიური ხასიათის რიტუალებს. რითაც ცდილობდა უზრუნველყო საქონლის გამრავლება და კეთილდღეობა. აი მაგალითად, როგორ არის აღწერილი „ბოსლობა“ ზემო რაჭის სოფელ ღებში: „...სალამოს, დიასახლისი აცხობდა ოჯახის სულზე თითო ლობიოსგულიან ბაჭულას და ერთ ბასილი ჭიჭყნიას. დაღამების ხანს ოჯახის უფროსი აიღებდა მოსალოცავ ბაჭულებს. ბასილი ჭიჭყნიას, კვერცხსა და ღორის ქონის ნაჭერს და ბავშვების (ბიჭების) თანხლებით წავიდოდა ბოსლისაკენ. ამ დროს ბავშვების ნაწილი თავისი ფეხით მიდიოდა, ნაწილი კი მათ ზურგზე ჰყავდათ წამოკიდებული (მთხრობელთა თქმით „მოკოტრებული“) და ყველანი ერთხმად ხმამაღლა გაიძახოდნენ: „ბოსელ, ბოსელ, ბუ-უ, ბოსელ, ბოსელ, ბუ-უ“, ასე შედიოდნენ ისინი ბოსელში და საქონელს სამგზის გარს შემოუვლიდნენ. შემდეგ ოჯახის უფროსი ხაიებს სათითაოდ კისერზე ქონსა და ზურგზე კვერცხს გადაუსვამდა და თან წარმოსთქვამდა: სუქდებოდე, კეთდებოდე, კვერცხივით გაგურგალდებოდე, ასე თეთრად სუქდებოდეო“. შელოცვილის ნაწილს იქვე შეეპტეოდნენ, ერთ ნაჭერ ბაჭულსა და კვერცხს ბოსელ-

1 ი. ვ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი I, გვ. 77—78.

2 კ. ს. ხაძე, ქართული წარმართული რელიგია, იხ. მეცნიერული ათეიზმის ძირითადი საკითხები, თბ., 1964, გვ. 61.

ში ტოვებდნენ და შინ ბრუნდებოდნენ. როცა სახლის კარს მიაღგე-
ზოდნენ, რომელიც (კარი), შიგნიდან საგანგებოდ იყო გამოკეტი-
ლი, ოჯახის უფროსი კარზე მიაკაკუნებდა და შინ შესძახებდა: „კა-
რი კინისა“. ამაზე შინიდან გამოსძახებდნენ: „ბრძანება უფლისა“.
ასე სამჯერ გაიმეორებდნენ. ამას მოსდევდა დიასახლისის შეკი-
თხვები და კარზე მიმდგართა პასუხები:

— ხარებმა რა შემოთვალეს?
„სახენელ უღელი მოგვიმზადეთო“.
— ძროხებმა რა შემოთვალეს?
„სახბოები ზოგვიმზადეთო“.
— ცხვრებმა რა შემოთვალეს?
„საკარვეები მოგვიმზადეთო“.
— ცხენებმა რა შემოთვალეს?
„საკეციეები მოგვიმზადეთო“.

შემდეგ გაიღებოდა კარი და დიასახლისი მოსულებს წყალში
აზელილ სველ ქატოს სახეში აყრიდა“¹.

გვაროვნულ საზოგადოებაში. როდესაც საწარმოო საშუალება-
ნი ნაკლებად იყო განვითარებული. გვარის ეკონომიკური და სამხედ-
რო ძლიერება მნიშვნელოვნად იყო დამოკიდებული მისი წევრების
რაოდენობაზე. ამიტომ ნაყოფიერების და შვილიერების ღვთაებას
დიდი ადგილი ეჭირა. მასთან იყო დაკავშირებული მაგიური მოქმე-
დებანიც, რომელთა მთავარ შინაარსს განაყოფიერების ორგანოს
სალიანობისა და ძლიერების ლოცვა-ვედრება შეადგენდა. ეს მაგი-
ური რიტუალები ცნობილია სხვადასხვა სახელებით: „მელიაი ტუ-
ლღთია“, „ადრეკილა“, „საქმისაი“. „მურყვამობა“. აკადემიკოსი
ივ. ჯავახიშვილი ფიქრობდა, რომ ქართლ-კახეთში გავრცელებული
„ყვენობაც“ ზემოთ დასახელებულ მაგიურ რიტუალებთან უნდა
ყოფილიყო დაკავშირებული.

საქართველოში საკმაოდ ცნობილი იყო სამკურნალო მაგიაც.
მაგალითად, როდესაც ბავშვი წითელა-ბატონებით გახდებოდა ავად,
შშობლები ავადმყოფის ოთახს წითლად რთავდნენ და სიმღერით
ცდილობდნენ მის განკურნვას. არსებობდა მრავალი შელოცვა სხვა-
დასხვა ავადმყოფობის განსაკურნადად. მაგალითად — სურდოსი. თუ
აღამიანს შეეშინდებოდა რაიმესი, იცოდნენ მისი გამოლოცვაც.

¹ ვ. ბარდაველიძე. ქართული (სვანური) საწესო გრაფიკული ხელოვნების ნიმუშები, თბ., 1953, გვ. 98—99.

ხშირად, შეშინებულ ადამიანს თავისი ყურადღება გამოლოცვა-ზე გადაჰქონდა და მშვიდდებოდა. ცრუმორწმუნე ადამიანები ამ სიმშვიდეს შელოცვის მაგიურ მოქმედებას მიაწერდნენ.

ქართულ წარმართულ სარწმუნოებაში არანაკლებ მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა ტოტემიზმი, რელიგიური რწმენა, რომლის მიხედვითაც ადამიანთა გარკვეული ჯგუფი ამა თუ იმ ცხოველს, მცენარეს ან ბუნების მოვლენას თავის წინაპრად თვლიდა. ეთნოგრაფიული და არქეოლოგიური მონაცემებით, ქართულ ტომებში ტოტემურ ცხოველებად მიჩნეული უნდა ყოფილიყო გარეული თხა, ძაღლი, განსაკუთრებით კი მგელი, რომლის მოკვლა სვანეთში აკრძალული ყოფილა. მცენარეებიდან ტოტემი უნდა ყოფილიყო მუხა. საფიქრებელია, რომ ადამიანთა გვარები, რომლებიც ცხოველების და მცენარეების სახელთანაა დაკავშირებული (ირემაძე, შველიძე, მგელაძე, მელაშვილი, ლომიძე, მელაძე, ლომაშვილი, ფოცხვერაშვილი, ვეფხვაძე, მუხაძე და სხვ.). ტოტემური ცხოველებისა და მცენარეებისაგან იღებენ სათავეს.

საწარმოო ძალების წინსვლასა და საზოგადოების განვითარებასთან ერთად ქართული რელიგიური შეხედულებანიც იცვლება. თანდათანობით, რელიგიის პირველყოფილი ფორმები გზას უთმობენ უფრო რთულ რელიგიურ შეხედულებებს. ისახება პოლითეიზმი — მრავალღმერთიანობა, რომლის დროსაც ყოველ მოვლენასა და საგანს თავისი ღმერთი ჰყავს. საქართველოში პოლითეიზმის კვალი კარგად ჩანს. არქეოლოგიური მონაცემებით, ეთნოგრაფიული მასალებით და სხვადასხვა ისტორიული წყაროებით, ირკვევა, რომ საქართველოში თავისი ღმერთი ჰყავდა მთვარეს, მზეს, ნიწას, ცას, ტაროსს, ნადირობას, მოსაველს და სხვ. შედარებით უფრო გვიან, საზოგადოებაში მომხდარი ცვლილებების შესაბამისად, იქმნება ერთგვარი იერარქია. მრავალი ღმერთისაგან გამოიყო უფრო ძლიერი ღმერთები, ხოლო დანარჩენები მათ დემორჩილნენ. რასაკვირველია, მთლიანად საქართველოსათვის ერთიანი წარმართული პანთეონი არ არსებულა. სხვადასხვა კუთხეს თავისი ღმერთი ჰყავდა და თავისი იერარქია ჰქონდა. მაგალითად, ფშავლებისა და ჭევესურების რწმენით, უზენაესი ღვთაება იყო „მორიგე“, რომელიც მეშვიდე ცაში იმყოფებოდა. აკადემიკოსი ივ. ჯავახიშვილი ვარაუდობდა, რომ „მორიგე“ ან მნათობი კრონოსი უნდა იყოს, ან მიჩი თანამოსაყდრე და გამოხატულება¹. ფშავ-ხევსურების წარმოდ-

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი I, გვ. 62.

გენით, კრონოსმა მოაწესრიგა ამქვეყნიური ცხოვრება, მაგრამ ამის შემდეგ იგი უშუალოდ არ ერევა ქვეყნის საქმეში. ამ ფუნქციებს თავისი ფრთოსანი ხელქვეითების მეოხებით ახორციელებს. მისი წთავარი „ხელქვეითი“ უნდა ყოფილიყო „ხმელთ მოურავი“, ცნობილია „ხმელთ მოურავის“ სხვა სახელიც — კვირია. ხალხის წარმოდგენით, მართალია, „ხმელთ მოურავი“ მორიგეზე დაბლა დგას სიძლიერით და უფლებით, მაგრამ მას ყველა ანგელოზი ემორჩილება. კვირიას კარავი მორიგის განსასვენებელთან ახლოს მდგარა, „ხმელთ მოურავს“ ფშავ-ხევსურთა რწმენით მრავალი ფუნქცია ჰქონდა დაკისრებული. როგორც თვით სახელწოდება გვიჩვენებს, იგი უპირველეს ყოვლისა განაგებდა ხმელეთს, იყო განაყოფიერებისა და წვილიერების მფარველი, საერთოდ მოსავლიანობის მფარველი. გარდა ამისა, როგორც ჩანს, სამართალიც მის ხელთ იყო. ფშავ-ხევსურთა რწმენით, მორიგეს ხელქვეითი იყო აგრეთვე „მეკობრეებისა და მონადირეების ხატი“, რომელსაც თითქოს სისხლიანი ხმალი თავისი ხელით შემოარტყა თვით უზენაესმა ღვთაებამ — მორიგემ. მას მეკობრენი და მონადირენი ებარა. ხალხის წარმოდგენით, ამ ხატს შეეძლო მტერი შეეკრა და მისთვის იარაღი დაემტვრია.

ისევე როგორც ფშავ-ხევსურებს, სვანებსაც ჰყავდათ უზენაესი ღვთაება, რომელსაც „დამბადებელი ხოშა ღერმეთს“ (დამბადებელა დიდი ღმერთი) უწოდებდნენ. „დამბადებელი ხოშა ღერმეთი“ სვანების რწმენით, ყველა დანარჩენი ღმერთის მამა და უფროსია. მისი შექმნილია ცა და მიწა, მან მიუჩინა ღმერთებს თავისი „სამართავი“ სფეროები და შექმნა თავის სადიდებლად ადამიანი. „დამბადებელი ხოშა ღერმეთის“ ნების გარეშე თვით უმცირესი ბალახიც კი არ შეიწვრის სამყაროში. ის ცაზე სუფევს და აქედან უმზერს ზეცასა და ქვეყანას. როგორც მეცნიერები ვარაუდობენ დიდი ღმერთის თავჯანისცემა გენეტურად ხარისა და მზის კულტების შერწყმის ნიადაგზე უნდა აღმოცენებულიყო.

ქართული წარმართული რელიგიის პანთეონი საკმაოდ მდიდარი და მრავალფეროვანია. მათ შორის აღსანიშნავია ტაროსის (ამინდის, ქარიშხლის) ღმერთი, რომელსაც ვობი ერქვა. ხალხური წარმოდგენის ერთი ვარიანტით მას მოადგილეებიც ჰყავდა; ასეთ ფუნქციას ასრულებდა თითქოს ელიაც, რომელიც ღრუბელთა, ელბექისა და სეტყვის ბატონად იყო მიჩნეული. მას შესთხოვდა ხალხი გვალვის დროს წვიმის მოყვანას. ვინაიდან ღვთაება, ადამიანის წარმოდგენით, კეთილად არის განწყობილი პატიოსანი ადამიანის მი-

მართ, ამიტომ ხალხს ვერ აეხსნა, რატომღა ანადგურებდა ზოგჯერ ელია უცოდველი კაცის ყანას. მის ვასამართლებლად ქართლში არსებობდა თქმულება, რომ ელია ბრმა და ვერ ხედავს ვის ყანას ანადგურებსო.

ელიას გარდა ხევსურეთში გავრცელებული იყო ცა-ღრუბლის და „სეტყვა ზორხოშელას“ გამგე ღვთაება პირიმზე. ხევსურთა წარმოდგენით, პირიმზეს დევი ჰყავს მონად. ღროდადრო იგი აჰკიდებს ხოლმე მას გოდრებით ზორხოშელასა და სეტყვას ზურგზე და მოჰფენს არემარეს. ამით იგი სჯის დამნაშავე ხალხს.

საქართველოში ფართოდ იყო გავრცელებული მონადირეობა, ამიტომ თითქმის ყველა კუთხეში ცნობილია ნადირობის ღვთაება. სვანეთში ასეთია ქალღმერთი დალი, ხევსურეთში „მეკობრეებისა და მონადირეების ხატი“ და სხვ. ქართველთა ძველი სარწმუნოებით ღმერთი და მფარველი არა მარტო მონადირეებს ჰყავდა, არამედ თვით გარეულ ცხოველებსაც. ასეთი უნდა ყოფილიყო საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ანატორი. ოჩოპნტრე და ბოჩი.

ლაშქრობისა და ომიანობის ძლიერი ღვთაება ხევსურეთში, „გუდანის ხატი“, მოლაშქრე იყო (მას სხვაგვარად „საღმრთოსაც“ უწოდებდნენ). იგი ითვლებოდა ყოველი ლაშქრობის სარდლად. ფართოდ იყო ცნობილი მოსაგლის ღმერთი არაღე, რომლისადმი მიმართული სიმღერები დღემდე შემორჩა, მაგალითად. „ივრი-არაღე“, რაც ნიშნავს მეუფეო არაღე, „თარი-არაღე“ — ძღვეამოსილო არაღე, „არი-არაღე“ — მოგვეც არაღე.

განვითარების შედარებით მაღალ საფეხურზე, როგორც აკადემიკოსი ივ. ჯავახიშვილი ვარაუდობდა, ქართველი ხალხი თავყანს სცემდა მთვარის კალენდრის შვიდდღიანი კვირის დღეების ღვთაებებს. ყოველ დღეს ჰყავდა თავისი ღვთაება.

ქართველი ტომების კონსოლიდაციამ და ქვეყნის გაერთიანებამ გამოიწვია ოფიციალური სახელმწიფო რელიგიისა და ღვთაებათა ოფიციალური პანთეონის ჩამოყალიბება. ვინაიდან ღმერთები ძალზე ბევრნი იყვნენ (ყოველ კუთხეს თავისი მფარველი ღმერთი ჰყავდა) გაერთიანებისას მხოლოდ იმ ტომების ღმერთები მოექცნენ სათავეში, რომლებიც ყველაზე უფრო აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდნენ სამეფოს ჩამოყალიბებაში. ქართლის სამეფოში განსაკუთრებით ფართოდ იყო გავრცელებული არმაზის კულტი. როგორც ისტორიკოსები ვარაუდობენ, ეს მთვარის ღვთაება იყო. ისტორიული წყაროებიდან ჩანს, რომ არმაზი ითვლებოდა ომისა და ომიანობის

ღმერთად. მთვარის კულტი, მზის კულტისაგან განსხვავებით, მამრობითი სქესისა იყო. არმაზის კულტის თაყვანისცემა მცირე აზიიდან უნდა შემოეტანათ. დაახლოებით ძვ. წელთაღრიცხვის VII საუკუნეში, მას შემდეგ, რაც აქ გაანადგურეს მესხების (მუშქების) სამეფო, ერთმა ნაწილმა ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ გადმოინაცვლა და სამხრეთ საქართველოში დამკვიდრდა. სხვა ნაწილი უფრო შორს წამოვიდა, მტკვრის ხეობას გამოჰყვა და ქართლის დაბლობში დასახლდა. ერთი ასეთი დასახლება მცხეთაშიც ყოფილა. აქვე მაღალ მთაზე აღუმართავთ არმაზის კერპი, რომელსაც ძველი ქართველი ისტორიკოსი ლეონტი მროველი ასე აღწერს: „...რამეთუ დგა კაცი ერთი სპილენძისა, და ტანსა მისსა ეცვა ჯაჲ ოქროსი, და თავსა მისსა ჩაზალახი მყარი, და თუალნი ესხნეს ზურმუხტი და ბივრილი¹ და ხელთა მისთა აქუნდა ხრმალი ბრწყინვალე, ვითარცა ელვა, და იქცეოდა ხელთა შინა“². ამ კერპის წინაშე ყოველდღე ლოცულობდნენ მცხეთელები. როგორც ლეონტი მროველი წერს, გათენდებოდა თუ არა, მტკვარგალმა მცხეთელებიც იჩოქებდნენ თავიანთი სახლების ბანებზე და თაყვანს სცემდნენ არმაზის ღვთაებას. კერპის სახელის მიხედვით სამეფო რეზიდენციასაც არმაზციხე ეწოდებოდა. აქ სალოცავად თავს იყრიდა სხვადასხვა კუთხიდან მოსული ხალხი, იმართებოდა დიდი რელიგიური დღესასწაული და მასთან ერთად — დიდი ბაზრობაც. არმაზის კულტთან უნდა ყოფილიყო დაკავშირებული ბევრი რელიგიური საკულტო რიტუალი, კერძოდ, ქადაგად დაცემის ჩვეულებაც, რომელიც ჩვენს დრომდე შემორჩა. ქადაგი ეწოდებოდა ისეთ პიროვნებას. რომელსაც ხალხის რწმენით თვით ღმერთი იჩივდა სამწყსოდან. ქადაგი ერთგვარი შუამავალი იყო ღმერთსა და ხალხს შორის. ის აუწყებდა სამწყსოს: რა სიამოვნებდა ღმერთს, რა სწყინდა, რას მოითხოვდა მათგან, რით შეიძლებოდა ღმერთის კეთილგანწყობილების დამსახურება. ქადაგი წინასწარმეტყველებდა. ხალხის რწმენით, მას შეეძლო გაეგო ადამიანის მომავალი ავადმყოფობა, სიკვდილი, ამოეცნო ამინდი, როგორი მოსავალი იყო მოსალოდნელი და სხვ.

მას შემდეგ, რაც წარმართული სარწმუნოება ქრისტიანობამ შეცვალა, მთვარის კულტის თაყვანისცემის მრავალი ატრიბუტი გადავიდა წმინდა გიორგის თაყვანისცემაზე. ამითაა გამოწვეული ის

¹ ბივრილი — პატიოსანი თვალი (ძვირფასი ქვა).

² ქართლის ცხოვრება ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, ტ. I, თბ., 1955, გვ. 89.

ფართო პოპულარობა, რითაც წმინდა გიორგი სარგებლობს საქართველოში. მის სახელზე საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში უამრავი ეკლესიაა აშენებული.

მესხების მიერ უნდა იყოს შემოტანილი ნაყოფიერების ღმერთი ზადენიც, რომლის სალოცავი კერპი ზადენის მთაზე (დღევანდელი ზედაზნის მიდამოებში) უნდა ყოფილიყო.

ფართოდ ყოფილა გავრცელებული ჩვენში მზის თაყვანისცემაც. მისი ტაძრები საკმაოდ მრავლად ყოფილა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში.

როგორც არქეოლოგიური მონაცემებით და ისტორიული წყაროებით ირკვევა, წარმართულ რელიგიას საკმაოდ ფართო ადგილი ეჭირა ქართველი ხალხის ცხოვრებაში. დიდ როლს ასრულებდნენ სალოცავი კერპები და მათი ტაძრები, რომლებიც წარმართული ღმერთების პატივსაცემად იყო აგებული.

ტაძრებს სათავეში ედგნენ ქურუმები. ისინი საზოგადოების პრივილეგიურ ფენას ეკუთვნოდნენ. ქურუმთა დიდ გავლენაზე მიუთითებს ის ფაქტი, რომ ისინი ტაძრების მდიდარ ქონებასთან და მიწებთან ერთად საკუთარ მამულებსა და მონებსაც ფლობდნენ.

ასეთი იყო დაახლოებით ქართული წარმართული სარწმუნოების პანთეონი, კულტი და მისი მომსახურე პერსონალი იმ პერიოდისათვის, როდესაც საქართველოში მცირე აზიიდან თანდათან იწყო გავრცელება ქრისტიანობამ და უკვე მეოთხე საუკუნეში მის აღმოსავლეთ ნაწილში ოფიციალურად განდევნა წარმართობა. ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების შემდეგ წარმართობა კიდევ დიდხანს შემორჩა მოსახლეობას; მისი ელემენტები ჩვენს დრომდეც მოვიდა. ყველაზე უფრო ფართოდ ცნობილი და გავრცელებული წარმართული რიტუალები ქრისტიანობას შეეზარდა და შეესისხლბორცა.

როგორ უნდა შევაფასოთ ქართული წარმართული რელიგია? რა ადგილი უნდა მივაკუთვნოთ მას ქვეყნის ისტორიაში? რასაკვირველია, ქართული წარმართული სარწმუნოება, ისევე როგორც საერთოდ ყოველგვარი რელიგია, წარმოადგენდა გადახვევას საზოგადოების განვითარების გზიდან. მაგრამ, ეს გადახვევა გამოწვეული იყო ობიექტური მიზეზებით და შესაბამისად ნებისმიერი საზოგადოებისათვის აუცილებლობას წარმოადგენდა და მისი არსებობაც ამდენად არის გამართლებული. რაც შეეხება მის შეფასებას, იგი არასოდეს ყოფილა პროგრესული. უამრავი ცრურწმენები და

კერპები, ფეტიშები ტოტემები, სულები, ათასგვარი ღმერთები, მათთან დაკავშირებული რელიგიური რიტუალები, მაგიური შეთქმებები და შელოცვები უზარმაზარ ღროს ართმევდა ადამიანს, აცდენდა მას სასარგებლო საქმიანობისგან. იმის ნაცვლად, რომ ადამიანს თვითონ ეზრუნა თავის სახლზე, მეურნეობაზე, ოჯახის წევრებზე, იგი იმედოვნებდა ფეტიშებზე, მაგიურ შეთქმაზე, რომელიმე მფარველ ღმერთზე. თავისთავად ცხადია, რომ არავითარ ლოცვას, მაგიას, ფეტვიშების ხმარებას, არავითარ ღმერთს არ შეეძლო დაეცვა ადამიანი უბედურებისაგან, გაეთავისუფლებინა იგი მძიმე ფიზიკური მუშაობისაგან, შეექმნა სასარგებლო მატერიალური თუ სულიერი კულტურა. ღმერთის თუ მიცვალებულის მოსახსენიებლად შეწირული ცხოველებისა და სხვა საგნების რაოდენობა უთვალავი იყო. ეს შეწირულებანი მატერიალურად ანადგურებდა ქართველი კაცის ოჯახს. განსაკუთრებით დიდი იყო ამ სახის შეწირულებანი სვანეთში, მაგალითად, ლუხორის, ლაგუანის და ბაცხის გადახდა ეკონომიურად დაბლა სცემდა სვანის ოჯახს.

წარმართული სარწმუნოება, ისევე როგორც ნებისმიერი რელიგია, ამართლებდა კლასობრივი საზოგადოების არსებობას, რადგან, როგორც აღინიშნა, მისი მეთაურები თვით მიეკუთვნებოდნენ გაბატონებულ ფენას.

ასეთია მოკლედ ქართველთა წინაქრისტიანული რელიგიური რწმენები და მისი ისტორია.

ქრისტიანობა საქართველოში

ქრისტიანობა საქართველოში მცირე აზიიდან გავრცელდა. აქედან შემოვიდნენ ახალი რელიგიის პირველი მისიონერები და მქადაგებლები. უკვე მესამე საუკუნისათვის რაგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში არსებობდნენ წვრილი ქრისტიანული თემები. მათ კრებულები ეწოდებოდათ. ესენი იყვნენ მტკიცე გავრთიანებები, რომლებიც ისეთივე ცხოვრებას ეწეოდნენ, როგორსაც ქრისტიანული თემები რომში. მაგრამ ქრისტიანობა ოფიციალურ რელიგიად იმთავითვე არ გამოცხადებულა. ეს აქტი უფრო გვიან, მეოთხე საუკუნეში მოხდა.

ქართლში (აღმოსავლეთ საქართველოში) ქრისტიანული სარწმუნოების ოფიციალურ სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადებას ქართული ისტორიული ტრადიცია უკავშირებს კაპადოკიელი ტყვე ქალის ნინოს მოღვაწეობას. ნინო, თუ გადმოცემას დავუჯერებთ, სომხეთის გავლით შემოსულა ჯავახეთში. აქედან ჩასულა ქალაქ ჟრბნისში, ხოლო ბოლოს კი მოუღწევია მცხეთამდე. ლეგენდის მიხედვით მას მრავალი სასწაული ჩაუდენია: მისი ლოცვით დაგჩაეულა წარმართული კერპები არმაზი, ზადენი და სხვ., რომლებსაც თაყვანს სცემდნენ ქართველები. შთაუსახია ბავშვი მეფის მებაღის ჯშვილო მეუღლისათვის. მოურჩენია ვიღაც ქვრივი ქალის ავადმყოფი ვაჟი, განუკურნია სნეულებისაგან თვით დედოფალი ნანა. ამ სასწაულებით და ახალი სარწმუნოების ქადაგებით მას შემოუკრებია მოწაფეები და მომხრეები. და ბოლოს, ნინოს ღმერთისადმი მიმართულმა ვედრებამ გაფანტა წყვილიადი და სინათლე დაუბრუნა მირიან მეფეს, რომელსაც თხოთის მთაზე ნადირობისას მოულოდნელად შუაღლისას დაუღამდა. ამ ამბის შემდეგ, გადმოგვცემს ლეგენდა, მირიან მეფეს გადაუწყვეტია ახალი რელიგიის მიღება: „მეციოთ ღმერთსა ნინოსსა დიდება, — წერს ისტორიკოსი ლეონტი მროველი; --

ჩამეთუ იგი არს საუკუნითაგან ღმერთი და მას მხოლოსა შეუენის დიდება უკუნისამდე“¹.

ახალი სარწმუნოების დანერგვის მიზნით, მირიან მეფეს მოციქულები გაუგზავნია ბიზანტიაში იმპერატორ კონსტანტინესთან და უთხოვია გამოეგზავნა მოსთვის მღვდელმთავარი. იგივე ლეონტი მროველის ცნობით, ამ ამბით გახარებულ იმპერატორს გამოუგზავნია ქართლში... „მღვდელი ჭეშმარიტი იოვანე ეპისკოპოსად, მის თანა მღვდელნი ორი და დიაკონნი სამნი და მოუწერა მირიანს კონსტანტინე მეფემან წიგნი ლოცვისა და კურთხევისა ღმრთისა მადლობისა. და წარმოსცა ჯუარი და ხატი მაცხოვრისა, და მის თანა ნიკი დიდი. და ელენე დედოფალმან მოუწერა წიგნი ქებისა და ნუგეშისცემისა“².

მას შემდეგ, რაც ჩამოვიდნენ იმპერატორ კონსტანტინესაგან გამოგზავნილი სამღვდელო პირნი მეფე მირიანმა შეყარა ერისთავები და სპასალარები, უხმო მცხეთის სხვა პირთაც და მოუწოდა მიეღოთ ახალი სარწმუნოება. პირველად მონათლულა თვით მეფე და მისი ოჯახი, ამის შემდეგ მღვდლებს უკურთხებიან მდინარე მტკვარი და ერთ შერჩეულ ადგილას, ელიოზ მღვდლის³ სახლთან. მოუნათლავთ წარჩინებულნი. ამ ადგილს შემდგომში მთავართა სახელო ეწოდა. მდინარის უფრო ქვევით ორ მღვდელს მოუნათლავს უბრალო ხალხი. ქართლის სამეფოში ქრისტიანობის ოფიციალურ რელიგიად გამოცხადება თარიღდება 337 წლით.

რასაკვირველია, ქრისტიანობის ოფიციალურ სარწმუნოებად გამოცხადებას სხვა, ბევრად უფრო სერიოზული და ღრმა მიზეზები ჰქონდა, ვიდრე ნინო კაპადოკიელის მოღვაწეობა იყო. ქრისტიანობის განმარჯვების სრული სურათის დახატვისას აუცილებელია გავითვალისწინოთ ის სიღრმისეული პროცესები, რომლებიც ქართლის სამეფოს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ხდებოდა. ამ დროისათვის აღმოსავლეთ საქართველოში ისახება ახალი ეკონომიური ფორმაცია ფეოდალიზმი. ხდება საზოგადოებრივ ტრანსფორმაცია. თანდათანობით წინა პლანზე იწევს წარჩინებულთა კლასი, რომელიც

¹ ქართლის ცხოვრება ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, თბ., 1955, ტომი I, გვ. 110.

² იქვე, გვ. 115—116.

³ ეს ის ებრაელი ელიოზია, რომელმაც, გადმოცემის მიხედვით, იერუსალიმიდან ქრისტეს კვართი მოიტანა მცხეთაში და მოუთხრო ხალხს ამბავი დიდ მოციქულ მესიაზე (მხსნელზე).

სამხედრო და სახელმწიფო სამსახურს ეწევა. ამ სამსახურისათვის ის მეფისაგან იღებს მიწას სარგებლობაში. მართალია, ეს მიწა იურიდიულად მათ საკუთრებაში არ გადადიოდა, მაგრამ მისი მოსარგებლენი ყოველგვარად ცდილობდნენ შეენარჩუნებინათ და საკუთრებად ექციათ იგი. ეს ტენდენცია თანდათანობით აღარ იბეზრებდა სამეფო მიწის ფონდს. საჭირო იყო გადატაკებული ჯაჭინისა და სამეფო მიწის ფონდის შევსება. მეფე, რასაკვირველია, ვერ წაართმევდა მიწას სახელმწიფო და სამხედრო მოსამსახურეებს, რომლებსაც ის ეყრდნობოდა. ერთადერთ საშუალებად რჩებოდა დაესაკუთრებინა აღზევებული წარმართული ტაძრების დიდძალი ქონება და მამულები. ასეთ პირობებში მეფე სიხარულით უნდა შეხვედროდა ახალ სარწმუნოებას, რომელიც საშუალებას აძლევდა მას ჩამოერთმია მიწები წარმართი ქურუმებისათვის.

ქრისტიანობის გამარჯვების ნათელი სურათის წარმოდგენისათვის აუცილებელია გავითვალისწინოთ აღმოსავლეთ საქართველოს გარეპოლიტიკური მდგომარეობაც. დიდი ხნის განმავლობაში ქართლის სამეფოს ხელში ჩასაგდებად იბრძოდა ორი მძლავრი სახელმწიფო: რომი და სპარსეთი. ეს ბრძოლა გარდამავალი უპირატესობით მიმდინარეობდა. ხან რომი იმარჯვებდა, ხან სპარსეთი. აღნიშნული პერიოდისათვის ძალზე გაძლიერდა სასანიდური ირანის შეშოტევები. ქართლის სამეფო ამ საფრთხის თავიდან ასაცილებლად ცდილობს ბიზანტიასთან შეკავშირებას. ეს კავშირი ქართლის სამეფოს ნაკლებ აშინებდა, რადგან ბიზანტია ტერიტორიულად შორს ჯდებარებოდა, სპარსეთი კი გვერდით. ამასთანავე, ქართველი მეფეები ამჯობინებდნენ საქმე კქონოდან კულტურულ და შედარებით პროგრესულ ბიზანტიასთან, ვიდრე ჩამორჩენილ სასანიდურ სპარსეთთან. ამ ფაქტორმა განსაზღვრა ის გარემოება, რომ ქართველებმა მიიღეს რომში გაბატონებული იდეოლოგია — ქრისტიანობა. ასეთი იყო ის მიზეზები, რამაც ხელი შეუწყო ახალი რელიგიის სახელმწიფო რელიგიად გადაქცევას.

როგორ უნდა შეფასდეს ქრისტიანობის გამარჯვება საქართველოში? პირველად ქრისტიანობა მეფემ, მისმა ოჯახმა და წარჩინებულებმა მიიღეს. ამგვარად, საქართველოში ქრისტიანობა არ შემოსულა როგორც „დამაშვრალთა და ტვირთმძიმეთა“, ღარიბთა და ჩაგრულთა რელიგია, პირიქით, იგი თავდაპირველად მიიღო გაბატონებულმა კლასმა, ვინაიდან მან კარგად დაინახა ის კლასობრივი სარგებლობა, რისი მოტანაც ახალ რელიგიას შეეძლო. ქრისტიანობა

თავისი ამქვეყნიური ცხოვრების უარყოფით, მორჩილების, მოთმინების ქადაგებით, ბატონებისადმი უანგარო სამსახურის მოწოდებით და ამქვეყნიური უთანასწორობის ღვთის მიერ დადგენილად აღიარებით განამტკიცებდა ექსპლუატატორულ საზოგადოებას, აკანონებდა ფეოდალთა კლასის ბატონობას.

მეორე მხრივ, საქართველოში ქრისტიანობა არ შემოსულა როგორც მწიგნობრული რელიგია. მას არ შემოუტანია განათლება, ზოგიერთი ქვეყნის მსგავსად (მაგ., რუსეთში). პირიქით, ქრისტიანობა საქართველოში მოგვევლინა ძველი, წარმართული კულტურის გამანადგურებლად. ასე მაგალითად, ქართულ ლიტერატურაში უძველეს, V საუკუნის, ძეგლად ითვლება იაკობ ცურტაველის „შეშანიკის წაშება“. მაგრამ ის მაღალი მხატვრული დონე, ის უხვი ლიტერატურული ხერხები და ოსტატობა, რომლითაც ნაწარმოებია დაწერილი, ნათლად გვიჩვენებს, რომ ქართულ ლიტერატურას ხანგრძლივი გზა უნდა გაევიდო მანამდე, ვიდრე ასეთი მაღალმხატვრული ნაწარმოები შეიქმნებოდა. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ქრისტიანული ეკლესიის წარმომადგენლებმა იზრუნეს ძველი წარმართული ლიტერატურის (და არა მარტო ლიტერატურის) მოსპობაზე. ეს ვარაუდი მით უფრო დასაჯერებელი ხდება, თუ გავიხსენებთ, რომ უფრო გვიან ხანაშიაც ქრისტიანული ეკლესია ცდილობდა მოესპო ისეთი ნაწარმოებები, რომელნიც მას ერეტიკულად („მწვალებლურად“) ეჩვენებოდა.

თუ მაინც ვილაპარაკებთ ქრისტიანობის გარკვეული პროგრესული მომენტების შესახებ, მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ახალი სარწმუნოება აღმავალ, ფეოდალთა კლასს ეხმარებოდა წინსვლაში. ქრისტიანობის აქტივში უნდა ჩაიწეროს აგრეთვე დაკავშირება შედარებით უფრო პროგრესულ ქრისტიანულ ქვეყნებთან და საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებს შორის კავშირის განმტკიცება.

ქრისტიანობის გავრცელება აღმოსავლეთ საქართველოში ყველგან ერთბაშად და ნებაყოფლობით არ მომხდარა. ცხადია, რომ წარმართულ რელიგიასთან გარკვეული საზოგადოებრივი ფენა იყო დაკავშირებული. ცნობილი რომაელი გეოგრაფი სტრაბონი იბერიის მოსახლეობის დახასიათებისას მას მეორე გენეს უწოდებს. რასაკვირველია, საზოგადოების ეს ფენა ასე იოლად ვერ დათმობდა თავის უფლებებსა და პრივილეგიებს, ისინი აუცილებლად იბრძოლებდნენ ახალი რელიგიის გავრცელების წინააღმდეგ. ასევე ძნელი

იყო ქრისტიანობის მიღება მოსახლეობის ერთი ნაწილისათვის, რომელშიც ღრმად იყო გამჯდარი წარმართული სარწმუნოება. ახალი რელიგიისადმი წინააღმდეგობის ძლიერი კვალი შეიმჩნევა თვით ქრისტიანულ ლიტერატურაში.

მეფე მირიანი ქრისტიანობის გავრცელების საბაბით შექრილა საქართველოს მთიან კუთხეებში და დაუწყია მათი დაპყრობა. ისტორიკოსი ლეონტი მროველი გადმოგვცემს, რომ მთიულთა მოსაქცევად წასულან ნინო და ეპისკოპოსი იოანე. მათთვის მეფეს გაუტანებია სამხედრო რაზმი ერისთავის მეთაურობით და როდესაც ქართლებს, ფხოველებს, წილკნელებსა და გუდამაყრელებს უარი უთქვამთ ნებით მიეღოთ ქრისტიანობა, მაშინ მეფის ჯარს მახვილით შეუმუსრია და დაუღწია მათი წარმართული კერპები. აქედან ნინო, იოანე ეპისკოპოსი და ერისთავი ჯარითურთ გადასულან ჟალეთს, უქადაგნიათ ახალი სარწმუნოება ერწო-თიანეთელებისათვის, მოუქცევიათ ისინი, მაგრამ მიუხედავად ამ წარმატებისა, მთიულთა უმრავლესობა დიდხანს მაინც ძველ სარწმუნოებას შერჩა, ხოლო ზოგიერთებს, წარმართობის დაცვის მიზნით, სულ მიუტოვებიათ საცხოვრებელი ადგილები, მაგალითად, ფხოველებს, რომლებიც თუშეთს გადახვეწილან. იმ ხალხისათვის, რომელთაც უარი უთქვამთ ახალ სარწმუნოებაზე, მაგრამ ადგილზე დარჩენილან მეფის მოხელეებს გაუდიდებიათ ხარკი.

მთიულთა ძლიერი წინააღმდეგობა ახალი რელიგიის მიმართ სერიოზულად უნდა აიხსნას ორი ფაქტორით: პირველი, ახალი სარწმუნოების მიღება მოასწავებდა ბარისადმი, ამ შემთხვევაში ქართლის სამეფოსადმი მორჩილებას და მეორე, მთაში, განსხვავებით ბარისაგან, სადაც უკვე ფეოდალური ურთიერთობა ისახებოდა, თემური წყობილება მეფობდა. ამ უკანასკნელს კი წარმართული რელიგია უფრო შეეფერებოდა, ვიდრე ქრისტიანობა, რომელიც კლასობრივი საზოგადოების პროდუქტი იყო.

ქრისტიანობის ოფიციალურ რელიგიად გამოცხადების შემდეგ ქართლის სამეფოში გაჩაღდა ეკლესიების მშენებლობა. ამ მიზნით ბიზანტიიდან მოიწვიეს სპეციალისტები. პირველი მღვდელმთავრებიც ბერძნები იყვნენ, შესაბამისად ორგანიზაციულადაც ქართული ეკლესია მოეწყო აღმოსავლეთ რომის მსგავსად. ქართულ ეკლესიას სათავეში ჩაუდგა მთავარეპისკოპოსი, რომელსაც ემორჩილებოდნენ ცალკეული ეპისკოპოსები, ეს უკანასკნელნი საერისთავოებში ისხდნენ (ასეთი საერისთავო ქართლის სამეფოში V საუკუნის შუალედში

32-მდე იყო). უფრო დაბალ იერარქიას წარმოდგენდა მღვდელი და დიაკვანი. პირველ ხანებში წირვა-ლოცვა ბერძნულ ენაზე მიმდინარეობდა. ბერძნულიდანვე შემოვიდა ტერმინები, მაგალითად ეკლესია, რომელიც სალოცავ ადგილს ერქვა, კათალიკოსი, ეპისკოპოსი, დიაკვანი და სხვ. ბერძნულიდან ითარგმნა ქრისტიანული ლიტერატურა: ძველი აღთქმა, ახალი აღთქმა და სხვ.

ქართული ეკლესია ორგანიზაციულად ჯერ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს მიეწერა, ხოლო 381 წლიდან ანტიოქიის საპატრიარქოში შედის. უფრო გვიან, 472 წელს ვახტანგ გორგასლის მეფობის პერიოდში, ქართულმა ეკლესიამ მოიპოვა დამოუკიდებლობა; ანტიოქიის პატრიარქმა შეასრულა ხელდასხმის წესი და ვახტანგ მეფის გაგზავნილი პირებიდან ერთი მათგანი — პეტრე — მცხეთის კათალიკოსად აკურთხა, ხოლო დანარჩენები — ეპისკოპოსებად. ამ პერიოდებიდან ქართული ეკლესია ავტოკეფალურია. გარკვეული ხანის განმავლობაში ქართველ კათალიკოსებს ამტკიცებდა ანტიოქიის პატრიარქი, მაგრამ კონსტანტინოპოლის VI საეკლესიო მსოფლიო კრებაზე აღიარეს ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია და მცხეთა-ივერიის კათალიკოსი სხვა პატრიარქების თანასწორად გამოცხადდა. X საუკუნეში მცხეთა-ივერიის კათალიკოსი ამაღლდა კათალიკოს-პატრიარქის ხარისხამდე.

რაც შეეხება ქრისტიანობის გამოცხადებას დასავლეთ საქართველოში ოფიციალურ რელიგიად, გაცილებით უფრო გვიან მოხდა, ვიდრე ქართლის სამეფოში. მაგრამ ეს როდი ნიშნავს, რომ დასავლეთში უფრო გვიან გავრცელდა ქრისტიანობა. დასავლეთ საქართველო უფრო ახლოს იყო ტერიტორიულად რომის იმპერიასთან, ვიდრე ქართლის სამეფო. ამას გარდა, დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ოდითგანვე არსებობდნენ უცხოელთა ფაქტორიები, ისეთი ზღვისპირა სავაჭრო ქალაქები, როგორიც იყო ფაზისი, დიოსკურია, პიტიუნტი და სხვ. მოსახლეობის უმრავლესობას ბერძნები შეადგენდნენ. სწორედ ამ ადგილებში ადრევე უნდა გავრცელებულიყო ქრისტიანობა, აქედან კი დასავლეთ საქართველოს სხვა ადგილებშიაც. უკვე მეოთხე საუკუნის დასაწყისში დასავლეთ საქართველოში საეპისკოპოსო საყდრებიც არსებულა, ხოლო ბიჭვინთის ეპისკოპოსი სტრატოფილოსი და ტრაპიზონის ეპისკოპოსი დომნოსი უკვე ნიკეის მსოფლიო საეკლესიო კრებაში იღებდნენ მონაწილეობას, მაშ სად უნდა ვეძებოთ დასავლეთ საქართველოში ქრისტიანობის დაგვიანებული გამარჯვების მიზეზები. ამ ფაქტის ახსნისას

დასავლეთ საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური მდგომარეობა უნდა მივიღოთ მხედველობაში.

დასავლეთ საქართველო ტერიტორიულად ახლოს იყო ბიზანტიასთან. ეს სიახლოვე ბაღებდა მკიდრო კავშირს მათ შორის, მაგრამ როგორც ისტორიკოსები ვარაუდობენ, კავშირი ხშირად უფრო ვასალური ხასიათის იყო. ლაზიკის სამეფო ცდილობდა განთავისუფლებულიყო ამგვარი კავშირისაგან, ამიტომ ეწინააღმდეგებოდა ბიზანტიის იდეოლოგიასაც. აქ საპირისპირო მდგომარეობაა იმისა, რასაც შევხვდით ქართლის სამეფოს პოლიტიკური მდგომარეობის დახასიათებისას. ლაზთა მეფე ცდილობს სპარსეთი (რომელიც ტერიტორიულად შორსაა მისგან, შესაბამისად ნაკლებად საშიში) გაიხადოს მოკავშირედ ბიზანტიის საწინააღმდეგოდ. მიუხედავად ასეთი პოლიტიკისა, VI საუკუნის დასაწყისში, კერძოდ 523 წელს ბიზანტიის დაწოლით ლაზთა მეფე წათე იძულებულია ჩაეიდეს კონსტანტინოპოლში და აქ მიიღოს ქრისტიანობა. მასთან ერთად ქრისტიანდება მისი შვილიც. ბიზანტიის იმპერატორმა უბოძა წათეს სამეფო გვირგვინი, ძვირფასი სამოსელი და სამკაულები. ამავე დროს მას ცოლად შერთეს იმპერატორის კარის დიდებულის ქალიშვილი.

წათეს მეფედ დამტკიცება, საჩუქრების მიცემა და ამასთან ერთად სამშობლოში ახალი სარწმუნოების „გატანება“, ნათლად გვიჩვენებს რა ურთიერთობაში იმყოფებოდა ლაზეთი ბიზანტიასთან. იგი აშკარად ვასალური ხასიათისა იყო, ამიტომ არცაა გასაკვირი ლაზთა მეფის სპარსული ორიენტაცია. აქედან ცხადი ხდება დასავლეთ საქართველოში ქრისტიანობის დაგვიანებული გამარჯვების მიზეზიც.

608 წელს გაითიშა ქართული და სომხური ეკლესიები. იგი იყო შედეგი იმ ხანგრძლივი ბრძოლისა, რომელიც მიმდინარეობდა ქრისტიანობის ორ მიმართულებას: მონოფიზიტობას და დიოფიზიტობას შორის. პირველ მათგანს საფუძველი ჩაუყარა კონსტანტინეპოლის არქიმანდრიტმა ევტიხიმ, რომელიც ამტკიცებდა, რომ იესო ქრისტეს აქვს ერთი ბუნება — ღვთაებრივი. მონოფიზიტები გმობდნენ სიმდიდრეს, ფუფუნებასა და გაუმადლობას და მოითხოვდნენ ჭეშმარიტ ქრისტიანებს ეცხოვრათ ასკეტური ცხოვრებით. დიოფიზიტები (ორბუნებოვანნი) ამტკიცებდნენ, რომ იესო ქრისტეს აქვს არა მარტო ღვთაებრივი ბუნება, არამედ ადამიანურიც. დიოფიზიტებს უფრო მისაღებად მიაჩნდათ მისწრაფება სიმდიდრისაკენ, ძალმომრეობისაკენ. ბრძოლა ამ ორ მიმართულებას შორის მთელ ქრის-

ტიანულ სამყაროში მიმდინარეობდა. 451 წელს ქალკედონის საეკლესიო კრებაზე დიოფიზიტებმა გაიმარჯვეს, მაგრამ მონოფიზიტებმა არც ამის შემდეგ დაუყრიათ იარაღი. ამიერკავკასიაში ამ ორი მიმართულების უკან იდგნენ ისევე ძველი პოლიტიკური მოწინააღმდეგენი — რომი და სპარსეთი. ბიზანტია დიოფიზიტობას უჭერდა მხარს, რაც შეეხება სპარსეთს, რაკი მან ის ვერ მოახერხა, რომ ამიერკავკასიაში ცეცხლთაყვანისმცემლობა დაენერგა. იმას მაინც ცდილობდა, რომ ბიზანტიაში გაბატონებული ქრისტიანული მიმართულების საწინააღმდეგო მიმართულებისათვის დაეჭირა მხარი. ქართულმა ეკლესიამ დიოფიზიტობას დაუჭირა მხარი. სომხური კი მონოფიზიტობის ერთგული დარჩა.

თანდათანობით ქართული ეკლესია ხდება მნიშვნელოვანი ძალა სახელმწიფოში. იქნეს დიდ უფლებებს და ქონებას.

ხშირი იყო შემთხვევები, როდესაც ადამიანები იმქვეყნიური ბედნიერების მოპოვების მიზნით მიდიოდნენ მონასტრებში, ხოლო თავის ქონებას ეკლესიას სწირავდნენ. გარდა ამისა, როდესაც მეფე ან სხვა დიდებული დანაშაულს ჩაიდენდა და ამით დაარღვევდა რომელიმე საეკლესიო დებულებას, დანაშაული ეპატიებოდა. თუ იგი გადაიხდიდა ჯარჯმას ეკლესიის სასარგებლოდ. ამ გზით ეკლესია დიდძალ ქონებას იძენდა. ამ და კიდევ სხვა მრავალი საშუალებით ქართული ეკლესია უდიდესი ფეოდალური მფლობელი გახდა და დიდ ეკონომიურ და პოლიტიკურ სიძლიერეს მიაღწია.

სამღვდელოების სოციალური შემადგენლობა სხვადასხვა იყო. კათალიკოსები, ეპისკოპოსები და სხვა მაღალი თანამდებობის პირები სამეფო და წარჩინებული გვარებიდან გამოდიოდნენ. პირველად იერარქიას უმთავრესად მოსახლეობის ღებალი ფენებიდან გამოსული პირები შეადგენდნენ.

ყოველი შეძლებული საგვარეულო ცდილობდა, რომ თავისი სახლიდან საგვარეულოს კეთილდღეობისათვის ერთი მწირველ-მლოცველი მაინც ჰყოლოდა. ამ მიზნით აშენებდნენ ისინი საკუთარ საყდრებს.

ამგვარად, თანდათანობით იზრდებოდა ეკლესიის როლი სამეფოს ცხოვრებაში. სულ უფრო მეტი მნიშვნელობა ენიჭებოდა კათალიკოსს, რომელსაც ისედაც დიდი უფლებები ჰქონდა. შუა საუკუნეებში მცხეთის კათალიკოსის სასულიერო სამფლობელოები საკმაოდ ფართო იყო. მას ემორჩილებოდა ზემო და ქვემო ქართლი, კა-

ხეთი, ალბანეთი, ოსეთი, კავკასიის მთიულეთი, შაქი-შირვანი და სხვ.¹.

თვით კათალიკოსი უზარმაზარ მამულებს და ქონებას ფლობდა. როგორც საეკლესიო გუჯრები მიგვითითებენ, XVI საუკუნეში საკათალიკოსოს საკუთრებაში ირიცხებოდა 237 სოფელი მასში მცხოვრები აზნაურებითა და გლეხებით. მასვე ეკუთვნოდა საბაჟოები, სამღებროები, სათევზაო ადგილები მდინარეებზე და სხვ. *

კათალიკოსი თავის სამფლობელოში სარგებლობდა როგორც სასულიერო, ასევე საერო ხელისუფლებითაც, ნიშნავდა მოურავეებს, რომლებსაც უნდა აეკრიფათ გადასახადები. არჩევდა სამოქალაქო და სისხლის სამართლის საქმეებს და სხვ. აღსანიშნავია, რომ სასულიერო სამართალი გავლენას ახდენდა საერო მართლმსაჯულებაზეც.

ქართული ეკლესია. როგორც სხვა მართლმადიდებელი ეკლესიები, ძირითადად საერო ხელისუფლებას ემორჩილებოდა, ხელს უწყობდა ცენტრალიზებული სახელმწიფოს გაძლიერებას. ქართველი მეფეები ეკლესიას თავისი ძალაუფლების განმტკიცებისათვის იყენებდნენ. ამ მიზანს ემსახურებოდა დავით აღმაშენებლის დროს შემოღებული ჰყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესის თანამდებობა.

ფეოდალური დაქუცმაცებულობის პირობებში სამღვდელოება მხარს უჭერდა ადგილობრივ ფეოდალებს. ამგვარად, მეფეს და კათალიკოსს სახელმწიფოს განმტკიცების მიზნით ხშირად უხდებოდათ არა მარტო მთავრებისა და თავადების, არამედ ადგილობრივი სამღვდელოების სეპარატიზმის დაძლევა. ხშირად სამთავროების სამღვდელოება ეძებდა კავშირს ანტიოქიის პატრიარქთან და ეს უკანასკნელი ამ ფაქტს თანაგრძნობით ხვდებოდა. ამის მაგალითია სამცხე-საათაბაგოს დამოკიდებულება ქართლის სამეფოსთან. განდგომილ ათაბაგს მხარს უჭერდა სამღვდელოება, მაგრამ როდესაც მეფის წინააღმდეგ ბრძოლაში ათაბაგი მარცხდებოდა, სამღვდელოება ცნობდა მცხეთის კათალიკოსის უფლებებს მათ ეპარქიაზე.

საქართველო მთელი თავისი ისტორიის მანძილზე განიცდიდა მრავალრიცხოვანი მტრების შემოსევას.

საქართველოს ტერიტორიის დაკავებისას დაპყრობილი ქვეყნის შენარჩუნების და მასში პოზიციების განმტკიცების მიზნით, დამპყ-

¹ პ. კ ა რ ბ ე ლ ა შ ვ ი ლ ი, იერარქია საქართველოს ეკლესიისა, კათალიკოსნი და მღვდელთმთავარნი, გვ. 32.

რობლები ცდილობდნენ დაენერგათ თავიანთი სარწმუნოება. მაგალითად, ისლამურ სახელმწიფოებს თურქეთსა და სპარსეთს საქართველოში მუსულმანობის გავრცელება სურდათ.

თითოეული რელიგია გამორიცხავს სხვა რელიგიების სისწორეს და ებრძვის მას. ასე რომ, ისლამი, რომლის დანერგვასაც ცდილობდნენ მამაჰლიანები საქართველოში, ქრისტიანობის წინააღმდეგ იყო მიმართული და მისი გამარჯვება ქრისტიანობის დამარცხებას ნიშნავდა.

ასეთ პირობებში ქრისტიანობას, რომელიც თავის არსებობას ცავდა, გარკვეული როლი უნდა შეესრულებინა ქვეყნის დაცვაში, მაგრამ საქმე ისე არ უნდა წარმოვიდგინოთ, როგორც ამას ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის მესვეურნი აკეთებენ, რომლებიც ამტკიცებენ. რომ თითქოს მხოლოდ ქრისტიანობამ იხსნა ქართველობა და საქართველო განადგურებისაგან. „...ქართველი ერი—წერდა 1900 წელს მღვდელი კარბელაშვილი, ქრისტეს სარწმუნოების სიყვარულით აღფრთოვანებული და სულიერად განმტკიცებული თავგამოდებით ებრძოდა მთელი 1500 წლის განმავლობაში ძლიერ მტრებს — სპარსელებს, არაბებს, სელჯუკებს. მონღოლებს და სხვ. შინაურ თუ გარეშე მტრებს და თავისი მიწა-წყალი არ დასთმო, დაიცვა მამაპაპის სალოცავნი. ენა და თავისი ეროვნული ელფერი“¹.

საკითხის მწავსი დაყენების დროს უნდა გავიხსენოთ ის, რომ ქრისტიანული რელიგია კოსმოპოლიტური ხასიათისაა და მისთვის სრულებითაც არ არსებობს „იუდეველი თუ ელნი“. ამიტომ მისი ორთოდოქსული ბუნებიდან პატრიოტიზმი სრულებითაც არ გამომდინარეობს. სოლო. რაც შეეხება იმ მოვლენას, რომ ქრისტიანული ეკლესია მაინც იღებდა მონაწილეობას ქვეყნის დაცვაში. ეს არ უნდა გაგვიკვირდეს. რადგან სასულიერო პირებიც ხომ ქართველები იყვნენ და ბუნებრივია, მათაც ისევე შესტიოდათ გული მამულზე, როგორც სხვა ადამიანებს. გარდა ამისა, ქართული ეკლესია-მონასტრები წარმოადგენდნენ დიდ ფეოდალურ მესაკუთრეებს, ისინი ფლობდნენ უზარმაზარ მიწა-წყალს, საქონლის ჯოგს და, რაც მთავარია, ყმების დიდ რაოდენობას. მტრის შემოსევის შედეგად ნადგურდებოდა მათი მამულები, ეცემოდა მეურნეობა. ეკლესია-მონასტრები დიდ ზარალს განიცდიდნენ. ეს ფაქტი მნიშვნელოვნად განაპირობებდა ეკლესიის პატრიოტიზმს.

¹ პ. კარბელაშვილი, იერარქია საქართველოს ეკლესიისა, კათალიკონი და მღვდელთმთავარი, გვ. 32.

რასაკვირველია, არ შეიძლება უარვეყოთ სარწმუნოების როლი მტრის წინააღმდეგ ბრძოლაში. მაგრამ ქართველი ხალხის სიყვარული სამშობლოს, მამულის, სახლ-კარის, მშობლებისა და ცოლ-შვილისადმი უფრო დიდი ფაქტორი იყო, ვიდრე ღვთისადმი სიყვარული.

1801 წლის 18 იანვრის მანიფესტით ქართლ-კახეთის სამეფო რუსეთის გუბერნიად გამოცხადდა. ამ ფაქტმა განსაზღვრა ქართული ეკლესიის ისტორიული ბედიც.

ჯერ კიდევ 1783 წელს რუსეთსა და ქართლ-კახეთის სამეფოს შორის დადებულ გეორგიევსკის ტრაქტატში ნათქვამი იყო, რომ ქართული ეკლესიის მმართველობის და მისი დამოკიდებულების შესახებ რუსეთის წმინდა სინოდთან უნდა შედგენილიყო ცალკე არტიკული. ამ არტიკულს ქართული ეკლესიის იდეოლოგები ასე განმარტავდნენ: მეფეს არ ჰქონდა უფლება ჩარეულიყო სასულიერო საქმეებში, ამიტომ როდესაც გადაიჭრებოდა საქმე პოლიტიკურად, შემდეგ უნდა გადაეწყვიტათ სარწმუნოებისა და აგრეთვე ეკლესიის ურთიერთდამოკიდებულების საკითხები, მაგრამ შემდეგ მეფის ხელისუფლებამ ამ არტიკულს ყურადღება არ მიაქცია და თანდათანობით ქართული ეკლესია დაუმორჩილა რუსეთის სინოდს¹.

1811 წელს კათალიკოსი ანტონ II გაიწვიეს პეტერბურგში. ეს ფაქტი უკვე მოასწავებდა ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობის გაუქმებას. ამის შემდეგ შეიქმნა საეგზარქოსო.

პირველი ეგზარქოსი იყო ვარლამი, გვარად ერისთავი. ეს იყო პატივმოყვარე კაცი, რომელიც ცდილობდა სინოდის კეთილგანწყობის დამსახურებას. მან ბევრი იშრომა საეგზარქოსოს შესაქმნელად, ამიტომ მომდევნო პერიოდის ქართული სამღვდელოება მას ზიზლით უყურებდა.

საეგზარქოსოს ისტორიის მთელ მანძილზე ვარლამი იყო ერთადერთი ქართველი ეგზარქოსი, დანარჩენი თოთხმეტი (მათი რიცხვი უდრიდა სულ თხუთმეტს) რუსი იყო.

საეგზარქოსოს დაწესების შემდეგ ქართულ ეკლესიაში თანდათან დაინერგა რუსული საეკლესიო წესრიგი. ბევრ ეკლესიაში შემოღებული იყო ხალხისათვის გაუგებარ ენაზე წირვა-ლოცვა და საერთოდ ქართული ეკლესია რუსეთის ეკლესიის ნაწილად იქცა.

¹ Краткий очерк истории Грузинской церкви и экзархата. Е. К. Тифлис, 1901, с. 18.

საეკლესიო მამულების უმეტესობა ჩამოერთვა სამღვდლოებს და გადავიდა ხაზინის მფლობელობაში. სამაგიეროდ, წმინდა სინოდმა გამოუყო ფულადი თანხები საეგზარქოსოს. მაგრამ ეს თანხა იმდენად მცირე და უმნიშვნელო იყო იმ შემოსავალთან შედარებით, რაც შემოსდიოდა ეკლესიას თავისი სამფლობელოებიდან, რომ ეს აქტი ქართულმა სამღვდლოებამ ძარცვის აქტად ჩათვალა და აშკარა უკმაყოფილებას გამოთქვამდა. ამგვარად, ქართული სამღვდლოების უკმაყოფილების ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი იყო ეკონომიური მდგომარეობის გაუარესება.

მეფის თვითმპყრობელობა საქართველოში გზავნიდა ეგზარქოსებად თავის მოხელეებს, რომლებიც გამოირჩეოდნენ უმეცრებით და შეუგნებლობით. ცარიზმი ცდილობდა გამოეყენებინა მართლმადიდებელი ეკლესია აშკარა რუსიფიკატორული პოლიტიკის გასატარებლად, რაც მოსახლეობის დიდ უკმაყოფილებას იწვევდა.

ერთ-ერთი ეგზარქოსი პავლე 1886 წელს იქამდე მივიდა, რომ საჯაროდ დაწყევლა ქართველი ერი. რასაც ქართველთა შორის მძლავრი საპროტესტო გამოძახილი მოჰყვა. ამის საპასუხოდ, ერთგული სამსახურისათვის რუსეთის იმპერატორმა ეგზარქოსს ალექსანდრე II-ის ბრილიანტის ჯვარი უბოძა.

ამრიგად, სოციალურ ჩაგვრას. რასაც მოსახლეობა სამღვდლოებისაგან განიცდიდა, დაერთო ეროვნულიც, რამაც კიდევ უფრო აშკარა გახადა რელიგიის კლასობრივი ხასიათი.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ უცხო ენაზე წირვა-ლოცვის შემოღებამ ემოციური გავლენა დაუტარა მართლმადიდებელ კულტს, ხოლო ყოველივე ამან თავი იჩინა მოსახლეობის რწმენის შერყევაში, რაც უფრო ხშირად რელიგიისადმი გულგრილობაში გამოიხატებოდა. ამის გამო სამღვდლოება დიდ შეშფოთებას გამოთქვამდა.

XIX საუკუნის დასასრულიდან სულ უფრო გახშირდა სამღვდლო პირთა გოდება ეკლესიის ავტორიტეტისა და რწმენის დაცემის გამო. საეკლესიო მამულების ჩამორთმევის შემდეგ სამღვდლოების ეკონომიური კეთილდღეობა დამოკიდებული იყო მრევლზე. ამიტომ მათ ძალზე აშფოთებდათ მორწმუნეთა ღვთისადმი გულგრილობა.

ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის მესვეურნი უგულვებელყოფდნენ მოსახლეობის რელიგიისადმი ზურგის შექცევის სოციალურ მიზეზებს, ისინი რწმენისადმი გულგრილობას მიაწერდნენ საკუთარი დამოუკიდებელი ეკლესიის უქონლობას. მოითხოვდნენ ავტოკეფალიის დაბრუნებას. ამ პერიოდში ჩნდება ლიტერატურა,

რომლითაც მტკიცდება, რომ რუსეთის მთავრობამ დაარღვია III მსოფლიო-საეკლესიო კრების VIII და VI მსოფლიო-საეკლესიო კრების 39-ე წესი და დაიწყო ეგზარქოსების დანიშვნა საქართველოში აღმოსავლეთის პატრიარქების თანხმობის გარეშე.

ქართველი თეოლოგების მტკიცებაში არის კეშმარიტების მარცვლები. მართლაც, უცხო ენაზე წირვა-ლოცვამ, უცხო საეკლესიო იმპარტველობამ შეასუსტა სამღვდელოების კავშირი მოსახლეობასთან, შეანელა რელიგიის გავლენა ხალხზე და მორწმუნეთა მნიშვნელოვანი ნაწილი ჩამოაშორა ეკლესიას. მაგრამ მათ მსჯელობაში სიტყვაც არ არის ნათქვამი მორწმუნეთა რელიგიისადმი გულგრილობისა და ზურგის შექცევის კეშმარიტ. სოციალურ-კლასობრივ მიზეზებზე.

მეოცე საუკუნის დასაწყისში. განსაკუთრებით 1905 წლის რევოლუციის დროს კიდევ უფრო ნათელი გახდა ქრისტიანული ეკლესიის სოციალური როლი. სოციალ-დემოკრატია ფართოდ განუმართავდა მუშათა კლასს და გლეხობას რელიგიის რეაქციულ ბუნებას.

მოსახლეობა შევიწროებული იყო დიდი საეკლესიო გადასახადებით, ამიტომ სოციალ-დემოკრატიის აგიტაცია სასურველ შედეგს ვერ აღწევდა. სხვა მოთხოვნებთან ერთად გლეხობა აყენებდა მოთხოვნას საეკლესიო გადასახადების გაუქმების შესახებ.

საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში რევოლუციური გამოსვლების დროს ხალხი მკაცრად ილაშქრებდა ეკლესიის წინააღმდეგ.

1905 წლის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის დროს და მის შემდგომ პერიოდში ეკლესია წარმოადგენდა თვითმპყრობელობის დასაყრდენს. ის ებრძოდა სოციალისტურ იდეებს და პოლიციასთანაც კი თანამშროლობდა. საქართველოში, ისევე როგორც რუსეთში, სამღვდელოება ხელს უწყობდა ანტისოციალისტური ლიტერატურის გავრცელებას.

თებერვლის რევოლუციის შემდეგ ქართულმა სამღვდელოებამ (:918 წელს) დროებით მთავრობას გამოსთხოვა ავტოკეფალია. ავტოკეფალიის მიღებას დიდი სიხარულით შეხვდა საქართველოს ბურჟუაზია და მემამულეები.

ავტოკეფალიას მიესალმა საქართველოს მენშევიკური მთავრობაც, რომელმაც დამოუკიდებელი ეკლესიის დახმარების მიზნით იკისრა სამღვდელოების ფინანსური უზრუნველყოფა. ეს თანხები საკმაოდ დიდი იყო, სამაგიეროდ. ქართული ეკლესია ეხმარებოდა მენშევიკურ მთავრობას ხელისუფლების განმტკიცებაში.

საბჭოთა საქართველოში, ისე როგორც მთელ სსრ კავშირში. სოციალიზმის გამარჯვებამ, მოსახლეობის მატერიალური და კულტურული დონის განუხრელმა აღმაფლობამ, აგრეთვე იმ ფართო სასოციალური მუშაობამ, რასაც კომუნისტური პარტია ეწევა, გამოიწვია ეკლესიისაგან მშრომელთა ჩამოშორება. აღსანიშნავია ისიც, რომ ამ პერიოდში სრულიად შეგნებულად ბევრმა კულტის მსახურმა უარი თქვა ღვთისმსახურებაზე და ჩაება საზოგადოებრივ-სასარგებლო შრომაში. ამის შედეგად მნიშვნელოვნად შემცირდა კულტის მსახურთა რაოდენობა. თუ რევოლუციამდე საქართველოში იყო 1230 მართლმადიდებელი ეკლესია, 2609 კულტმსახური, 227 მთავარდიაკვანი, 1706 დიაკვანი, არსებობდა 29 მამათა მონასტერი 1188 მონაზენით, 6 ქალთა მონასტერი 280 მონაზენით, 1983 წლისათვის საქართველოში არსებობს მხოლოდ 50-მდე მართლმადიდებელი ეკლესია. კულტის მსახურთა რიცხვი შედარებით უმნიშვნელოა.

ქრისტიანულმა ეკლესიამ იმის შიშით, რომ მთლიანად არ დაეკარგა მორწმუნეთა ნდობა, საბჭოთა ხელისუფლებისადმი მტრული განწყობილებიდან ლოიალურ პოზიციებზე გადავიდა.

თანამედროვე ქართული მართლმადიდებელი ეკლესია ადმინისტრაციულად 15 ეპარქიად არის დაყოფილი. ეპარქიები იყოფა ოლქებად, ხოლო ოლქები თავის მხრივ სამრევლოებად.

ქართულ მართლმადიდებელ ეკლესიას სათავეში უდგას მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსი და სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი. მართვის ძირითადი ორგანო არის საეკლესიო კრება. რომელსაც იწვევს კათალიკოსი, კათალიკოსთან არსებობს წმინდა სინოდი. რომლის შემადგენლობაში შედიან ქორეპისკოპოსი და ეპისკოპოსები. ასეთია ძირითადად ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის ორგანიზაციული წყობა.

დღეისათვის ქართული მართლმადიდებელი ეკლესია პოლიტიკის საკითხებში ჩაურევლობას და ლოიალობას აცხადებს საბჭოთა ხელისუფლების მიმართ. მონაწილეობს მშვიდობისათვის ბრძოლაში, რასაც მნიშვნელოვან დოგმატურ ღებულებად თვლის.

ა ღ ღ ო მ ა

მოკლე ცნობები აღდგომის დღესასწაულზე

აღდგომა ქრისტიანული რელიგიის მთავარი დღესასწაულია, რომელიც აღინიშნება მითითური იესო ქრისტეს ვითომდა მკვდრეთით აღდგომის დღეს. იგი ნასესხები ჩანს იუდაიზმისაგან, სადაც მეოთხე ებრაული ტომები გარდაცვლილთა შესაწყალებლად და მოსამადლიერებლად უდაბნოს სულს აზაფელს ბატკნებს სწირავდნენ. მოგვიანებით, როცა იაჰვეს კულტი განვითარდა. პასეჟი დაუკავშირდა ეგვიპტიდან ებრაელთა წამოსვლისა და ტყვეობიდან თავის დახსნის დღესასწაულს. ებრაულ პასეჟსა და ქრისტიანულ აღდგომას შორის ნათლად შეინიშნება კავშირი (კვერცხების შეღებვა, პასჟის გამოცხოვა და სხვ.).

აღდგომა მთვარის კალენდარს უკავშირდება და ამიტომ სხვადასხვა დროს აღინიშნება. იგი მოძრაობს 22 მარტიდან 25 აპრილამდე (ძველი სტილით). ადრე აღდგომის დღესასწაული კალენდარულად ებრაულ პასეჟს ემთხვეოდა. ნიკეის მსოფლიო საეკლესიო კრებამ მიიღო გადაწყვეტილება. რომლის თანახმადაც აღდგომა უნდა აღენიშნათ ცალკე, საგაზაფხულო ბუნიობისა და მთვარის აესების მომდევნო კვირას.

ცოტა რამ გიჰლიიდან

აღდგომის შესახებ განყენებულად, სხვა რელიგიური დოგმების გაუთვალისწინებლად საუბარი არ შეიძლება. ამ დოგმატის პრობლემა არც იქამდე უნდა დავიყვანოთ, იესო ქრისტე მითოლოგიური პერსონაჟი აღმოჩნდება, თუ რეალური, ისტორიული პიროვნება.

აღდგომა მარტო უმთავრესი რელიგიური დღესასწაული როდია. ის არის ქრისტიანული მოძღვრების ქვაკუთხედი, მისი უმნიშვნელო-

ვანესი დოგმატი, რომლის ქეშმარიტებასაც ეკლესია მთელი თავისი ძალით და ავტორიტეტით იცავს. მიუხედავად იმისა, რომ თვით აღდგომის იდეა ნასესხებია იუდაიზმისაგან, იგი მყარად ზის მთლიან ქრისტიანულ რელიგიურ სისტემაში. ამიტომ მისი კრიტიკა ქრისტიანობის მთელი იდეოლოგიის კრიტიკას უდრის.

ამ დღესასწაულის არსის გარკვევის. მასში ჩაწვდომისა და კრიტიკისათვის საჭიროა გავკვირთ მაინც შევვებით ქრისტიანობის სხვა უმნიშვნელოვანეს დოგმატებს, რომელთაგანაც აღდგომა იღებს სათავეს. ამიტომ აღდგომაზე საუბარი ამ ფუძემდებლური დოგმატების, უწინარეს ყოვლისა კი პირველქმნილი ცოდვისა და მონანიება-გამოსყიდვის დოგმატების განხილვით უნდა დავიწყოთ.

როგორც ცნობილია, მთელი საკაცობრიო ტრაგედიის, ადამის მოდგმის წარწყმედის, დაცემისა და საყოველთაო ცოდვილიანობის მიზეზი, რასაც მოჰყვა ბოროტება, ტკივილი, ავადმყოფობა, ტანჯვა, უსამართლობა, ჩაგვრა, სიღატაკე, შიმშილი, ომები, ათასგვარი უბედურება და ბოლოს სიკვდილი, თეოლოგთა აზრით, ადამისა და ევას მიერ ჩადენილი პირველი ცოდვა გახდა.

ესაა „საღმრთო წერილში“ აღწერილი მოკლე, მაგრამ ნაღვლიანი მოთხრობა ადამიანთა პირველი შეცოდების შესახებ.

სამოთხეში, ედემის ბაღში, ცხოვრობდნენ სამყაროს პირველი ადამიანები — ადამი და მისი ნეკნისაგან შექმნილი ევა. მათს უღრუბლო ზეცას არავითარი საზრუნავი არ ჩრდილავდა. ამ ბაღში იყო ყველაფერი, რაც სჭირდებოდათ ბედნიერი ცხოვრებისათვის. სანაცვლოდ მათგან მხოლოდ ერთს მოითხოვდნენ: არ ეჭამათ იმ ხის ნაყოფი, რომელიც ბაღის შუაგულში იდგა. იმ ნაყოფს გემოს თუ გაუსინჯავო, დაიხოცებოთ, ასე უთხრა მათ შემქმნელმა ღმერთმა. ადამმა და ევამ ვერ შეასრულეს ეს ერთადერთი, არცთუ ძნელად შესასრულებელი პირობა და ისინი გველის სხეულში დაბუდებულმა ეშმაკმა აცთუნა. გველმა მათ ჩააგონა, რომ ამ ნაყოფის ჭამის შემდეგ კი არ დაიხოცებოდნენ, არამედ თვალი აეხილებოდათ და ღმერთების მსგავსად იქნებოდნენ „მეცნიერი კეთილისა და ბოროტისა“.

ევამ პირველმა დაარღვია ღვთის მცნება, თავადაც იგემა აკრძალული ხილი და ადამსაც აჭამა. ამის შემდეგ მათ მართლაც აეხილათ თვალები და მიხედნენ, რომ შიშვლები იყვნენ. მომხდარი ამბისაგან შეძრწუნებულებს მოულოდნელად სამოთხეში მომავალი ღმერთის ხმა შემოესმათ. შეშინებული ადამი და ევა საჩქაროდ და-

იმალენენ. ღმერთი უხმობს მათ: „აღამ, ადამ, სადა ხარ?“ იქვე მიმალული ადამი უპასუხებს, „შენი ხმა მესმის, მაგრამ ვერ გეჩვენები, რადგან შიშველი ვარო: ღმერთისათვის ყველაფერი ნათელია: მცნება დარღვეულია.“

ვინ გითხრა შენ, რომ შიშველი ხარ, თუკი აკრძალული ნაყოფი არ გიჭამია?“ — ეუბნება იგი ადამს. ადამი თავს იმართლებს — შენგან ბოძებულმა დედაკაცმა მაჭამაო. მაშინ ღმერთი დედაკაცისაგან ითხოვს პასუხს. ევა, თავის მხრივ, გველზე უთითებს: „გველმა ბაცთუნა მე და ვჭამე“. მცნების დარღვევით განრისხებული უფალი სამოთხიდან აძევებს სამყაროს პირველ მცხოვრებლებს და წყევლის მათ. განსაკუთრებით მკაცრად ისჯება გველი: „რამეთუ ჰყავ ესე, წყეულნ იყავნ შენ ყოველთაგან პირუტყუთა, და ყოველთაგან მხეცთა ქუეყანისათა. მკერდსა ზედა და მუცელსა ხეიდოდი, და მიწას შუამდე ყოველთა დღეთა ცხოვრებისა შენისათა.“

და მტერობა დავდვა შორის შენსა და შორის დედაკაცისა, და შორის თესლისა შენისა და შორის თესლისა მისისა: იგი უმზერდეს თავესა შენსა, და შენ უმზერდე ბრძალსა მისსა“.

შემდეგ დედაკაცს მიუბრუნდა: „განმრავლებით განვაშრავლნე მწუხარებანი შენნი, და სულთქმანი შენნი, მწუხარებით შეუენე, შვილნი შენნი და ქრმისა შენისა მიძართ იყოს მიქცევა შენი და იგი გუუფლებოდეს შენ“.

ბოლოს ღმერთმა ადამი დასწყევლა: „რამეთუ ისმინე ხმა ცოლისა შენისა, და შუამე ხისაგან, რომლისა გამცენ შენ მისი ხოლო არა ჰამა და მისგან ჰამე, წყეულნ იყავ ქუეყანასა საქმეთა შინა შენთა, მწუხარებით შუამდე მას ყოველთა დღეთა ცხოვრებისა შენისათა.“

ეკალსა და კუროს თავსა აღმოგიცენებდეს შენ, და შუამდე თივასა. ველისასა.

ოფლითა პირისა შენისათა შუამდე პურსა შენსა, ვიდრე მიქცევამდე შენდა მიწად, რომლისაგან მოღებულ იქმენ, რამეთუ მიწა ხარ, და მიწადცა მიიქცე“ (შესაქმე, თავი გ).

მცნების დამრღვევნი რომ უკან არ დაბრუნებულიყვნენ, მეორე ნაყოფიც არ შეეჭამათ „ხისაგან ცხოვრებისა“ და არ გამხდარიყვნენ ღმერთივით უკვდავნი, უფალმა სამოთხის კარებთან მცველად დააყენა ცეცხლიანი მახვილით აღჭურვილი ქერუბინი. ღმერთის უკანასკნელი წყალობა პირველი ადამიანებისადმი ტყავის ტანსაცმელი

იყო, რომლითაც მან ადამი და ევა შემოსა და სამოთხიდან გამოისტუმრა.

მრავალ რელიგიურ წიგნშია აღწერილი და ილუსტრირებული პირველი ცოდვის შედეგის ტიპური სურათი: ადამი და ევა დაღონებულნი ღვანან სამოთხის კართან, სადაც მათ ქერუბინი არ უშვებს. ევას სახეზე ხელები აქვს აფარებული და მოთქვამს, აღმს გულხელი დაუკრეფია. დაღონებული დასჩერება მიწას. ეტყობა. იგი ფიქრობს თავის მწარე ხედარზე. დაკარგულ ბედნიერებაზე, ტანჯვაზე, წვალეებაზე. ავადმყოფობაზე და ბოლოს, ალბათ, გარდაუშვალ სიკვდილზე. ღვანან გაოგნებული, დამწუხრებული პირველი ადამიანები სამოთხის გამოხურულ კარებთან და ჭერაც სათანადოდ ვერ აღუქვამთ. რა უბედურება დატრიალდა მათ თავზე. იცოდნენ კი მათ. რომ აქედან იწყებოდა წაწყმედლი, ცოდვილი კაცობრიობის ისტორია?

ამ შეცოდებაში, თეოლოგთა აზრით, მთლიანად შეცვალა ადამიანის ბუნება და კაცობრიობა ცოდვისა და ბოროტების გზაზე დააყენა. პირველქმნილი ცოდვა საუკუნეთა მანძილზე თაობიდან თაობას გადაეცემოდა. ასე მოვიდა ჩვეხამდე და დასასრული დღესაც არ უჩანს...

რას გვთავაზობს ქრისტიანობა

მერე რაღას გვთავაზობს ქრისტიანული რელიგია, რა გზებსა და საშუალებებს უჩვენებს მორწმუნეებს იმ საშინელი ცოდვისაგან თავის დასაღწევად, რომელიც მთელს კაცობრიობაზე გავრცელდა?

ბიბლიის მიხედვით, მას შემდეგ, რაც აკრძალული ნაყოფი იგემეს. ადამი და ევა ჩასწვდნენ კეთილისა და ბოროტის საიდუმლოს, თუმცა დიდი სასჯელის ფასად, მაგრამ მაინც გახდნენ ღმერთის თანაზიარნი. პირველი, რაც აკრძალული ნაყოფის ჭამის შემდეგ ადამმა და ევამ აღმოაჩინეს. იყო მათი სიწმიდე და აქედან დაიწყო კიდევ დაცემა. ღმრთისმეტყველი ამბროსი პირდაპირ წერს, ცოდვის მიზეზი ხორცისაგან წარმოსდგება¹. შემდეგ იგი განავრცობს ამავე აზრს: „როგორ დაგვიბრუნებს ავხორცობა სამოთხეს, როდესაც მხოლოდ მან გამოგვაძევა სამოთხიდან“. საღმრთო წერილშიც ნათლადაა ეს აზრი გადმოცემული: „...ადამ იცნა ევაი ცოლი თვისი,

¹ ლ. ფოიერბახი. ქრისტიანობის არსება. სახელგამი. 1956, გვ. 399.

მეუღლე და შვა კაინ“ (შესაქმე, თავი დ). მართალია, ეს უკვე სამო-
ოხიდან გამოძევების შემდეგ მოხდა. მაგრამ ადამმა და ევამ ცოდვა
შაინც იმ აკრძალული ნაყოფის გამო ჩაიდინეს. პირველ ცოდვას
მოჰყვა კაცობრიობის გამრავლება. შესაბამისად, ყველა ადამიანი
ცოდვის ნიშნით იბადება. საესებით მართალი იყო ლ. ფოიერბახი.
როდესაც თეოლოგთა მსჯელობიდან ასეთ დასკვნას აკეთებდა: „ყვე-
ლა ადამიანი ცოდვაშია ჩასახული, რადგან ისინი გრძნობადი, ე. ი.
ბუნებრივი სიხარულისა და ჟინის დაკმაყოფილების გზით ჩაისახ-
ნენ. სქესობრივი აქტი, ჩასახვის აქტი, ცოდვილი აქტია, როგორც
გრძნობადი და ტკბობადი აქტი. ცოდვა ადამიდან დღემდე გრძელ-
დება და ინერგება, რადგან, ადამიანთა გამრავლება სქესობრივი აქ-
ტით ხდება. მაშასადამე, ესაა ქრისტიანული პირველქმნილი ცოდვის
საიდუმლო“¹.

ამ დებულებას ხშირად იმეორებენ და ადასტურებენ სხვადა-
სხვა დროის ქრისტიანი თეოლოგები. ამას ამტკიცებდნენ გრეგორი-
უსი, ბერნარდუსი, თვით რეფორმაციის ბელადი მარტინ ლუთერი.
ეს უკანასკნელი წერდა: „ყოველივე, რაც კი მამაკაცისა და დედა-
კაცისაგან იბადება — ცოდვილია, ღვთის რისხვისა და წყევლის სა-
განი, სასიკვდილოდ შეჩვენებული“: მეორე ადგილას იგივე ლუთე-
რი ამბობდა: „ყველა ადამიანი, მამისა და დედისაგან დაბადებულნი,
ბუნებით რისხვის შვილები არიან. როგორც ამას მოწმობს წმ. პავ-
ლე ეპისტოლეში ეფესელთა მიმართ... ჩვენ ბუნებით ჭუჭყიანი,
ცოდვილი ჩასახვისა და შობის შვილები ვართ“².

მაშასადამე, ყველაფერი ცოდვაა: სქესობრივი ლტოლვა, სურ-
ვილის დაკმაყოფილება. თვით კოცნაც კი ხორციელ აღრევად ითვ-
ლება. ე. ი. ის, რაც საფუძვლად უდევს ქორწინებას, ცოდვაა.

აქედან ცხადი ხდება, რატომ უსვამენ თეოლოგები ხაზს ღვთის-
მშობლის ქალწულობასა და ქრისტეს უბიწოდ ჩასახვას. ქრისტე
უცოდველია; რადგან იგი ქვეყანას ავხორცობის გარეშე მოველინა.
მაშასადამე, მას არც მემკვიდრეობითი ცოდვა აწევს და არც საკუ-
თარი. ეს გარემოება ღვთისმეტყველების უმნიშვნელოვანეს დოგმა-
ტად არის მიჩნეული.

ქრისტიან თეოლოგთა მიხედვით, პირველქმნილი ცოდვისაგან
თავის დაღწევა შესაძლებელი გახდა სწორედ გამოსასყიდი მსხვერ-

¹ ლ. ფოიერბახი, ქრისტიანობის არსება. სახელგამი, 1956, გვ. 399.

² იქვე, გვ. 400.

პლის შედეგად. იესო ქრისტეს ნებაყოფლობითმა უბიწო მსხვერპლმა გამოისყიდა მთელი კაცობრიობის ცოდვები.

დოგმატი ჩვენი ცოდვების გამოსასყიდად იესო ქრისტეს მოწამებრივი სიკვდილის შესახებ, პირველქმნილი ცოდვის დოგმატთან ერთად, ერთ-ერთი ძირითადია ქრისტიანულ თეოლოგიაში და იგი იმდენად მნიშვნელოვან როლს ასრულებს, რომ ზოგჯერ ამ რელიგიას გამოსყიდვა-მონანიების რელიგიასაც უწოდებენ. ტერმინი გამოსყიდვა-მონანიება მომდინარეობს ბერძნული სიტყვისაგან, *απαλυσσιν* *Sipm*, რაც ქართულ ენაზე ნიშნავს მონობისაგან თავის დახსნას გამოსყიდვის მეოხებით. თეოლოგები გამოსყიდვის ცნებას ორი — ფართო და ვიწრო მნიშვნელობით ხმარობენ. ფართო გაგებით. გამოსყიდვის დოგმატში. იგულისხმება ქრისტეს მთელი საქმიანობა: მისი ცხოვრება, ქადაგება, ტანჯვა, სიკვდილი და ბოლოს. შვედრებით აღდგომა. ვიწრო გაგებით მასში იგულისხმება ქრისტეს ჯვარცმა, ე. ი. მხოლოდ მოკლე ეპიზოდი მაცხოვრის ცხოვრებიდან. აქ გამოსყიდვას ანუ განწმენდას ემატება ღვთის დაკმაყოფილება და მასში იგულისხმება მსხვერპლის დაღებითი გაელენა ადამიანებზე. ფართო გაგებით, გამოსყიდვა არის შედეგი დაკმაყოფილებისა და განწმენდისა. იგი მიაგავს შერიგებას, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ გამოსყიდვაში პირველ პლანზე დგება ქრისტეს ჯვარცმის შედეგი ადამიანებისათვის. ხოლო შერიგებაში — იგივე შედეგი ღმერთისათვის. ზოგჯერ გამოსყიდვას სხვა გაგებაც აქვს: ეს ტერმინი იხმარება გამართლების სინონიმადაც¹.

მაშასადამე, იესო ქრისტემ თავს იღო კაცობრიობის ცოდვა. რისთვისაც დასჭირდა მოქცევის მთელი იმ ციკლის გავლა, რომელიც მის კვალდაკვალ კაცობრიობას უნდა გაეევლო. თეოლოგები აღნიშნავენ, რომ ეს პროცესი ორი ნაწილია. აგან შედეგება: პირველი ცოდვაზე ხელის აღება, მეორე — ცოდვილი საქმეების შეცვლა კეთილით. მეორე ელემენტი, თეოლოგთა აზრით, პირველით არის განსაზღვრული და განპირობებული, რადგან, სანამ ცოდვილი არ იგრძნობს ზიზღს ცოდვისადმი, მას არ უჩნდება სურვილი შეიცვალოს მდგომარეობა. აქედან გამომდინარე, ცოდვილს არც იმისი სურვილი აქვს, რომ ღვთისაკენ შემოტრიალდეს, კვლავ დაუახლოვდეს უფალს. ცოდვისადმი ზიზღი ჩნდება მხოლოდ იმ მწვავე წინააღმდეგობისა-

¹ См. Православная Богословская энциклопедия. Петроград. 1904 г. т. V, с. 1076.

გან, რომელიც წარმოიშობა ერთი ნხრივ, ღმერთთან დაკავშირების მწაფრ სურვილსა და. მეორე მხრივ, ცოდვას შორის. რომელიც ხელს უშლის ადამიანს ღმერთთან დაახლოებაში. რაც უფრო ძლიერია მისწრაფება ღმერთთან სიახლოვისა, მით უფრო მწვავედ გრძნობს ადამიანი გაორებას, მით უფრო მეტად სურს განშორდეს ცოდვას. თეოლოგთა აზრით, ესაა სასჯელი, რომელსაც ადამიანი იღებს ცოდვის გამო. ადამიანი ცოდვას მხოლოდ მაშინ შეიძლებს, როცა ამას შეიგნებს. იგი ამ სიიუღვილში იწმინდება. ბოლოს ცოდვა კვდება და ადამიანი იწყებს ახალ ცხოვრებას.

თეოლოგთა აზრით, სწორედ აღნიშნულ პროცესშია აუცილებელი ქრისტეს მისია, გამოსყიდვა. მას შემდეგ, რაც შესცოდა და ღმერთს გამოეყო, ადამიანი უფალთან სიახლოვით გამოწვეულ ნეტარებას ისე ცხოვლად ვეღარ წარმოიდგენს, ვეღარ შეიგრძნობს ცოდვის ტკივილს. იგი უკვე აღარ ნაღვლობს შემქმნელ ღმერთზე. ცოდვა მისთვის სტიქიად იქცა და სხვაგვარი ცხოვრება ვეღარც წარმოუდგენია.

ცოდვილი ცხოვრებაში იტანება, მაგრამ ამ ტანჯვას სრულიადაც არ უკავშირებს ღმერთისადმი მისწრაფებას და ცოდვის გამო მასთან დაშორებას. იგი თვლის, რომ ეს მხოლოდ გარეგნულად უშლის ხელს მისი გეგმების განხორციელებას. თუკი ასეა, ცოდვილს არ შეუძლია განიცადოს აღორძინების პროცესი. ამისი გაცნა შეუძლია მხოლოდ მას, ვისაც თავის სიცოცხლეში არ შეუცოდავს — არც საქმით, არც სიტყვით. არც წარმოდგენით და, ამავე დროს, არც დაბადებით დაჰყოლია ცოდვა. მას შენარჩუნებული აქვს ღმერთთან ურთიერთობის ძლიერი მისწრაფება, რისი მეოხებითაც ბოროტების მიმართ აბსოლუტურ მგრძნობელობას ინარჩუნებს. მხოლოდ ასეთ ადამიანს შეეძლო ეტვირთა კაცობრიობის ცოდვა. ეს კი უნდა ყოფილიყო ადამიანთა მხსნელი, მესია. მხოლოდ ყოვლად უცოდველსა და უმწიკვლოს შეეძლო განეცადა აბსოლუტური ტანჯვა, რომელიც ცოდვას მოაქვს და მისი გავლით მომკვდარიყო. წინდგე კი აღორძინებულიყო ახალი ცხოვრებისათვის.

ეს ორი მომენტი — ცოდვის სიკვდილი და ახალი ცხოვრებისათვის აღორძინება --- განუყოფელია ერთმანეთისაგან. უარყოფა საკუთარ თავზე აღებული კაცობრიობის ცოდვისა იესო ქრისტეს მთელი სიცოცხლის მანძილზე გრძელდებოდა. მაცხოვრის ცხოვრება განუწყვეტელი ტანჯვა იყო. მაგრამ აპოგეას ჯვარცმის დროს მიაღწია. როდესაც იესო ქრისტე შეეწირა ადამიანთა ცოდვებს, მა-

შინ აღსრულდა მისი უდიდესი მისია. მხოლოდ მას შეეძლო და შეძლო კიდევ ცოდვის მთლიანად დაძლევა და ადამიანთა აღორძინება ახალი ცხოვრებისათვის, რაც შეეხება სხვა ადამიანებს — განაგრძობენ მსჯელობას თეოლოგები, — მათ შეუძლიათ იმდენად ჩაერთონ ამ პროცესში, რამდენადაც ისინი დაკავშირებული იქნებიან იესო ქრისტეს ცხოვრებასთან. იესო ქრისტე აერთიანებს მათ.

გამოსაყდრის პრობლემის სათავეები

მთელი ეს მტკიცება ზოგჯერ საკმაოდ დახვეწილ, ეშმაკურ თეოლოგიურ მსჯელობათა საბურველში გახვეული, დაკავშირებული ათასგვარ პირობითობასთან და აღიარებული სულიერი ხსნის წინამძღვრად. საუკუნეთა მანძილზე შეურყეველ ქეშმარიტებად ითვლებოდა. ყველა, ვინც ოდნავ მაინც დაეჭვდებოდა მის ქეშმარიტებაში, სასტიკად ისჯებოდა. ამ დოგმატმა თავისი ღალი დაასვა კაცობრიობის ისტორიას და ასეული წლების მანძილზე განსაზღვრავდა მილიონობით ადამიანის ბედს.

მიუხედავად იმისა, რომ ეს შეხედულება მრავალჯერაა გაკრიტიკებული და სასაცილოდ აგდებული, რომ ნათლად არის ნაჩვენები და დამტკიცებული მისი უაზრობა. იგი დღეისათვის მაინც რჩება ქრისტიანობის ერთ-ერთ განმსაზღვრელ დოგმატად. თეოლოგები მას დღესაც თავგამოდებით იცავენ და ახლებური ინტერპრეტაციით გვაწვდიან, რადგან კარგად გრძნობენ, რომ ამ საყრდენი დოგმატის წაქცევით მთელი ქრისტიანული იდეოლოგიაც დაემხოება.

მაინც, საიდან წარმოიშვა გამოსყიდვის პრობლემა, იდეა ცოდვილი ხალხის ხსნისათვის იესო ქრისტეს მოწამეობრივი სიკვდილის შესახებ? როგორ გავრცელდა ეს იდეა ასე ფართოდ და რატომ მიიღო იგი ხალხმა?

ადამიანთა შეცოდებით განრისხებული ღმერთისათვის მსხვერპლის შეწირვის იდეა სრულიადაც არ არის ახალი კაცობრიობის ისტორიაში. იგი ცნობილი იყო ქრისტიანობამდელ რელიგიებშიც. ჯერ კიდევ ფრიდრიხ ენგელსი მიუთითებდა: „ყველა ამ რელიგიას (იგულისხმება ქრისტიანობამდე არსებული რელიგიები — თ. ფ.) ახასიათებდა წარმოდგენა მოსანანიებელი მსხვერპლის შესახებ, რომელსაც შეეძლო დაემშვიდებინა შეურაცხყოფილი ღმერთი. განა ეს ხელსაყრელი ნიადაგი არ იყო იმისათვის, რომ შეეთვისებინათ იდეა

შუამავლის შესახებ, რომელიც ნებაყოფლობით სწირავს თავს, რათა ერთხელ და სამუდამოდ გამოისყიდოს კაცობრიობის ყველა ცოდვა. ამგვარად, საერთოდ გაერცელებულ გრძნობას, რომ ადამიანები თვითონ არიან დამნაშავენი საყოველთაო წახდენილობაში, ქრისტიანობამ ნათელი გამოხატულება მისცა ყოველი ცალკეული ადამიანის ცოდვიანობის შეგნებაში: ამავე დროს თავისი დამაარსებლის სამსხვერპლო სიკვდილის სახით მან შექმნა ყველასათვის ადვილად გასაგები ფორმა შინაგანი ხსნისა წახდენილ სამყაროსაგან, ნუგეშისა პოვნისა შეგნებაში, რისკენაც ყველა ასე მგზნებარედ მიისწრაფვოდა¹.

სხვა ადგილას ფრიდრიხ ენგელსი გარკვევით წერდა, რომ „ეს იდეა ქრისტიანობამ უშუალოდ ფილოსოფიის სკოლისაგან იხესხა“².

მსხვერპლშეწირვა ამა თუ იმ სახით ყველა რელიგიაშია ცნობილი. მისი რიტუალები და წესები თანამედროვე რელიგიებსაც შემორჩა. იყენენ ხალხები, რომლებიც ადამიანსაც სწირავდნენ ღმერთებს. სწორედ აქედან იღებს სათავეს ადამიანის მსხვერპლით ცოდვის გამოსყიდვის იდეა.

ამგვარად, მსხვერპლშეწირვით ცოდვების მონანიებისა და ადამიანთა ხსნის იდეა ქრისტიანობამ თავისებურად გადაამუშავა და ისე უქადაგა მორწმუნეებს. ეს დებულება მისაღები გამოდგა ხალხისათვის, რადგან იგი არ მოითხოვდა ფიზიკურ მსხვერპლს. მაგრამ, ქრისტიანობამ მის სასაბუთოდ მორწმუნეთაგან მოითხოვა არანაკლებ მძიმე სულიერი მსხვერპლი. კარგად წერდა ამის შესახებ დიდი გერმანელი ფილოსოფოსი, ლ. ფოიერბახი: „ასეთ ადამიანებს, რომლებიც უპირატესობას ანიჭებენ ქრისტიანობას, სწამთ, რომ ამ რელიგიამ მსოფლიოს მოუტანა რაღაც, არსებითად ახალი წარმართულ სარწმუნოებასთან შედარებით, მაგრამ ეს მხოლოდ მოჩვენებითია“³.

რატომ არა ჩანს იესოს მსხვერპლად შეწირვის კვალი

სულ მცირე ხნით დაეუშვათ დაუშვებელი, რომ ეს გამოსყიდვა მართლა მოხდა. ქვეყანას მოველინა ძე ღვთისა — იესო ქრისტე

¹ ფრიდრიხ ენგელსი, ბრუნო ბაუერი და ადრინდელი ქრისტიანობა. თბ., 1939, გვ. 17.

² К. Маркс и Ф. Энгельс, соч., т. 22, с. 477.

³ Людвиг Фейербах. Избранные философские произведения.

იმ სახით, როგორც ეს სახარებაშია აღწერილი და მან იხსნა სამყარო პირველქმნილი ცოდვისაგან. მაშინ სადმე ხომ უნდა ჩანდეს მისი მოვლენის კვალი და ხსნის შედეგები? ხომ უნდა შემცირებულიყო ამქვეყნად ცოდვა, ხომ აღარ უნდა ხდებოდეს ამდენი უსამართლობა? ამაზე ჟან მელიე წერდა:

„...ამ ცრუ მონანიებისა არავითარი შედეგი არ ჩანს; არ ჩანს არავითარი ნიშანი იმისა, რომ ცოდვები, როგორც აუცილებლობა, სულ ჩამოხსნოდეს მსოფლიოს ან თუნდაც ოდნავ მაინც შემცირებულიყოს. პირიქით, ცოდვა აშკარად უფრო გამრავლდა... იგი მატულობს ყოველდღე, რადგან ადამიანები დღითი დღე უფრო მიწიერნი და ბოროტები ხდებიან. ამქვეყნად თითქმის ნიაღვარივით მოედინება ცოდვა და უსამართლობა. არც ის ჩანს, რომ ქრისტეს თაყვანისმცემლებს შეუძლიათ თავი უფრო წმიდანად, უფრო ბრძენად და სათნოლ წარმოიდგინონ, უკეთესი მმართველობა ან თუნდაც უკეთესი ზნეობა დაიჩემა, ვიდრე არაქრისტიან ხალხებს აქვთ. და ბოლოს, არა ჩანს არავითარი ნიშანი იმისა, რომ ახლა უფრო მეტია განწმენდილი სული, ან, უკიდურეს შემთხვევაში, განსჯილთა რიცხვი სულ ცოტათი მაინც შემცირდა. ვიდრე ეს ამ ცრუ მონანიებამდე იყო. პირიქით, სრულიადაც არ გაზრდილა იმათი რაოდენობა, ვინც სამოთხისაკენ მიმავალ გზას ადგას. არც იმათი რიცხვი შემცირებულა, ვინც ჯოჯოხეთის გზაზეა შემდგარი, ვინაიდან, თუ ქრისტეს თაყვანისმცემლებს დავუჯერებთ, ცოდვა ჯოჯოხეთისაკენ მიმავალი გზა ყოფილა, ხოლო სიკეთე — სამოთხისაკენ. აქედან აშკარაა, რომ ზემოხსენებული ცრუ საოცრებანი არავითარ შემთხვევაში არ უპასუხებენ იმ მთავარ მიზანს, რომელიც შეიძლებოდა ძველ ხანაში ბრძენად მიჩნეულ, ყოვლისშემძლე ღმერთს დაესახა თავისი თავისთვის“¹.

ამგვარი მახვილგონიერული მსჯელობით, როგორც ვხედავთ, ჟან მელიე აშიშვლებს ზემოხსენებული დოგმატის მთელ არსს.

* * *

აღდგომის დღესასწაულზე დღესაც მრავალი ქალი, კაცი თუ ახალგაზრდა იყრის თავს. რასაკვირველია, ვინც ეკლესიაში შევა, ყველა მორწმუნე როდია. ბევრი მათგანი, განსაკუთრებით ახალგაზ-

¹ Ж. Мелъе. Завещание, т. I, М., 1952, с. 231—233.

ჩდობა, აქ მოჰყავს ცნობისმოყვარეობას, ზოგი — სიძველეთა უკეთ
გაცნობისა და შესწავლის სურვილს, ბევრს კულტის ესთეტიკური
მომენტი იზიდავს (ღვთისმსახურების სპექტაკლი). მაგრამ ზოგჯერ
ისინიც რელიგიის გავლენის ქვეშ ექცევიან, რადგან ეკლესია ყო-
ველმხრივ ცდილობს გააძრავლოს და გააძლიეროს თავისი მრევლი.

ჩვენი დამოკიდებულება აღდგომისადმი (ისევე როგორც სხვა
რელიგიური დღესასწაულებისადმი) ასეთი უნდა იყოს: სათანადო
პროპაგანდისტული, განმარტებითი მუშაობის პარალელურად უნდა
შეექმნათ და განვავითაროთ მაღალესთეტიკური საბჭოთა დღესას-
წაულები, რიტუალები, რომლებიც არა მარტო დაუპირისპირდებიან
რელიგიურ ტრადიციებსა და რიტუალებს, არამედ კიდევ უფრო ლა-
მაზსა და შინაარსიანს გახდიან საბჭოთა ადამიანების ცხოვრებას.

ქრისტეს ისტორიულობისა და მითიურობის შესახებ

მრავალი საუკუნე ევროპელებს ლოდლ აწვით ახალი აღთქმის ღეგენდა. მრავალი საუკუნე იგი ღრუბელივით ბურავდა ადამიანის გონებას, ამბინჯებდა გრძნობას, კლავდა ლოგას, ანგრევდა ბუნებრივ კანონებს. ორთოდოქსიის მოლოქს ყველა დროსა და ყველა ხალხში სწირავდნენ მსხვერპლს, მაგრამ იშვიათად თუ სადმე აგიზგიზებულა იმდენი კოცონი, გასკენილა სახრჩობელის იმდენი ყუღღი, ცივსა თუ ცხელ იარაღს წარეტაცნია იმდენი სიცოცხლე, რამდენიც შთანთქმეს რელიგიურმა ილუზიებმა ევროპაში რელიგიის პირფერი ჭალათების ხელით. მრავალი საუკუნე გავიდა მას შემდეგ, რაც ჭვარზე აღმოხდა სული ამ საშინელებათა უნებლიე მიზეზს. თითქმის ყველგან ჩაქრა კოცონები, აიკმაძალა ჩამოხრჩობითა თუ სხვა საშუალებებით მკვლელობა რელიგიური რწმენისა თუ მისი უქონლობის გამო, მაგრამ ღეგენდა დარჩა...

ნ. ნიკოლსკი.

მეოცე საუკუნის დასასრულს თითქმის ორი ათეული წელი გვაშორებს, მაგრამ ქრისტიანულ სამყაროში უკვე ემზადებიან იესო ქრისტეს დაბადების 2 ათასი წლის აღსანიშნავად.

ყოველი წლის 25 დეკემბერს (ზოგან — ძველი სტილით, ზოგან — ახლით) ქრისტიანული ეკლესია ტრადიციულად ზეიმობს იესო ქრისტეს დაბადების დღეს — შობის დღესასწაულს. სამეცნიერო ლიტერატურაში კი დღესაც, ოცი საუკუნის შემდეგ, არ წყდება კამათი იმის თაობაზე, მართლა არსებობდა თუ არა პიროვნება, რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა ერთ-ერთ ყველაზე დიდ მსოფლიო რელიგიას. საბჭოთა მეცნიერებს შორის არაგინ დაობს, რომ სახარებებში აღწერილი იესო ქრისტე, ძე-ღვთისა, სამების ერთ-ერთი იპოსტასი, თავისი მესიანური მისიით, მრავალრიცხოვანი სასწაულებით, მკვდრეთით აღდგომითა და ზეცას ამალგებით, არ არსებობდა. მაგრამ დავას იწვევს ის, ჰყავდა თუ არა სახარისებრისეულ იესოს

პროტოტიპი ცხოვრებაში, რასაკვირველია, ყოველგვარი ზებუნებრივი ამბებისაგან განწმენდილი.

მითი იესო ქრისტეზე სახარებებში ასეა გადმოცემული: ჯერ კიდევ ძველი ებრაელი წინასწარმეტყველნი აღუთქვამდნენ ხალხს, რომ კაცობრიობას მოველინება მესია, მსხნელი, რომელიც მას საყოველთაო ცოდვილიანობისაგან იხსნის. იგი გაასამართლებს ადამიანებს, დასჯის ცოდვილებს, უდიდესი პირადი მსხვერპლის ფასად გამოისყიდის კაცთა ცოდვებს და შეარიგებს მათ განრისხებულ ღმერთთან.

და აი, ახალი აღთქმის, კერძოდ, სახარებების მიხედვით, აღსრულდა წინასწარმეტყველება, ქალწულ მარიამზე გადმოვიდა სული წმიდა და მან შვა ძე ღვთისა, სამყაროს მაცხოვარი.

სახარებების თანახმად, იესო ქრისტემ 33 წელი იცოცხლა ამქვეყნად. აქედან 30 წელიწადს არაფრით გამოუჩენია თავი. მქადაგებლურ საქმიანობას იგი მხოლოდ სამ წელიწადს ეწეოდა და, თუ სახარებებს დაუჯერებთ, ათასგვარი სასწაულებიც ჩაიდინა: აცოცხლებდა მკვდრებს, თვალისჩინს უბრუნებდა უსინათლოებს, არჩენდა სულით ავადმყოფებს. წყალს აქცევდა ღვინოდ, რამდენიმე პურით უამრავ ადამიანს აპურებდა, ფეხით დადიოდა აქაუვებულ ტყვერიადის ტბაზე და სხვ.

სადაც უნდა გამოსულიყო იესო ქრისტე, ყველგან ტრადიციული იუდაური რელიგიისა და შაბათის დღესასწაულის წინააღმდეგ ილაშქრებდა. იგი ნერგავდა ახალ რელიგიას, რომლის არსი ასეთი იყო: მალე დამკვიდრდება ღვთის სასუფეველი და მასში მხოლოდ ის ადამიანები მოხვდებიან, რომლებიც იესო ქრისტეს ღვთაებრიობას იწამებენო.

იესო ქრისტესვე უკავშირდება ადამიანთა თანასწორობის იდეის ქადაგება, მაგრამ ეს თანასწორობა არ უნდა გავიგოთ როგორც რეალური, მიწიერი თავისუფლება. ეს არის თანასწორობა მხოლოდ ღვთის სასუფეველის მოპოვებაში.

სახარებების მიხედვით, იესო ქრისტეს მრავალი მოწაფე და თანამგრძნობი შეუძენია. ამით გაბოროტებულ იუდეველ მღვდელმთავრებს განუზრახავთ მისი დალუპვა. ერთ-ერთი მოწაფის, იუდა ისკარიოტელის მეოხებით იესო ქრისტე შეუპყრიათ და ებრაელ მღვდელმთავართა დაჟინებული მოთხოვნით, რომელს ხელისუფალთ ოგი ჯვარს უცვამთ.

იესო ქრისტეს მიწიერი ბიოგრაფია ამით არ მთავრდება. ჯვარ-

ცმის მესამე დღეს, სახარებების ცნობით, იგი მკვდრეთით აღმდგარა და კიდევ ორმოც დღეს დარჩენილა დედამიწაზე, შემდეგ კი ამაღლებულა ზეცას, სადაც დაუკავებია თავისი ადგილი სამებაში მამა ღმერთისა და სულიწმიდის გვერდით.

როგორც ჩანს, იესო ქრისტეს ერთხელ მოსვლა ამქვეყნად საკმარისი არ აღმოჩნდა ადამიანთა ცოდვილიანობის დასათრგუნავად. ამიტომ ქრისტიანები კვლავ ელიან მის მეორედ მოვლინებას.

აი, ეს ძნელად დასაჯერებელი, ფანტასტიკური მითი. რა შეიძლება ითქვას მის შესახებ? ჯერ კიდევ შორეულ წარსულში, ჩვენი წელთაღრიცხვის მეორე საუკუნიდან დაწყებული დღემდე, ამ მითს კრიტიკის ქარცეცხლში ატარებდნენ.

ქრისტიანობის, კერძოდ კი იესო ქრისტეს ღვთაებრიობის კრიტიკოსებიდან აუცილებლად უნდა დავასახელოთ ცელსიუსი (II საუკუნე) და პორფირი (III ს.). ეს დაეპყრება გაცილებით უფრო საფუძვლიანი გახდა XVII საუკუნიდან, რაშიც ძალიან დიდი როლი შეასრულეს ტიუბენგენისა და მითოლოგიურმა სკოლებმა. მიუხედავად იმისა, რომ ორივე თეოლოგიური სკოლა იყო. მათ დიდი წვლილი მიუძღვით რელიგიურ დებულებათა კრიტიკაში, სახარებისეული მითების ჭეშმარიტი შინაარსის ახსნაში.

ტიუბენგენის სკოლას საფუძველი ჩაეყარა ტიუბენგენის უნივერსიტეტის თეოლოგიურ ფაკულტეტზე. მისი თვალსაჩინო წარმომადგენლები იყვნენ ფ. ხ. ბაური, შვეგლერი, კესტლინი, გილგენფელდი, ცელერი, პლანკი, ფოლკმარი და სხვები. თავისი მოღვაწეობის პირველ პერიოდში ამ სკოლას ეკუთვნოდა დ. შტრაუსიც, ავტორი გახმაურებული წიგნისა „იესოს ცხოვრება“. ეს ჯგუფი იესო ქრისტეს აცხადებდა რეალურ ისტორიულ პიროვნებად, არა ძე — ღვთისად, არა ღმერთკაცად, არამედ გამოჩენილ ადამიანად. ახალი რელიგიის მქადაგებლად.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ტიუბენგენის სკოლა თეოლოგიური. სკოლა იყო, ამიტომ რელიგიური დოგმების კრიტიკაში მას მხოლოდ გარკვეულ ზღვარამდე შეეძლო მისვლა. ამ სკოლის წარმომადგენლები აღიარებდნენ, რომ ოთხი სახარება უშუალო მხილველთა მიერ კი არ არის დაწერილი, არამედ აღრინდელი. დაკარგული ტექსტის გვიან გადამუშავებული ვარიანტია, რომ იმ ეპისტოლეებიდან, რომლებიც პავლეს მიეწერება, ნამდვილი მხოლოდ ოთხია.

ტიუბენგენის სკოლის ტრადიციები შემდგომ გადაეცა ისტორიულ სკოლას, რომელიც XIX საუკუნის მიწურულსა და XX სა-

ჟუჟნის დასაწყისში წარმოიქმნა. ამ უკანასკნელმა მიზნად დაისახა დამტკიცებინა იესო ქრისტეს ისტორიულობა. მისი მნიშვნელოვანი წარმომადგენლები იყვნენ ვერნლე, ვ. ვრუდე, ი. ველჰაუზენი, ა. ჰარნაკი; მისი მიმდევრები — ა. ლუაზი, მ. გოგელი და სხვ.

ისტორიულ სკოლას ეკუთვნის მრავალი საინტერესო დასკვნა. მაგალითად, მან უადრეს სახარებად მარკოზის სახარება ცნო და ეს შეხედულება გაზიარებულია თანამედროვე ბიბლიათმცოდნეობაშიც. თუმცა, ამ სკოლის წარმომადგენლები ბევრ რამეში ცდებოდნენ კიდევ. მაგალითად, ისინი მართო იესო ქრისტეს კი არ მიიჩნევდნენ ისტორიულ, რეალურ პიროვნებად. ისტორიულად და ღვთით შთაგონებულად აცხადებდნენ სახარებისეულ ზნეობრივ ქადაგებებსაც.

ისტორიულ სკოლას უპირისპირდება მითოლოგიური სკოლა --- მიმდინარეობა ქრისტიანობის ბურჟუაზიულ ისტორიოგრაფიაში, რომელიც სახარებისეულ ამბებს მოთად აცხადებს. ამ მიმდინარეობის თვალსაჩინო წარმომადგენლები იყვნენ ბრ. ბაუერი, ა. ჰუესტრი, ა. პირსონი, ვ. კ. ვან მანენა, ა. დ. ლომანა, გ. ი. პ. ბოლანდა, გ. ა. ვან დენ ბერგი ვან ეისინგი. XX საუკუნეში ამ სკოლის წარმომადგენლებიდან უნდა დავასახელოთ: ა. დრევსი, ა. შ. რაილენდსი, პ. ლ. აუშუ, ე. დიუჟარდენი, პ. ალფარიკი, ა. ნემოვესკი და სხვები.

განსხვავებით ისტორიულისაგან. მითოლოგიური სკოლა ამტკიცებს, რომ თანდაპირველად იყო მითი იესო ქრისტეს შესახებ და მხოლოდ ამის შემდეგ ჩამოყალიბდა შეხედულება იესოზე, როგორც აღამიანზე, მოხდა მითის გააღამიანურება.

თუმცა მითოლოგიური სკოლა უარყოფს რეალური, ისტორიული იესო ქრისტეს არსებობას, არ შეიძლება ითქვას, რომ იგი ათეისტურ პოზიციებზე დგას. ამ სკოლის ბევრი წარმომადგენელი ცდილობდა ქრისტიანული მოძღვრების შერყეული ავტორიტეტის აღდგენასა და განახლებას. გარდა ამისა, მათ კვლევას ის სერიოზული ნაკლი ჰქონდა. რომ არავითარ ყურადღებას არ აქცევდნენ ქრისტიანობის წარმოშობის სოციალურ-ეკონომიკურ წანამძღვრებს, არაისტორიული თვალსაზრისით უდგებოდნენ მომხდარ საზოგადოებრივ პროცესებს.

და მაინც მითოლოგიური სკოლის გამოკვლევებს უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა. მან ფარდა ახადა სახარებისეულ მითებს, დაუპირისპირდა ოფიციალურ რელიგიურ შეხედულებებს.

შემთხვევითი არ იყო ის ფაქტი, რომ ამ სკოლის თითქმის ყვე-

ლა წარმომადგენელი რეპრესირებული აღმოჩნდა. მიუხედავად მი-
თოლოგიური სკოლის წარმომადგენელთა პირადი სურვილისა, მათი
მიღწევები იქცა ქმედით იარაღად რელიგიური მსოფლმხედველო-
ბის წინააღმდეგ ბრძოლაში.

როგორც დასაწყისში აღვნიშნეთ, იესო ქრისტეს მითიუ-
რობისა თუ ისტორიულობის შესახებ საბჭოთა მეცნიერებშიც
არ არის ერთი შეხედულება. ჩვენშიც არიან როგორც მითოლოგი-
ური, ისე ისტორიული სკოლის მიმდევრები. პირველნი თვლიან,
რომ იესო ქრისტეს სახე მითის მიხედვით ჩამოყალიბდა, ხოლო
ისტორიული სკოლის წარმომადგენლები იესო ქრისტეს რეალურ
არსებობაზე მოუთითებენ. სახარებისეული იესო ქრისტეს, მათი აზ-
რით, ჰყავდა თავისი პროტოტიპი — ახალი რელიგიის ერთ-ერთი
მქადაგებელი, რომელიც შემდგომ მისმა მიმდევრებმა გააღმერთეს.

ორივე სკოლის წარმომადგენლებს სერიოზული არგუმენტები
მოჰყავთ თავიანთი მოსაზრებების დასადასტურებლად. მითოლოგი-
ური სკოლის წარმომადგენელთა აზრით, იესო ქრისტეს რეალურ
არსებობაზე ლაპარაკიც კი არ შეიძლება. ერთადერთი წყარო, რო-
მელიც იესო ქრისტეს ისტორიულობას გვაძენობს, არის სახარებე-
ბი, სადაც ქრისტეს მიწიერი ცხოვრების ამბებია გადმოცემული.
მაგრამ, საყოველთაო აღიარებით, სახარებებში იმდენი ფანტასტი-
კური, ზღაპრულ დაუჯერებელ სასწაულებია ლაპარაკი, იმდენი ურ-
თიერთდაპირისპირება, წინააღმდეგობა და შეცდომაა, რომ მათზე
დაყრდნობა შეუძლებელია.

მეორე სერიოზული არგუმენტი, რომელიც მითოლოგიური
სკოლის წარმომადგენლებს მოჰყავთ, არის არაქრისტიანული სამყა-
როს დუმილი იესო ქრისტეს ცხოვრებასა და საქმიანობაზე. მართ-
ლაც, იმ დროისათვის, როდესაც თითქოს იესო ქრისტე ცხოვრობ-
და, ბევრი საერო მწერალი, მეცნიერი თუ ისტორიკოსი მოღვაწე-
ობდა, მაგრამ ისინი ქრისტეს პიროვნებას არსად არ იხსენი-
ებენ.

მითოლოგიური სკოლის წარმომადგენლები ასახელებენ ისეთ
ცნობილ რომაელ ავტორებს, როგორებიც იყვნენ სენეკა და პლინიუს
უფროსი, ებრაელი ისტორიკოსი იუსტ ტევერიადელი და ფილონ
ალექსანდრიელი. ყურადღებას განსაკუთრებით ამახვილებენ ამ ორ
ჟეანასკნელზე. რადგან ისინი კარგად იყვნენ ჩახედული იუდეის იმ-
დროინდელ ვითარებაში და ორივე დიდ ინტერესს იჩენდა რელი-
გიური ცხოვრებისადმი. ამას გარდა, იუსტ ტევერიადელი იესოს

თანამემამულე იყო და აუცილებლად უნდა სცოდნოდა, თუკი მის სამშობლოში ასეთი გამორჩეული კაცი ცხოვრობდა.

მართალია, არსებობს რამდენიმე ისტორიკოსის ცნობა ქრისტიანობისა და ქრისტეს შესახებ, მაგრამ ამ ცნობებს მითოლოგიური სკოლის წარმომადგენლები ინტერპოლაციად, გვიანდელ, დამატებული ჩამატებად, ნაყალბევად აცხადებენ. მითოლოგიური სკოლის წარმომადგენელთა მესამე სერიოზული არგუმენტი იესო ქრისტეს პორტრეტის სხვადასხვაგვარობა. იოანეს გამოცხადებაში — აპოკალიფსში, ახალი აღთქმის უადრეს ნაწარმოებში, იესო ქრისტე მხოლოდ ზებუნებრივი არსებაა, ღმერთია და არაფერი ადამიანური მას არა აქვს. მოვიყვანოთ ეს ადგილი აპოკალიფსიდან:

„და თავი და თმანი მისნი სპეტაკ, ვითარცა მატყლი სპეტაკი, ვითარცა თოვლი და თუალნი მისნი, ვითარცა ალი ცეცხლისაი.

და ფერხნი მისნი მსგავს იყვნენ რვალსა გუნდრუქსა, ვითარცა ცეცხლსა შინა გამოხურვებულნი, და ხმაი მისი, ვითარცა ხმაი წყალთა მრავალთაი.

და მარჯუენასა ხელსა მისსა აქუნდეს ვარსკულაენი ჴეილნი, და პირისა მისისაგან გამოვიდოდა მახვილი ორპირი აღლესული: და პირი მისი ვითარცა მზე, ბრწყინავს ძალითა თვისითა“ (გამოცხადება იოანესი I, 14—16).

როგორც ვხედავთ, ამ პორტრეტში ადამიანური და მიწიერი არაფერია. მოგვიანებით დაწერილ პავლეს ეპისტოლეში ქრისტეს უფრო კონკრეტული სახე აქვს მიღებული, მაგრამ მის რეალურ არსებობაზე აქ არაფერია ნათქვამი. მითოლოგიური სკოლის წარმომადგენლები ამტკიცებენ, რომ წარმოდგენელია მოციქულ პავლეს არაფერი სცოდნოდა ქრისტეს მიწიერი ცხოვრების თაობაზე.

დასახელებული სკოლის მიმდევრები ფიქრობენ, რომ მითმა იესო ქრისტეს შესახებ ხორცი შეისხა და ადამიანური ნიშნები შეიძინა უფრო გვიან. სახარებების დაწერის პერიოდში (II საუკუნე).

რაც შეეხება თვით ქრისტეს სახეს, ამ სკოლის აზრით, მას საფუძვლად დაედო წარმოდგენები ძველ ებრაულ მესიაზე. სხვა მომენტები აღებულია სხვადასხვა აღმოსავლური რელიგიებიდან, კერძოდ მითრაიზმიდან და ზოროასტრიზმიდან. მითმა იესო ქრისტეს შესახებ შეიერთა ზოგი სხვა აღმოსავლური ელემენტიც. იგი შეფერადებულია რელიგიური ფანტაზიით და გაერთიანებული ერთი იდეის ქვეშ.

ყოველივე ეს, მითოლოგიური სკოლის მესვეურთა შეხედულებ-

ბით, ნათლად მიუთითებს, რომ არავითარი საბუთი იესო ქრისტეს პიროვნების ისტორიულად გამოცხადებისათვის ჩვენ არა გვაქვს.

რამდენიმე წლის წინ გამოსულ წიგნში ბიბლიის მითოლოგიისა და ფილოსოფიის შესახებ ამ დარგის ცნობილი სპეციალისტი მ. ბელენკი წერს: „კუმრანის გამოქვაბულში ნაპოვნი დოკუმენტების შუქზე ზოგიერთი ბიბლეისტი და ისტორიკოსი ამტკიცებს, რომ იესოს პროტოტიპი იყო კუმრანელთა „სამართლიანობის მასწავლებელი“, რომ შესაძლებელია ზოგიერთი სახარებისეული პერსონაჟის უკან იდგეს რეალური ისტორიული პიროვნება. მაგრამ უნდა გვახსოვდეს, რომ ღმერთების სამზარეულო დედამიწაზეა და არა ცაზე, სახარებისეული იესო ქრისტე კი მხოლოდ მითია, რომელიც შექმნილია ძველი აღთქმის მესიანურ მაგალითზე“¹. იესო ქრისტეს ისტორიულობას კატეგორიულად უარყოფს რელიგიის ასევე ცნობილი სპეციალისტი ი. კრიველიოვი². ერთი სიტყვით, პოზიცია სადსებით ნათელია. მითოლოგიური სკოლის მიხედვით, იესო ქრისტეს არავითარი პროტოტიპი არ ჰყოლია.

რაც შეეხება ისტორიული სკოლის წარმომადგენლებს, მათაც აქვთ სერიოზული არგუმენტები, რომელთაც არ შეიძლება ანგარიში არ გაუწიო: პირველ ყოვლისა, ძნელია წარმოიდგინო ეს უზარმაზარი რელიგია დამაარსებლის გარეშე. ბუდიზმს ჰყავდა პრინცი გაუტამა — საკია მუნა ბუდა, ისლამს — მუჰამედი. მხოლოდ ქრისტიანობა რჩება დამაარსებლის გარეშე. სამართლიანად მიუთითებდა თავის დროზე რენანი: „ნუ დავიწყებთ იმის მტკიცებას, რომ ქრისტიანობის დაარსების იდეა უნდა ეკუთვნოდეს პირველ ქრისტიანთა ზრბოს და არა იმას, ვინც ლეგენდამ გააღწერა“³ (იესო ქრისტე — თ. ფ.).

ამ სკოლის წარმომადგენელთა მეორე სერიოზული არგუმენტი არაქრისტიან ავტორთა ცნობები ქრისტიანობისა და ქრისტეს შესახებ, რომლებიც მითოლოგიურმა სკოლამ ინტერპოლაციად (გვიანდელ ჩანამატად) გამოაცხადა. ლაპარაკია ტაციტუსის, პლინიუს უმცროსის, სვეტონიუსისა და იოსებ ფლავიუსის შრომებზე. ამ ცნობებს ისტორიული სკოლა სავსებით სანდოდ და მისაღებად თვლის.

„და აი, — წერს ტაციტუსი, — ნერონმა იმისათვის, რომ ჩაეს-

1 М. С. Беленький. «О мифологии и философии Библии». М., 1977, с. 108.

2 И. А. Крывелев. Библия. Историко-критический анализ. М., 1982.

3 Э. Ренан, Жизнь Иисуса. С.-Петербург. 1911, с. 230.

შო ხმები (საუბარია რომის დაწვაზე — თ. ფ.), გამოძებნა დამნაშავეები და დახვეწილი ხერხებით მისცა სიკვდილს ისინი, ვინც თავისი სისამაგლით დაიმსახურა საყოველთაო სიძულვილი და ვისაც ბრბომ უწოდა ქრისტიანები“. ტაციტუსი, ამავე დროს, გვაწვდის ცნობას ქრისტიანობის დამაარსებლის შესახებაც: „ქრისტე, რომლის სახელისგანაც წარმოდგება ეს სახელწოდება, სიკვდილით დასაჯა პროკურატორმა პონტოელმა პილატემ ტიბერიუსის მმართველობის დროს. დროებით ჩახშობილმა ამ დამლუპველმა ცრურწმენამ კვლავ იჩინა თავი არა მარტო იუდეაში, საიდანაც მოვიდა ეს უბედურება, არამედ რომშიც...“

ქრისტიანობის შესახებ რამდენიმე ცნობას გვაწვდის სვეტონიუსიც: „დასჯილნი იქნენ ქრისტიანები, — წერს ის, — მომხრენი ახალი მავნე ცრურწმენისა“. სხვა ადგილას, როდესაც იმპერატორ კლავდიუსს ახსენებს, ავტორი ამბობს: „ებრაელები, რომლებიც ქრესტუსის წაქეზებით აწყობდნენ არეულობას, მან რომიდან განდევნა“.

მესამე ცნობა — ბითინიის ქრისტიანთა სასამართლო მოკვლევის შესახებ — ეკუთვნის პლინიუს უმცროსს. თავის წერილში იმპერატორ ტრაიანესადმი ბითინიის პროკონსოლი პლინიუს უმცროსი კითხულობს, თუ როგორ მოექცეს მის პროვინციაში მყოფ ქრისტიანებს:

„ისინი ამტკიცებენ, — წერდა იგი, — რომ მთელი მათი დანაშაული მდგომარეობს იმაში, რომ ისინი ჩვეულებრივ, გარკვეულ დღეებში იკრიბებოდნენ და გათენებამდე ერთმანეთის შენაცვლებით უმღეროდნენ ქრისტეს, როგორც ღმერთს“.

პლინიუს უმცროსი იმპერატორ ტრაიანეს აცნობს მის მიერ მიღებულ ღონისძიებებს და ასკვნის, რომ ქრისტიანთა მოქმედებაში ვერაფერი აღმოაჩინა, გარდა უზომოდ დიდი, მახინჯი ცრურწმენისა...

„ცრურწმენის ამ გადამღებმა სენმა, — განაგრძობს იგი, — მოიარა არა მარტო ქალაქები, არამედ სოფლები და მამულებშიც შეაღწია, მაგრამ, ეგონებ მისი შეჩერება და საქმის შევლა შეუძლებელია“.

მეოთხე ცნობა ეკუთვნის იოსებ ფლავიოსს. თავისი შრომის — „იუდეველთა სიძველენის“ XVIII წიგნში ფლავიოსი წერს: „ამ დროს ცხოვრობდა იესო, ბრძენი ადამიანი, თუკი საერთოდ შეიძლება მისთვის ადამიანის წოდება. მან მოიმოქმედა შესანიშნავი საქ-

შეები და იყო იმ ხალხის მასწავლებელი, რომელიც ხარბად აღიქვამდა ჭეშმარიტებას. მან მიიმხრო მრავალი იუდეველი და ბევრი ელინი. ის იყო მესია (ქრისტე — თ. ფ.) და როდესაც პილატემ ჩვენი უპირველესი პირების ბრალდებით მიუსაჯა ჯვარზე გაკვრა, ისინი, ეიც შეიყვარა იგი, მისი ერთგულნი დარჩნენ. მესამე დღეს იგი მათ ისევ ცოცხალი გამოეცხადა. როგორც ამ, ისე სხვა სასწაულებრივი ამბების შესახებ გვამცნეს ღვთისმთავოვნებულმა წინასწარმეტყველებმა, ხოლო ქრისტიანთა მოდგმა, რომელმაც მისგან მიიღო თავისი სახელი, დღესაც არსებობს“.

ქრისტიანობის შესახებ რამდენიმე ცნობა გვხვდება ებრაელთა თალმუდშიც.

ზემოთ დასახელებული წყაროებიდან, რასაკვირველია, ყველაზე მეტ ეჭვს იწვევდა ფრაგმენტი იოსებ ფლავიოსის ნაშრომიდან. ყოვლად დაუჭერებელი იყო, რომ ქრისტიანობის მოწინააღმდეგე ფლავიოსს, რომელიც მიემხრო ამ რელიგიისადმი მტრულად განწყობილ ფარისევლთა სექტას (ეს უკანასკნელი მთლიანად უარყოფდნენ ქრისტეს მესიანურ მისიას), ასეთი სიტყვები შეეტანა თავის თხზულებაში.

ეჭვი, რომ ტაციტუსის, სვეტონიუსისა და პლინიუს უმცროსის თხზულებებში მოცემული ცნობები ჩამატებულია გვიანდელ პერიოდში ქრისტიან გადამწერთა მიერ საკუთარი რელიგიის ავტორიტეტის ასამაღლებლად, არ გამართლდა. უკანასკნელი წლების გამოკვლევებმა ნათლად დაადასტურა, რომ ეს ცნობები თვით ავტორებს ეკუთვნის.

მაგალითად, არ-ეითარი სერიოზული საბუთი არ არსებობს იმისათვის, რომ ეჭვი შევიტანოთ ტაციტუსის ცნობებში. ტაციტუსს კარგად უნდა სცოდნოდა ეს ამბები. ქრისტეს ჯვარცმის დროს იგი 8—9 წლის ბავშვი უნდა ყოფილიყო. ამიტომ მას შეიძლება თვითონ გაეგონა ამის შესახებ ანდა უფროსების ცნობებით ესარგებლა. სპეციალისტები არც იმას ივიწყებენ, რომ ტაციტუსს დიდი პოსტი ეკავა აზიის პროვინციაში, რომელიც ქრისტიანობის ერთ-ერთი მსხვილი კერა იყო და წარმოუდგენელია, რომ ამის თაობაზე არაფერი სცოდნოდა.

გადმოცემულ ცნობებში საეჭვოს ვერაფერს ვხედავთ. ისინი სავსებით შეესატყვისება იმდროინდელი რომაელი დიდებულის წარმოდგენებსა და შეხედულებებს, რომელთა მიხედვითაც ქრისტიანობა გამოცხადებულია მავნე, დამლუპველ რწმენად. ტაციტუსის ცნო-

ბებში ქრონოლოგიაც უდავოა და არც ენასა და სტილში შეიძლება ეჭვის შეტანა.

მიუხედავად ამისა, ეს ცნობები მაინც ნაყალბევად გამოაცხადეს და ამ მოსაზრების დასამტკიცებლად რამდენიმე არგუმენტიც წამოაყენეს.

პირველ ყოვლისა, გამოითქვა აზრი, რომ ტაციტუსის „ანალებში“ წიგნის საერთო კომპოზიციის მიხედვით, ის ცნობა უნდა მოეთავსებინათ არა ნერონის დროს, არამედ ტიბერიუსის მმართველობის ხანაში. ეს არგუმენტი კრიტიკას ეერ უძლებს, რადგან „ანალებში“ ქრისტიანებზე საგანგებოდ კი არ არის ლაპარაკი. არამედ ისინი ნახსენები არიან გაკვრით, რომის დაწვასთან დაკავშირებით. ეს კი ნერონის დროს მოხდა.

ნაკლებ დამაჯერებელია მეორე არგუმენტი, რომ ტაციტუსის დროს არ შეიძლებოდა „დიდძალი“ ქრისტიანი ყოფილიყო. ჯერ ერთი, დაბეჯითებით ვერავენ იტყვის, სახელდობრ რამდენი ქრისტიანი ცხოვრობდა იმ პერიოდში; მეორეც, „დიდძალ“ სალსში იგულისხმებოდა არა ქრისტიანები, არამედ ისინი, ვინც რომის ხანძართან დაკავშირებით შეიპყრეს.

ძალზე სადავოა მესამე არგუმენტიც, რომ ისეთი დიდი თანამდებობის კაცი, როგორიც ტაციტუსი იყო, არ მოიხსენიებდა ისეთ უმნიშვნელო ჩინოვნიკს, როგორიც იყო პატარა პროვინციის პროკურატორი, პონტოელი პილატე. მაგრამ ასეთი განცხადებისათვის არავითარი საფუძველი არ არსებობს.

ამასთან დაკავშირებით, დამატებით წამოაყენეს კიდევ ერთი არგუმენტი. 1961 წელს იუდეის კესარიის გათხრისას აღმოაჩინეს ქვა ლათინური წარწერით, სადაც მოხსენებულია პონტოელი პილატეს სახელი. მაგრამ აქ იგი ნახსენებია როგორც პრეფექტი და არა პროკურატორი. ზოგიერთმა ავტორმა ეს ფაქტიც გამოიყენა ტაციტუსის ცნობის ნაყალბევად გამოცხადებისათვის. როგორ შეიძლება ტაციტუსს არ სცოდნოდა პონტოელი პილატე პრეფექტი იყო თუ პროკურატორი. სინამდვილეში კი, როგორც სპეციალისტები აღნიშნავენ, აქ საქმე უნდა ეხებოდეს ერთსა და იმავე პიროვნებას, რომელსაც სხვადასხვა პერიოდში სხვადასხვა თანამდებობა ეკავა.

გასარკვევია კიდევ ერთი: რით შეიძლება აიხსნას, რომ გვიანდელი ცნობის ჩამატებული ესოდენ მუქფერებში გვიხატავს ქრისტიანთა რწმენასა და საქმეს?

არსებობს სხვა მრავალი საბუთიც, რომ როგორც ტაციტუსის,

ესე პლინიუს უმცროსისა და სვეტინიუსის ცნობები ჰეშმარიტია და მათი ნაყალბევად გამოცხადება არ შეიძლება.

რჩებოდა მხოლოდ იოსებ ფლავიოსის ზემოხსენებული ცნობა, რომელიც ქრისტიან გადამწერთა მიერ ჩადენილ აშკარა ინტერპოლირებად იყო გამოცხადებული. ეს შეხედულება საეკსებით შეეფერებოდა სიმართლეს, მაგრამ შემდეგ აღმოჩნდა ფლავიოსის ნამდვილი ცნობა იესო ქრისტეს შესახებ, რომელიც დაუმახინჯებლად შეტანილი ბერძენი ავტორის აგათიას ხელნაწერში:

„ამ დროს ცხოვრობდა ბრძენი ადამიანი, რომელსაც იესო ერქვა. მთელი მისი ცხოვრების წესი უნაკლო იყო. იგი ცნობილი იყო თავისი სათნოებით. ბევრი ადამიანი იუდეველებსა თუ სხვა ხალხებში გახდა მისი მოწაფე. პილატემ მიუსაჯა მას ჯვარზე გაკვრა და სიკვდილი. მაგრამ, ვინც მისი მოწაფე გახდა, მათ უარი არ უთქვამთ მოძღვრებაზე. ისინი ყვებოდნენ, რომ ის ჯვარცმოდან სამი დღის შემდეგ ცოცხალი მოევიდნა მათ. სთვლიან, რომ ის იყო მესია, რომელსაც წინასწარმეტყველები მიაწერდნენ სასწაულებს“.

ასეთი სახით ეს ფრაგმენტი სრულიად აღარ ეწინააღმდეგება იოსებ ფლავიოსის პოლიტიკურ და რელიგიურ შეხედულებებს. შესაბამისად, არ შეიძლება მისი უგულებელყოფაც, როგორც გვიანდელი ჩანამატისა.

თავის დროზე რელიგიის ცნობილმა მკვლევარმა ფრეზერმა იესო ქრისტეს ჯვარცმის შესახებ წამოაყენა შეხედულება, რომელსაც შემდგომ ზოგიერთმა სხვა მეცნიერმაც დაუჭირა მხარი. ამ მოსაზრებით, სახარებისეული მოთხრობა იესო ქრისტეს ტანჯვის შესახებ მკითხველზე ერთგვარ უცნაურ შთაბეჭდილებას ტოვებს. იგი თითქოს ლიტერატურული ნაწარმოები კი არ არის, არამედ ასახავს რაღაც დრამატულ სურათს, რომელიც გვიან გადმოიტანეს ტექსტად, თითქოს საქმე გვაქვს რომელიღაც წეს-ჩვეულების, რიტუალური მოქმედების ინსცენირებასთან, ხოლო სახარებისეული მოთხრობა ამ მოქმედების ლიბრეტოა.

საბჭოთა მკვლევარი ს. ტოკარევი დაეთანხმა ამ მოსაზრებას. მისი აზრით, ეს ვერსია ძალიან ჰგავს სიმართლეს, რადგან ასეთი სახის მისტერიები — ღვთის ტანჯვა-წამება და შემდგომ მკვლრებით

¹ ყოველივე ამის შესახებ დაწვრილებით იხილეთ მ. კუბლანოვის წიგნი «Возникновение христианства. Эпоха. Иден. Искания. Наука. 1974 г., აგრეთვე მის სტატიაში. — Четыре «интерполяции». Наука и жизнь. 1980. № 1, с. 124—130.

აღდგომა — ხშირად სრულდებოდა ძველ ეგვიპტეშიც და საბერძნეთშიც (ატისის კულტი). სავარაუდოა, რომ ასეთ მისტიკურებს ქრისტიანებიც ასრულებდნენ, ხოლო ქრისტიანული ლიტერატურის შექმნის ეპოქაში ჩაწერეს ამ დრამის ლიბრეტო, რომელმაც შეადგინა სახარების ტექსტის ქარგა¹.

რა უნდა ითქვას ყოველივე ზემოთქმულის შესახებ, რა ღასკვნა უნდა გაკეთდეს? რასაკვირველია, ყველა კითხვაზე პასუხი ჯერაც არ არის გაცემული, ბევრი საკითხი ჯერაც სადავოა, მაგრამ ბოლოდროინდელმა აღმოჩენებმა კუმრანში, სხვა გამოკვლევებმა, უკანასკნელ ხანს გაკეთებულმა დასკვნებმა საგრძნობლად შეაღწროვა მითოლოგიური სკოლისა და გააძლიერა ისტორიული სკოლის პოზიციები.

მითოლოგიური სკოლის იმ არგუმენტის გაბათილებას, რომ არაქრისტიანი ავტორები სდუმან იესო ქრისტეს შესახებ. მოჰყვა სხვა მნიშვნელოვანი დასკვნებიც. კერძოდ, სხვაგვარად წარმოგვიდგება ქრისტიანული წიგნების ქრონოლოგია. ქრისტიანობის ჩასახვის ადგილი, ბიბლიურ პერსონაჟთა ამბავი და სხვ.

რასაკვირველია, მითოლოგიური სკოლის წარმომადგენლები მართალნი არიან იმაში, რომ იესო ქრისტეს სახე ებრაული მესიის თარგზვა გამოჰჩრილი. სწორია ისიც, რომ იესოს კულტში აისახა ბევრი აღმოსავლური კულტი, მათ შორის მითრაიზმი, ზოროასტრიზმი, ბუდიზმი და სხვა, მაგრამ ეს სრულიადაც არ უშლის ხელს იესო ქრისტეს ისტორიულობის აღიარებას. განა ცოტა ყოფილა მსოფლიოში შემთხვევა, როცა გავრცელებულ მითს, წარმოდგენას, შეხედულებას რეალური ისტორიული პროცესები მოჰყოლია? მაგალითად, შუა საუკუნეებში, როდესაც ჯვაროსნული ლაშქრობებისა და ინკვიზიციის გაძლიერების გამო ებრაელთა ცხოვრება გაძნელდა, გამოჩნდა ბევრი ადამიანი, ვინც თავი მესიად გამოაცხადა. ესენი იყვნენ: აბრამი, აბულაფია, სოლომონი, მოლხო, საბატაი, ცევი და სხვები. ანდა, ავიღოთ, მეორე მაგალითი, როდესაც ორლენელმა ქალწულმა ჟანა დ'არკმა გაიზიარა ხალხში გავრცელებული შეხედულება, რომ ინგლისელებისაგან საფრანგეთს ქალწული იხსნისო. დაარწმუნა თავისი თავიც და ამ ბრძოლაში წარმატებასაც მიაღწია.

ჩვენ უკვე აღარას ვამბობთ კუმრანის ხელნაწერებში აღწერილ „სამართლიანობის მასწავლებელზე“, რომელიც ახალი სარწმუნოე-

1 С. А. Токарев. Религия в истории народов мира, с. 481—482.

ბის ერთგულებისთვის სიკვდილით დასაჯეს. ერთი სიტყვით, მესიის იუდაური წარმომავლობა სელს არ უნდა უშლიდეს იესო ქრისტეს ისტორიულობის ან მისი პროტოტიპის აღიარებას.

სხვა შემთხვევაში ძალზე ძნელი ხდება ქრისტიანობის წარმოშობაში გარკვევა, რადგან, თუ მხოლოდ მითოლოგიურ სკოლას დავყრდნობით, ამ რელიგიის ისტორიის საწყისებთან თითქმის არავინ არ დგას, პირველ ქრისტიანთა ბრბოს გარდა. მითოლოგიური სკოლისათვის თითქმის არ არსებობს რომელიმე ისტორიული პიროვნება ან რეალური სიტუაციები. ქრისტიანობა, ეს უზარმაზარი რელიგია აღმოჩნდა შემქმნელისა და ძირითადი მოქმედი ისტორიული პერსონაჟების გარეშე.

ჩჩება კიდევ ერთი საკითხი: იესო ქრისტეს ისტორიულ პირად აღიარება ხომ არ ასუსტებს ათეიზმის პოზიციებს? რასაკვირველია, არა, პირიქით. ქრისტეს რეალურ ისტორიულ პიროვნებად აღიარება უფრო ნათელს ხდის ქრისტიანული რელიგიის მიწიერ წარმოშობას, მიუთითებს მის სოციალურ ფესვებზე.

ამას გარდა, იესო ქრისტეს რეალურობა თუ მითიურობა არ უნდა დაუკავშირდეს ქრისტიანული რელიგიის მოძღვრების ჭეშმარიტებას. ეს ორი სხვადასხვა საკითხია. ისლამის დამაარსებელი მუჰამედი რეალური ისტორიული პიროვნება იყო, მაგრამ ამით ისლამის მოძღვრება უფრო ჭეშმარიტი როდი ხდება.

იესო ქრისტეს ან მისი პროტოტიპის ისტორიულ რეალობად გამოცხადება ათავისუფლებს მას ღვთაებრიობის შარავანდედისაგან, აცლის მითიურ, ზებუნებრივ საბურველს. გვიჩვენებს ამ მითის წარმოშობის მიწიერ მიზეზებს.

რელიგია ცვალებად მსოფლიოში

თანამედროვე მსოფლიოში, გრანდიოზული სოციალური და პოლიტიკური გარდაქმნების, ატომისა და ატომური ენერგიის ათვისების, კოსმოსში გასვლის, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ეპოქაში მნიშვნელოვნად შემცირდა რელიგიის გავლენა ხალხის მასებზე. სხვადასხვა რელიგიურ კულტებს დღეისათვის ათეულობით მილიონი ადამიანი ჩამოშორდა. ძალზე შორს წავიდა სეკულარიზაციის — საზოგადოებისა თუ ადამიანთა ინდივიდუალური ცნობიერების რელიგიისაგან განთავისუფლების პროცესი. ახლა, თვით საეკლესიო პირნიც აშკარად წუწუნებენ ეკლესიის ავტორიტეტის დაცემაზე, მორწმუნეთა რაოდენობის და ეკლესიის შემოსავლის შემცირებაზე. ეს უკვე თავისთავად მიგვანიშნებს, რომ თანამედროვე პირობებში რელიგია და ეკლესია ის აღარ არის, რაც იყო. მისმა გავლენამ მსოფლიოს თითქმის ყველა რეგიონში იკლო. მაგრამ, რაც არ უნდა სერიოზული იყოს რელიგიის თანამედროვე კრიზისი, რაც არ უნდა შორს იყოს წასული სეკულარიზაციის პროცესი, მაინც არასწორი იქნებოდა სათანადოდ არ შეგვეფასებინა რელიგიურ ორგანიზაციებში შემორჩენილი დიდი ძალა. უაზრობა იქნებოდა თვალი დაგვეხუჭა იმ უცილობელ ფაქტზე, რომ დედამიწაზე ათეულობით მილიონი ადამიანი ჯერ კიდევ მორწმუნეა და რომ რელიგიას მათ ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია.

გარდა ამისა, ვინც ოფიციალურ ეკლესიას ჩამოშორდა, ყველა როდი დგას ათეისტურ პოზიციებზე. მსოფლიოში ახლა მილიონობით ადამიანს ინდეფერენტული დამოკიდებულება აქვს რელიგიისა და ათეიზმისადმი.

რა როლს ასრულებს რელიგია თანამედროვე ცხოვრებაში, რა სოციალური პოზიცია უკავია მას ესოდენ სწრაფად ცვალებად მსოფლიოში? რა სიახლეები შეიმჩნევა მის წიაღში? აი კითხვები, რომლებიც წამოიჭრება ხოლმე ჩვენს წინაშე. მაგრამ, ამ კითხვებზე

პასუხის გაცემა იოლი როდია. რადგან მსოფლიოში ამჟამად იმდენი რელიგია და იმდენი რელიგიური მიმდინარეობაა, ისე ქრელი და წრავალფეროვანია მორწმუნეთა სოციალური და პოლიტიკური შეხედულებანი, იმდენი ურთიერთდაპირისპირებული შეხედულება და სოციალური პოზიციის ამოკითხვა შეიძლება ერთსა და იმავე რელიგიურ მიმდინარეობაში, რომ ამ კითხვებზე ერთგვაროვანი პასუხის გაცემა კირს.

ამჟამად მსოფლიოში ორასამდე რელიგია არსებობს, ორასამდე სხვადასხვაგვარი რელიგიური მსოფლმხედველობა და კულტი. თავისთავად ცხადია, რომ ყველა ერთნაირი დონისა და მძაბრთულებისა არ არის. ზოგ რელიგიურ მოძღვრებას (იუდაიზმი, ბუდიზმი, ინდუიზმი, ქრისტიანობა, ისლამი და ა. შ.) მეტად განვითარებული იდეოლოგია ჰა დოგმატიკა, ზედმიწევნით დახვეწილი კულტი გააჩნია. მაგრამ მსოფლიოში ჯერაც უხვად არის პირველყოფილი საზოგადოების დონეზე მდგომი პრიმიტიული რელიგიები. რომელთა მიმდევარნი ჯერაც კერპებს, ფეტიშებს, მაგიურ შეთქმებს თუ ათასგვარ სულებს სცემენ თაყვანს.

მსოფლიოში არსებული ორასი რელიგიიდან ტრადიციულად გამოყოფენ ხოლმე სამ უდიდეს მსოფლიო რელიგიას — ბუდიზმს, ქრისტიანობას და ისლამს. თითოეულმა მათგანმა, როგორც ცნობილია, დიდი გავლენა მოახდინა საზოგადოების განვითარებაზე და ინტერესი ამ რელიგიების მიმართ დღესაც არ ჩამქრალა. თუ ამ სამ რელიგიას ქრონოლოგიურად განვიხილავთ. ჩვენი საუბარი ბუდიზმით უნდა დავიწყეთ.

ბუდიზმი, როგორც ცნობილია ძირითადად გავრცელებულია სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნებში (ნეპალი, ბირმა, ტაილანდი, შრი ლანკა, კამპუჩია, ლაოსი, ვიეტნამი, ინდოეთი, ჩინეთი, მონღოლეთი, იაპონია). საპკოთა კავშირის აღმოსავლეთ ტერიტორიაზე მცხოვრებ ზოგიერთ ხალხებშიც ამ რელიგიას ბევრი მომხრე ჰყავს. დღევანდელ მსოფლიოში იგი სამი სახით არსებობს: ჰინაიანას, მაჰაიანას და ლამაიზმის სახით. ამის გარდა, მრავლად არსებობს ბუდისტური სექტებიც და არა მარტო ბუდიზმის გავრცელების ტრადიციულ ადგილებში, არამედ ქრისტიანულ ქვეყნებშიც. ასე, მაგალითად, მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ამერიკის შეერთებულ შტატებში, გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში და ზოგ სხვა ქვეყანაში ინტელიგენციის ნაწილმა და ახალგაზრდობამ ფართო ინტერესი გამოიჩინეს ძენ (ჩინურად ჩან) ბუდისტური მოძღვრებისადმი.

რომელშიც ფართო ადგილი აქვს დათმობილი საკუთარ თავში ჩაღრმავებასა და ქვრეტას.

მიუხედავად იმისა, რომ ბუდიზმი არ არის სახელმწიფოსთან ორგანიზაციულად დაკავშირებული რელიგია, იგი, მაინც დიდ პოლიტიკურ და იდეოლოგიურ როლს ასრულებს ამ საარწმუნოების მიმდევარი ქვეყნების ცხოვრებაში.

კოლონიალიზმის კლასიკურ პერიოდში ბუდიზმი, ბევრი სხვა აღმოსავლური რელიგიის მსგავსად, დევნილი რელიგია იყო. კოლონიზატორები აქტიურად ცდილობდნენ მის ნაცვლად ქრისტიანობა დაენერგათ და გარკვეულ წარმატებასაც აღწევდნენ. მაგრამ ახლა მდგომარეობა შეიცვალა. თანამედროვე ხანაში ბუდიზმი ერთგვარ რევანშს იღებს და როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ვრცელდება არა მარტო ბუდისტურ ქვეყნებში, არამედ ქრისტიანულ ქვეყნებშიც. როგორც ჩანს, აღმოსავლური რელიგიები იღუმალეებით, საკუთარ თავში წვდომის და ჩაღრმავების სურვილით, უფრო შეესატყვისებიან ეპოქის განწყობილებას, მაგრამ რაიმე რეალური სოციალური პრობლემის მოგვარება და გადაწყვეტა არც მათ შეუძლიათ.

ჩვენს საუკუნეში მიმდინარე დიდ საზოგადოებრივ ძვრებს არ შეიძლებოდა გავლენა არ მოეხდინა ბუდიზმზე. მძაფრმა სოციალურ-პოლიტიკურმა პროცესებმა ბუდისტებიც ჩაითრია ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში, თუმცა ზოგჯერ ბრძოლის სხვადასხვა მხარეს დააყენა ამ რელიგიის მიმდევარნი. ერთი მხრივ, ბუდისტებს ეროვნული განთავისუფლების მეზობლთა რიგებში ვხედავთ, მეორე მხრივ კი იმპერიალისტები და შინაგანი რეაქცია ცდილობენ განოიყენონ ბუდიზმი განმათავისუფლებელი და კომუნისტური მოძრაობის წინააღმდეგ.

რაც შეეხება მის არსს, იგი არ შეცვლილა. ბუდიზმი კვლავინდეტურად რჩება საკუთარ თავში ჩაღრმავების, თვითჰერეტის, აბსოლუტური მყუდროების — ნირვანას მოპოვების რელიგიად და ყოველგვარ სოციალურ უბედურებაში ადანაშაულებს არა არსებულ სოციალურ წყობას და სოციალურ უკუღმართობას, არამედ ადამიანის ცოდვილ ბუნებასა და მის წინა გარდასახვას.

თანამედროვე პირობებში მთელი რიგი სიახლეებით გამოირჩევა ქრისტიანული რელიგიის ორგანიზაციათა საქმიანობაც. როგორც ცნობილია, ქრისტიანობა (მისი სამი ძირითადი მიმართულება — კათოლიციზმი, მართლმადიდებლობა, პროტესტანტიზმი) მსოფლიოს ჩუთივე კონტინენტზეა გავრცელებული. მსოფლიოში მიმდინარე

სოციალურ-პოლიტიკურმა ცვლილებებმა, მეცნიერულ-ტექნიკურმა პროგრესმა და სეკულარიზაციის მზარდმა პროცესმა შექმნა ახალი სიტუაციები, რომლებმაც აიძულეს ქრისტიანობის წარმომადგენლები შეგუებოდნენ არსებულ მდგომარეობას. სასულიერო პირთა ნაწილმა ბოლოს და ბოლოს იგრძნო, რომ მათი ქადაგება სულ უფრო აბსტრაქტული ხდებოდა, რომ საჭირო იყო რელიგიისათვის მიენიჭებინათ ახალი იმპულსები და, როგორც განვლილი ოცი საუკუნის მანძილზე, იგი დღესაც ყოფილიყო გაბატონებული, ექსპლუატატორული კლასის მხარეზე.

ცხადია, რელიგია ყოველთვის შორს იდგა მშრომელი მასების ინტერესებისაგან, რასაც ჩვენი დროის ფაქტებიც ადასტურებს: იქაც კი, სადაც სახელმწიფოს სათავეში რელიგიის მესვეურები დგანან, ნაწილობრივადაც ვერ ხერხდება რაიმე მწვავე სოციალური პრობლემის გადაჭრა.

ოფიციალური რელიგიური იდეოლოგიით იმედგაცრუებული ნორწუმენები სულ უფრო ემიჯნებიან ტრადიციულ ეკლესიას და მის ნაცვლად ხშირად ქმნიან სხვადასხვაგვარ მოდურ სექტებს, რომლებიც გამოიჩინებიან ეკლექტიკური მოძღვრებით და გამარტივებული კულტით. ასეთი სექტებისა და კულტის ხელმძღვანელები ყველა საშუალებით ცდილობენ მიიპყრონ მოსახლეობის ყურადღება. ამისათვის ისინი იყენებენ თანამედროვე ინფორმაციის მრავალფეროვან საშუალებებს: ტელევიზიას, რადიოს, პრესას, კინოს, თავიანთი ქადაგებებით ფართო რეკლამას უკეთებენ ახალ მოძღვრებას. ახალი კულტების ირგვლივ ასეთი აუიოტაეი და ხმაური ზოგჯერ ქმნის ერთგვარი რელიგიური ბუმის, რელიგიის გამოცოცხლებისა და აღზევების შთაბეჭდილებას. მაგრამ ასეთი შთაბეჭდილება მცდარია, რადგან ახალი კულტებიც, საბოლოოდ, უძლურნი არიან პასუხი გასცენ მწვავე სოციალურ პრობლემებს, რომლებიც კაპიტალისტურ საზოგადოებას აწუხებს. მართალია, სექტები ძალიან მალე გადის მოდიდან, მაგრამ დაუქმყოფილებლობის გრძნობა და რელიგიური მოთხოვნილება მოსახლეობაში კვლავ რჩება და. ამა თუ იმ ფორმით, მაინც იჩენს ხოლმე თავს.

მეტად რთულ პროცესებს განიცდის ქრისტიანობის ერთ-ერთი მთავარი მიმართულება — კათოლიციზმი. თანამედროვე ცხოვრებამ, მსოფლიოში მიმდინარე სწრაფმავალმა ცვლილებებმა, სოციალიზმის მნიშვნელოვანმა წარმატებებმა მთელი პლანეტის მასშტაბით, თავიანთი დადი დაასვეს კათოლიკურ მოძრაობასაც.

თავისთავად ცხადია, რომ კათოლიკთა მისწრაფებებისა და საქმეების შეფასება ერთგვაროვნად არ შეიძლება, რადგან კათოლიციზმის მიმდევარნი სხვადასხვა პირობებში არიან. ზოგი მათგანი განვითარებულ ქვეყნებში ცხოვრობს, ზოგიც ჩამორჩენილ და განვითარებად ქვეყნებში. გარდა ამისა. თვით მორწმუნეები, თავიანთი სოციალური მდგომარეობის მიხედვით სხვადასხვა საზოგადოებრივ ფენას მიეკუთვნებიან. შესაბამისად მათ სათანადო სოციალური პოზიციაც უკავიათ. ასე, მაგალითად. სამხრეთ ამერიკაში, სადაც დიდძალი კათოლიკი ცხოვრობს, ბევრი მათგანი ჩამხულია რევოლუციურ ბრძოლაში. მათ შორის ხშირად შეხვდებით სასულიერო პირებსაც. ჩილეში ისინი მამაცურად იბრძოდნენ და იბრძვიან გენერალ პინოჩეტის ფაშისტური რეჟიმის წინააღმდეგ, სალვადორში გაბედულად გამოდიან პატრიოტული ძალების მხარეზე. ნიკარაგუაში — სამხრეთ ამერიკის ამ პატარა ქვეყანაში — თავდადებულად ომობდნენ რევოლუციის გამარჯვებისათვის და სხვ.

ამ რთულსა და ძნელ ბრძოლაში ბევრი კათოლიკე რეპრესიების მსხვერპლი გახდა, ზოგი დაიღუპა კიდეც. როგორც პოლიტიკური მიმოძვრებები აღნიშნავენ, უკანასკნელი ხუთი წლის მანძილზე ამ მიზეზით რეპრესირებული იქნა ათასამდე სასულიერო პირი. მიუხედავად ასეთი მძიმე მდგომარეობისა, კათოლიკე სასულიერო პირები არ წყვეტენ ბრძოლას.

რასაკვირველია, მათი ასეთი პოზიცია გაპირობებულია. არა ქრისტიანული მოძღვრებით და მისგან გამომდინარე არსით, არამედ არსებული მდგომარეობით, რომელშიაც ეკლესია შიშობს სულ განზე არ აღმოჩნდეს მრევლის ინტერესებისაგან და მთლიანად არ დაკარგოს ავტორიტეტი ხალხის მასებში.

მაგრამ კათოლიციზმის ყველა წარმომადგენელს როდი უჭირავს ასეთი პოზიცია. კათოლიკე სამღვდლო პირების დიდი ნაწილი ანტირევოლუციურ და ანტიკომუნისტურ პოზიციაზე დგას.

უკანასკნელ ათწლეულებში შერყეული პოზიციების გამაგრებისა და გაძლიერების მიზნით ოფიციალური კათოლიკური ეკლესია ცდილობს გაააქტიუროს თავისი სოციალური პოზიცია, მოხვდეს მსოფლიოში მიმდინარე ამბების ცენტრში, ჩაერიოს ყოველგვარ კონფლიქტებში, მათი გადაჭრის პრეტენზიით. ამ მიმართულებით აღსანიშნავია ვატიკანის ცდა ჩარეულიყო ჩრდილოეთ ირლანდიაში მიმდინარე სისხლისმღვრელ ამბებში, ინგლის-არგენტინის კონფლიქტში, ლიბანის ამბებში და ა. შ.

ეკლესიის ოფიციალურ ხაზს განსაზღვრავენ მემარჯვენე პაღე-
ბი, რომლებიც დგანან ანტიკომუნიზმის პოზიციებზე. ამიტომაც
კათოლიკური ეკლესიის ერთ-ერთ მთავარ ამოცანად როგორც აღ-
რე, ასევე დღესაც რჩება ბრძოლა სოციალიზმის წინააღმდეგ. ამი-
სათვის იმპერიალიზმი არ იშურებს არავითარ ძალას, ენერგიას,
საშუალებებს. უცხოეთის რადიოსადგურები დღე-ღამეში მრავალ
საათს უთმობენ რელიგიის პრობლემებს. ამ გადაცემებში სულ
უფრო ხშირად ისმის ცილისწამება საბჭოთა კავშირის და სხვა სო-
ციალისტური ქვეყნების მიმართ, სადაც თითქოსდა არ იცავენ სინ-
დისის თავისუფლებას, სდევნიან მორწმუნეებს, ავიწროებენ რელი-
გიურ ორგანიზაციებს და ა. შ. ამ გადაცემებში ხშირია ცდა აამ-
ხედრონ კულტის მსახურები სოციალიზმის წინააღმდეგ.

კათოლიკური ცენტრებიდან სოციალისტურ ქვეყნებში სხვა-
დასხვა საშუალებითა და არხებით ვრცელდება ანტისაბჭოთა სუ-
ლისკვეთებით გამსჭვალული რელიგიური ლიტერატურა. ანტიკო-
მუნისტურად განწყობილი დასავლეთელი თეოლოგები ცდილობენ
საბჭოთა კავშირში შექმნან რელიგიურ-მისტიკური ხასიათის საზო-
გადოებები: „წინასწარმეტყველის ეკლესია“, „თეთრი ძმობა“,
„კრიშნას ცნობიერების საზოგადოება“ და ა. შ.

კათოლიკური ეკლესია თითქოსდა ცდილობს დადგეს როგორც
კაპიტალიზმზე, ისე სოციალიზმზე მალა, საერთოდ კლასებზე
მალა, მაგრამ სინამდვილეში ეს ასე როდი ხდება. ოფიციალური
ეკლესია და რელიგია კვლავ რჩებიან ბურჟუაზიისა და იმპერია-
ლიზმის ერთგულ მოკავშირედ, რომელზედაც მემარჯვენე ძალები
დიდ იმედს ამყარებენ.

ისლამურ სამყაროში მომხდარმა ბოლოდროინდელმა ამბებმა
ნათლად გვიჩვენა, თუ რა დიდი გავლენა აქვს ისლამს, სადაც სა-
ზოგადოებრივი მოძრაობები რელიგიური ლოზუნგებით მიმდინა-
რეობს. ეს ფაქტი იმით აიხსნება, რომ ისევე როგორც ბუდიზმსა
და ქრისტიანობაში, ისლამშიც საკმაოდ უხვად შეიმჩნევა გამთანაბ-
რებლური მომენტები. ასე, მაგალითად, ბუდიზმსა და ქრისტიანო-
ბაში ლაპარაკია ადამიანთა თანასწორობაზე. მართალია, ეს არის
თანასწორობა საიქიო ცხოვრებაში და არა რეალური თანასწორობა,
მაგრამ თვით პრინციპი ერთგვარად მაინც აღიარებულია. მსგავსი
გამთანაბრებლური მოტივები საკმაოდ ძლიერია ისლამურ ლიტე-
რატურაშიც, როგორც ყურანში, ისე ისლამურ ზეპირ გადმოცემა-
ში ხშირად არის ლაპარაკი უფრო სრულყოფილი საზოგადოების

აშენებაზე. ექსპლოატაციის შერბილებაზე. ღარიბებისა და უქონელთა მძიმე მდგომარეობის შემსუბუქებაზე.

რელიგიურ წიგნებში ასეთ მოწოდებათა არსებობა საკმაო მასალას აძლევს მემარცხენე შეხედულებების მქონე ადამიანებს გამოვიდნენ ისლამური ლოზუნგებით. მაგრამ ყურანში და შემდეგდროინდელ თეოლოგიურ ლიტერატურაში მართო მემარცხენე შეხედულებები როდია: მათი ძირითადი არსი აძლევს საშუალებას გაბატონებულ კლასს დაიცვას თავისი ინტერესები. ამიტომ სრულიადაც არ არის გასაკვირი, რომ ისლამური მოძრაობა ძალზე ჭრელია — მასში შეიძლება შეხვდეთ პროგრესულად მოაზროვნე, მემარცხენე ძალებს, რომლებიც იბრძვიან ფეოდალიზმისა და იმპერიალიზმის წინააღმდეგ და კონსერვატორებსა და რეაქციონერებსაც. რომლებიც ასევე ისლამის დროშით გამოდიან.

ერაყ-ირანის კონფლიქტმა, სპეკულირებამ ავღანეთის ამბებით ნათლად გვიჩვენა, რომ იმპერიალიზმი კვლავინდებურად ცდილობს თავის სასარგებლოდ გამოიყენოს ისლამი.

გარკვეული თავისებურებებით გამოირჩევა რელიგიური ორგანიზაციების საქმიანობა სოციალისტურ ქვეყნებში. როგორც წესი, რელიგიური ორგანიზაციები მტრულად შეხვდნენ რევოლუციის მოძრაობას და მთელი თავიანთი ძალითა და შესაძლებლობით ეწინააღმდეგებოდნენ ახალი წესწყობილების დამყარებას, ცხოვრების სოციალისტური წესის დამკვიდრებას. მაგრამ, მას შემდეგ, რაც სოციალიზმმა დიდ წარმატებებს მიაღწია და პოპულარული გახდა ხალხის მასებში, ეკლესია, იმის შიშით, რომ მთლად არ დაეკარგა მრევლი, ლოიალურ პოზიციას დაადგა.

სოციალიზმი, როგორც ცნობილია, უზრუნველყოფს სინდისის თავისუფლებას. რელიგიურ ორგანიზაციებს მის პირობებშიც საკმაო საშუალებები აქვთ თავისი მოძღვრების ქადაგებისათვის. ეს არის რელიგიური სემინარიები თუ აკადემიები, საეკლესიო წირვა-ლოცვა, ღღესასწაულები, რელიგიური ჟურნალები, კალენდრები, წიგნები.

რელიგიური ორგანიზაციების უმრავლესობა სოციალიზმის ქვეყნებში თანამედროვეობასთან შეგუების მიზნით ყოველი ძალით ცდილობს დაამტკიცოს სარწმუნოების აუცილებლობა სოციალიზმის პირობებშიც. ამის მტკიცებისას საეკლესიო პირები წინა პლანზე სწევენ საყოველთაო თანასწორობის იდეებს, რელიგიური და კომუნისტური მორალის ურთიერთკავშირს. ოჯახის სიმტკიცისათვის

რელიგიური რწმენის საკითხებს. ბრძოლას მშვიდობისათვის და ა. შ. ცხადია, ასეთი არგუმენტების წამოყენებისას რელიგიისა და სოციალიზმის შერიგების მომხრეები სდუმან საწინააღმდეგო მოსაზრებებზე.

მიუხედავად კომუნისტური და რელიგიური მსოფლმხედველობის ურთიერთდაპირისპირებისა, არის საზოგადოებაში ისეთი სფეროები, სადაც ეკლესია თანამშრომლობს სახელმწიფოსთან. ასეთია მაგალითად, მშვიდობისათვის ბრძოლა, კულტურის ზოგიერთი ადგილი, რომელსაც ტრადიციულად კავშირი ჰქონდა ეკლესიასთან და ა. შ.

მიუხედავად ამ ფაქტებისა, მაინც უნდა აღინიშნოს, რომ რელიგიური იდეოლოგია რჩება ერთადერთი ოფიციალური იდეოლოგია. რომელიც უპირისპირდება მარქსისტულ მსოფლმხედველობას. ამის გარდა, სოციალისტურ ქვეყნებში, მათ შორის საბჭოთა კავშირშიც, ჯერ კიდევ ძვლებით სექტებს, რომლებიც მტრულად ეკიდებიან სოციალიზმს, მ-ს მონაპოვარს, ცხოვრების სოციალისტურ წესს.

ბურჟუაზიული პროპაგანდა სწორედ ასეთ სექტებზე და რელიგიურ მოწმენეებზე ამახვილებს ყურადღებას და ცდილობს ეს ხალხი გამოიყენოს სოციალიზმის წინააღმდეგ.

მიუხედავად იმისა, რომ ეკლესიას გააჩნია საკმაო შედეგები მისაღწევის ცვალებად სოციალურ-ეკონომიკურ პირობებს და ამით გავლენა იქონიოს მოსახლეობის გარკვეულ ფენებზე, იგი მაინც შეუთავსებელია სოციალისტურ იდეოლოგიასთან. ისტორიის გამოკდილება გვასწავლის, რომ მხოლოდ სოციალიზმს, მხოლოდ ხალხის მასების ფართო ბრძოლას საკუთარი უფლებებისათვის, შეუძლია მოუტანოს ადამიანებს ნამდვილი, კვამარტი თავისუფლება. ხოლო რელიგიური-ილუზორული იდეალები, აბსტრაქტული, განუხორციელებელი ქადაგებებით მხოლოდ ხელს უშლიან ადამიანებს მოპოვონ რეალური, კვამარტი თავისუფლება.

ქართული ეკლესია და თანამედროვეობა

ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის საქმიანობის ანალიზი მრავალმხრივ საინტერესოა. ჯერ ერთი, ეს რელიგიური ორგანიზაცია უმსხვილესია ჩვენი რესპუბლიკის მასშტაბით. შესაბამისად, არსებულ პირობებთან შეგუების მისი პრაქტიკა გავლენას ახდენს საქართველოს სხვა რელიგიურ ორგანიზაციებზეც. მეორეც, იმ მეთოდების, ხერხებისა და საშუალებების ანალიზით, რასაც ქართული მართლმადიდებელი ეკლესია იყენებს ახალგაზრდობის გადასაზრებლად, ბევრი საინტერესო დასკვნის გამოტანა და პრაქტიკული რეკომენდაციის შემუშავება შეიძლება ათეისტური აღზრდის უფრო მაღალ დონეზე დაყენებისათვის. ეს საქმე მით უფრო საჭირო და საშური, რამდენადაც ბოლო ხანებში ქართული ეკლესია დიდ ინცერესს იჩენს ახალგაზრდობის მიმართ. ეს არც არის გასაკვირი, რადგან მას კარგად ესმის, რომ ახალგაზრდა თაობის თანაგრძნობისა და მხარდაჭერის გარეშე ეკლესიას საერთოდ არა აქვს მომავალი.

დასამალი არ არის, რომ ქართულმა მართლმადიდებელმა ეკლესიამ ბოლო ხანებში ამ მხრივ გარკვეულ წარმატებებსაც მიაღწია. ღვთისმსახურთა და ეკლესიის მსახურთა შემადგენლობა ბოლო წლებში ძირითადად ახალგაზრდა კადრებით დაკომპლექტდა. თუ შეიძლება ასე ითქვას, მნიშვნელოვნად გაახალგაზრდავდა ეკლესიის აქტივიც. იმატა იმ ახალგაზრდების რიცხვმაც, რომლებიც სისტემატურად ესწრებიან წირვა-ლოცვას. ქადაგებას, რელიგიურ ღვთისმსახურებს. მათგან ბევრი სრულად ან ნაწილობრივ მაინც ასრულებს რელიგიურ რიტუალებს, ზოგი, უბრალოდ, თანაგრძნობას უცხადებს ეკლესიას და ა. შ. გაიზარდა მართლმადიდებელი ეკლესიის ფულადი შემოსავალიც.

ეკლესიის ასეთ აქტივიზაციასა და ახალგაზრდობის ერთ ნაწილში მისი პოპულარობის ზრდას თავისი მიზეზები აქვს, რასაც სერიოზული ჩათვლიერება და ანალიზი სჭირდება. აქ საჭიროა ყურადღება მი-

ჯაქციოთ არა მარტო ზოგადად ყველა რელიგიისა და მათი ორგანიზაციების საქმიანობის კანონზომიერებებს. არამედ იმ სპეციფიკასაც, რაც კერძოდ ქართულ ეკლესიას ახასიათებს და განსაზღვრულია განვითარების გარკვეული ისტორიული პირობებით, გეოგრაფიული ფაქტორით და ა. შ. ამ თავისებურებათა აღნიშვნისა და მათი გამომწვევი მიზეზების ახსნის, თეოლოგთა მიერ წამოყენებული არგუმენტების განხილვის, ანალიზისა და კრიტიკის გარეშე ძნელია სწორი დასკვნების გაკეთება, მეცნიერულ-ათეისტური პროპაგანდისტების სათანადო რეკომენდაციების შემუშავება.

ახალგაზრდობისადმი მიმართულ ქადაგებაში ღვთისმსახურნი ხაზგასმით აღნიშნავენ, რომ თავისი ისტორიით, ფუნქციითა და მნიშვნელობით ქართული ეკლესია რაღაც განსაკუთრებული მოვლენაა მსოფლიოში. მან დიდი როლი შეასრულა არა მარტო ქართველი ხალხის ცხოვრებაში, არამედ, საერთოდ, ქრისტიანობის ისტორიაშიც. დაახლოებით ასეთივე აზრი გაატარა თავის გამოსვლაში სომხური ეკლესიის მეთაურმა. პატრიარქმა ვაზგენ I-მა საქართველოს ახალი კათალიკოს-პატრიარქის აღსაყდრების დროს: „ქართული ეკლესია, — ამბოდა იგი, — მსოფლიოში ერთ-ერთი უნიკალური ძეგლია... ძეგლი, რომელიც განასახიერებს ქართველი ერის სულს“...¹.

ქართულ ეკლესიას ხანგრძლივი და რთული ისტორია აქვს. რომელიც მჭიდროდ არის გადაჯაჭვული ერის ისტორიასთან. ამიტომ, მასთან დაკავშირებულსაკითხთა კვლევას დიდი სიფაქიზე და ტაქტი სჭირდება. რათა ერის კეთილდღეობისათვის გაკეთებული საქმე მთლიანად რელიგიას არ მივაწეროთ და არც რწმენის ფაქტორი უგულებელვყოთ სავსებით ერის ისტორიაში.

უშუალოდ ოქტომბრის რევოლუციის წინა პერიოდში საქართველოში იყო 1350-მდე ეკლესია-მონასტერი, რომელთაც რამდენიმე ათასი მღვდელ-დიაკვანი და ბერ-მონაზონი ემსახურებოდა; 1963 წლისათვის საქართველოში დარჩა 45 მართლმადიდებელი ეკლესია და სალოცავი. მათ ემსახურებოდა 100-მდე კაცი.

ღვთისმსახურთა ასაკობრივი მაჩვენებლებიც საგანგაშო იყო ეკლესიისათვის: მღვდელ-დიაკვანთა უმრავლესობის ასაკი სამოც წელს აღემატებოდა.

მარტო მოყვანილი ციფრების შედარებაც კი ნათელს ხდის ქარ-

¹ „ჭვარი ვაზისა“. I, 1978, გვ. 15.

თული ეკლესიის მდგომარეობას და იმ ფაქტს, თუ რამდენი რამ გა-
კეთდა რესპუბლიკაში რელიგიური იდეოლოგიის დაძლევისა და მეც-
ნიერული ათეისტური მსოფლმხედველობის დანერგვისათვის. ჩვენი
საუკუნის 50-60-იან წლებში ქართული მართლმადიდებელი ეკლესია
სერიოზულ კრიზისს განიცდიდა. თვით სასულიერო პირთა აღიარე-
ბით, იგი სულს ღაფავდა. არაორაზროვნად გამოითქვა აზრი, რომ
თუ ძველ თაობას ჯერ კიდევ ჰქონდა სურვილი ყოფილიყო ღვთის-
მსახური, მომდევნო თაობებში ასეთი სურვილის გაჩენაც კი გამორი-
ცხული იყო. ქართული ეკლესიის მდგომარეობა იმითაც რთულდებოდა,
რომ მას აკლდა არა მარტო ღვთისმსახურები, არამედ, რაც
მთავარია, მრევლიც. თვით დიდი საეკლესიო ღღესასწაულების დრო-
საც კი, ქალაქის ცენტრში მდებარე ორიოდ ტაძრის გარდა, მართლ-
მადიდებელი ეკლესიები ნახევრად ცარიელი იყო.

ეკლესიაში მიდიოდნენ უმეტესად ხანში შესული ქალები და მა-
მაკაეები. დროდადრო, გალობის მოსასმენად ან სულაც სეირის სა-
ყურებლად, ეკლესიის კარებს ახალგაზრდებიც შეაღებდნენ ხოლმე,
მაგრამ, როგორც წესი, ისინი ძალზე ცოტანი იყვნენ. ქართულა
მართლმადიდებელი ეკლესიის ბედი გადაწყვეტილი ჩანდა...

მოასწავებდა თუ არა ამგვარი კრიზისი რელიგიურობის საერ-
თო დაცემას რესპუბლიკაში? ასეთივე მდგომარეობა იყო თუ არა
სხვა რელიგიურ ორგანიზაციებშიც? ამ კითხვებზე ჰოც შეიძლება
ითქვას და არაც. დიდმა ოქტომბერმა და საბჭოთა ხელისუფლების
გამარჯვებამ მოსპო ჩვენში რელიგიის სოციალური ბაზა და მნიშ-
ვნელოვნად შეარყია რელიგიის ფესვები. ამ უდიდესი სოციალური,
ეკონომიკური, კულტურული, საგანმანათლებლო და პროპაგანდის-
ტული მუშაობის შედეგად, რომელიც ფართოდ გაიშალა როგორც
მთელი საბჭოთა კავშირის, ისე საქართველოს მასშტაბით, მოსახლე-
ობის უდიდესი ნაწილი ჩამოშორდა რელიგიასა და ეკლესიას. რა-
ინაკვირველია, ეკლესიისაგან ჩამოშორებული ყოველი ადამიანი
მტკიცე ათეისტი არ იყო, მაგრამ აღარც მტკიცე მორწმუნედ რჩე-
ბოდა. ეს ამბავი ქართულ მართლმადიდებელ ეკლესიასთან ერთად
(ამ უკანასკნელმა ავტოკეფალიის დაკარგვით უფრო ადრეც განი-
ცადა მძიმე დარტყმა) ეხებოდა სხვა რელიგიურ ორგანიზაციებსაც.
ამავე დროს, ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიისაგან განსხვა-
ვებით, რესპუბლიკაში ზოგიერთი რელიგიური ორგანიზაცია შედა-
რებით იოლად შეეგუა, მოერგო ახალ პირობებს. მათ თავიანთი იდე-
ების პროპაგანდისთვის უფრო მოქნილი ხერხები გამოიყენეს. პირ-

ველ ყოვლისა უნდა დავასახელოთ სექტანტური რელიგიური ორგანიზაციები, რომლებიც აღნიშნულ პერიოდში უფრო გააქტიურდნენ. ამავე პერიოდში დაირღვა მითი, რომ ეს ორგანიზაციები მხოლოდ სხვა ეროვნების ხალხით იყო დაკომპლექტებული. ბევრი ქართველი მორწმუნე (მათ შორის ახალგაზრდაც), რომელიც ადრე მართლმადიდებელ ეკლესიაში დადიოდა, ახლა სექტის შემადგენლობაში აღმოჩნდა. ამ მხრივ განსაკუთრებულ წარმატებას მიაღწია ევანგელიურ-ბაპტისტთა რელიგიურმა ორგანიზაციამ. ბაპტისტებმა მობილურობით, ენერგიულობით, მოქნილობით, შემგუებლობითა და თავიანთი ჩვეულომოდვრების ეფექტური პროპაგანდით, შედარებით მოკლე დროში შეძლეს ქართული მოსახლეობისაგან სექტის ძლიერი ფრთის წედგენა. ამჟამად სექტის წევრებს შორის საკმაოდ არის ახალგაზრდობაც. ბაპტისტთა შეკრებებში მონაწილეობენ ბავშვებიც.

ბოლო წლებში ერთგვარად გააქტიურდნენ სხვა რელიგიური ორგანიზაციებიც. მათ შორის უნდა დავასახელოთ კათოლიკური ეკლესია, რომელმაც ახალ კადრებს მოუყარა თავი, სომხურ-გრიგორიანული ეკლესია, რომელიც ეჩმიაძინის დიდი მხარდაჭერით სარგებლობს და ცდილობს თავისი გავლენის გაფართოებას საქართველოს სხვა რაიონებშიც. მნიშვნელოვნად გააქტიურდა ისლამი, იმ რაიონებში, სადაც ეს რელიგია ტრადიციულად იყო გავრცელებული, გამოჩნდნენ თვითმარქვია მოლები და „წმიდანები“. საქართველოში კარგად შემონახული იუდაიზმი გამოდგა ის ნოყიერი ნიადაგი, რომელმაც ხელი შეუწყო სიონისტური პროპაგანდის გავრცელებას.

ამდენად, ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის კრიზისი არ ემაროდა საიმისოდ, რომ მოსახლეობის რელიგიურობის დაძლევის პრობლემა მთლიანად გადაწყვეტილიყო. მართალია, რელიგიურობის საერთო პროცენტი რესპუბლიკაში საკმაოდ დაბალი ჩანდა, მაგრამ, მათგან, ვინც გულგრილობას იჩენდა ეკლესიისადმი ან რელიგიური ადათ-წესებისადმი, ყველა ათეისტურ პოზიციებზე როდი იდგა. მოსახლეობის ნაწილს არ ჰქონდა მტკიცე მატერიალისტურ-ათეისტური ცოდნა და რწმენა. შესაბამისად, საჭიროების დროს, მათ არც თავისი პოზიციის დაცვა შეეძლოთ. ამ ფაქტორმა საკმაოდ მალე აჩინა თავი.

განგაშის პირველი სიგნალი, რომელმაც თვალნათლივ გვიჩვენა, რომ ყველაფერი რიგზე არ იყო. ჟერ კიდევ 1969-70 წლებში გაისმა. იმ წელიწადს რესპუბლიკაში გავრცელდა ხმა, რომ ვინც მონათ-

ლული არ არის და წლის ბოლომდე არ მოინათლება, უთუოდ დაიღუპებაო. ალბათ ძნელი წარმოსადგენი იყო, რომ ამ ხმებს რაიმე სერიოზული შედეგი მოჰყვებოდა, მაგრამ, სრულიად მოულოდნელად, მოსახლეობის ერთი ნაწილი ანეკსზე წამოეგო. ატყდა პანიკა. ეკლესიაში რიგები იდგა, ნათლავდნენ ბავშვებს, მოზარდებს. როგორც საეკლესიო სტატისტიკა გვიჩვენებს, ამ პერიოდში მნიშვნელოვნად იმატა რელიგიური რიტუალების რაოდენობამ. შესაბამისად, გაიზარდა ფულადი შემოსავალიც.

ამ ამბავს წინ უძღოდა ან მოჰყვა რამდენიმე სხვა დამაფიქრებელი ფაქტიც. მათ შორის უნდა აღინიშნოს რესპუბლიკის მასშტაბით ეგრეთ წოდებული „წმიდა წერილების“ გავრცელება, რომლითაც სალხს მოუწოდებდნენ, გაიხსენეთ და იწამეთ ღმერთიო. ადრესატებისაგან მოითხოვდნენ გაემრავლებინათ და სხვადასხვა მიმართულებით გაეგზავნათ აღნიშნული წერილები. ჩვენს რესპუბლიკაში ეს მოწოდება უკვე ორ ათეულ წელზე მეტია დადის.

გარდა ამისა, ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის რიგებს მოულოდნელად შეემატა რამდენიმე ისეთი ადამიანი, რომელთა განათლებისა და სოციალური მდგომარეობის მიხედვით ასეთი გადაწყვეტილება ნაკლებად სავარაუდო იყო.

1963 წლიდან ქართული მართლმადიდებელი ეკლესია შეეცადა დაეძლია მძიმე კრიზისი და ახალი წევრებით შეევსო ღვთისმსახურთა შეთხელებული, ხანდაზმული კონტინგენტი. 1963 წლის 14 ოქტომბერს სვეტიცხოვლობის (მცხეთობის) დღესასწაულზე მცხეთაში გაიხსნა სასულიერო სემინარია. ასეთი სასწავლებლის გახსნას ჯერ კიდევ კათალიკოს-პატრიარქი კალისტრატე ცდილობდა. მაგრამ ამ მიზანს ხორცი მხოლოდ ეფრემ II-ის დროს შეესხა. სემინარიამ გამოაცხადა, რომ სასწავლებელი მოამზადებდა საქართველოს ეკლესიისათვის საჭირო ღვთისმსახურთ.

ახალშექმნილი სასულიერო სასწავლებლის რექტორად 1963 წელს დაინიშნა მიტროპოლიტი ილია (ახლანდელი კათალიკოს-პატრიარქი). ამჟამად სემინარიის რექტორია დეკანოზი დავითი. პირველ ხანებში სასწავლებელს ძალიან გაუჭირდა მსმენელთა მოკრება. შემდგომ მდგომარეობა ნაწილობრივ გამოსწორდა და მსმენელთა რიცხვმაც იმატა. მას შემდეგ განვლილი ორი ათეული წლის მანძილზე ამ სასწავლებელმა ქართულ ეკლესიას გარკვეული რაოდენობით მოუმზადა სასულიერო კადრები.

მიუხედავად გაწეული შრომისა, რომელიც ამ მხრივ გასწიეს

კათალიკოს-პატრიარქებმა ეფრემ II-მ (1960-1972 წწ.) და დავით V-მ (1972-1977 წწ.), ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის მდგომარეობა მაინც მძიმე რჩებოდა. სასულიერო პირთა რაოდენობა თანდათან მცირდებოდა. მნიშვნელოვნად შეთხელდა მრევლი. უპატრონოდ იყო მიყრილი საეკლესიო ქონება, რომელიც ამავე დროს ძვირფას ეროვნულ საუნჯესაც წარმოადგენდა. ამით ისარგებლეს უპატიოსნო ადამიანებმა იმავე სასულიერო წრიდან. რომლებმაც ეკლესიის ძვირფასეულობის ხარჯზე გამდიდრება მოინდომეს. ამ მხრივ ნიშანდობლივია ყოფილი მიტროპოლიტის გ. კერატიშვილის გახმაურებული სასამართლო პროცესი.

ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის აქტივიზაციის გზაზე გარკვეული თარიღია 1977 წელი. როდესაც გარდაცვალებული კათალიკოს-პატრიარქის დავით V-ის ადგილი დაიკავა ილია II-მ (ერისკაცობაში — ირაკლი ღუდუშაური-შიოლაშვილი).

ილია II-ის კათალიკოსად არჩევის შემდეგ მოსალოდნელი იყო ეკლესიის საქმიანობის გააქტიურება და ასეც მოხდა. ახალმა კათალიკოსმა ეკლესიის მომავალი ახალგაზრდობას დაუკავშირა. მან ირგვლივ შემოიკრიბა და მაღალი საეკლესიო თანამდებობები მისცა ახალგაზრდებს, რომლებიც განათლების დონით აშკარად მაღლა დგანან თავიანთ უშუალო წინამორბედებზე. ახალ მღვდელმთავერებში, ისევე როგორც რიგით სამღვდლო პირებს შორის, არიან უმაღლესდამთავრებულნიც (უნივერსიტეტი, სამედიცინო ინსტიტუტი, პედაგოგიური ინსტიტუტები და სხვ.). რომლებმაც შემდგომ სასულიერო სასწავლებელიც დაამთავრეს. ზოგიერთი რუსეთშიც გაიგზავნა სასწავლებლად.

რატომ მოხდა ეს ერთგვარი შემობრუნება? რატომ მოვიდა ეკლესიაში ახალგაზრდობის ნაწილი? რატომ მოიხურვა მან სასულიერო კარიერა? ამას აქვს როგორც ობიექტური, ისე სუბიექტური მიზეზები, რასაკვირველია, ჩვენ არ გამოვრიცხავთ ზოგიერთი გულწრფელ რელიგიურ რწმენას და სურვილს, ემსახუროს ეკლესიას, მაგრამ ყურადღების არიდან არ უნდა გამოვკრიჩეს სხვა მნიშვნელოვანი მომენტებიც. მაგალითად. საქართველოში რელიგიურობის გამოცოცხლების ერთ-ერთი სერიოზული მიზეზი ისიც არის, რომ ახალგაზრდობის ნაწილმა ამ ფორმით გამოხატა პროტესტი რესპუბლიკაში მომხდარი ნეგატიური მოვლენებისა და მათი სოციალური შედეგების მიმართ. აღნიშნულმა მოვლენებმა, საყოველთაო აღიარებით, გარკვეულად შეუწყო ხელი რელიგიურ შეხედულებათა

გამოცოცხლებას. ახალგაზრდობის ერთმა ნაწილმა, რომელიც ცუდად იცნობს ჩვენს იდეოლოგიას, კერძოდ კი ათეისტურ ღირებულებებს, ნეგატიური მოვლენების სათავე სხვა ამბებთან ერთად დანახა ადამიანთა მიერ რელიგიის უარყოფასა და ღმერთის დავიწყებაში. მათი აზრით, ქრისტიანული მორალი — ეს არის საფუძველთა საფუძველი კაცობრიობის ზნეობრივი ცხოვრებისა, მისი სიკარგის, კაცთმოყვარეობის, სათნოების, პატიოსნების, ერთგულებისა და რაიხური სიწმინდის გარანტია. ღვთისმოშიშებამ, სხვაგვარად — შიშმა მომავალი იმქვეყნიური ცხოვრების წინაშე, უნდა შეაქავოს ადამიანი, რათა მან დანაშაული არ ჩაიდინოს. ეკლესიის თანამგრძნობი ახალგაზრდების აზრით, ასეთი მორალის აღდგენამ და განმტკიცებამ საზოგადოებას უნდა დააძლევინოს ჩრდილოვანი მხარეები.

ეკლესიაში ახალგაზრდობის მიზიდვის ფრიალ მნიშვნელოვანი მომენტია ღვთისმსახურთა და ეკლესიის მსახურთა საკმაოდ კარგი მატერიალური უზრუნველყოფა, რაკაც თვით ღვთისმსახურებიც არ უარყოფენ.

ზემოჩამოთვლილთა გარდა, არის სხვა ფაქტორები თუ მიზეზები, რომელთა განზოგადებაც ყოველთვის როდი ხერხდება. ისინი დამოკიდებულია ცალკეულ პიროვნებათა სუბიექტურ განწყობაზე, ცხოვრების ინდივიდუალურ პირობებსა თუ მის აღქმაზე, სხვადასხვა გარემოებათა კომპლექსზე.

ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის ახალმა ხელმძღვანელობამ დიდი ინტერესი გამოიჩინა და კონკრეტული ნაბიჯებიც გადადგა ზოგიერთი თეორიულად მოქმედი, მაგრამ პრაქტიკულად უმოქმედო ეკლესიის გამოცოცხლებისათვის. ამით იგი ორ მიზანს ესწრაფვის: აამოქმედოს ესა თუ ის ღვთისმსახურებისათვის მივიწყებული ეკლესია და გამოაცოცხლოს რელიგიური რწმენა სოფლად. სადაც ჯერ კიდევ ფართოდ გავრცელებული ცრურწმენები საამისოდ წოყიერ ნიადაგს ქმნიან. ეკლესიის მესვეურთა აზრით, ამან საგრძნობლად უნდა გაზარდოს მრევლი. ამ მიმართულებით ქართული ეკლესია გარკვეული ნაბიჯების გადადგმას მომავალშიც აპირებს.

ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის გამოცოცხლების, გააქტიურებისა და ავტორიტეტის ამაღლებისათვის ძალზე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქილია II-ის არჩევას ეკლესიათა მსოფლიო საბჭოს ერთ-ერთ პრეზიდენტად (სულ ექვსი პრეზიდენტია).

აღნიშნულ თანამდებობაზე საქართველოს კათალიკოს-პატრიარ-

ქის არჩევამ კიდევ უფრო გააქტიურა ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის საერთაშორისო კავშირები. ბოლო წლებში მართლაც შესამჩნევად იმატა სასულიერო პირთა ვიზიტებმა მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებიდან.

თავის მხრივ, ქართული ეკლესიის წარმომადგენლები, დამოუკიდებლად თუ რუსული ეკლესიის წარმომადგენლებთან ერთად, მონაწილეობენ სხვადასხვა საერთაშორისო შეხვედრებსა და ფორუმებში, მათ შორის ამერიკის შეერთებულ შტატებში, იტალიაში, შვეიცარიაში თუ სხვა ქვეყნებში. ყურადღებას იმსახურებს ქართული ეკლესიის მკიდრო მეგობრული კავშირი რუსულ მართლმადიდებელ ეკლესიასთან და თანამშრომლობა სომხურ გრიგორიანულ ეკლესიასთან.

ურთიერთობის გაცხოველება მსოფლიოს სხვადასხვა ეკლესიებს, განსაკუთრებით კი მართლმადიდებელ ეკლესიებს შორის გამოწვეულია არა მარტო კონტაქტების გაღრმავებისა და ურთიერთდახმარების სურვილით. არა მარტო იმ მისწრაფებით, რომ „...გაძლიერდეს ეს ძმური კავშირი, რომელიც ჯერ კიდევ ქრისტეს პირველ მოციქულთა დროიდან არსებობდა ჩვენს უძველეს ეკლესიათა შორის“...¹. არამედ მსოფლიო საეკლესიო კრების ჩატარების აუცილებლობითაც. როგორც ქართველი მართლმადიდებლები აღნიშნავენ, „...მსოფლიო საეკლესიო კრება VIII საუკუნის შემდეგ არ ჩატარებულა. მისთვის სამზადისს კი უდიდესი მნიშვნელობა აქვს... VIII საუკუნის შემდეგ ბევრი რამ შეიცვალა ქრისტიანულ ცხოვრებაში... გაჩნდა მთელი რიგი მიმდინარეობები, სექტები, დაჯგუფებები... ყოველივე ამან კი გამოიწვია მორწმუნეთა გათიშვა, დაშლა, განცალკევება... მომავალმა მსოფლიო საეკლესიო კრებამ უნდა გამოაჩოს გზები მათი ხელახალი დაახლოებისა და შეკავშირებისათვის“².

ქართული ეკლესიის თავკაცები მტკიცედ დგანან ეკუმენისტურ პოზიციებზე როგორც საერთაშორისო მასშტაბით, ისე რესპუბლიკის ფარგლებშიც. ისინი გამოდიან იმ დებულებიდან, რომ ათეიზმს, მეცნიერულ ათეისტურ რწმენას, ყოველგვარი რელიგიური მიმართულება და რწმენა სჭობია. თავისი რჯულთმოძღვრების ქადაგებისას ისინი არ იჩენენ ზედმეტად მკაცრ დოგმატიზმს და ცდილობენ რელიგიური რწმენის განმტკიცებისათვის გამოიყენონ სხვა ქრისტიანული მიმართულებები (განსაკუთრებით მაშინ, თუ ამ მიმართულების წარ-

¹ „ჯვარი ვაზისა“, I, 1978. გვ. 21.

² იქვე.

ზომადგენლები ქართველები არიან). ამ მხრივ ყურადღებას იმსახურებს ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის ერთგვარი კონტაქტი ევანგელიკურ-ბაპტისტთა სექტასთან.

ამჟამად ქართული ეკლესია ზრუნავს ეკლესია-მონასტრების შეკეთებასა და რესტავრაციაზე, როგორც ვიცით, ამ მიმართულებით ძირითად საქმიანობას ეწევა საქართველოს ძეგლთა დაცვის საზოგადოება. ახალგაზრდობის ნაწილი, რომელმაც ზოგჯერ არაფერი იცის აღნიშნული საზოგადოების დიდი მუშაობის შესახებ, ამ საქმიანობას მთლიანად ეკლესიას მიაწერს და ესეც გარკვეულ პატივისცემას იწვევს სამღვდელოების მიმართ.

საქართველოს ეკლესიის ახალი ხელმძღვანელობის მითითებით, 1977 წლიდან კიდევ უფრო მეტი ყურადღება მიექცა რელიგიის რიტუალურ მხარეებს, დღესასწაულებს, საერთოდ კულტს. რელიგიური კულტი, როგორც სასულიერო და საერო პირთა დაკავშირების, მასებზე ზემოქმედების აუცილებელი კომპონენტი, ყოველთვის იდგა და დღესაც დგას მართლმადიდებელი ეკლესიის ყურადღების ცენტრში. მაგრამ ახლა მან მაინც ახალი ფერები შეიძინა.

რელიგიური კულტი, კულტმსახურება, წირვა-ლოცვა — ეს არის საუკუნეთა მანძილზე გულმოდგინედ შერჩეული, დახვეწილი და დადგმული სპექტაკლი, რომელშიც შეტანილია ხელოვნების საუკეთესო, მიმზიდველი ნიმუშები. ფსიქოლოგიური ზემოქმედებისათვის ზუსტად გამიზნული ეს სპექტაკლი არა მარტო რწმენას უძლიერებს მორწმუნეს, არამედ დიდ შთაბეჭდილებას ახდენს ეკლესიაში მისულ სხვა ადამიანებზეც, რომელთაც შეიძლება არავითარი რელიგიური რწმენა არ ჰქონდეთ.

უმრავლეს შემთხვევაში საუკეთესო, შემადგენელ ადგილზე აგებული ეკლესია, მისი დიდებული არქიტექტურა, საუკეთესო ოსტატთა მიერ შესრულებული მხატვრობა, შესანიშნავი საგალობლები, სასულიერო პირთა გამორჩეული, ძვირფასი სამოსი, რიტუალისათვის საჭირო სხვა ძვირფასი ნივთები. ოქროთი მოჭედილი და მოვარაყებელი ჯვრები, კვერთხი, სკუფია, დროშა, ბარძიმი, ფეშხუმი, ჭვირფასეულობით შემკული რელიგიური წიგნები, პატარა ბალიშები, შანდლები, ტაძრის კარგი აკუსტიკა, რომელიც აძლიერებს ისედაც შთაბეჭდავ გალობას, ძალზე ხელსაყრელ ემოციურ გარემოს ქმნის. ასეთ პირობებში წარმოთქმული რელიგიური ქადაგება, ხშირ შემთხვევაში მისი არამეცნიერულობისა და ულოგიკობის მიუხედავად, მსმენელზე მაინც დიდ გავლენას ახდენს, რადგან იგი უპირვე-

ლეს ყოვლისა მიმართულია ადამიანის გულისაკენ და არა გონებისაკენ. ასეთ ემოციურად დაძაბულ ვითარებაში წარმოთქმული ქადაგების მიზანია სწორედ რწმენის განმტკიცება, ხოლო რწმენამ უნდა აღადგინოს გონების მიერ უარყოფილი და შერყეული რელიგიური დებულებანი.

თავისთავად ცხადია, რომ ეკლესია იყენებს მრევლზე ასეთი ძლიერი ზემოქმედების საშუალებას. ამიტომ სავსებით ბუნებრივი იყო, რომ ქართულმა მართლმადიდებელმა ეკლესიამ დაგმო ის პრაქტიკა, რომელსაც ზოგი სასულიერო პირი კადრების სიმცირის გამო მიმართავდა: რელიგიური რიტუალების შემოკლება და გამარტივების ტენდენცია, გუნდისათვის, გალობისა და ქადაგებისათვის ნაკლები ყურადღების მიქცევა.

ქართველ მღვდელმთავართა აზრით, ეკლესიამ ყოველთვის სათანადოდ უნდა უპასუხოს საეკლესიო კალენდარს არა მარტო შინაგანი რწმენით, არამედ ღვთისმსახურებითაც. სწორედ ღვთისმსახურთა მეოხებით უნდა მართოს მან მორწმუნეთა განწყობილება, სხვადასხვა რელიგიურ დღესასწაულზე შესაბამისი ემოცია შეუქმნას მრევლს. მაგალითად, ქრისტეს ჯვარცმის დღეს მორწმუნე უნდა წუხდეს, ხოლო აღდგომის დღესაწაულთან დაკავშირებით დიდ სიხარულს განიცდიდეს. ასევე უნდა არეგულირებდეს ეკლესია მორწმუნეთა განწყობილებას სხვა დროსაც, როდესაც რაიმე დიდი რელიგიური დღესასწაული არ არის. პრინციპი ის არის, რომ მორწმუნის ფიქრი ყოველთვის ტრიალებდეს ღმერთისა და ეკლესიის ირგვლივ. ღვთისმსახურების დახმარებით მას უნდა შეეძლოს ყოველდღიურობისაგან გამოთიშვა და ზებუნებრივთან დაკავშირება.

სწორედ ამ მომენტებზე გაამახვილა ყურადღება ქართულმა მართლმადიდებელმა ეკლესიამ, რომელმაც სერიოზულად იზრუნა რიტუალური, სანახაობრივი მხარის გაძლიერებისათვის. დიდი ყურადღება მიექცა გალობას, რომლის გარეშეც წარმოუდგენელია რელიგიური სპექტაკლი. შეივსო მგალობელთა გუნდი. ახლა სიონის საკათედრო ტაძარში დიდი რელიგიური დღესასწაულების დროს წირვა-ლოცვაში 2-3 გუნდი მონაწილეობს.

რიტუალის სანახაობრივი მხარის სანახავად და გალობის მოსასმენად მოსული ხალხი, მათ შორის ახალგაზრდობაც მისდა უნებურად ხდება რელიგიური დამუშავების ობიექტი, რადგან ამ დროს რელიგიურ მსოფლმხედველობასაც ეზიარება. და თუ ეს ადამიანები იდეოლოგიურად კარგად არ არიან მომზადებული, სათანადოდ

ვერ ერკვევიან რელიგიის არსში, ეკლესია ზოგჯერ წარმატებასაც აღწევს ხოლმე. ამგვარად, კულტი, ღვთისმსახურება, დღეისათვის რელიგიური იდეოლოგიის პროპაგანდის, ახალგაზრდობაზე ზემოქმედების ერთ-ერთ უძირკვარადეს საშუალებად იქცა. ეს მომენტი სათანადოდ უნდა იყოს გათვალისწინებული მეცნიერულ-ათეისტურ პროპაგანდაში.

ქართულმა მართლმადიდებელმა ეკლესიამ მკვეთრად გააძლიერა მქადაგებლური საქმიანობა მრევლზე მეტი ზემოქმედებისა და ახალ მორწმუნეთა მიზიდვის მიზნით. რელიგიური იდეოლოგიის პროპაგანდის ეს ფორმა, როგორც ცნობილია, ბევრად უფრო პოპულარულია პროტესტანტიზმში (ჩვენი რესპუბლიკის პირობებში — სექტანტთა შორის), მაგრამ ქადაგებამ ბოლო წლებში მტკიცედ მოიკიდა ფეხი ქართულ: მართლმადიდებელ ეკლესიაშიც. მისი მიზანი ახალი და დაფარული როდია — გააძლიეროს და გააფართოოს რელიგიური იდეოლოგიის გავრცელების არე, ახალი მრევლი შემატოს ეკლესიას, განამტკიცოს თავისი გავლენა მორწმუნეებში. ქართულ ეკლესიაში, თუ სიონის საკათედრო ეკლესიის მიხედვით ვიმსჯელებთ, გამოყოფილია კვირაში ერთი დღე — სამშაბათი, რომელიც საგანგებოდ ეთმობა მხოლოდ ქადაგებას. ჩვეულებრივ, აქ გამოდის ორი-სამი მქადაგებელი — როგორც სასულიერო. ისე საერო პირები. ჩვენ ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ ფაქტი, როცა მქადაგებელ სხვა ქრისტიანული მიმართულების წარმომადგენელი იყო. თითოეული ქადაგება გრძელდება 15 წუთიდან ერთ საათამდე. თემატიკა უმრავლეს შემთხვევაში დაკავშირებულია საეკლესიო კალენდართან, რელიგიურ დღესასწაულებთან თუ წმიდანთა დღეებთან. ქადაგება ან პირდაპირ ამ მოვლენას ეძღვნება, ან გაკვრით მაინც უკავშირდება იმდღევანდელ დღესასწაულს. ამას გარდა, საკმაოდ ადგილი ეთმობა ზოგად თეოლოგიურ თემატიკას ეგრეთ წოდებული ზნეობრივი თეოლოგიიდან, აპოლოგეტიკიდან, ეგზეგეტიკიდან. საკმაოდ პოპულარულია შემდეგი თემები: რა არის მარხვა და რისთვისაა ის საჭირო: რა არის სასწაული და ხდებათუ არა იგი დღეს: რას ნიშნავს ღვთისა და მოყვასის სიყვარული, ქრისტეს ჯვარი, ათი მცნება, ეკლესიის როლი ზნეობის განმტკიცებაში, რწმენის სიკეთე და მრავალი სხვ.

ქართული ეკლესიის ბოლოდროინდელ ქადაგებებში მნიშვნელოვანი ადგილი ეთმობა პატრიოტულ თემებს. საეკლესიო კალენდარში ფართოდ არის ასახული ქართველი ხალხის ისტორია, ხოლო

მისი მრავალი სასახელო შვილი — დავით აღმაშენებელი. თამარ მეფე. ქეთევან წამებული, ბიძინა ჩოლოყაშვილი. შალვა და ელიზბარ ერისთავები და სხვა — წმიდანადაა შერაცხილი. და აი. სწორედ მათი ხსოვნის დღეებში. ღვთისმსახურნი ოსტატურად აკავშირებენ პატრიოტულ თემებზე წარმოთქმულ ქადაგებას ქრისტიანობასთან და მათი გმირობის მთავარ. განმსაზღვრელ მოტივად ქრისტესადმი სიყვარულს აცხადებენ.

ცხადია, ასეთი „შერეული“ სახით, სასულიეროსა და საეროს სათანადო დონორებით მიწოდებული ისტორიული მასალა უფრო ეფექტურად მოქმედებს ახალგაზრდებზე, რომლებსაც გულწრფელად და გულმზურვალედ უყვართ თავიანთი სამშობლო, მშობლიური ენა და თავისი ქვეყნის გმირული ისტორიული წარსული.

ქადაგებებში ყოველთვის ხაზგასმულია ქრისტიანული სარწმუნოების განსაკუთრებული როლი ქართველი ხალხის ისტორიაში, მისი გადამწყვეტი მნიშვნელობა ქართველთა ცხოვრების წესისა თუ კულტურის, ტრადიციებისა თუ ადათების ჩამოყალიბებაში, სამშობლოს დაცვაში, ჩვენი ხალხის ზნეობრივ ღირებულებათა შექმნაში.

ქართველი ღვთისმეტყველნი დღესაც დიდი თავგამოდებით ამტკიცებენ, რომ საქართველოში წმიდა ნინოს მოსვლა და ქრისტიანობის გავრცელება თვით ღმერთის ნება-სურვილით მოხდა. მათი აზრით, ახალი რელიგიის შემოსვლამ ზღვარი დაუდო წარმართობას, სულიერი ცხოვრების დამახინჩებას.

ასე აზვიადებს ეკლესია ჩვენი ერის წარსულში ქრისტიანული რელიგიის დანერგვისა და გამარჯვების მნიშვნელობას.

ამასთან, ქართველ თეოლოგთა მტკიცებებში წინა პლანზე დგება დებულება, რომ მსოფლიოში არსებული მრავალრიცხოვანი რელიგიებიდან მხოლოდ ქრისტიანობას შეუძლია კაცობრიობის სულიერი ხსნა: „უნდა გვახსოვდეს, — ამბობდა თავის ქადაგებაში ერთ-ერთი მართლმადიდებელი თეოლოგი, — რომ არ შეიძლება იესო ქრისტეს შედარება არც მოსე წინასწარმეტყველთან, არც ბუდასთან და არც მუჰამედთან, რადგან ისინი მხოლოდ წინასწარმეტყველები იყვნენ, იესო ნაზარეტელი კი ღმერთი იყო, ძე-ღვთისა, ჩამოსული ამქვეყნად აღამიანთა შეცოდების გამოსასყიდად. ამიტომ ვერც იუდაიზმის, ვერც ბუდიზმისა და მით უმეტეს ისლამის მეტოქეობა ქრისტიანობასთან შედარებას ვერ უძლებს“.

თანამედროვე თეოლოგთა მიერ ქრისტიანობის ქება-დიდება

და იდეალიზაცია — როგორც მთელ მსოფლიოში, ისე საქართველოში — უწყვეტ ნიაღვრად მოედინება და ხშირად თავს ატყდება ახალგაზრდობის იმ ნაწილს, რომელიც ეკლესიაში ცნობისმოყვარეობით ან მხოლოდ რიტუალის სანახავად არის მისული. თავისთავად ამ მტკიცებებს დიდი მეცნიერული ღირებულება არა აქვთ, მაგრამ, იუ მხედველობაში მივიღებთ ქადაგებათა ინტენსივობას და იმ გარემოს, რომელშიც ეს აზრებია წარმოთქმული, ცხადი გახდება, რომ მას შეუძლია გარკვეული გავლენა მოახდინოს (და ახდენს კიდეც) ახალგაზრდობის ნაწილის მსოფლგაგებაზე.

სწორედ ამიტომ, აუცილებელია ყურადღება მიექცეს ქრისტიანობის ქვეყნობრივი ისტორიის ობიექტურ და დროულ გაშუქებას, რამაც ზღვარი უნდა დაუდოს ახალგაზრდობის ყოველგვარ დეზინფორმაციას და შეაჩეროს მათზე რელიგიური პროპაგანდის გავლენა.

ახალგაზრდობაზე გავლენის მოპოვებასა და რელიგიური იდეოლოგიის პროპაგანდაში ქართული მართლმადიდებელი ეკლესია უდიდეს როლს ანიჭებს ბეჭდვით ლიტერატურას. ასეთი სახის თანამედროვე ლიტერატურა ბევრი არ არის, მაგრამ რაც არის, მაქსიმალურადაა გამოყენებული. პირველ ყოვლისა, უნდა აღვნიშნოთ საეკლესიო კალენდარი, რომელიც თავდაპირველად მცირე ფორმით გამოდიოდა, მაგრამ 1977 წლისათვის უკვე 27,5 ნაბეჭდ თაბახს მიაღწია. 1979 წლიდან კი ორი საეკლესიო კალენდარი გამოდის — პატარა და დიდი.

მოდრავი თუ უძრავი ქრისტიანული დღესასწაულების, სასწაულების, წმიდანთა დაბადება-დასაფლავების აღნიშვნასთან ერთად დიდ კალენდარში ვხვდებით ცნობებს ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის მიმდინარე ცხოვრებაზე.

საეკლესიო კალენდარში მოთავსებული მასალების მარტო სათაურების დასახელებაც კი ნათლად გვიჩვენებს მის მნიშვნელობასა და დანიშნულებას. რაკი სერიოზული სახელმძღვანელო არა აქვთ, საეკლესიო კალენდრის დანიშნულებაა ერთგვარი გზამკვლევის როლი შეასრულოს ახალგაზრდობისათვის. ასეა თუ ისე, კალენდარი ახალგაზრდობას აწვდის უამრავ რელიგიურ ინფორმაციას და ამასთანავე სათანადო კუთხით აშუქებს მას. კალენდარში, ისევე როგორც ქადაგებებში, დიდი ადგილი ეთმობა პატრიოტულ თემებს. მაგალითად, 1979 წლის კალენდარში მოთავსებულია იოანე ზოსიმეს (X ს. X „ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაი“, ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა, მწერალთა და მეცნიერთა, პოლიტიკურ მოღვა-

წეთა პორტრეტები, აღწერილია ჩვენი წარსულის სასახელო ფურცლები და სხვ). თავისთავად ცხადია, რომ ამგვარი მომენტები ახალგაზრდობის ინტერესს იწვევს და ეს ინტერესი ხშირად ეკლესიისადმი თანაგრძნობაში გადაიზრდება, ხოლმე.

ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის დიდი ხნის სურვილი იყო ჰქონოდა თავისი ჟურნალი. ამგვარი ჟურნალის გამოცემის აუცილებლობაზე არაერთხელ მიუთითებდნენ საეკლესიო პირები. მათი აზრით, ეს საშუარი და მალე მოსაწესრიგებელი საქმე იყო, რადგან თითქმის ყველა დიდ ეკლესიას აქვს მსგავსი ჟურნალი. მაგალითად ასახელებდნენ რუსულ მართლმადიდებელ ეკლესიას, რომლის ყოველთვიური ჟურნალიც („ჟურნალ მოსკოვსკოი პატრიარხი“) მსოფლიოს რამდენიმე ენაზე გამოდის, ევანგელიურ-ბაპტისტური სექტის ორგანოს „ბაპტისტიკი ვესტნიკ“, სომხურ-გრიგორიანული ეკლესიის ჟურნალს და ა. შ.

ჟურნალის გამოცემის ნებართვა ქართულ ეკლესიას 1971 წლიდან ჰქონდა მიცემული, მაგრამ ღვთისმეტყველებმა კარგა ხანს ვერ მოახერხეს საქმის ტექნიკური მხარის მოგვარება. და აი, 1978 წელს გამოვიდა ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის ჟურნალიც — „წვარი ვაზისა“.

თეოლოგთა განმარტებით, ჟურნალის სახელწოდება აღებულია იმ ვაზის ჯერისაგან, რომელიც, ღვთისმეტყველთა თქმით, წმიდა ნინოსათვის ღვთისმშობელს უბოძებია, როგორც „სიმბოლო ძლევისა და სულიერი ამაღლებისა“¹. შესავალ წერილში — „კურთხეულ იყავ“ — ლაპარაკია ჟურნალის სტრუქტურასა და დანიშნულებებზე. ჟურნალს აქვს რამდენიმე განყოფილება. პირველ განყოფილებაში იბეჭდება ოფიციალური მასალები, საქართველოს ეკლესიის სინოდის დადგენილებები, მიწერ-მოწერა ეკლესიების პატრიარქებთან და მამამთავრებთან. მეორე, საღვთისმეტყველო განყოფილებაში ჟურნალი აქვეყნებს და მომავალშიც ვარაუდობს მასალების გამოქვეყნებას დოგმატურ საკითხებზე, ღვთისმეტყველების ისეთ მთავარ საკითხებზე, როგორიცაა: ღმერთი, წმიდა სამება, ზეციური ძალების სამყარო, რწმენა და ადამიანი, ძალა და მატერია, პატროლოგია, ასკეტიზმი, წმიდა მამათა ცხოვრებანი და სხვ. ჟურნალი გარკვეულად აშუქებს ეკლესიის ისტორიას, მის ბრძოლას მშვიდობისათვის. გარკვეული ყურადღება ექცევა ეკუმენისტურ საკითხებს—საქართვე-

¹ „წვარი ვაზისა“, I, 1978, გვ. 4.

დღოს ეკლესიის კავშირს მართლმადიდებელ და არამართლმადიდებელ ეკლესიებთან, ძველი ქართული ენის სწავლებას, ძეგლთა ლაცვას და რესტავრაციას, ძველი ქართული საგალობლების აღდგენას, ფრესკულ მხატვრობას და სხვ.¹

ცხადია, ისეთმა საკითხებმა, როგორიცაა ძველი ქართული ენის სწავლება, ძეგლთა დაცვა და რესტავრაცია, საგალობლების აღდგენა, ფრესკული მხატვრობა და სხვა, არ შეიძლება არ დააინტერესოს ახალგაზრდობა. ამასთან ერთად ჟურნალი მას სთავაზობს ქრისტიანულ დოგმატურ საკითხებს, ზნეობრივ თეოლოგიას წმიდა მამათა ცხოვრებას და ა. შ. ამ მომენტების გათვალისწინება ყოველთვის საჭიროა ათეისტურ პროპაგანდაში.

ქართული ეკლესიის თაოსნობით ბოლო სამი ათეული წლის მანძილზე გამოვიდა სხვა ბეჭდვითი პროდუქციაც. მათ შორის ბიბლიის მეორე ნაწილი — „ახალი აღთქმა“ — 1963, ლოცვანი — 1963 წელს. 1978—1983 წლებში ქართული ეკლესია ბეჭდავს კათალიკოს-პატრიარქის საშობაო და სააღდგომო ეპისტოლეებს.

ეკლესია ზრუნავს ბიბლიის, პირველ ყოვლისა, „ახალი აღთქმის“ თანამედროვე ქართულ ენაზე გამოცემისათვის.

ბოლო წლებში ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიისთვის დამახასიათებელია სოციალური აქტივობის მკვეთრი გაზრდაც. არ არის მსოფლიოში მომხდარი რაიმე დიდი თუ მცირე მოვლენა, რომელსაც რგი არ გამოეხმაუროს. ამ მხრივ ყურადღებას აპყრობს ქართული ეკლესიის მონაწილეობა მშვიდობისათვის ბრძოლაში.

ქართული ეკლესია და მისი მღვდელმთავრები აქტიურად ეხმარებიან ყველა ფაქტს, რაც კი მსოფლიო საზოგადოებრიობის შეშფოთებას იწვევს. მაგალითად, ასე იყო 1978 წელს, როდესაც ლიბანში მემარჯვენე ქრისტიანებმა ტერორისტული მოქმედება გააჩაღეს მათ ქვეყანაში მცხოვრები სომეხი მოსახლეობის მიმართ, რის შედეგადაც დაიღუპა მრავალი უდანაშაულო ადამიანი — მოხუცები, ქალები თუ ბავშვები. ქართულმა ეკლესიამ კატეგორიული მოთხოვნით მიმართა მსოფლიო ეკლესიათა საბჭოს, მიეღო გადამჭრელი ზომები, რათა რეპრესიები სომხური მოსახლეობის მიმართ აღარ განმეორებულყო.

ამ განცხადებას დიდი მადლიერებით გამოეხმაურა სომეხთა პატ-

¹ „ქვეყნი ვაზიან“, I, 1978, გვ. 4—7.

რიარქი ვაზგენ I. ამას გარდა, საქართველოში მცხოვრები სომხები-საგან ეკლესიამ მიიღო მადლობის წერილი...¹.

კათალიკოს-პატრიარქი ილია II მონაწილეობდა, სიტყვა წარმოთქვა, დიდუბის პანთეონში ცნობილი ქართველი ისტორიკოსისა და საზოგადო მოღვაწის მიხეილ თამარაშვილის დაკრძალვაზე გამართულ სამგლოვიარო მიტინგზე. „ჩვენი ერი და ეკლესია, — თქვა მან, — საუკუნეთა მანძილზე მუდამ იყო ერთად... დღეს ეს ერთხელ კიდევ დადასტურდა... ჩვენ დღეს ვართ ერთად და მომავალშიც მუდამ ერთად უნდა ვიყოთ“...²

ქართული მართლმადიდებელი ეკლესია დიდი ამბით შეხვდა იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამების“ 1500 წლისთავს და თავის ჟურნალში („ქვარი ვაზისა“) რამდენიმე გვერდი დაუთმო მას. ასეთი მაგალითების მოყვანა კიდევ მრავლად შეიძლება.

უკანასკნელ პერიოდში ქართული ეკლესია ავლენს სურვილს მჭიდრო კავშირი დაამყაროს ინტელიგენციასა და ახალგაზრდობასთან, მიიზიდოს ისინი თანამშრომლობისათვის.

თავისთავად ცხადია, რომ ჩვენს ცხოვრებაში არის სფეროები, სადაც ეკლესიასთან თანამშრომლობა არა მარტო საჭიროა, არამედ აუცილებელიცაა. ასეთი სფეროებია, მაგალითად, მშვიდობისათვის ბრძოლა, ძეგლთა დაცვა, მათი აღდგენა და სხვ. ასეთ თანამშრომლობაზე უარის თქმა, არ შეიძლება, მაგრამ ეს ასპექტები სათანადოდ უნდა იყოს გაგებული და გათვალისწინებული მეცნიერული ათეისტური პროპაგანდის მიერ.

რასაკვირველია, ასეთი თანამშრომლობა სრულიადაც არ გამოირჩევა, ოდნავაც არ ამცირებს და არბილებს იმ იდეოლოგიურ წინააღმდეგობასა თუ დაპირისპირებას, რაც არსებობს მარქსისტულ მსოფლმხედველობასა და რელიგიურ იდეოლოგიას შორის. ჩვენი ქვეყნის კონსტიტუციაში არის მეტად ჰუმანური მუხლი სინდისის თავისუფლების შესახებ, რომელიც საბჭოთა ადამიანებს საშუალებას აძლევს აღიარონ ნებისმიერი რელიგია ან იყვნენ ათეისტები და ეწეოდნენ მეცნიერულ-ათეისტურ პროპაგანდას. საბჭოთა კავშირში რელიგიის თავისუფლება არა მარტო დაშვებულია, არამედ გარანტირებულიცაა. ჩვენ რა თქმა უნდა, არ გვავიწყდება, რომ მორწმუნენიც ისევე როგორც ათეისტები, საბჭოთა მოქალაქენი არიან, მათი

¹ „ქვარი ვაზისა“, 2, 1978, გვ. 35.

² იქვე, გვ. 15.

უმრავლესობა ლოიალურია ჩვენი ქვეყნის მიმართ. იბრძვიან ჩვენი ქვეყნის წინსვლისა და დიდებისათვის, მაგრამ ჩვენს შორის არსებობდა და არსებობს იდეოლოგიური ხასიათის წინააღმდეგობანი... მათგან აუცილებელია აღინიშნოს ძირითადი: თანამედროვე მორწმუნეთათვის, მიუხედავად იმისა, რომ დღევანდელ პირობებში თეოლოგებმა საკმაოდ „ასწიეს“ ადამიანთა მიწიერი ეტაპის მნიშვნელობა, ცხოვრების ძირითად მიზნად მაინც იმქვეყნიური ბედნიერების მოპოვება რჩება. ეს მაშინ, როცა მატერიალისტური, მეცნიერულ-ათეისტური მსოფლმხედველობა, მეცნიერებაზე დაყრდნობით, სრულიად სამართლიანად თვლის, რომ არავითარი იმქვეყნიური ცხოვრება არ არსებობს. არ არის არც სამოთხე და არც ჯოჯოხეთი. არსებობს მხოლოდ ერთი — მიწიერი, ამქვეყნიური ცხოვრება. სწორედ ამიტომ, აქ უნდა ვიყოთ ბედნიერნი, აქ უნდა გამოვავლინოთ ჩვენი არსებისათვის დამახასიათებელი ყველა კარგი თვისება, აქ უნდა შევქმნათ ყველა პირობა ადამიანთა ბედნიერებისათვის. მეცნიერულ-ათეისტური პროპაგანდა სწორედ იმისთვისაა მოწოდებული, რომ ნათელი ორიენტირი უჩვენოს ახალგაზრდობას. თავიდან ააცილოს სწრაფვა არარსებული ილუზორული მიზნებისა და ამოცანებისაკენ. ამ დებულებიდან გამომდინარე, ვადგენთ ჩვენი ცხოვრების წესს — როგორ ვიცხოვროთ, როგორ ვიშრომოთ, რა სულიერ ღირებულებებს დავეყრდნოთ, რა ორიენტირს მივდლოთ.

ღრმად ცდება, ყველა, ვინც მეცნიერულ ათეიზმს ბრალად სდებს, თითქოს იგი ღმერთისა და იმქვეყნიური ცხოვრების უარყოფით ადამიანს ყოველივე ცუდის კეთების უფლებას აძლევდეს. დიდი რუსი მწერლის ფ. დოსტოევსკის გამოთქმა, რომ ასეთი ადამიანებისათვის „ყველაფერი ნებადართულია“, ბრალდების სახით ხშირად მეორდება ღვთისმეტყველთა ქადაგებებში. თანამედროვე ღვთისმსახური ერთი სიტყვითაც არ ახსენებენ იმას, რომ მეცნიერულმა ათეიზმმა, როცა უარყო რელიგიური ღირებულებანი, მათს ადგილზე ადამიანებს შესთავაზა ახალი, ქეშმარიტად სწორი ორიენტირი, თავისუფალი ყოველგვარი ილუზიისაგან, ყოველგვარი მათრობელა ბანგისაგან.

როგორი უნდა იყოს ჩვენი რეაგირება ეკლესიის საქმიანობის გამოცოცხლებასა და გააქტიურებაზე? ამ კითხვას ახლა ხშირად სვამენ ათეიზმის პრობლემებით დაინტერესებული ადამიანები. პასუხი ასეთი უნდა იყოს: ამჟამად ქართული ეკლესია, ისევე როგორც სხვა რელიგიური ორგანიზაციები, იყენებს საბჭოთა კონსტიტუციით მი-

ნიჭებულ უფლებებს. ეკლესია ყოველთვის ცდილობდა და ახლაც ცდილობს განიმტკიცოს პოზიციები, გაავრცელოს თავისი შეხედულებანი. შეინარჩუნოს ძველი და გადმოიბიროს ახალი მორწმუნენი, განსაკუთრებით ახალგაზრდობა, რომლის გარეშეც მას მომავალი არა აქვს. ამ მხრივ ეკლესიის პოზიციაში ახალი და საგანგაშო არაფერია.

სხვა საქმეა თუ როგორ აღუდგებით წინ ეკლესიის ასეთ ცდას, როგორ დაეუპირისპირობთ მას მეცნიერულ მსოფლმხედველობას, როგორი ტაქტიკით, ფსიქოლოგიური მომენტების გათვალისწინებითა და ცოდნით გავაკრიტიკებთ რელიგიურ იდეებს. ათეისტური მუშაობის სტრატეგია და ტაქტიკა ღრმად უნდა იყოს მოფიქრებული, იგი უნდა ითვალისწინებდეს თვით უწვრილმანეს ნიუანსებსაც კი. არა-ეითარ შემთხვევაში არ შეიძლება აყუვეთ ადმინისტრირების მოთხოვნას, ერთგერად აქტებს, რასაც, საბოლოო ანგარიშით, მდგომარეობის გაუარესებამდე მივყავართ.

თავისთავად ცხადია, რომ ჩვენი იდეოლოგიური ბრძოლა რელიგიური მსოფლმხედველობის წინააღმდეგ გამაგრებული უნდა იყოს ეკონომიკური, კულტურული, ყოფითი თუ სხვა ფაქტორებით. ბრძოლა რელიგიური მსოფლმხედველობის წინააღმდეგ — ეს, უპირველეს ყოვლისა, არის ბრძოლა რელიგიური ცხოვრების წესის წინააღმდეგ ცხოვრების სოციალისტური წესის დამკვიდრებისათვის.

თანამედროვე მორწმუნე

ისევე როგორც მრავალი საუკუნის წინ ჯერ კიდევ მიეშურებინან მორწმუნეები სალოცავებისაკენ. დროდადრო ისევ ივსება ქრისტიანული ეკლესიები, ისლამური მეჩეთები, ებრაული სინაგოგები, ბუდისტური პავოდები. ისე არა, როგორც წარსულში, მაგრამ რელიგიურ დღესასწაულებზე ჯერაც ბევრი ხალხი იყრის თავს.

მაგრამ მსგავსება ძველ და ახალ მორწმუნეებს შორის უმეტესად ამ გარეგნული მხარით მთავრდება. ძველი და ახალი მორწმუნეები ისე განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, რომ ამას ველარც ეკლესიის წარმომადგენლები მალავენ. „ქრისტიანობის მამებს რომ შესაძლებლობა ჰქონდეთ წამომდგარიყვნენ საფლავებიდან, — ჯერ კიდევ სამოციან წლებში წერდა თვალსაჩინო ამერიკელი თეოლოგი გაბრიელ ვაჰანიანი, — და შეეხედათ თანამედროვე მორწმუნეთათვის, ალბათ, უარს იტყოდნენ მათ ქრისტიანად ცნობაზე“. არც წმიდა ავგუსტინეს, არც ორიგენს, არც თომა აქვინელს და სხვა ქრისტიან მამებს ასეთი ჯურის ქრისტიანებზე წარმოდგენაც არა ჰქონდათ. მაგრამ მათ შემდეგ ბევრმა წყალმა ჩაიარა. დრო შეიცვალა და ახლა ასეთი მორწმუნეებიც სანატრელი გახდა ეკლესიისათვის. თანამედროვე მსოფლიოში ისე ძლიერია „ათეიზმის ტალღა“ და გულგრილობა ოფიციალური სარწმუნოებისადმი, რომ ეკლესიაშიშობს მრევლის გარეშე არ აღმოჩნდეს. მაგრამ მოსახლეობის ერთი ნაწილი ისევ დადის ეკლესიაში...

რას წარმოადგენენ თანამედროვე მორწმუნენი, როგორია მათი რწმენა, თავისი რწმენის გასამართლებლად რა არგუმენტები მოყვანენ? ამ კითხვებზე რომ პასუხი გავცეთ, საჭიროა უპირველეს ყოვლისა, დავაკონკრეტოთ, რომელ მორწმუნეებზე გვაქვს საუბარი. რომ არ შევხვთ ყველა სარწმუნოებისა და მიმართულების მორწმუნეებს (ეს უზარმაზარი და ამოუწურავი თემაა), ყურადღება გავამახვილოთ ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის მორწმუნეებზე,

მათ რწმენაზე, ამ ფაქტორებზე თუ რამ განაპირობა მათი რელიგიური შეხედულებები.

ამ რამდენიმე ათეული წლის წინ რომ შეგეხებათ ქართულ მართლმადიდებელ ეკლესიებში, იქ სულ რამოდენიმე მორწმუნეს თუ ნახავდით. ეკლესიაში უმეტესად ჭადიოდნენ ხანში შესული ქალები და კაცები. დროა დრო ტაძრის არქიტექტურისა თუ მხატვრობის, გალობის მოსასმენად თუ სულაც სეირის საყურებლად ეკლესიის კარებს ახალგაზრდებიც შეაღებდნენ ხოლმე, მაგრამ, როგორც წესი. ისინი ძალზე ცოტა იყვნენ.

მორწმუნეთა ემდროინდელი კონტიგენტის კლასიფიკაცია შემდეგნაირად ხდებოდა:

1. ვისი შეგნებაც მნიშვნელოვნად იყო დამოკიდებული რელიგიაზე;

2. ისინი რომელთა ცხოვრებაშიც რელიგიას დიდი ადგილი არ ეკავათ, მაგრამ წარმოადგენდა მსოფლმხედველობის ნაწილს;

3. ისინი, ვისაც ფაქტიურად ღმერთი არა სწამდათ, მაგრამ ტრადიციის და ინერციის ძალით ასრულებდნენ რელიგიურ წესჩვეულებებს;

4. ვინც რელიგიას აღიარებდა ანგარებისა და გამორჩენის მიზნით. მაგრამ, აი გავიდა დრო და სხვადასხვა ობიექტური თუ სუბიექტური მიზეზის გამო, მორწმუნეთა ამ კონტიგენტთან ერთად მოვიდა ახალგაზრდობაც, რომლის ერთმა ნაწილმა ინტერესი გამოიჩინა რელიგიის. მისი სოციალური და ზნეობრივი ღირებულების მიმართ.

ახლა, ეკლესიაში რომ შეიხედოთ. მეტად კრელ ხალხს წააწყდებით. ვიღაც არ ნახავთ აქ, ეგრეთ წოდებულ ინტელექტუალებს, რომლებიც ამტკიცებენ, რომ „პატარა ცოდნა გვაშორებს ღმერთს, ხოლო დიდი ცოდნა გვაახლოებს მასთან“, აქ შეხვდებით ახალგაზრდებს, რომელნიც ეკლესიაში ცნობისმოყვარეობის დაკმაყოფილებისათვის, „უცხო ხილის“ სანახავად მოსულან. ზოგი აქ რელიგიურ სპექტაკლს — წირვა-ლოცვას მოუყვანია. ზოგიც ყოველი შემთხვევისთვის — ანთებს სანთელს — ეგებ რაიმე მიშველოსო.

აღამიანებს, რომლებიც შვილების, შვილიშვილების ან მშობლების ჯანმრთელობისათვის ანთებს სანთლებს, ან იგივე სანთლის მეოხებით თაყვანს სცემს მათ ღმერთს.

რას არ მოისმენთ ეკლესიაში მორწმუნეებთან. ღმერთისა და

ანგელოზების უძლეველობაზე, წმიდა გიორგის სასწაულების, ეშმაკის მაცდურობის, ლომისის წმიდა გიორგის მეოხებით მძიმე ავადმყოფობისგან განკურნვის შესახებ, ამბავს იმაზე, თუ როგორ შეადრწუნა ერთმა მორწმუნემ მკერდზე ჩამოკიდებული ჯვრებით ხელმძღვანელი მუშაკი და როგორ მფაცემინა ბინა, ან როგორ დაღუპა ურწმუნობამ ერთი პარტიული მუშაკი და ა. შ. ერთი სიტყვით. რელიგიური ცრურწმენებით გახელებულ ფანტაზიას არავითარი საზღვარი არა აქვს...

ასეთ კრელ ხალხში შეხედებით ისეთ ადამიანებსაც, რომლებიც აქ მარტობასა და უნუგეშობას მოუყვანია. ერთი შავებში ჩაცმული მოხუცებული ქალი მოთმინებით გვიხსნიდა თუ რატომ დადის ეკლესიაში: „აი, თქვენ, შეილებო კინოში დადიხართ. თეატრში, სტადიონზე, კონცერტებზე, ჩვენი ერთადერთი გასართობი და გულის მოსაოხებელი ეკლესია არისო“...

ბევრი აქ მოსული ძალზე აგრესიულად არის განწყობილი ათეისტების მიმართ და თუ რამე ხდება ქეეყანაზე ცუდი, ყველაფერს მათ აბრალებს.

ეკლესიაში ყურადღებას მაინც ახალგაზრდები იპყრობენ. ბევრი მათგანი ბეჯითად იწერს პირჯვარს, ყურადღებით უსმენს ქადაგებას, ყოველმხრივ გამოხატავს მოწიწებას იმის მიმართ, რაც ეკლესიაში ხდება. ესენი უმთავრესად არიან თანამედროვე სტილით, კარგად ჩაცმული ახალგაზრდები ინტელექტუალური სახეებით, რომელზედაც ვერ იტყვი, რომ მათი აქ მოსვლა უცოდინარობისა და გაუნათლებლობის შედეგია.

მომსვლელთა შორის არიან ისეთებიც, რომლებმაც კარგად იციან „ძველი“ და „ახალი აღთქმა“, სხვებ რელიგიური წიგნებიც, ზებირად იციან ბევრი ლოცვა. რელიგიური რიტუალების შესრულების წესები. ზოგ მათგანს რელიგიის ფილოსოფიურ წიგნებზეც მიუწვდება ხელი, მაგრამ მათ შორის მაინც ჰყარბობს ისეთი ახალგაზრდები, რომლებიც ნაკლებად არიან გარკვეული ღვთისმეტყველებაში, რელიგიურ ღირებულებებში, მაგრამ ამა თუ იმ მიზეზით, რელიგიის არსებობა საჭიროდ და აუცილებლად მიაჩნიათ:

„ურწმუნოდ ყოფნას, — გვითხრა ერთმა მათგანმა, — რომელიმე ღმერთისადმი რწმენა სჯობია, რამეთუ მხოლოდ რწმენა აძლევს ადამიანს სასიცოცხლო ძალას. როდესაც ადამიანი ურწმუნოა, იგი დაუნდობელია და რაც მთავარია უაზროდ ცხოვრობს“.

„ადამიანს, — გვითხრა მეორემ, — ცხოვრებაში რაღაც საყრ-

დენი უნდა ჰქონდეს, ამ საყრდენის როლში კი ხშირად რელიგია გამოდის“.

„მიუხედავად იმისა, რომ რელიგიას ბევრი უარყოფითი მხარე აქვს, ეს იქნება ხალხის მორჩილებაში ყოლა, ცრურწმენების დანერგვა, მაინც მას უდიდესი დადებითი მნიშვნელობა აქვს“.

რელიგიის ბევრ თანამგრძნობს რელიგიის გარეშე ვერ წარმოუდგენია კაცობრიობის მომავალი: მისი ზნეობრივი ცხოვრება და საზოგადოებრივი წესრიგი. ასეთი ადამიანების აზრით:

„თუ კაცობრიობამ ღმერთის რწმენა დაკარგა, მისი მომავალიც საფრთხეში ჩავარდება“.

„ვეტიქრობ, რელიგია რომ არ ყოფილიყო, კაცობრიობა დღემდე ვერ მოაღწევდა“.

„ადამიანთა ურთიერთობის მოსაწესრიგებლად რელიგია ყველაზე ზედგამოკრილი ფორმაა. წინააღმდეგ შემთხვევაში ქალის გაბატონდება როგორც საკუთარ „მე-ში“, ისე ადამიანებს შორის“...

ეკლესიაში მოსიარულე ახალგაზრდების ნაწილი მტკიცედ აცხადებს, რომ მას სწამს ღმერთი:

„მე ყოველთვის მეწამება ღმერთი, ვიდრე ამქვეყნად ვარსებობ“... თანამედროვე მორწმუნეს ღმერთიც თანამედროვე და თავისებურად ჰყავს წარმოდგენილი. ტრადიციული მორწმუნე, შუასაუკუნეებრივი გაგებით, რომელთაც ღმერთი ესახებათ ზუსტად რელიგიური წიგნების ასლის მიხედვით, ძალზე ცოტაა. თანამედროვე მორწმუნის მიერ დახატული ღმერთი რაღაც უპიროვნო, უსახო ძალაა, მაგრამ როგორ გამოიყურება იგი, რა თვისებები ახასიათებს და როგორ შეიძლება მასთან დაკავშირება, ამის განსაზღვრა ახალგაზრდა მორწმუნეებს უჭირთ. „მე მწამს „რაღაცის“, გვითხრა ერთმა ახალგაზრდა ვაჟმა,—რა არის ეს რაღაც, მეც არ ვიცი. ამ „რაღაცას“ მე მოვიხსენიებ ღმერთის, წმიდა გიორგის ან ღვთისმშობელის მარიამის სახელწოდებით. თუმცა ამას ჩემთვის არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს“.

მეორე ვაჟის აზრით, არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს თუ როგორ წარმოვიდგენთ ღმერთს: „როცა ადამიანს რაღაცის რწმენა აქვს, მაშინ სულ ერთია როგორი სახით ესახება მას ღმერთი“. მე-სამეს აზრით, ღმერთის დაზუსტებას არ უნდა შევეცადოთ, „მე მინდა — ამბობდა იგი, — ღმერთი უბრალოდ იყოს, მაგრამ როგორია იგი, ამის დაზუსტება არ არის საჭირო. მთავარია იყოს რწმენა, რომე-

ლიც საფუძველს მიქმნის, რომელზედაც უფრო მყარად ვდგავარ“.

სხვები პირდაპირ უარყოფენ ტრადიციულ ღმერთს, „მე, — გვითხრა ეკლესიიდან გამოსულმა ახალგაზრდამ, — არ მწამს ტრადიციული ღმერთი, არც ქრისტი. არც მუჰამედი, არც სხვა მისთანანი, მაგრამ მწამს რაღაც სხვა ძალა, რომლით არსებობს ყოველი, მაგრამ ჯერ არ ვიცი, რა არის ეს, და თუ ვინმე გამაგებინებს, დიდად მადლობელი ვიქნები“.

ასეთი წარმოდგენები ზებუნებრივ არსებებზე არ უნდა გაგვიკვირდეს, რადგან ისევე როგორც სხვა ადამიანებზე. მორწმუნეებზეც მოქმედებს მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია. მათზედაც მოქმედებს ატომის, ტელევიზიის, თანამგზავრების საუკუნე. ამიტომ მათ ძალზე ეუხერხულებათ ბიბლიური ღმერთის, მოსეს, ნოესა და იობის ღმერთის ცნობა. ფაქტიურად ისინი უარს ამბობენ ტრადიციულ ღმერთზე და თავის განცხადებას, რომ სწამთ ღმერთი, ამატებენ, რომ მათ ღმერთი წვერებიან მოხუცის სახით, მაღლა ღრუბლებში კი არა ყავთ წარმოდგენილი, არამედ რაღაც უხილავი ძალა...

ცხადია, ასეთგვარად დახატული ღმერთის პორტრეტი არ ეთანხმება ორთოდოქსალურ რელიგიას და უფრო საკუთარი ფანტაზიის ნაყოფია. „მწამს და თანაც განა ერთი, — განაცხადა ასე „ორიგინალურად“ მორწმუნემ, — „შენ ერთო ღმერთო არ მიწყინო და მე უფრო პანთეისტი ვარ, მე ბევრი ღმერთი მწამს: მწამს სიყვარულის, რადგან სიყვარულია ყოველგვარი რელიგიის საფუძველი, ხერხემალი, ძირითადი დოგმა, მწამს ადამიანის მაღალი სულის, მწამს ადამიანის გონების ძლევამოსილების, კეთილშობილების. მწამს ადამიანის სულის მრავალფეროვნების, მადიებლობის. მოკლედ, თუ შევაჯამებთ, ღმერთი ჩემს წარმოდგენაში ესაა აბსოლუტური გული, აბსოლუტური ტვინი, ქრისტიც ხომ ამ თვისებების მატარებელია“...

ზოგი ადამიანი მხოლოდ მაშინ მიმართავს ეკლესიას, როცა რაინე გაუჭირდება: „როცა მიჭირს, — გვითხრა ახალგაზრდა ქალმა, — მაშინ მინდა მე ღმერთიც და ეკლესიაც“. „როგორც კი რაიმე გამიჭირდება, — გააგრძელა ამხანაგის აზრი მეორე ახალგაზრდა ქალმა, — ღმერთს მივმართავ, მისი დიდი იმედი მაქვს. იმ წუთში ასე ვფიქრობ, რომ ამის შემდეგ სულ ვიწამებ ღმერთს, მუდამ ვივლი ეკლესიაში და ვილოცებ“.

ბევრი ადამიანი ეკლესიაში შედის დასამშვიდებლად, მყუდროებისათვის. ზოგსაც ხელოვნების სიყვარული უბიძგებს იქით. ზოგის

აზრით, დიდი ხელოვნება მხოლოდ დიდ რწმენაზე შეიძლება აღმოცენდეს. ერთი ახალგაზრდა მორწმუნე ქალის განცხადებით: „ქრისტიანული რელიგია რომ არა, არ შეიქმნებოდა ლეონარდო და ცინჩის, ტიციანის, რაფაელის თუ სხვათა შედეგები“...

მორწმუნეებს განსაკუთრებით მოსწონთ სანთლების ანთება. სანთლებს ანთებენ არა მარტო მორწმუნეები, არამედ ადამიანებიც, რომლებიც არცთუ ისე ახლოს არიან ეკლესიასთან.

განსაკუთრებულ სიმპატიას ეკლესიისადმი და საერთოდ რელიგიისადმი იწვევს პატრიოტული მოტივი, რომელსაც საფუძვლად უდევს ჩვენს ისტორიულ წყაროებში ძალზე გაზვიადებული წარმოდგენა ქრისტიანული რელიგიისა და ეკლესიის როლზე საქართველოს ისტორიაში, რომელსაც მოხერხებულად იყენებენ და დიდ პროპაგანდას უწევენ ღვთის მსახურები დღესაც. და აი, ამ გავლენის შედეგი სახეზე გვაქვს:

„მე, -- თქვა ერთმა ახალგაზრდამ, -- მეამაყება რომ ქართველი ვარ და ისიც ქრისტიანი. ქრისტიანული საღმრთოება ბევრს ნიშნავს“. „ამას რა მტკიცება უნდა, -- კატეგორიულად განაცხადა მეორემ, -- ქრისტიანული რელიგია რომ არა „საქართველო“ არ იარსებებდა, ქართველობა მუსულმანურ სამყაროში აითქვიფებოდა“. „ეკლესია, -- დაუმატა მესამემ, -- ბურჯად უდგა ეროვნული კულტურის განვითარებას. მონასტრებში იყო სკოლები, აქ დაიწერა ექვთიმე ათონელის, გიორგი მთაწმინდელის, პეტრე იბერიელის შრომები. ომში მიმავალი ლაშქარს ჯვარს წაუშმძღვარებდნენ წინ და ხალხი მეტი შემართებით იბრძოდა ქრისტიანობის შენარჩუნებისათვის, რადგან ქრისტიანობის შენარჩუნება ეროვნული მეობის დაცვას ნიშნავდა“. „ქრისტიანობა რომ არა, ქართველი ერი გადაშენდებოდა, საეკლესიო ცენტრები რომ, არა, ჩვენ ვერ ვიქნებოდით. იმ უდიდესი კულტურის მემკვიდრენი, რითაც ვამაყობთ“. „ჩვენი წინაპრები, -- დაუმატა მეხუთემ, -- მაგიდას ისე არ შემოუჯდებოდნენ, რომ ღმერთი არ ეხსენებინათ, ისე არ დაიძინებდნენ, ხატის წინ არ ელოცათ“. „რელიგიაზე ქართველი კაცის ფიქრი, -- შეაჯამა მეექვსემ, -- დღეს არ დაწყებულა და არც შეიძლება ახლა დამთავრდეს“.

ზოგი უკმაყოფილებას გამოთქვამს იმის გამო, რომ საქართველოში ახლა შედარებით ნაკლები ეკლესია მოქმედებს. „იმ უამრავი ეკლესია-მონასტრიდან, -- განაცხადა ერთმა მორწმუნემ, -- რომე-

ლიც ადრე იყო, დღეს ძალიან ცოტა დარჩა, საინტერესოა ვინ აგებს პასუხს ამაზე“?

როგორც მორწმუნეთა გამოკითხვამ დაგვარწმუნა ეკლესიაში მომსვლელთა მნიშვნელოვან ნაწილს არ აკმაყოფილებს ღვთისმსახურთა ზნეობრივი დონე. მათი აზრით, ღვთის მსახურები გაცილებით უფრო მორალურნი, სპეტაკნი და უანგარონი უნდა იყვნენ, ვიდრე ეს ჩვეულებრივ ცხოვრებაში გვხვდება ხოლმე. თავიანთ უარყოფით დამოკიდებულებას ასეთი ფაქტების მიმართ მორწმუნენი აშკარად გამოხატავენ.

„რა რელიგიურ რწმენაზე შეიძლება იყოს ლაპარაკი ასეთი ღვთისმსახურების ხელში, — გვითხრა ერთმა ახალგაზრდა მორწმუნემ, — როდესაც ბევრს, ვისაც სასულიერო განათლების მიღება გადაუწყვეტია, მხოლოდ განდიდების და სიმდიდრის მოპოვების სურვილი ამოძრავებს“.

„ბევრი სამღვდლო პირისათვის, — განაცხადა მეორემ, — წმიდათაწმიდა რელიგიური საიდუმლოებები და წეს-ჩვეულებანი ჯულის ზოვნისა და იოლად გამდიდრების საშუალებად იქცა“.

„სამწუხაროდ, — გვითხრა მესამემ, — თანამედროვე პირობებში აღარ გვხვდებიან ღმერთის, რელიგიისა და საქართველოსათვის თავდადებული ადამიანები, როგორც ეს წარსულში იყო. უმეტესობა ახლა მხოლოდ საკუთარ ჯიბეზე ფიქრობს“...

„მე, — პირდაპირ განაცხადა მეოთხემ, — ღმერთი მწამს და არა მღვდელი“.

ასეთი მაგალითების მოტანა მრავლად შეიძლება. ყველა ეს გამონათქვამი ადასტურებს იმ დებულებას, რომ თანამედროვე ღვთისმსახურთა დიდი უმრავლესობა ვერ აკმაყოფილებს მორწმუნეთა წარმოდგენას სამღვდლოებაზე. მათი აზრით, სასულიერო პირთა უმრავლესობა სრულიად გამოუსადეგარნი არიან ღმერთსა და ადამიანებს შორის შუამავლის როლისათვის.

ასეთ ვითარებაში ბევრი მორწმუნე გამოსავალს იმაში პოულობს, რომ ერთმანეთისაგან ანსხვავებს ღირსეულ სარწმუნოებას უღირსი მსახურებისაგან.

ეს დებულება ქრისტიანობის ღირსების და ქრისტიანთა უღირსობის, კეშმარიტი ქრისტიანობის ღირსების და ისტორიული ქრისტიანობის უღირსობის შესახებ, ახალი როდია. იგი საკმაოდ გაცვეთილი, მრავალგზის გაკრიტიკებული და მხილებული არგუმენტი, მაგრამ, როგორც ვხედავთ, ქრისტიანობის კრიტიკისაგან თავის და-

საცავად, ეკლესიაში მისულ ადამიანებს შორის ეს არგუმენტი დღესაც არსებობს.

მანც რამ შიიყვანა ეს ახალგაზრდები ეკლესიაში, რატომ გამოიჩინეს მათ ინტერესი რელიგიური ღირებულებებისადმი, რატომ ეძებენ თეოლოგიაში ცხოვრების აზრს? ამ კითხვაზე ბევრნაირი პასუხი არსებობს, ბევრი ობიექტური და სუბიექტური მიზეზების დასახელება შეიძლება: ესაა თვით რელიგიური ორგანიზაციების აქტიობა, ზურჯუზიული პროპაგანდის გავლენა, რელიგიური კულტის ესთეტიკური მომენტი, ახალგაზრდებისათვის დამახასიათებელი თვისება ყველგან, ყველა სფეროში ეძიონ თავისი თავი და ა. შ., მაგრამ ყურადღება გავამაჟვილოთ ჩვენის აზრით, უმთავრეს და უმნიშვნელოვანეს მიზეზზე.

ჩვენს რესპუბლიკაში მთელი რიგი წლების მანძილზე არსებულმა ნეგატიურმა მოვლენებმა, მათგან გამომდინარე სოციალურმა შედეგებმა უარყოფითი გავლენა მოახდინეს ადამიანების იდეურ სიმტკიცეზე.

სოციალისტური საზოგადოებისათვის ამ უცხო მოვლენებმა ზოგიერთ ადამიანს გული გაუტეხა და შეურყია რწმენა იმ მაღალი, ნათელი იდეალებისადმი, რომლებსაც კომუნისტური პარტია აყენებს.

ნეგატიურმა მოვლენებმა მნიშვნელოვნად შეასუსტა ახალგაზრდათა რწმენაც. ხოლო რწმენა, როგორც ცნობილია, ადამიანს, ხანდაზმულს იქნება ის თუ ახალგაზრდა, აუცილებლად სჭირდება. ერთი გამოკითხულთაგანი პირდაპირ ამბობდა აღნიშნულ პერიოდზე:

„რწმენა დაიკარგა, საჭირო კია, რომ ადამიანებს რწმენა ჰქონდეთ, რადგან, როდესაც ადამიანებს არაეისი რწმენა არა აქვთ, ისინი ცასა და დედამიწას შორის არიან გამოკიდებულები“.

ან კიდევ:

„ყველაზე საცოდავი და ამასთან საშიშიც საზოგადოებაში არის ის ადამიანი, რომელსაც არაფრის რწმენა არა აქვს. ცხოვრებაში კა აუცილებელია რაღაცის გვეროდეს, რაღაც გვამდეს“.

როგორც ვხედავთ, აქ ერთმანეთშია არეული ღმერთისადმი რწმენა და რწმენა საერთოდ, ზოგი ასე მსჯელობს:

„იქნებ მართლა არ არსებობს ღმერთი, მაგრამ მთავარია გვამდეს რაღაც. გვეროდეს ვიღაცის ან რაღაცის... დღეს კი ზოგმა ადამიანმა ხელი აიღო სინდისზე, ნამუსზე, პატიოსნებაზე, ადამიანობა-

ზე, დაე ნუ იქნება ღმერთი, იყოს რწმენა მხოლოდ — ნამუსი, სინდისი, პატიოსნება“.

სხვათა აზრით, ღმერთის რწმენა აუცილებელია საზოგადოებაში წესრიგის დასაცავად:

„ეფიქრობ, რომ ჯობდა ის დრო. — ამბობდა ერთ-ერთი განოკითხულთაგანი, — როცა ყველას სწამდა ღმერთი, ხალხს რაღაცის შიში ჰქონდა, ნებით თუ შიშის გამო, ადამიანი ხალხთან მაინც ნოერიდებოდა დანაშაულის ჩადენას“.

„რაღაცის რწმენა უნდა გქონდეს, — ნათქვამია სხვა პასუხში, — როცა უნა დ'არკი კვდებოდა, მისი უკანასკნელი სიტყვები იყო „ჯვარი მომეცით“.

ცნობილ ფილმსა და სპექტაკლში „განთიადი კი აქ წყნარი იცის“, ერთ-ერთი მთავარი გმირი სიკვდილის წინ ამბობს: „ვარსკვლავი დამიბრუნეთ ზემდეგო! მასთან სიკვდილი უფრო გამიადვილებს, მშობლებს კი მისწერეთ, რომ კომუნისტად მოვეკვდი“.

ამ პასუხებში ნათლად ჩანს ის უდავო ჭეშმარიტება, რომ ადამიანს რწმენის გარეშე ცხოვრება არ შეუძლია. ჩვენთვის კი მთავარია ჩაუნერგოთ მას ნამდვილი, ჭეშმარიტი რწმენა, რომელიც ადამიანთა ცხოვრების ნამდვილ იდეალებსა და ღირებულებებს ასახავს.

როგორც ცნობილია, საქართველოს კომპარტია, მისი ცენტრალური კომიტეტი უშეღავათო და პრინციპულ ბრძოლას აწარმოებს ნეგატიური მოვლენების და მისგან გამომდინარე სოციალური შედეგების წინააღმდეგ. უკანასკნელ წლებში ამ ფრონტზე დიდი წარმატებებია მოპოვებული, მაგრამ ყველა სიძნელე როდია დაძლეული. იმაზე, თუ როდის და როგორ დაიძლევა საბოლოოდ ეს მოვლენები, როგორ აღდგება და გამთელდება შერყეული რწმენა, სხვა კომპონენტებთან ერთად დიდად არის დამოკიდებული ჩვენი წარმატებები რელიგიური მსოფლმხედველობის წინააღმდეგ ბრძოლაში ათეისტური მსოფლმხედველობის მრწამსად დამკვიდრებაში.

ც რ უ რ წ მ ე ნ ე ბ ი

ზოგიერთ გაუთვითცნობიერებელ ადამიანს შეიძლება დაებადოს კითხვა — არის კი საჭირო ჩვენს ღრუში ცრურწმენებზე სერიოზული მსჯელობა მაშინ, როცა მეცნიერების არნახულმა წინსვლამ, თანამედროვე ტექნიკის საოცარმა მიღწევებმა დაჩრდილეს ყოველგვარი წარმოდგენა რელიგიურ სასწაულსა და წინასწარმეტყველებაზე?

მართლაც, მეცნიერების ეს მონაპოვარი ფაქტია. საბჭოთა ადამიანების უდიდესი უმრავლესობა გათავისუფლებულია რელიგიური შეხედულებებისა და ცრურწმენისაგან, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ჩვენი საზოგადოების ერთი ნაწილი ჯერ კიდევ ატარებს წარსულის მძიმე ტვირთს. ცრურწმენები საოცრად გამძლე და სიცოცხლისუნარიანი აღმოჩნდნენ. ზოგ შემთხვევაში ეს შეხედულებები გავრცელებულია იმათშიც. ვისაც საკუთარი თავი ტრადიციულად ათეისტად მიაჩნია.

ათეისტთა შეკრებებსა და თათბირებზე ხშირად აღინიშნება, რომ მეცნიერულ-ათეისტური მუშაობა ცრურწმენებთან ბრძოლის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი უბანია. თუმცა, სამწუხაროდ, მასთან ბრძოლამ ჯერჯერობით სათანადო გაქანება ვერ მიიღო. არადა ცხოვრებისეული აუცილებლობა მოითხოვს ამ ბრძოლის გაშლას.

რა არის ცრურწმენა, რა ადგილი უჭირავს მას ჩვენს ცხოვრებაში და რატომღა მასთან ბრძოლა აუცილებელი? როგორც სახელწოდება გვიჩვენებს, საქმე ეხება ცრუ, არასწორ, არაქვემდებარე, მცდარ შეხედულებებს, რაც დაფუძნებულია ზებუნებრივის რწმენასთან.

ცრურწმენებს საფუძვლად უდევს ცხოვრებაზე ზერელე, ცალმხრივი დაკვირვება, რომლის დროსაც, ერთმანეთის მსგავს მომენტთა ხშირი დამთხვევა და გამეორება წარმოქმნის მცდარ შეხედულებას ამა თუ იმ მოვლენაზე ან ამა თუ იმ მოსალოდნელ შედეგზე.

ათეისტურ ლიტერატურაში თვით ტერმინი — ცრურწმენები ორი გაგებით იხმარება — ერთი — როცა ამ ტერმინში იგულისხმე-

ბა რელიგია დაწყებული უმარტივესი რწმენიდან (ფეტიშიზმი, ტოტემიზმი, ანიმიზმი, მაგია), ყველაზე უფრო განვითარებული თანამედროვე რელიგიებით დამთავრებული (იუდაიზმი, ბუდიზმი, ქრისტიანობა, ისლამი, ინდუიზმი და სხვ.).

მეორე, როცა მასში იგულისხმება ისეთი წარმოდგენები, როგორიცაა: ჯადოქრობის, ექიმბაშობის, მკითხაობის, სხვადასხვა ნიშნებისადმი რწმენა, სიზმრის წინასწარმეტყველურად ახსნა და სხვ. ყველა ეს წარმოდგენა დაფუძნებულია ზებუნებრივის რწმენაზე.

თანამედროვე თეოლოგები ცრურწმენის ცნებას სწორედ ამ გვებით ხმარობენ, რათა ამ უკანასკნელისაგან განსხვავებით, დაამტკიცონ თავიანთი რწმენის სისწორე, მაგრამ ორივე შემთხვევაში შეინიშნება არამეცნიერულ შეხედულებებთან დაკავშირებული ზებუნებრივის რწმენა. ამიტომ, მათ შორის რაიმე პრინციპული ზღვრის დადება მართებული არ იქნებოდა.

ცრურწმენა საუკუნეთა სიღრმიდან მომდინარეობს და უმეტესად რელიგიის ადრინდელ ფორმებს უკავშირდება. მართალია, ბევრი მათგანი დღესაც გვხვდება, მაგრამ მისი ამხსნელი და წარმომშობი პირობები უკვე დიდი ხანია მოისპო. სწორედ ამის გამო ცრურწმენათა ნაწილის ახსნა შეუძლებელია.

ბევრი ცრურწმენა, რომელიც შემდგომში ამა თუ იმ ხალხის წესად და ადათად ჩამოყალიბებულა, ზოგჯერ დაკავშირებული იყო ყოფის მკაცრ, უაზრო, გაურკვეველ მომენტებთან. ასე მაგალითად: ერთ-ერთ აფრიკულ ტომში ორშაბათობით არ შეიძლება აღმოსავლეთით წასვლა, სამშაბათობით—დასავლეთით, ოთხშაბათობით—ჩრდილოეთით, ხუთშაბათობით კი—სამხრეთით; არასასურველად ითვლებოდა ქარის საპირისპირო მხარეს სიარული.

განსაკუთრებით ნათლად ჩანს ამ აკრძალვების უაზრობა ქალთან დაკავშირებულ ცრურწმენებში. ეს აკრძალვები, წესები და ადათები იყო მკაცრი და ძნელად შესასრულებელი. ასე მაგალითად, ესკიმოსებ-მაგლიუტებში სქესობრივი მომწიფების პირველი ნიშნების დროს ქალიშვილს 40 დღე ქოხის კუთხეში, კედლისაკენ პირმიქცეულს უნდა გაეტარებინა, სახლის დატოვება ამ პერიოდში მას მხოლოდ ღამე შეეძლო, როდესაც უკვე ყველას ეძინა. მიაჩნდათ, რომ ამ წესის დარღვევა ოჯახს დიდ უბედურებას მოუტანდა.

მორწმუნე ებრაელის მთელ ცხოვრებას ამძიმებდა უამრავი რელიგიურ-საწესჩვეულებო აკრძალვები და მითითებები. ეს ეხებო-

და ცხოვრების ყველა სფეროს: ჰამას, მარხვას, ტანსაცმელს, ლოცვას, დღესასწაულის აღნიშვნას. დღის განაწილებასა და სხვ. ებრაელთა სასულიერო წიგნში თალმუდში დაწვრილებით არის დამუშავებული თუ რისი გაკეთებაა აუცილებელი და რა არ უნდა გაკეთდეს. ასეთი აკრძალვებისა და შეწყალებების რიცხვი 613-მდეა, ურთმლისოდ ებრაელს ნაბიჯის გადადგმა არ შეეძლო.

უამრავ აკრძალვებსა და რჩევებს სთავაზობს თავის მიმდევრებს ისლამი, ბუდიზმი და სხვა რელიგიები.

ასეთი აკრძალვები, შეწყალებები თუ სხვადასხვა წესები საქართველოშიც ბევრი გვხვდებოდა. რაც ღარიბი ხალხის ისედაც მძიმე და ღუხჭირ ცხოვრებას კიდევ უფრო ამძიმებდა და აბეჩავებდა. შორს რომ არ წავიდეთ. გაეიხსენოთ თუნდაც დიდი ქართველი მწერლის მიხეილ ჭავჭავაძის რომანი „თეთრი საყელო“, რომელშიც იგი ფოტოგრაფიული სიზუსტით აღწერს საქართველოს მთიანეთის ერთ-ერთ კუთხეში — ხევსურეთში იმ დროისათვის შემორჩენილ ცრურწმენებს. მოქმედება ხდება რევოლუციის შემდგომ პერიოდში. ამ ადათ-წესებისაგან დაღლილი და გაბეზრებული გმირი სასოწარკვეთით წამოიძახებს: „ისევე წესი, ირგვლივ სულ ადათი, დილითდღამდე ადათი და მხოლოდ ადათი“¹.

ამავე ნაწარმოებში აღწერილია ზოგიერთი ადათ-ჩვეულება, რომელიც ცრურწმენის უაზრობის კლასიკურ მაგალითად გამოდგება. ასე მაგალითად, ხევსურ ქალს ბოსელში მარტოდმარტოს უნდა ემშობიარა ექიმისა და ყოველგვარი დახმარების გარეშე. მისი დახმარება მხოლოდ მისსავე ბედში მყოფს შეეძლო. ან კიდევ, ქალი მენსტრუაციის დროს უწმინდურად ითვლებოდა, ამ დროს, თითქმის და მას სულსა და სისხლში შხამი ედგა და იგი კაცისაგან შორს უნდა ყოფილიყო, ამიტომ მთელი ეს პერიოდი ქალს ბოსელში უნდა გაეტარებინა.

ამ აკრძალვებსა და ადათებს ერთადერთი ახსნა ჰქონდათ: „წეს არს, ჩვენ წინაპრებს დაუწესებიათ, ჩვენ ველარ ვუღალატებთ!“

ცხადია, ყველა ამ წესს, ისევე როგორც მილიონობით სხვა ადათწესსაც თავის დროზე, ჰქონდა თავისი წარმომშობი და ამხსნელი მიზეზები. მაგრამ დროთა ვითარებაში ისინი უაზრო აკრძალვად იქცა, რომელთა უმრავლესობას, ვიმეორებთ, დღესდღეობით არავითარი ახსნა არა აქვს.

¹ მ. ჭავჭავაძის შვილი, ტომი 11, გვ. 504.

შეიძლება ვინმემ იკითხოს: ეს ყველაფერი იყო, მაგრამ რა კავშირი აქვს მას დღევანდლობასთან, არსებობს კი ჩვენს პირობებში ზსგავსი ცრურწმენები? თავისთავად ცხადია, რომ საზოგადოების წინსვლასა და საზოგადოებრივ პროგრესთან ერთად, თანდათანობით შევიწროვდა ცრურწმენების მოქმედების არე. ჩვენს ქვეყანაში სოციალიზმის მნიშვნელოვანმა წარმატებებმა, კულტურისა და განათლების დონის მკვეთრმა ამაღლებამ ცხადია, მინიმუმამდე შეამცირა ცრურწმენების გავლენა საბჭოთა ადამიანზე. მაგრამ მისი რეციდივები ზოგჯერ მაინც იჩენს თავს. ეს განსაკუთრებით ითქმის სოფლის მცხოვრებლებზე, სადაც ცრურწმენები უფრო მეტადაა გავრცელებული: მისი კვალი შეიმჩნევა ქალაქშიც. მაგალითად, თბილისში, ქორწინების სასახლეში სხვა თვეებთან შედარებით მაისში ჯაცილებით ნაკლები წყვილები აწერენ ხელს. რით შეიძლება აიხსნას ეს ფაქტი, თუ არა ცრურწმენით?

ადამიანთა ერთი ნაწილი ერიდება ორშაბათობით ან 13 რიცხვში მგზავრობას. ეს ფაქტიც, ცხადია. გარკვეული ცრურწმენის მაჩვენებელია.

თბილისის ქუჩებში ხშირად შეხედებით მკითხავენ ბოშა ქალებს. რომლებიც კლიენტებსაც უხვად პოულობენ. არაფერს ვამბობთ „პატენტთან“ ცნობილ მკითხავეებზე, რომელთაც მუშტრების რიგჯელვათ. რაც შეეხება ბანქოთი, ყავითა და ხელისგულზე მკითხაობას (ქირომანტია), ჩვენში ფართოდ გავრცელდა. ხშირია ცხოველების, ფრინველისა თუ ფულის, შეწირვა ამა თუ იმ ხატისთვის „საქმის წარმატებისათვის“.

კიდევ ერთი ტრადიციადქცეული ცრურწმენა, როდესაც რომეპიროვნება სერიოზული საქმის გასაკეთებლად მიდის, ის აუცილებლად წინ „იხვედრებს“ ადამიანს, რომელსაც თითქოსდა „კარგი ფენი“ აქვს.

ცალკე უნდა ითქვას სიზმრების ახსნაზე. არსებობს ლამაზად გაფორმებული ხელნაწერი რომელსაც გარედან ჯვარი ახატია. ამ კოხტად გადმოწერილ წიგნში განმარტებულია თუ რომელი სიზმარი როგორ უნდა აიხსნას. თვალსაჩინოებისათვის მოვიყვანოთ რამდენიმე მათგანი:

„ალმასის ნახვა ქორწილს და ბედნიერებას მოასწავებს. აკვნის ნახვა კარგია და უმანკოებას ნიშნავს. ატმის ჰამა ავადმყოფობის და შეჭირვების მომასწავებელია. წყლით სავსე აუზის ნახვა პატიოსნების ნიშანია. წყალში ბანაობა გულის წადილის ასრულებათ.

გატეხილი ბეჭდის ნახვა ნიშნავს ცუდსა და საზიანო საქმეს. ბაყაყის ნახვა ცუდი ამინდის, ხოლო ბოლოკის — შურისა და მტრობის ნიშანია. თუ შენი თავი უსინათლო იხილო — დიდ ავადმყოფობას გამოივლი. დანგრეული სახლის ნახვა ყოველ საქმეში გამარჯვებას მოასწავებს. ჩამოვარდნილი ზარის ნახვა ცუდია და განსაცდელის ნიშანია. ზღვაში ბანაობა კარგია, გულის ნატვრა აგისრულდება. ზღვის ღელვა — ცუდია. თავის მოჭრა — კარგია, ყოველ საქმეში მოერევი მტერს. ვინმეს კოცნა — კარგია, რაიმე დოვლათს შეიმეტებ. ლელვის ქამა — ცუდი ნიშანია, ავადმყოფობას მოასწავებს. დახრჩობა — ცუდი ამბავია, კარგი რამე დაგეკარგება. მგალობელი ფრინველი — სიხარულის და ბედნიერების ნიშანია“.

კიდევ ბევრი „მარგალიტის“ მოყვანა შეიძლება ამ წიგნიდან, მაგრამ ესეც საკმარისია მისი „სიბრძნის“ შესაფასებლად. კითხულობ ამ ახსნა-განმარტებებს და ფიქრობ, რისთვის, რატომ ნიშნავს მაგალითად მიწის ხენა საშინელ და საზარელ ამბავს, ხოლო მენის დაცემის დასიზმრება სიხარულსა და მშვიდობიანობას. რაიმეა მოხარშვა შფოთის შემატებას, სიცივის ნახვა ამხანაგთან ჩხუბს, ხოლო სოკოს მოკრეფა რატომღაც კარგი, ქამა კი — ცუდი?!

ხშირად სიზმრის ახსნა ასე თუ ისე ასოციაციით დაკავშირებულია ამა თუ იმ შესატყვის მოვლენასთან, ამა თუ იმ ნივთის თვისებასთან. ასე მაგალითად: ოქროს ბეჭედი მოასწავებს ქორწილს; საპყრობილე გაჭირვების, ხოლო სარკის ნახვა ქორწინების ნიშანია; მგლის მოკვლა კარგია, მტერს მოერევი; რძის ყიდვა და სმა კარგია, ჯანმრთელობა შეგემატება. მაგრამ სრულიად გაუგებარია, რატომ ითვლება უნამუსო კაცის ნახვა დიდ ბედნიერებად, ხოლო რკინის ნახვა ან ყიდვა — ცუდ ამბად და მწუხარების მომასწავებლად. ხარის ნახვა რატომ არის ზოგჯერ კარგი, ზოგჯერ კი — ცუდი. ცხენის ნახვა ან ჯდომა მასზე რატომ არის კარგი, ხოლო ცისარტყელას ნახვა რად მოასწავებს ბედის, ხოლო ცხვრის ნახვა — ამინდის შეცვლას?

ამ აზრების უმრავლესობის ძირის მონახვა, ახლა შეუძლებელია. რაიმე ახსნა-განმარტება მას აღარ სჭირდება. მას ცრუმორწმუნე ადამიანები განუსჯელად იჯერებენ.

ასევეა დაკანონებული ეგრეთ წოდებული მარცხიანი დღეები. ასე მაგალითად, იანვრის თვეში მარცხიანად ითვლება: 2, 3, 5, 7, 12, 13, 21, თებერვალში 3, 18, 19, 26, მარტში 2, 5, 15 რიცხვები. და ა. შ. ამ დღეებში — ნათქვამია ზემოხსენებულ წიგნში — ნურც ისეს-

ნებ, ნურც მიიღებ, ნურც გაცემ. ამ დღეებში ვინც დასწეულდეს, მორჩენა გაუჭირდეს, ვინც იქორწინოს, მალე გაშორდეს. ახალ სახლში შევიდეს, ვერ გაიხაროს.

ასეთი წარმოდგენები, ცხადია, ხელს უშლის მეცნიერული მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებას. მნიშვნელოვნად ართულებს ადამიანის ცხოვრებას. მიუხედავად ამისა, აღნიშნული წიგნები დღესაც პოპულარობით სარგებლობენ ადამიანთა გარკვეულ წრეებში.

ოჯახში გავრცელებული ცრურწმენები ხშირად ახალ თაობას გადაეცემა. ბავშვობაში ჩანერგილი წესჩვევების აღმოფხვრა ან გადარწმუნება, როგორც პრაქტიკა გვიჩვენებს, ძალზე ჰერს.

მაინც რა უბიძგებს ზოგიერთ ადამიანს დაიჯეროს ასეთი ცრურწმენები, მიმართოს მკითხავს ან თვითონ იმკითხავს? უბრალო ცნობისმოყვარეობაა? გართობაა? თუ — სადღაც გულის კუნჭულში მთვლემარე ცრურწმენა?

ამასთან დაკავშირებით შეიძლება გავიხსენოთ ერთი ადგილი წიგნიდან, რომელიც ჯერ კიდევ მეცხრამეტე საუკუნის პირველ მეოთხედში დაიწერა, მასში სწორედ ცრურწმენებზეა ლაპარაკი:

„...პარიზში, მოღებისა და განათლების ამ დედაქალაქში, სადაც გაბედულად სთელავენ ყოველგვარ ცრურწმენას, სადაც შესაძლებელია აყეთო ყველაფერი, ოღონდ კი სასაცილო არ აღმოჩნდეს, ისევე სჯერათ ბანქოთი, კოფეთი და ცერკვით მკითხაობისა, როგორც ბევრ სხვაგან... არცთუ ისე დიდი ხნის წინ ვინმე დიაცმა ლენორმა გახსნა ბანქოთი სამკითხავო დაწესებულება და მაღალგანვითარებული პარიზელები, რომლებიც უარს ამბობენ ირწმუნონ ბევრი საღმრთო ჭეშმარიტება, რომლებისთვისაც არ არსებობს რაიმე სხვა ჭეშმარიტება თუ არა გონებით დამტკიცებულისა, ხარკს უხდიან ახალ სივილას. მაგრამ უარს ამბობენ რა მაღალ და დამამშვიდებელ ჭეშმარიტებებზე, ისინი იქვე ვარდებიან მეორე უკიდურესობაში და იჯერებენ უსირცხვილო ტყუილს, ორაზროვანი არაფრისმთქმელი სიტყვების ნაკრებს. ტყუილად იწყებენ იმის მტკიცებას, რომ თითქმის სრულიად არ უფიქრიათ დაეჯერებინათ მკითხავისათვის, რომ ამ დაწესებულებაში ისინი მოვიდნენ ცელქობით. ხუმრობით. ეს, ცხადია, მართალი არაა. უდავოა, რომ მისი სწამდათ, ამიტომ მოდიოდნენ მასთან სამკითხავოდ და უხვდაც უხდიდნენ“...

ეს ყველაფერი დაწერილი იყო 150 წლის წინათ. მას შემდეგ ბევრმა წყალმა ჩაიარა, მაგრამ ცრურწმენებმა იმავე საფრანგეთში (ისევე, როგორც მსოფლიოს ბევრ სხვა განვითარებულ ქვეყნებში)

არათუ იკლო, არამედ იმატა კიდევ. შეიქმნა კომპიუტერების ფართო ქსელი, რაც შემოსავლის მნიშვნელოვან წყაროდ იქცა, ათასგვარი ასტროლოგები, ქირომანტები, ჯადოქრები და სხვა ჯურის მკითხავეები უამრავ ფულს იზიბავენ.

მაგიის გავლენა დღეისათვის ისე დიდია ევროპასა და ამერიკაში, რომ თეოლოგები შიშობენ, რომ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში შავი მესა ნორმალურ, დაკანონებულ მოვლენად არ იქცეს.

მეოცე საუკუნეში, მეცნიერებისა და ტექნიკის საუკუნეში, ცხადია, თავისი დალი დაასვა მკითხავთა საქმიანობასაც. ახლა ბანქოსა და ყავაზე მკითხაობამაც უფრო „მეცნიერული“ სახე მიიღო, მაგრამ ამით მისი არსი როდი შეიცვალა.

მკითხაობა, ყავაზე, ბანქოზე თუ სხვ. თუმცა პატარა, მაგრამ მაინც შემადგენელი ნაწილია იმ ცრურწმენებისა, იმ არამეცნიერული შეხედულებებისა სამყაროზე და ყოფაცხოვრებაზე, რომელიც ჯერ კიდევ ცოცხლობს ხალხში და, ჩვენდა სამწუხაროდ, ახალგაზრდობის ნაწილშიც.

ჩვენ ვაშენებთ ახალ, თანასწორუფლებიან საზოგადოებას, რომელიც, პირველ რიგში, უნდა ააშენონ კომუნისტური მსოფლმხედველობით აღზრდილმა, ყოველგვარი ცრურწმენისაგან თავისუფალმა, აქტიურ ცხოვრებისეულ პოზიციებზე მდგარმა ადამიანებმა. ამიტომ დიდი მნიშვნელობა აქვს თითოეული ადამიანის იდეურობასა და მის მსოფლმხედველობაზე სიმწიფეს. ამ საქმეში კი ყოველგვარი ცრურწმენები, როგორიც არის მკითხაობა, სიზმრის ახსნა, გათვალვის რწმენა თუ სხვა, ხელისშემშლელია ახალი ადამიანის ფორმირებისას.

„ჯვაროსნები“

ბოლო წლებში ჩვენს რესპუბლიკაში, მის ქალაქებს, რაიონებსა თუ სოფლებში საკმაოდ მომრავლდნენ „ჯვაროსნები“. არა, ესენი არ არიან ქრისტეს საფლავის მაძიებელნი, ან მისი განთავისუფლებისათვის მებრძოლნი (როგორც მკითხველს ახსოვს, ასეთი მნიშვნელობით ხმარობდნენ ამ ტერმინს შუა საუკუნეებში და მის შემდგომ პერიოდშიც). ახლა ამ სახელს უბრალოდ იმ ახალგაზრდებს უწოდებენ, ზოგჯერ უფროსებსაც, რომლებიც ჯვარჩამოკიდებულნი გვევლინებიან სასწავლებლებში, სამსახურში, თეატრსა თუ კინოში, ქუჩასა თუ საზოგადოებრივი თავშეყრის სხვა ადგილებში. რა ფორმის ჯვარს არ დაუნახავთ: კათოლიკურსა თუ მართლმადიდებლურს, ოქროსას, ვერცხლისას, უბრალო ლითონისას, დიდსა თუ პატარას, უცხოეთში თუ ჩვენში დამზადებულს. ზოგი პერანგქვეშ ატარებს, ზოგიც პერანგის ზემოთ — აშკარად და გამომწვევად. ჯვრის ტარება მოდად შემოვიდა. მოთხოვნილება მასზე გაიზარდა. ამის შესაბამისად ბაზრებსა თუ ავტოსადგურებში, მაღაზიათა თუ სადარბაზოების წინ, ზოგან პირდაპირ ქუჩაშიც ხშირად შეხვდებით ქრისტიანობის ამ სიმბოლოებით ფარულად მოვაჭრეებს, რომლებიც არცთუ ისე იაფად მყიდველს უხვად სთავაზობენ ვინ იცის სად და რა გზებით დამზადებულ ნაირ-ნაირ ჯვრებს.

ზოგიერთი ადამიანის მტკიცებით ჯვრის ასეთი ტარება მხოლოდ მოდაა და მას არავითარი კავშირი არა აქვს ახალგაზრდათა რელიგიურობასთან. ასეა კი? შეიძლება დავეთანხმოთ ასეთ მტკიცებას?

რასაკვირველია არა, პრობლემის ასეთი გაიოლება და გამარტივება საქმეს ნათელს არ ჰფენს.

ამ მოსაზრებას მხოლოდ ერთ რამეში შეიძლება დაეთანხმო. „ჯვრების მტარებლების“ უმრავლესობა კარგად ვერ ერკვევა ჯვრის დანიშნულებაში, მის წარმოშობაში.

„ჯვაროსნების“ დიდი ნაწილი ვერც იმაზე გიჟასუხებს, თუ სა-

ერთოდ საიდან წარმოსდგა ჯვარი, რომ მისი წარმოქმნა დაკავშირებული იყო ორი ჯოხის ხახუნით, ცეცხლის მოპოვებასთან.

„ჯვრის მტარებლების“ უმრავლესობამ არც ის იცის, რომ ჯვარი, როგორც ქრისტიანობის სიმბოლო, საკმაოდ გვიან, მხოლოდ მეოთხე საუკუნის დასაწყისში შემოვიდა. კერძოდ, 326 წლიდან, როდესაც საეკლესიო ვერსიის თანახმად პირველი ქრისტიანი იმპერატორის კონსტანტინეს დედამ ელენემ პალესტინაში მოგზაურობისას იერუსალიმში აღმოაჩინა ჯვარი, რომელზედაც თითქოსდა სიკვდილით დასაჯეს სამყაროს მაცხოვარი — იესო ქრისტე. მანამდე კი თვით რომაულ კატაკომბებში აღმოჩენილ ადრექრისტიანულ სიმბოლოებში — თევზები, მწყემსი კეთილი და სხვ. ჯვარი არ ჩანს. საერთოდ კი, კათოლიკური და მართლმადიდებლური ჯვრების განსხვავება, ის ფაქტი, რომ ჯვარცმისათვის ანტიკურ სამყაროში იყენებდნენ რუსული ასო — T-ს მსგავს და არა ჯვარისებურ მოწყობილობას, ნათლად ადასტურებს ჯვრის კულტურის შედარებით გვიან შემოტანას ქრისტიანობაში და უარყოფს თეოლოგთა ინტერპრეტაციას (ჯვარს როგორც მხოლოდ იესო ქრისტეს ტანჯვის სიმბოლოს). მაგრამ ასეა თუ ისე, როგორიც უნდა ყოფილიყო ჯვრის კულტის წარმოშობა. იგი დღეისათვის ქრისტიანულ სიმბოლოდ აღქმება — იმ იარაღად, რომელზედაც ტანჯვით აღმოხდა სული ქრისტიანობის დამაარსებელს.

ხშირად უკითხავთ ხოლმე, მაინც რაში მდგომარეობს ჯვრის ტარების მავნეობა. განა ვინმეს რაიმეს უშავებს ადამიანის მკერდზე დაკიდებული პატარა ჯვარი, განა რა სერიოზული იდეოლოგიური ზიანის მიყენება შეუძლია მას ჩვენი საზოგადოებისათვის?

ამ კითხვაზე პასუხის გაცემისას აუცილებლად უნდა გვახსოვდეს, რომ ჯვრის ტარების იზოლირებულად განხილვა არ შეიძლება, რომ იგი დაკავშირებულია მთელ ქრისტიანულ მოძღვრებასთან, რომელიც ასეთი სიმბოლოებით, ადათებით, კულტით და სხვა გარეგნული მხარეებით ჩვენს დროშიც ინარჩუნებს თავის არსებობას.

ქრისტიანობაში ნათლობის შემდეგ ჰკიდებენ მორწმუნეს ჯვარს. ეს კი ქრისტიანული რელიგიის ამა თუ იმ მიმდინარეობისადმი ადამიანის მიკუთვნების და მასთან დამოკიდებულების უტყუარ ნიშნად ითვლება.

ჯვარი ქრისტიანობის უმნიშვნელოვანესი სიმბოლოა. ყოველ სიმბოლოს კი თავისი შინაარსი აქვს. სიმბოლოს გავრცელება და პოპულარიზაცია მნიშვნელოვნად ეხმარება მის შინაარსის არსებობის

შენარჩუნებასა და განმტკიცებაში. ამიტომ, ბუნებრივია, რომ უნდა თუ არა ჯერის მტარებელს, აქვს მას რელიგიური რწმენა თუ უბრალოდ სამკაულად ატარებს მას, ყველა შემთხვევაში იგი დიდ დაზმარებას უწევს ქრისტიანობას, რადგან ძალაუფლებურად პოპულარიზაციას უწევს მის უმნიშვნელოვანეს დოგმატს იესო ქრისტეს ტანჯვითი სიკვდილის და ამით ჩვენი ცოდვების გამოსყიდვის შესახებ. ჩვენ, რასაკვირველია, შორსა ვართ იმ აზრისაგან, რომ მორწმუნეს, რომელსაც ჩვენი ჰუმანური საბჭოთა კონსტიტუცია აძლევს უფლებას სრულად დაიკმაყოფილოს თავისი რელიგიური მოთხოვნებიანი ავტორიტეტით ატაროს ჯვარი — ქრისტიანობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სიმბოლო. მაგრამ მდგომარეობა რადიკალურად იცვლება, თუკი საქმე ეხება კომკავშირელს, პარტიის წევრს. ამ წერილის მიზანი როდია ვამტკიცოთ ქრისტიანული და კომუნისტური მსოფლმხედველობის შეუთავსებლობა. იგი საკმაოდ კარგად არის ცნობილი, მაგრამ ვ. ი. ლენინის ერთი აზრის მოყვანა მაინც აუცილებელია: „სოციალისტური პროლეტარიატის პარტიის მიმართ, — წერდა იგი — რელიგია კერძო საქმე არ არის. ჩვენი პარტია მუშათა კლასის განთავისუფლებისათვის შეგნებულ, მოწინავე მებრძოლთა კავშირია. ასეთი კავშირი არ შეიძლება გულგრილად უყურებდეს და არც უნდა უყურებდეს გულგრილად შეუგნებლობას, უმეცრეზას ან ბნელეთის მოციქულობას რელიგიურ რწმენათა სახით“¹. პროლეტარიატის ბელადის ამ მითითებით უნდა ეხელმძღვანელოთ, როდესაც საქმე მსგავს მოვლენებს ეხება. ჩვენ უნდა ვიბრძოდეთ ამ საკითხში ყოველგვარი გაორების წინააღმდეგ. ყოველად დაუშვებელია, რომ ახალგაზრდას კომკავშირის ნიშანი ეკეთოს და ამავე დროს ჯვარი ჰქონდეს ჩამოკიდებულ. სხვა ასპექტით, მაგრამ პრინციპულად გაორების წინააღმდეგ ილაშქრებს თვით ბიბლიაც, რომლის მიხედვითაც მორწმუნეებს ეკრძალებათ ერთდროულად ემსახურონ როგორც ღმერთს, ისე მამონას.

ყოველივე აქედან გამომდინარე საკითხი უფრო მკაცრად და ალტერნატიულად უნდა დაისვას. ახალგაზრდა ან კომკავშირელი უნდა იყოს, ან მორწმუნე. კომპრომისი ამ საკითხში უნდა გამოვრიცხოთ.

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 10, გვ. 86—87.

ათეიზმის ინსტიტუტი ვატიკანში

თანამედროვე ხანაში სულ უფრო ძლიერდება და ფართოვდება ადეოლოგიური ბრძოლა კაპიტალიზმსა და სოციალიზმს შორის. როგორც სამართლიანად არის აღნიშნული პარტიულ დოკუმენტებში ორი სისტემის იდეური დაპირისპირება სულ უფრო აქტიური ხდება, ზოლო იმპერიალისტური პროპაგანდა უფრო დახვეწილი.

მთელს მსოფლიოში მარქსიზმ-ლენინიზმის იდეების მზარდი პოპულარობით შემოფოთებული ანტიკომუნისტები ყოველი ძალით ცდილობენ გააძლიერონ ბრძოლა ათეისტური კომუნისტური საზოგადოების დამსწობისათვის და კაპიტალისტური წესწყობილების დაცვისა და განმტკიცებისათვის.

უკანასკნელი ათწლეულების მანძილზე ანტიკომუნისტურ თემატიკაში სულ უფრო ფართო ადგილს იკავებს რელიგიური პრობლემატიკა. ახლა რელიგიურ-თეოლოგიური პოზიციებიდან მრავალი ფილოსოფოსი, სოციოლოგი, ისტორიკოსი, სხვადასხვა ჯურის რელიგიისა თუ მიმდინარეობის კულტის მსახური გამოდის. ისინი გააფთრებით უტყევენ მარქსიზმს, რადგან ეს უკანასკნელი მთლიანად უარყოფს და ანგრევს რელიგიური მსოფლმხედველობის და რწმენის საფუძვლებს, იგი ქვას ქვაზე აღარ სტოვებს იმ თეოლოგიური დებულებიდან, რომ თითქოსდა მხოლოდ რელიგია ჰქმნიდეს ადამიანთა ყოფიერების ფუნდამენტს, კაცობრიობის მთელ ცივილიზაციას.

უკანასკნელი წლების მანძილზე განსაკუთრებით გაძლიერდა თავდასხმები მეცნიერულ ათეიზმზე, მარქსიზმ-ლენინიზმის ამ განუყრელ და შემადგენელ ნაწილზე. რასაკვირველია, ბრძოლა მეცნიერული ათეიზმის წინააღმდეგ ყოველთვის მიმდინარეობდა, მაგრამ მას არასოდეს არ მიუღია ასეთი ყოვლისმომცველი და დახვეწილი ფორმები. მეცნიერული ათეიზმის წინააღმდეგ მიმართულ ლიტერატურას უხვად ვხვდებით არა მარტო თეოლოგიურ, არამედ ბურჟუა-

ზიულ და რეფორმისტულ ლიტერატურაშიც, სადაც ანტიკომუნის-ტურ ავტორები ყოველგვარად ცდილობენ გალანძღონ, დაამცირონ და დააყენონ ათეისტური საზოგადოება.

თანამედროვე თეოლოგები უკვე კარგა ხანია მიხვდნენ, რომ მეცნიერული ათეიზმის განუჩივრელი და უშვერი ლანძღვა-გინებით ფონს ვერ გავლენ. რომ არ შეიძლება მეცნიერული ათეიზმი დაამარცხო მხოლოდ იმით, რომ გამოაცხადო ის რელიგიური გრძნობის დეფორმაციით გამოწვეულ ანომალიად, არასრულყოფილად და შინაგან სიმძახინჯედ. როდესაც ასეთი საშუალებები ამოიწურა და პირდაპირი იერიშით არაფერი არ გამოვიდა, თეოლოგებმა სხვა გზებსა და საშუალებებს მიმართეს. მათ უფრო ღრმა პოზიციებიდან სცადეს ათეიზმისა და მატერიალიზმის დამარცხება.

ერთ-ერთი ასეთი ძირითადი გზა, რომლითაც თეოლოგებმა სცადეს ხალხის მასებზე მეცნიერული ათეიზმის გავლენის შემცირება, არის მისი (ათეიზმის) პოლიტიკურ მთვლენად გამოცხადება. ამავალსაზრისით მეცნიერული ათეიზმი არც იდეოლოგიაა, არც მეცნიერებაა, არამედ იგი უფრო პოლიტიკური კონცეფციაა, რომელიც შემუშავებულ იქნა კარლ მარქსის მიერ ჩმდენად. რამდენადაც ეკლესია იცავდა გაბატონებული კლასების ინტერესებს. აქედან გამომდინარეობს დასკვნა, რომ თუკი სამღვდელოება მოახდენდა სათანადო პერფორიენტაციას (და ასეთი პერფორიენტაცია თეოლოგთა მიხედვით მოხდა), მაშინ იგი მისაღები გახდება ყველასათვის.

სხვა შემთხვევებში თეოლოგები ცდილობენ მოუწახონონ მეცნიერულ ათეიზმს შინაგანი წინააღმდეგობანი, წარმოაჩინონ მისთვის ეთიმოდაც დამახასიათებელი თეორიული და პრაქტიკული უსუსურობა. ასეთი ჯურის თეორიების მიხედვით, ათეისტური კონცეფცია სცნობს მხოლოდ მატერიალურ ინტერესებს და სრულიად გულგრილადაა განწყობილი სულიერი ღირებულებებისადმი. მეცნიერული ათეიზმი, ასეთი თეორიების ავტორთა აზრით, არის მოძღვრება, რომელსაც საერთოდ არ გააჩნია პოზიტიური იდეები და იდეალები, რომ იგი პრაქტიკულად ჩვეულებრივ ურწმუნობამდე დაიყვანება.

თეოლოგთა და სხვა ჯურის ანტიკომუნისტთა ცდები, უარყონ მეცნიერული ათეიზმის პოზიტიური, სიცოცხლისდამამკვიდრებელი ჰუმანური ხასიათი, უმთავრესად მიმართულია ხალხის მასებზე მნიშვნელოვნად შერყეული რელიგიური რწმენის გავლენის შენარჩუნებისა და განმტკიცებისათვის.

ამრიგად, რელიგიური ორგანიზაციების წარმომადგენლები ახ-

ლა უფრო ღრმად ცდილობენ ჩაწვდნენ მეცნიერული ათეიზმის შინაარსს, გაერკვნენ არამორწმუნეთა საქმიანობაში, გადმოიბირონ ისინი თავის მხარეზე და გაავრცელონ მათზე რელიგიური შეხედულებანი.

როგორც ცნობილია, ამ მიმართულებით ჯერ კიდევ რომის პაპმა პავლე VI გადადგა კონკრეტული ნაბიჯები. 1965 წლის 9 აპრილს II მსოფლიო საეკლესიო კრების დადგენილებით შეიქმნა არამორწმუნეთა საქმეთა სამდივნო ვატიკანში, რომელსაც ახალი პირობების გათვალისწინებით ფართო ფრონტი უნდა გაეშალა ათეიზმისა და მატერიალიზმის წინააღმდეგ საბრძოლველად. სამდივნოს თავმჯდომარედ დაინიშნა არქიეპისკოპოსი კარდინალი ფრანც კიონიგი, მდივნად — პროფესორი ვიჩენცო მიანო. სამდივნოს საფუძვლიანად უნდა შეესწავლა თანამედროვე ათეიზმი, გამოემკლავნებინა მისი გამომწვევე მიზეზები და აქტიური კონტაქტიც დაემყარებინა არამორწმუნეებთან.

1970 წელს, სამდივნოს ინიციატივით, გამოქვეყნდა წერილი, რომელიც ეხებოდა მარქსიზმისა და ათეიზმის შესწავლის აუცილებლობას სასულიერო სემინარიებში, სასწავლო გეგმებში შეიტანეს ამ საგნების სწავლება სპეცკურსებით ან ფილოსოფიის საერთო კურსის პროგრამით. ამ დოკუმენტის ავტორები ხაზს უსვამდნენ იმ გარემოებას, რომ მღვდლობის კანდიდატმა მთლიანად უნდა გააცნობიეროს „ათეიზმის ფენომენის“ მნიშვნელობა.

სამდივნოს ხელის შეწყობით გამოიცა სალეზიანის უნივერსიტეტის ფილოსოფიის ფაკულტეტის 4-ტომიანი შრომა „თანამედროვე ათეიზმი“, რომელიც წარმოადგენს ერთგვარ სახელმძღვანელოს, ენციკლოპედიას ღვთისმსახურთათვის ათეიზმის დებულებების წინააღმდეგ საბრძოლველად. გასაკვირი არ არის, რომ ეს შრომა აყალიბებს კომუნისტური და მუშათა პარტიების დამოკიდებულებას რელიგიისა და ეკლესიისადმი.

შემდგომი ნაბიჯი ამ მიმართულებით გადაიდგა 1977 წლის 14 თებერვალს რომში, სადაც წმიდა ურბანის სახელობის უნივერსიტეტში, რომელიც აღნიშნულ დროს დაარსების 350 წელს აღნიშნავდა, შეიქმნა ათეიზმის ინსტიტუტი, ალბათ, უფრო სწორი იქნებოდა მისთვის ანტიათეიზმის ინსტიტუტი ეწოდებინათ, მაგრამ ასეთი სახელწოდება თვით აირჩიეს კათოლიკე თეოლოგებმა.

ინსტიტუტის დაარსებაზე შეიკრიბა 7 კარდინალი და 3 არქიეპისკოპოსი, მათ გარდა ინსტიტუტის დაარსებას ესწრებოდნენ ვა-

ტიკანში აკრედიტებული დიპლომატიური კორპუსის წარმომადგენლები და მრავალრიცხოვანი საზოგადოება.

ათეიზმის წინააღმდეგ მიმართული ინსტიტუტის 3-წლიანი სასწავლო პროგრამა სამი განყოფილებისაგან შედგება: ისტორიული, თეორიული და ფენომენოლოგიური. იკითხება 30-მდე სპეციალური კურსი: „რელიგიისა და ათეიზმის ფილოსოფია“, „მარქსი, ენგელსი, ლენინი და ათეიზმი“. „ათეიზმის ევოლუტალისტურ-ირაციონალური ფესვები: ნიცშე, ფროიდი“, „დექრისტიანიზაციის ისტორია“, „ეგზისტენციალური ათეიზმი კინოსა და თეატრში“, „ათეისტი და მისი ქცევა ბიბლიის მიხედვით“ და სხვ.

შეკრება დიდხანს გაგრძელდა. მასზე რამდენიმე კაცი გამოვიდა. მთავარი მომხსენებელი იყო არამორწმუნეების საქმეთა სამდივნოს თავმჯდომარე ფ. კიონიგი, რომლის გამოსვლის თემას ძალზე მყვირალა სათაური ერქვა: „მეცნიერული ათეიზმის კრახი“. მართალია, ფ. კიონიგი ყოველმხრივ ცდილობდა დაემტკიცებინა მეცნიერული ათეიზმის კრიზისი თანამედროვე ეპოქაში, მაგრამ იქვე, სხვა გამომსვლელების სიტყვებშიც კი, სხვაგვარი სიმართლე გამოსჰქვიოდა. ასე მაგალითად, კარდინალი როსი ხაზგასმით მიუთითებდა ასეთი ინსტიტუტის გახსნის აუცილებლობაზე და ამბობდა: „ათეიზმის ინსტიტუტი ისე აქტუალურია, მისი სწრაფი გახსნა ეკლესიის წიაღში ისეთი აუცილებლობაა, რომ ვრცელ დასაბუთებას და არგუმენტირებას არ მოითხოვს“. მიმომხილველები შენიშნავდნენ: თუკი ფ. კიონიგს დავუჯერებთ, მეცნიერული ათეიზმი კრახს განიცდისო, მაშინ რაღა საჭირო იყო ათეიზმის ინსტიტუტის ასე სასწრაფო და აუცილებელი გახსნა?“

ათეიზმის ინსტიტუტის გახსნის მიზანი ცხადზე უცხადესია. იგი ესწრაფვის შეარყიოს მეცნიერული ათეიზმის პრესტიჟი, მოახდინოს მისი პარალიზება, შეზღუდოს და შეამციროს მისი გავლენა მსოფლიოში. ინსტიტუტის ანტიათეისტური ხასიათი კარგად გამოჩნდა ინსტიტუტის დირექტორის ბ. მონდენას სიტყვებში:

ბევრი ჩვენი თანამედროვე ევროპაში, აზიაში, აფრიკასა და ამერიკაში, — ამბობდა იგი, — მისდევს ათეისტურ შეხედულებებს. ამიტომ, თუკი აღრე მისიონერული საქმიანობის ობიექტები იყვნენ წარმართები, ახლა ძალზე ხშირად ესენი არიან ათეისტები, რადგან ათეისტურია ხალხის დიდი ნაწილი, რომელსაც ჩვენ ხსნის სიტყვები უნდა ვუქადაგოთ. ჩვენი გამოკვლევა მიმართულია იმ მიზეზების გასარ-

კვებად, რომლებმაც ხელი შეუწყვეს ათეიზმის განვითარებას თანამედროვე მსოფლიოში“. მისივე სიტყვებით „ათეიზმი მოკლებულია ჰუმანიზმს, მასში ჰარბობს ველურობა, იგი უარყოფს თავისუფლებას, სამაგიეროდ. მიესალმება ჩაგვრას, მასში არ არის კუმარიტება. მაგრამ უხვადაა ბნელეთის მოციქულობა“...

კათოლიციზმის წარმომადგენლები, კერძოდ. ზემოხსენებული კარდინალი როსი უარყოფდა ათეიზმის ინსტიტუტის სოციალურ და პოლიტიკურ დანიშნულებას, სინამდვილეში კი, ახალი ინსტიტუტი ასრულებს სწორედ სოციალურ დაკვეთას რმ კლასებისა, რომლის იდეოლოგიურ რეპორსაც წარმოადგენენ კონსერვატიული კლერიკალური წრეები.

თეოლოგთა მიხედვით, ათეიზმი მსოფლიოს ემუქრება არსებული წესრიგის შერყევით. ამ გაფრთხილებით ჯერ კიდევ 1976 წლის 2 ივნისს კათოლიკეთა საერთო აუდიენციაზე გამოვიდა პავლე VI, უფრო ადრე, 1975 წლის 19 ნოემბერს, იგივე პავლე VI მოიწონა მარქსიზმის წინააღმდეგ ბრძოლა. როგორც სოციალური უბედურებისაგან თავის დაცვის საშუალება. პაპის კვალდაკვალ ბ. მონდენმაც შენიშნა, „ჩვენ იმიტომ კი არ ეწაველობთ ათეიზმს, რომ დავიცვათ ეკლესიის ინტერესები, არამედ იმისათვის, რომ დავიცვათ კაცობრიობის ინტერესები“.

ვატიკანში ათეიზმის ინსტიტუტის გახსნა და მის მიერ აქტიური საქმიანობის გაჩაღება ერთი იმ მნიშვნელოვან ნაბიჯთაგანია, რომელსაც ბოლო ხანებში კლერიკალური წრეები დგამენ ათეიზმისა და მატერიალიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის გაღრმავებისათვის. მისთვის ყოვლისმომცველი ხასიათის მიცემისათვის: ათეიზმის წინააღმდეგ ერთიანი ძალებით გამოსვლისათვის, მაგრამ რამდენი ანტი-ათეისტური ინსტიტუტი თუ უნივერსიტეტიც არ უნდა გახსნან. რამდენიც არ უნდა ლანძღონ ათეიზმი, უარყონ მისი სულიერი ფასეულობანი და ღირებულებანი, კლერიკალურ წრეებს ისტორიის ზორბლის უკან დაბრუნება არ შეუძლიათ. მატერიალიზმისა და ათეიზმის იდეები ჩვენს პლანეტაზე უფრო და უფრო მეტ მომხრეებს იძენენ.

მოულოდნელი პრობლემა

ბოლო წლებში ინდოეთში სერიოზული აჟიოტაჟისა და კონფლიქტის საგნად იქცა ძროხების პრობლემა.

როგორც ცნობილია, ამ ქვეყანაში ყველაზე უფრო ფართოდ გავრცელებული რელიგიის — ინდუიზმის მიხედვით ძროხა წმიდა ცხოველია, რომლის ხელის ხლება, მითუმეტეს დაკვლა სასტიკად იკრძალება. არამცთუ ინდოეთის სოფლებში, არამედ ისეთ უზარმაზარ, მრავალმილიონიან ქალაქებში, როგორიცაა: ბომბეი, კალკუტა, დელი, მადრასი თუ სხვ. ტურისტი ხშირად წააწყდება ხოლმე ცენტრალურ ქუჩებში მოხეტიალე ძროხებს.

ოფიციალური მონაცემებით. ინდოეთში 200 მილიონამდე ძროხა უნდა იყოს. აქედან, როგორც დასავლეთელი მიმომხილველები ანგარიშობენ, ერთი მეხუთედი. საერთოდ, არ იძლევა რძეს. დანარჩენი ოთხი მეხუთედიც არ გამოირჩევა დიდი წველადობით—450 კგ წელიწადში. ასეთი მცირე წველადობა მაინცდამაინც არ აწუხებთ ინდუიზმის მიმდევრებს, ვინაიდან ისინი ძროხის რძეს კამეჩის რძეს ამჯობინებენ.

ძროხების ხელშეუვალობას ინდოეთის შტატების უდიდესი უმრავლესობის კონსტიტუციები ეცავს. რაც შეეხება ორიოდ შტატს, სადაც ასეთი მუხლი არ არის კონსტიტუციაში შეტანილი, ამ საკითხის ირგვლივ უთანხმოება და არეულობა სუფევს. უკანასკნელ პერიოდში ეს მოვლენა ინდოეთში საგანგაშო პრობლემად იქცა; რომელმაც ძალზე დააფიქრა ბევრი ადგილობრივი ხელისუფალი.

საქმე ის არის, რომ ინდუიზმის მიმდევართა დიდი ნაწილი ვეგეტერიანელია, შესაბამისად, ძროხის ხორცის საკმელად გამოყენების პრობლემა მათ არ აწუხებთ. მაგრამ ეს პრობლემა ძალზე სერიოზული და მნიშვნელოვანია ინდოეთში მცხოვრები 67 მილიონი მუსულმანისათვის, რომელთაც ისლამის სარწმუნოების მეოხებით ეკრძალებათ ღორის ხორცის ჭამა. ეს პრობლემა ასევე სასიცოცხ-

ღია ინდოეთში მცხოვრები 14 მილიონი ქრისტიანისა და ტურისტთა დიდი ნაკადისათვის, რომელთა რაციონშიც დეკეულს მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს.

მოსახლეობის ამ ფენებისა და ტურისტთა მოთხოვნილებამ განაპირობა ძროხათა დაკვლა. ინდოეთში გამოჩნდნენ ხორცის მრეწველები, მაგრამ მათი საქმიანობა აღშფოთებასა და დიდ წინააღმდეგობას აწყდებდა ინდუისტთა მოსახლეობისაგან. უფრო მეტიც ოთხმა გავლენიანმა ინდუისტმა თავკაცმა კონგრესში დასვა საკითხი ძროხების დაკვლის სრული აკრძალვის შესახებ. უფრო რადიკალურად განწყობილმა ინდუისტებმა სასიკვდილო შიმშილი გამოაცხადეს ინდოეთში ძროხების დაკვლის სრულიად აკრძალვამდე.

თვით ხორცის მრეწველთა აზრით, ძროხების დაკვლა შეუზღუდავად არ უნდა აყენებდეს მორწმუნეებს, რადგან ძროხების დაკვლა ინდუისტური სოფლებიდან დაშორებით ხდება. გარდა ამისა. ძროხათა ნაწილის დაკვლა გააუმჯობესებდა მათ ჯიშს და ხელს შეუწყობდა ცხოველთა საკვების უკმარისობის დაძლევის მთელს ინდოეთში.

როგორც მიმომხილველები აღნიშნავენ, ინდოეთში არსებობს ზევრად უფრო სერიოზული პრობლემებიც, რომლებიც გადაწყვეტას ელიან. როგორ დამთავრდება ეს მოულოდნელი მწვავე კონფლიქტი ძნელი სათქმელია, მაგრამ ერთი რამ ცხადია, რომ ამ პრობლემის მოუგეარებლობა ერთგვარად აფერხებს სხვა მნიშვნელოვან საკითხების გადაწყვეტას.

ათეისტური აღზრდა ოჯახში, სკოლაში და უმაღლეს სასწავლებელში

ახალგაზრდობის აღზრდა მატერიალისტურ-ათეისტური სულისკვეთებით კომუნისტური პარტიის იდეოლოგიური საქმიანობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი უბანია. რომლის წარმატებაზე მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული საბჭოთა ადამიანების იდეური სიმწიფე და პოლიტიკური სიმტკიცე.

როგორც საზოგადოებრივი პრაქტიკა გვიჩვენებს, მომავალი თაობის მსოფლმხედველობრივ ჩამოყალიბებაში უდიდეს როლს ასრულებს ოჯახი, რადგან იმაზე, თუ როგორი სულიერი ატმოსფეროა შექმნილი ოჯახში, სადაც ახალგაზრდა იზრდება, რა შეხედულებების მატარებელნი არიან ბავშვის მშობლები, ბებია, ბაბუა, ოჯახის წევრები, მნიშვნელოვანწილად არის დამოკიდებული ბავშვის პირველი წარმოდგენების მიმართულება რელიგიისადმი დამოკიდებულებაში, რაც დიდ გავლენას ახდენს ადამიანის შემდგომ ცხოვრებაზე.

იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც ბავშვი ინფორმაციას იღებს რელიგიისა ან სხვა რაიმე ცრურწმენის შესახებ სხვა წყაროებიდან (ლიტერატურა, მეზობელი, სახლის ახლოს მდებარე ეკლესია, რელიგიური დღესასწაული და სხვ.). ამ ინფორმაციის განმარტება მაინც ოჯახში ხდება.

სოციოლოგიური გამოკვლევებით დადგენილია, რომ 6—7 წლის ბავშვი იღებს საერთო რელიგიური ინფორმაციის 55 პროცენტს. აქედან გამომდინარე, ამ ასაკში, ბავშვის ათეისტური აღზრდა მომავლისათვის არ უნდა გადავდოთ. ამ მნიშვნელოვანი ამოცანის გადაწყვეტაში, რასაკვირველია, თავისი — გადამწყვეტი სიტყვა უნდა თქვას ოჯახმა.

ყველა კითხვაზე, რომელზეც პატარები ახსნა-განმარტებას გვთხოვენ, პასუხი მშობლებმა უნდა გავცეთ, ჩვენ უნდა დავაკმა-

ყოფილთ ბავშვის ცნობისმოყვარეობა: და იმაზე, თუ როგორ გახვდნარტავთ ყოველივე ამას, ბევრად არის დამოკიდებული ნორმების მომავალი მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბება.

როდესაც ოჯახში ბავშვის ათეისტურ აღზრდაზე ვლაპარაკობთ, ჩვენ უნდა გავარჩიოთ ოჯახების სამი ტიპი: 1. ოჯახები, რომელშიც ყველა უფროსი რელიგიის მიმდევარია. 2. ოჯახები, რომელიც ნაწილობრივ არის რელიგიური (მაგ. დედა და მამა ათეისტები არიან. წაგრამ ბებია და ბაბუა, ან ერთი მათგანი რელიგიის მიმდევარია). 3. როდესაც ოჯახი თავისუფალია რელიგიური შეხედულებებისაგან.

პირველი ტიპის — რელიგიურ ოჯახში, უფროსები აქტიურად ცდილობენ დაამუშაონ ბავშვის გონება, ადრევე ჩაუენერგონ მათ მოწიწება და მორჩილება ღმერთის, ღვთისმშობლისა და რელიგიური პერსონაჟების მიმართ. ისინი ხშირად ცდილობენ დაიციან თავიანთი ბავშვები ყოველგვარი ათეისტური ზემოქმედებისაგან და მაქსიმალურად უზმობენ ბავშვებს ასეთი ინფორმაციის წყაროებს. პატარების თანდასწრებით ისინი ხშირად ასრულებენ რელიგიურ რიტუალებს, ლოცულობენ, იწერენ პირველს. ბავშვები ხშირად ისწენენ მათს საუბარს ღმერთის შესახებ, იმპერსონალურ ცხოვრებაზე, იმაზე, თუ როგორ უნდა გადაუხადონ ღმერთს მადლობა ქვეყანაზე მონიჭებული სიხარულისა და კმაყოფილებისათვის. სამღვდლოება კარგად იცის, რომ პატარა ბავშვის გონება გაცილებით უფრო ოლად ითვისებს და იხსომებს უფროსების მიერ შესრულებულ რიტუალებს, ვიდრე მათს სიტყვიერ მსჯელობას. ამიტომ მორწმუნე მშობლებისაგან მოითხოვს აქტიურად იმოქმედონ ბავშვის გრძნობებზე. ასეთი უფროსის ავტორიტეტით და რჩევით ბავშვი სწავლობს არარსებული ღმერთის თაყვანისცემას, მას მიმართავს ყოველი გაჭირვებისა ეამს, ეშინია ციური სასჯელისა და სხვ.

თავისთავად ცხადია, ასეთი სულისკვეთებით გაზრდილი ბავშვის ათეისტურ პოზიციებზე გადმოყვანა მრავალ სიძნელესთან არის დაკავშირებული: უპირველეს ყოვლისა, კი მცირე მდგომარეობაშია სკოლა და სხვა ორგანიზაციები, რომლებსაც ეს მისია აკისრიათ, რადგან მათ დაპირისპირება უხდებათ ყველაზე უფრო საყვარელი ადამიანის — მშობლის ავტორიტეტთან.

უფრო სხვაგვარი ვითარებაა მეორე ტიპის — ნაწილობრივ რელიგიურ ოჯახებში. ჩვენს საზოგადოებაში, როგორც წესი, ასეთი ოჯახების არარელიგიური წევრები, უფრო ხშირად დედა და მამა ცდილობენ დაიციან ბავშვი ბებიის ან ბაბუის რელიგიური გავლე-

წისაგან, მაგრამ ყოველთვის როდი ახერხებენ ამას. იმ შემთხვევაში თუ მშობლები მუშაობენ და ბავშვი ხშირად არის მორწმუნე ბებიასთან. მისგან რელიგიურ რწმენას ითვისებს. ბებიებს დაჰყავთ პატარები სამლოცველოებსა და ეკლესიებში, სადაც გამეფებულია საღმრესო სული. განწყობილება, კედელთა მოხატულობა და ღმერთის პატივსაცემი გალობა დიდ ემოციურ ზემოქმედებას ახდენს ბავშვის ჯერ კიდევ ჩამოუყალიბებელ ცნობიერებაზე და მთელი ცხოვრების მანძილზე მიჰყვება მას.

შემთხვევითი როდია ის ფაქტი, რომ თანამედროვე თეოლოგები მორწმუნეებს მოუწოდებენ ატარონ პატარები ეკლესიაში, რადგან ბავშვების ეს მოგონება მტკიცედ რჩება ადამიანის მეხსიერებაში და გაკირების ეპოს, ღვთისმეტყველთა აზრით. მას აუცილებლად გაახსენებს ეკლესიას, დაებადება სურვილი ღმერთს შესთხოვოს დახმარება.

სწორედ ნაწილობრივ რელიგიურ ოჯახებში ვხვდებით ზოგიერთი რელიგიური წეს-ჩვეულების დაცვის შემთხვევებს. როგორცაა: ბავშვების მონათლა, მათი რელიგიურ ღვთისმეტყველებზე დასწრება. ჯვრისწერა და სხვ.

მესამე ტიპის ოჯახში -- არარელიგიურ ოჯახებში, როგორც წესი, ბავშვის თანამიმდევრული ათეისტური აღზრდა არ ხდება; თუმცა იმ მაგალითებისა და იმ მსჯელობის მიბაძვით, რომლებიც ბავშვებს ესმით, მათი მსჯელობაც არარელიგიურია. მათგან ხშირად გაიგონებთ ასეთ აზრებს: „ღმერთი არ არსებობს“, „ღმერთის მხოლოდ ადრე სჯეროდათ“, „სამყარო ღმერთის შექმნილი არ არის“ და სხვა. ძალზე სამწუხაროა, რომ ამ ბავშვების გეგმაზომიერ, თანამიმდევრულ ათეისტურ აღზრდაზე არავინ ზრუნავს, მათ არავინ განუმარტავს, თუ რატომ არ შეიძლება ღმერთი ცაში ცხოვრობდეს და რომ ყველა ვითომდა ღმერთის მიერ „ჩადენილ სასწაულს“ აქვს თავისი დამაჯერებელი მატერიალისტური, მეცნიერული ახსნა.

ზოგჯერ მშობლებს წარმოდგენაც არა აქვთ, თუ რა დიდი ზიანი, რა შორის მიმავალი ფსიქოლოგიური შედეგები მოჰყვება ხოლმე აღრეულ პერიოდში ბავშვის ცნობიერებაში შეტანილ ღმერთის იდეას.

ბავშვის ცნობიერებაში ღმერთის იდეის შეტანით ხდება მისი ფანტაზიის დამახინჯება და დეფორმირება. ბავშვის ფანტაზია ნაწილობრივ მაინც კარგავს სამყაროს შემეცნებისა და ათვისების ფუნქციას. ასეთ ვითარებაში ზღაპრულ ფანტასტიკურ სახეებს და გა-

მოვლინებებს. რომლებსაც აწყდება პატარა სამყაროს ათვისებისას. იგი ადამიანური. რეალური საგნების სამყაროს კი არ უკავშირებს. არამედ ღმერთის გამოვლინების შედეგად მიიჩნევს. რაც შეეხება ზღაპრებში აღწერილ ჯადოქრულ სამყაროს, მას იგი აღქმას როგორც ზებუნებრივის რეალურად არსებობის დამადასტურებელ ფაქტს. ხოლო ყოველგვარ სასწაულს ღმერთის ყოვლისშემძლეობის მანიფესტაციად.

უფროსი მორწმუნეები ხშირად ახევენ თავს პატარებს მრავალ ცურწმენას სამყაროზე. ღმერთზე. სხვადასხვა სულებზე. ისინი უნერგავენ ბავშვებს შიშსა და მორიდებას ღმერთისადმი. უნერგავენ იმ აზრს, რომ ღმერთი, მართალია, უხილავია და ცაში სუფევს, მაგრამ იგი ყოვლისმხილველია. თვალს ადევნებს ნებისმიერ ჩვენს მოქმედებას. ბავშვს, რასაკვირველია. არა აქვს წარმოდგენა საშხების, მამა-ღმერთის, ძე ღმერთისა და სულიწმინდის რთულ ბუნებაზე. მაგრამ მისი ცნობიერებისათვის სრულიად მისაწვდომია ღმერთის სასწაულმოქმედი და ყოვლისმძლე ბუნება. უფროსების მიერ ამგვარად დახასიათებული ღმერთის სახე. — წერენ ათეისტები, — ღრმად ჯდება პატარას გონებაში, ასეთი წარმოდგენები აფერადებენ მის სიზმრებს, ფანტაზიას და თვით გარემოს აღქმასაც კი. სწორედ ამიტომ, რომ თვით ჩრდილების მოძრაობაში იგი იწყებს ღმერთის, ეშმაკისა თუ სხვა რელიგიური პერსონაჟების მოქმედების აღმოჩენას.

ხშირად, როდესაც ბავშვებს მოუხმენ ისეთი შთაბეჭდილება გრძება, რომ მათ ღმერთი ოთახის კუთხეში ჩამოკიდებული ხატოვით ახლოს პყავთ წარმოდგენილი.

ასეთი, თითქმის ხელშეისახები ღმერთის სახე მძიმედ, მტანჯველად მოქმედებს ბავშვის მგრძნობიარე სამყაროზე. იგი აძლიერებს მის შიშს. უმწეობის შეგრძნებას. ურწმუნობას საკუთარი ძალებისადმი.

ასეთი სულისკეთებით გაზრდილი ბავშვის ხვედრი მძიმეა. იგი გაორებულია. მისი გაორება უფრო ძლიერდება სკოლაში. სადაც მას, ერთი მხრივ, ასწავლიან მეცნიერებათა საფუძვლებს. მეცნიერულ შეხედულებებს სამყაროზე, ბუნებაზე. საზოგადოებაზე. მეორე მხრივ კი, შინ და სამლოცველოში ყოველი ძალით უნერგავენ ანტიმეცნიერულ. ბიბლიურ წარმოდგენებს. ასეთი გაორებისაგან იტანჯება ჯერ კიდევ გაუმაგრებელი ბავშვური ფსიქიკა. მეცნიერულ-ათეის-

ტური პროპაგანდის ვალია თავიდან ავაცილოთ ბავშვებს ასეთი გარება, აღზარდოთ ახალი თაობა ჭანსალი სულისკვეთებით.

ოჯახი სამართლიანად ითვლება ერთ-ერთ უძნელეს უბნად ათეისტური პროპაგანდისათვის, რადგან ძალზე მოუხერხებელი და ძნელია ჩარევა ოჯახის შინაურ საქმეებში, მშობლების ავტორიტეტთან დაპირისპირება. მაგრამ ეს როდი ნიშნავს იმას, რომ ჩვენ მთლიანად უძლური ვართ რაიმე მოვიმოქმედოთ ოჯახის რელიგიური გავლენის ნეიტრალიზებისათვის, რელიგიური ორგანიზაციების საქმიანობა ნათლად მიგვიჩივებს იმაზე, რომ ამ მიმართულებით აქტიური მოქმედებაა საჭირო.

მართლაც, ეკლესიისა თუ სექტების მესვეურთ კარგად ესმით, რომ მათ მომავალი არა აქვთ, თუ თავის მხარეზე არ გადაიბირეს ახალგაზრდობა. ისინი მთელ თავიანთ ენერგიას ახმარენ მათთვის ამ სასიცოცხლო პრობლემის მოგვარებას, დაბეჯითებით მოითხოვენ მშობლებისაგან რელიგიური სულისკვეთებით აღზარდონ ბავშვები. ამ მიზნით მორწმუნეებს მიმართავენ მოწოდებით. ურიგებენ სამახსოვროებს, წერილებს, ლიტერატურას, რომლებშიაც მოცემულია მეთოდური დარიგებანი ბავშვის ღვთის რწმენით აღზრდის თაობაზე. ზოგიერთ სექტაში, მაგალითად, ბაპტისტთა საინიციატივო ჯგუფში, ბავშვების რელიგიური სულისკვეთებით აღზრდაზე უარის თქმა ნიშნავს შინასაეკლესიო ცხოვრების ნორმების უხეშ დარღვევას, რის გამოც სექტის წევრი მკაცრად ისჯება.

თუკი ჩვენ გვინდა, რომ წარმატებას მივაღწიოთ ოჯახში ბავშვის ათეისტურ აღზრდაში, განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დავუთმოთ ქალებს. როგორც ცნობილია, უმეტესად ქალები არიან ბავშვის პირველი აღმზრდელები, პატარებისათვის პირველი იდეების ჩამნერგავები. ამიტომ მათს პოზიციას ამ საკითხში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ბავშვის შემდგომი მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებაში.

ეკლესიისა თუ სექტის მესვეურნი, როცა მიუთითებენ ცალკეულ მახინჯ მოვლენებზე, რომლებიც ჯერ კიდევ შემორჩა ჩვენ საზოგადოებას ძველ სამყაროდან, ხშირად უსვამენ ხაზს, რომ თითქმის ღმერთის დავიწყებამ გამოიწვია ლოთობა, ოჯახის შესუსტება, სულიგნობა, ქურდობა, საერთოდ, ზნეობის დაცემა. ასეთი ქადაგება ზოგჯერ იზიდავს ხოლმე იმ ქალებს, რომლებსაც არცთუ ისე მოწესრიგებული ოჯახური ცხოვრება აქვთ. არწმუნებს მათ, რომ მხო-

ლოდ რელიგიური აღზრდითაა შესაძლებელი ადამიანი გამოვიდეს პატიოსანი, გულისხმიერი, ჰუმანისტი და ა. შ.

იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც ქალები ღრმა მორწმუნენი არ არიან, ეკლესიაში სიარულს მაინც სასარგებლოდ და ზნეობრივად აწვლიან. მათ. ამის მეოხებით, იმედი აქვთ, რომ მოაგვარებენ ოჯახურ უთანხმოებას, იცხოვრებენ მშვიდად და ტკბილად.

ცნობილი ფაქტია, რომ უმრავლეს შემთხვევაში ეკლესიაში თუ რელიგიურ სექტებში ჯერ ქალები შედიან, მათ კვალდაკვალ კი მამაკაცები და ბავშვები. შესაბამისად ქალებთან მუშაობა ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საწინდარია იმისა, რომ წარმატებას მივაღწიოთ ათეისტურ პროპაგანდაში.

ქალებთან მუშაობისას ჩვენ უნდა გამოვიყენოთ ათეისტური აღზრდის, მათზე იდეური ზემოქმედების სხვადასხვა მეთოდები და საშუალებანი. იქნება ეს სპეციალური ლექტორიუმები ქალებისათვის, ათეისტური საღამოები, მკითხველთა კონფერენციები დოკუმენტური თუ მხატვრულ ათეისტური ფილმების ჩვენება და სხვ. ამ საქმეში, რასაკვირველია, თავისი სიტყვა უნდა თქვას ახალმა საბჭოთა ჩვეულებებმა და ტრადიციებმა. საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის 1975 წლის ნოემბრის დადგენილება „მავნე ტრადიციებისა და წეს-ჩვეულებების წინააღმდეგ ბრძოლის გაძლიერების ღონისძიებათა შესახებ“ მდიდარ შესაძლებლობას იძლევა ამ მიმართულებით.

ჩვენ ყველა ვითარებაში უნდა გავითვალისწინოთ კონკრეტული მდგომარეობა და ამ კონკრეტული სიტუაციიდან შესაფერისი ათეისტური პროპაგანდის ფორმა შევარჩიოთ.

ქალთა შორის აქტიურობის გაზრდისა და მათი შეგნებული საქმიანობისათვის აუცილებელია ყოფის. განსაკუთრებით კი ქალთა მიმე ყოფის გარდაქმნა, საჭიროა მათი განთავისუფლება მიმე ოჯახური შრომისაგან, რასაც ჩვენი პარტია და მთავრობა დიდ ყურადღებას უთმობენ.

სკოლამდელ ასაკში ბავშვის ათეისტური სულისკვეთებით აღზრდაში ოჯახს დიდი დახმარება შეუძლია გაუწიოს საბავშვო ბაღნაც. ჩვენს ქვეყანაში სულ უფრო ფართოვდება საბავშვო ბაღების ქსელი, სულ უფრო მეტი ბავშვი დადის ამ შესანიშნავ სკოლამდელ დაწესებულებაში. საბავშვო ბაღის მასწავლებელს, ისევე როგორც მშობელს, ბავშვი უამრავ შეკითხვას აძლევს. ისმენს მის პასუხს და ღრმად სწამს, რომ მას სრული ჰუმანიტება უთხრეს. ამიტომ სა-

ბავშვთ ბაღის მასწავლებლის მომზადებას, მის გონებრივ ჰორიზონტს, უნარს გასაგები ფორმით მიაწოდოს ბავშვს სწორი ცოდნა, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება.

სამწუხაროდ, ჩვენში საბავშვო ბაღის მასწავლებელთა ათეისტური მომზადების მხრივ ცოტა რამ კეთდება. იშვიათად ხდება მათი ამ მიმართულებით ორიენტირება. ეს კი აუცილებელია ბავშვებისათვის, განსაკუთრებით იმათთვის, ვინც რელიგიური ოჯახიდან არის გამოსული.

საბავშვო ბაღის მასწავლებელთა და აღმზრდელთა კვალიფიციურ ათეისტებად მომზადება კი უთუოდ სათანადო შედეგს მოგვცემდა.

მშობლების ავტორიტეტი დიდ გავლენას ახდენს პაწაწეებზე შემდგომ ხანაშიც. მაგრამ ისეთი განუსაზღვრელი გავლენა, როგორც მათ თავდაპირველად აქვთ, შემდგომში აღარ გვხვდება. შესაბამისად, საჭიროა მაქსიმალურად გამოვიყენოთ ეს პერიოდი. თავიდან ავაცილოთ პატარებს წარსულის არამეცნიერული შეხედულებანი და ჩავენერგოთ მათ სწორი, მატერიალისტურ-ათეისტური მსოფლ-ჩხედველობა.

ათეისტური აღზრდის — ამ მნიშვნელოვანი იდეოლოგიური ამოცანის გადაწყვეტაში ერთ-ერთი დიდი და საპასუხისმგებლო მოვალეობა აკისრიათ საბჭოთა სკოლას, მასწავლებლებს. ვანათლებლის ფრონტის მუშაეებს.

როგორ არის საქმე ამ მხრივ სკოლაში? პირდაპირ უნდა ითქვას, რომ მეცნიერულ-ათეისტურ აღზრდასა და პროპაგანდაში. საშუალო სკოლაში თავმოსაწონი მაინცდამაინც ბევრი არაფერი გვაქვს. მოსწავლეებს. შორის ჩატარებულმა სოციოლოგიურმა გამოკვლევამ ნათლად დაგვანახვა, რომ რესპუბლიკის ზოგიერთ სკოლაში საერთოდ არ ატარებენ არავითარ ათეისტურ მუშაობას. ზოგან კი ეს მუშაობა ზერელედ და არადამაკმაყოფილებლად მიმდინარეობს. სკოლებში ათეისტურ აღზრდასა და პრობლემატიკას მსოფლიოდ მაშინ იხსენებენ, როცა რაღაც საგანგებო შემთხვევა მოხდება ხოლმე. მოსწავლეების სისტემატურ, თანამიმდევრულ და მიზანდასახულ ათეისტურ აღზრდაზე იშვიათად თუ ვინმე ფიქრობს.

ყოველივე ამის შედეგად სკოლადამთავრებულთა ნაწილს არ ყოფნის სისტემატური ათეისტური ცოდნა, ვერ ერკვევა ელემენტარულ საკითხებში. რაც შეეხება რელიგიას, მის შესახებ ახალგაზ-

რღებს აქვს ზედპირული, ყურმოკრული წარმოდგენები. რომლის დასაბუთება და არგუმენტირება მათ არ შეუძლიათ. სოციოლოგიური გამოკითხვით დადგინდა, რომ სკოლადამთავრებულთა მნიშვნელოვანი ნაწილი ვერ ერკვევა ისეთ საკითხებში, როგორიცაა: საიდან წარმოდგა რელიგია, რა როლი შეასრულა მან კაცობრიობის განვითარების ისტორიაში, როგორ სოციალურ ფუნქციას ასრულებდა იგი კლასობრივ საზოგადოებაში. როგორია მისი დღევანდელი მდგომარეობა, რითაა განპირობებული სოციალიზმის პირობებში რელიგიის არსებობა. ამის გარდა ახალგაზრდების ნაწილს ძალზე ბუნდოვანი წარმოდგენა აქვს ათეიზმის სულიერ ფასეულობათა შესახებ.

ეგებ სკოლის პროგრამა არ იძლევა იმის საშუალებას, რომ უფრო ეფექტიანად წარიმართოს მეცნიერულ-ათეისტური აღზრდა? ნართალი ხომ არ არიან ის ადამიანები, რომლებიც მოითხოვენ საშუალო სკოლაში შემოვცლოთ მეცნიერული ათეიზმის სწავლება? ამ კითხვაზე სპეციალისტები უარყოფით პასუხს იძლევიან.

საშუალო სკოლის პროგრამა სრულიად საკმარისია მოსწავლეთა მეცნიერულ-ათეისტური მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებისათვის. რაც შეეხება მეცნიერული ათეიზმის სწავლებას სკოლაში, ეს აუცილებელი არ არის, რადგან ასეთი დამატებითი ღონისძიება კიდევ უფრო გადატვირთავდა საშუალო სკოლის ისედაც გადატვირთულ პროგრამას. მაშ, რაშია შეფერხება? საქმე ისაა, რომ სკოლის მასწავლებლები სათანადოდ. ათეისტური კუთხით ვერ აშუქებენ იმ საგნებს, რომლებიც საშუალო სკოლაში ისწავლება, ეფექტიანად ვერ იყენებენ მეცნიერებისა და რელიგიის დაპირისპირების უამრავ შესაძლებლობას. ამის მდიდარ საშუალებას კი იძლევა როგორც საზოგადოებათმეცნიერული, ისე საბუნებისმეტყველო საგნები. აღნიშნული საგნების მეცნიერულ-ათეისტური კუთხით გაუშუქებლობის მიზეზი, სამწუხაროდ, ხშირად მასწავლებლის დაბალი კვალიფიკაციაა არის.

ბევრი მასწავლებელი ყოყმანობს და ვერ დაუდგენია. რა ასაკიდან არის საჭირო მოსწავლეთა ათეისტური აღზრდა. ზოგიერთი მათგანის აზრით, ადრეულ ასაკში ამ პრობლემების მოსწავლეთა წინაშე წამოჭრა არასასურველია, რადგან ამ ასაკში ბავშვის გონება მოუმწიფებელია და იგი ვერ გაერკვევა ასეთ რთულ საკითხებში. შესაბამისად, მათი აზრით, ამ მუშაობას შეიძლება უკუეფექტი მოჰყვეს.

რა უნდა ითქვას ამ მოსაზრების შესახებ? პასუხი აქ ერთია: ასეთი შეხედულება არ შეეფერება სინამდვილეს, რადგან, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სოციოლოგიურმა გამოკვლევებმა ნათლად დაგვანახეს, რომ 6—7 წლის ბავშვს უკვე საკმაო რელიგიური ინფორმაცია აქვს. პატარებმა საოცრად ბევრი იციან რელიგიის შესახებ, რადგან უფროსებისაგან. ნებისთ თუ უნებლიეთ, უამრავ ინფორმაციას ლებულობენ რელიგიის თაობაზე. ინფორმაციის ასეთ წყაროდ უნდა ჩაითვალოს პირველ რიგში ოჯახი, რომელშიც ბავშვი იზრდება, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც მის შემადგენლობაში ერთი ნორწმუნე მაინც არის: ინფორმაციის წყაროა აგრეთვე სახლის მახლობლად მდებარე ეკლესია ან სამლოცველო, მეზობლები. ზოგჯერ — რელიგიური დღესასწაულები, რომლებზეც შეიძლება მოხვდეს ბავშვი; მხატვრული ლიტერატურა, მათ შორის ზღაპრები, რომლებშიც ლაპარაკია ალების, ჰინკების, კუდიანების, ეშმაკების, ანგელოზების, ღმერთის შესახებ: ზოგჯერ — თეატრი, კინოფილმი, განსაკუთრებით ტელევიზორი, რადგან ბავშვების დიდი ნაწილი განუზრგვლად უყურებს და უკრიტიკოდ აღიქვამს გადაცემებს. ასეთ უხვ ინფორმაციას კი სათანადო გადამუშავება, ასაკის შესაფერისი ახსნა-განმარტება სჭირდება. ბავშვისათვის აუცილებელია გაერკვეს ამ რელიგიური პერსონაჟების სინამდვილისადმი მიმართებაში. ამ მომენტის ხელიდან გაშვება არ შეიძლება, რადგან საწინააღმდეგო შემთხვევაში ჩვენ წარმატების შანსს ვაძლევთ ეკლესიას, რომელიც თავისი აქტივის მეოხებით ცდილობს გააგრძელოს რელიგიური შეხედულებანი.

სკოლაში ბავშვის შესვლას თან ახლავს გარესამყაროზე ბავშვის ცოდნისა და წარმოდგენების გაფართოება. ბავშვის ცხოვრებაში მშობლებისა და საბავშვო ბაღის აღმზრდელების ავტორიტეტის გვერდით ჩნდება ახალი ავტორიტეტი. ესაა მისი მასწავლებელი, რომელიც განსაკუთრებით სწავლის პირველ ხანებში თითქმის მთლიანად ეუფლება ბავშვის სულიერ სამყაროს. ბავშვი სავსებით ენდობა მასწავლებელს და, ბუნებრივია, მისგან მოითხოვს პასუხს ყველა იმ კითხვაზე, რომელიც მას ებადება. ეს კითხვები, რაც დრო გადის, სულ უფრო რთულდება, რადგან მეცნიერულ ტექნიკური რევოლუციით გამოწვეული უამრავი ინფორმაცია, რომელსაც პატარა ბავშვი ლებულობს, განმარტებას მოითხოვს და თუკი მასწავლებელი თავის ადგილზეა, თუკი მას შეუძლია დამაჯერებლად და ბავშვის ასაკის გათვალისწინებით გასცეს პასუხი დასმულ

კითხვებზე, მიაწოდოს სწორი ინფორმაცია, საწყისი ცოდნა სამყაროზე, საზოგადოების განვითარების ზოგად კანონზომიერებებზე, მაშინ ყველაფერი ნორმალურად მიმდინარეობს. მასწავლებლის ავტორიტეტს ასეთ შემთხვევაში შეუძლია გამოასწოროს ის ხარვეზებიც, რომლებიც ზოგჯერ ოჯახში არის დაშვებული ბავშვის აღზრდაში.

მასწავლებლის მომზადებას, ცოდნას, ბავშვისადმი მიდგომას, ტაქტიკას და იმის უნარს, რომ ჩასწვდეს მის სულს, გადმოიბიროს თავის მხარეზე, შექმნას კლასში მეგობრული ატმოსფერო, უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება. მასწავლებლის პროფესიული დახელოვნება იმიტაც გამოიხატება, რომ არ აღზარდოს თავის მოსწავლეები გულგრილ. საზოგადოების საჭიროებისადმი ინდუფერენტულად განწყობილ ადამიანებად. ეს არ არის იოლი საქმე. მაგრამ პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ მომზადებული, თავისი საქმის მოყვარული პედაგოგები კარგად ართმევენ თავს ამ ამოცანას.

ისე როგორც სხვა სფეროში, მეცნიერულ-ათეისტური აღზრდის საქმეშიც წარმატების მიღწევა წარმოუდგენელია კვალიფიციური, იდეურ-პოლიტიკურად მომზადებული, თავის თავში დარწმუნებული კადრების გარეშე. ასეთი კადრების მომზადებაზე კი ჩვენ მუდმივად უნდა ვიზრუნოთ.

ათეისტური კადრების მომზადებისას საჭიროა გვახსოვდეს რომ რელიგიური მსოფლმხედველობა, კულტი მოდერნიზებას განიცდის, უფრო მოქნილი ხდება, ცდილობს არსებულ პირობებთან შეგუებას; ასეთ ვითარებაში ათეისტური აღზრდის ამოცანები რთულდება, რაც ახალ მოთხოვნებს უყენებს ათეისტთა კადრებს. აქედან გამომდინარე, სათანადოდ უნდა გაიზარდოს მასწავლებლის ათეისტური მომზადების ხარისხიც. საჭიროა პერიოდულად ვავსებდეთ და ვახალისებდეთ მასწავლებლის ცოდნას რელიგიისა და ათეიზმის საკითხებზე. დროდადრო უნდა ვაწვდიდეთ მათ სხვადასხვა რეკომენდაციებს. დარიგებებს, სამეცნიერო თუ მეთოდოლოგიურ ლიტერატურას. თუ ჩვენ ასე არ გარდავექმნით მუშაობას, არ გავითვალისწინებთ იმ სიახლეებს, რომლებიც ხდება რელიგიური ორგანიზაციების საქმიანობაში, და ათეისტურ პროპაგანდას ძველებურად წარვმართავთ, მაშინ მიზანს ვერ მივაღწევთ.

სოციოლოგიური გამოკვლევები ნათლად გვიჩვენებენ, რომ საშუალო სკოლაში დაბალ ინტელექტურ დონეზე ჩატარებული ათეისტური პროპაგანდა ახალგაზრდობაში გაღიზიანების მეტს

არაფერს იწვევს და მას შეუძლია საერთოდ უნდობლობა დათესოს ათეისტური ლიტერატურის. ათეისტური ლირებულებების და მისი პროპაგანდის მიმართ.

ახალგაზრდობის ჯანსაღი სულისკვეთებით აღზრდაში საბჭოთა მასწავლებლის დიდ როლზე ჯერ კიდევ ვ. ი. ლენინი მიუთითებდა: „ასიათასობით მასწავლებელი, — წერდა იგი, — ეს არის აპარატი, რომელიც უნდა ამოძრავებდეს საქმეს. აფხიზლებდეს აზრს. ებრძოდეს ცრურწმენებს, რომლებიც ჯერ კიდევ. დღემდე არსებობს მასებში“¹.

სამწუხაროდ, ყველა იმ მოთხოვნას, რომელთაც დღევანდლობა უყენებს ჩვენს სკოლას, ყოველთვის როდი აკმაყოფილებენ ჩვენი კადრები. სოციოლოგიური გამოკვლევები გვიჩვენებენ. რომ სკოლადამთავრებულთა ბევრ, ტიპურ არასწორ მსჯელობაში სწორედ მასწავლებლებს მიუძღვით ბრალი. ჩვენი დებულება რომ პაერში გამოკიდებულად და ლიტონ სიტყვად არ ჩაითვალოს, მოვიყვანთ ზოგიერთ ტიპურ მსჯელობას, რომელიც ჩვენი სკოლადამთავრებულების დიდ ნაწილს ახასიათებს:

1. მნიშვნელობა არა აქვს. არსებობს თუ არა ღმერთი; რელიგია მაინც სასარგებლოა და იგი შენარჩუნებულ უნდა იქნეს;

2. საუკუნეების მანძილზე რელიგია თესავდა სიკეთეს, სიბრძნეს და კაცთმოყვარეობას;

3. სხვა რომ არაფერი იყოს. რელიგიური რწმენა აუცილებელია ზნეობისა და წესრიგის შენარჩუნებისათვის;

4. რელიგიასა და ეკლესიას გადამწყვეტი როლი ეკუთვნის ჩელოვნების განვითარებაში (არქიტექტურა, მუსიკა, ლიტერატურა. მხატვრობა და სხვ.);

5. ქართულმა მართლმადიდებელმა ეკლესიამ გადამწყვეტი როლი შეასრულა ქვეყნის დაცვის საქმეში, ქრისტიანობის გარეშე ჩვენ ვერ შევინარჩუნებდით ჩვენს ენას, სამშობლოს, ლიტერატურას. ყოველივე იმას, რასაც ქართველობა ჰქვია.

სად. თუ არა სკოლაში, პასუხი უნდა გაეცეს ასეთ შეხედულებებს. სად. თუ არა სკოლაში. თუ გნებავთ ისტორიის გაკვეთილებზე. უნდა გაირკვეს რელიგიის სოციალური როლი საზოგადოების ცხოვრებაში? განა ჩვენმა მასწავლებლებმა არ იციან, რომ რელიგია არ არის დანაშაულისაგან შემდგომი საშუალება? განა მათ

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 31., გვ. 450.

არ ახსოვთ ქველი ნოაზროვნის სიტყვები: „როდესაც ადამიანი დანაშაულს სჩადის, იგი აქეთ-იქით იყურება, ხომ არავინ მიყურებსო, და სრულიადაც არ სწუხს იმაზე, რომ მის მოქმედებას „ყოვლისმხილველი“ ღმერთი დასცქერის“? ან, თუ გნებავთ გავიხსენოთ XVIII საუკუნის გამოჩენილი ფრანგი ათეისტის პოლ პოლბახის სიტყვები: „ყველაზე უფრო რელიგიური ადამიანები სწორად უფრო მეტ ანგარიშს უწყევნ თავის ლაქიას, ვიდრე ღმერთს. ზოგიერთი ადამიანი, რომელსაც მტკიცედ სწამს, რომ ღმერთი ყველაფერს ხედავს და ყველგან იმყოფება უხილავად, მარტოვადარჩენისას სჩადის ისეთ საქციელს, რასაც ვერასოდეს ვერ გაბედავდა თვით უკანასკნელი მოკვდავის თანდასწრებით.“ განა საჭიროა მასწავლებლებს მოვაგონოთ XVIII—XIX საუკუნეების მონაზროვნის და ფილოსოფოსის სენანკურის სიტყვები, რომ „შიშს მომავლისადმი (იგულისხმება იმქვეყნიური ცხოვრება — თ. ფ.) არავინ შეუკავებია დანაშაულისაგან ისეთი, ვისი შეკავებაც საერთოდ შეუძლებელი იყო“?

განა ჩვენი საზოგადოებისათვის ცნობილი არ არის, რომ დანაშაულის ჩადენისაგან ადამიანს აკავებს მართლმსაჯულების, საზოგადოებრივი აზრის, მშობლების, ნათესავების, მეგობრების პატივისცემის დაკარგვის შიში და არა რელიგიური დოგმების დარღვევისა და ღვთის წყრომის შიში? განა მთელი კაცობრიობის ისტორია, ადამიანთა ცხოვრების პრაქტიკა არ გვიდასტურებს იმ ქეშმარიტებას, რომ რელიგია არასოდეს არ ყოფილა უნივერსალური შემკავებელი საშუალება და მით უმეტეს ამ ფუნქციისათვის არ ვარგა იგი დღეს? განა რელიგია არ იყო ის იდეოლოგია, რომლითაც ერთმანეთს ებრძოდნენ სხვადასხვა ხალხები, ქვეყნები? განა რელიგიური რწმენის საბაბით არ იღვრებოდა უამრავი სისხლი? გავიხსენოთ ჯვაროსნული ომები, მუსულმანური ჯიხადის (პაზავათის) არამართლმორწმუნეებთან წმინდა ომის მოთხოვნა, განა რელიგიისაგან არ წარმოდგა ინკვიზიცია, ინდულგენციებით გაჭრობა და ათასგვარი სხვა სისამაღლე? განა ყველაფერი ეს არასწავლება სკოლაში და იქვე არ ხდება ამ ფაქტების კომენტირება? ეს საკმარისი ბევალსაჩინო მასალაა იმისათვის, რომ გავარკვიოთ მოსწავლეები რელიგიის რაობაში.

რასაკვირველია, განათლებულმა, კულტურულმა ადამიანმა უნდა იცოდეს რელიგია, მისი ისტორია, ბიბლია. ის მითვბი, რომელთა სიუჟეტებზე არის შექმნილი ხელოვნების უამრავი ნაწარ-

მოები. მაგრამ მათი შეფასებისას არ უნდა დაგვავიწყდეს. თუ რა დაუჯდა კაცობრიობას რელიგიური ცრურწმენები, როგორ შეაფერხეს მათ საზოგადოებრივი პროგრესი, რამდენი შესანიშნავი მეცნიერის, ადამიანის უდანაშაულო სისხლი დაიღვარა. სამწუხაროდ, როგორც ჩანს, სკოლაში მოსწავლეებს სათანადოდ ვერ განუმარტავენ ყოველივე ამას, თორემ ზოგიერთი მათგანი ასეთ განცხადებას არ გააკეთებდა: „თუ არა რელიგია, არ იქნებოდა ცივილიზაციის ასეთი მაღალი დონე, არ იქნებოდა შესანიშნავი მხატვრული თუ სკულპტურული ნაწარმოებები, თუ გნებავთ, სხვა შედეგებიც“.

გაოცებას იწვევს ის ფაქტი, რომ მასწავლებელთა ნაწილი ათეისტური აღზრდისათვის სათანადოდ ვერ იყენებს იმ მდიდარ მასალას, რომელიც არსებობს რელიგიისა და მეცნიერების მრავალსაუკუნოვანი ურთიერთბრძოლის შესახებ. ყოველი საგნის სწავლებისას პედაგოგებმა მოსწავლეთა ყურადღება უნდა გაამახვილონ იმ ფაქტზე, რომ ნებისმიერი მეცნიერული მიღწევა, რომელიც ოდნავ მაინც ეწინააღმდეგებოდა რელიგიურ დოგმებს, მწვალებლობად და ერესად ცხადდებოდა, ხოლო მათი ავტორები სუსტიკად ისჯებოდნენ. ეკლესიასთან ბრძოლაში დაღუპულ მეცნიერთა სია ძალიან გრძელია. ამ ბრძოლაში დაიღუპა მრავალი სასიქაღულო ადამიანი, რომლებმაც წინ წასწიეს კაცობრიობის ცოდნა სამყაროს შესახებ. ისინი, ვინც კოცონზე არ დაუწევთ, ციხეებსა და დილეგებში იტანჯებოდნენ, ხოლო გადარჩენილები საერთოდ იდეენებოდნენ სამშობლოდან. რელიგიისა და მეცნიერების ეს ბრძოლა, რომელიც სავსეა დრამატული ამბებით, ჯეროვნად უნდა იყოს წარმოჩენილი სკოლებში. იგი მდიდარ მასალას შეიცავს. სამწუხაროა, რომ ზოგჯერ ეს მდიდარი მასალა სათანადო კომენტარებით ვერ აღწევს მოსწავლეებამდე.

სკოლაში ათეისტური მუშაობის წარმართვისას უნდა გამოვეყოთ სამი მიმართულება:

1. ათეისტური რწმენის ჩამოყალიბება სასწავლო პროცესში;
2. კლასგარეშე ათეისტური მუშაობა მოსწავლეებთან;
3. ათეისტური ცოდნის პროპაგანდა მშობლებთან.

მოკლედ შევეხოთ თითოეულ მიმართულებას.

1. სასწავლო პროცესში ათეისტური რწმენის ჩამოყალიბებას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება. როგორც აღვნიშნეთ, თითქმის ყველა საგანში (როგორც ჰუმანიტარულ, ისე საბუნებისმეტყველოში)

არის ათეისტური რწმენის ჩანერგვის მდიდარი შესაძლებლობა. მთავარი და უმნიშვნელოვანესი ამ საქმეში კი ის არის, რომ მასწავლებელმა შეძლოს საჭირო კუთხის გამოჩენა, შესასწავლი მასალისათვის სათანადო მიმართულების მიცემა. მან უნდა მოახდინოს ამ მასალის თანამედროვე მიღწევების პოზიციებიდან კომენტირება. როგორც პრაქტიკა გვიჩვენებს. მეცნიერულ-ათეისტური აღზრდის წარმატებისათვის აუცილებელია მოსწავლეებმა ბეჯითად შეიტვისონ სასკოლო საგნები და აქტიურად გამოიყენონ მიღებული ცოდნა.

ამ საქმეში დიდი როლი ენიჭება მასწავლებლებისათვის შესაბამისი მეთოდის დამუშავებას და მეთოდური ლიტერატურის მიწოდებას. თავისთავად ცხადია, რომ თითოეული მასწავლებელი ვერ შეძლებს ჯა ეს არცაა სასურველი. რომ საკუთარი ხერხებითა და მეთოდებით გასწიოს ათეისტური პროპაგანდა. ამიტომ ყოველი საგნის სწავლების მეთოდიკაში გათვალისწინებული უნდა იყოს ათეისტური მუშაობაც, ლიტერატურა კი ხელმისაწვდომი უნდა იყოს ყველა მასწავლებლისათვის:

2. ათეისტური აღზრდისათვის უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება კლასგარეშე მუშაობას, სკოლაში თუ მის ფარგლებს გარეთ ჩამოყალიბებულ წრეებს, პიონერულ და კომკავშირულ ორგანიზაციებს, მოსწავლეებში აქტიური ცხოვრებისეული პოზიციის გამომუშავებას. ცხადია, კლასგარეშე მუშაობა მჭიდრო კონტაქტში უნდა იყოს სასწავლო აღზრდებლობით პროცესთან. კლასგარეშე მუშაობისას ყურადღება უნდა გავამახვილოთ იმ ცხოვრებისეულ პრობლემებზე, რომელთა შესახებაც საუბარი არ ხერხდება სასწავლო პროცესში. ამ მხრივ დიდი მნიშვნელობა ენიჭება კლასგარეშე კითხვას, მოსწავლეთათვის საჭირო ლიტერატურის სწორად შერჩევას. კლასგარეშე მუშაობის ერთ-ერთ საინტერესო ფორმად უნდა ჩაითვალოს საინტერესო სპექტაკლებსა და კინოფილმებზე დასწრება, მათი გარჩევა. ათეისტურ თემებზე სპექტაკლები და კინოფილმები ცოტაა, მაგრამ რაც არის, ისინი მაქსიმალურად უნდა გამოვიყენოთ. მასწავლებელმა კარგად უნდა განუმარტოს მოსწავლეებს მათი მნიშვნელობა, ღრმად ჩაახედოს რელიგიის არსში და აჩვენოს მისი ანტიმეცნიერული ხასიათი;

3. ათეისტური მუშაობის მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილია მოსწავლეთა მშობლებს შორის ათეისტური ცოდნის პროპაგანდა. ცხადია, ყველა მშობელს ერთი და იგივე განათლება და

ცოდნა არა აქვს. შესაბამისად მათდამი მიდგომაც სხვადასხვაგვარი, ინდივიდუალური უნდა იყოს. ცალკეულ შემთხვევებში საჭიროა ფართო ახსნავანმარტებითი მუშაობა. თუმცა ზოგჯერ პროფილაქტიკური ხასიათის ლექციების ჩატარებაც კმარა. პრაქტიკაში გვხვდება ისეთი შემთხვევაც, როცა მორწმუნე მშობლები მასწავლებელთა ზემოქმედებით თანხმდებიან. არ გაავრცელონ თავისი რელიგიური შეხედულებანი ბავშვებზე. მშობლებთან მასწავლებლის მუშაობის ძირითადი შინაარსი იმით კი არ უნდა განისაზღვრებოდეს, რომ მან აუხსნას მშობლებს (ვისთვისაც ეს საჭიროა) რელიგიის ზიანი და მავნეობა ბავშვის ფსიქიკისათვის. არამედ მიუთითოს მათ ათეისტური აღზრდის ფორმებსა და მეთოდებზე. რომლებათაც შესაძლებელი იქნება ბავშვთა სწორი, მატერიალისტურ-ათეისტური სულისკეთებით აღზრდა.

სამივე ამ მიმართულებას ღიდი მნიშვნელობა ენიჭება სკოლაში ბავშვთა ათეისტური სულისკეთებით აღზრდისათვის, ხოლო მათმა შერწყმამ კარგი შედეგები უნდა მოგვეცეს მოსარდი თაობის მარქსისტულ-ლენინური მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბების. მათთვის იდეური სიძტიკის ჩანერგვისა და მეტრძოლი მატერიალისტური პოზიციის განმტკიცების საქმეში.

ახალგაზრდობის სწორი, მეცნიერული მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებაში უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება უმაღლეს სასწავლებელს. სწორედ აქ არის შექმნილი ყველაზე უკეთესი პირობები ახალგაზრდობამ რომ შეითვისოს და განამტკიცოს თავისი ათეისტური ცოდნა და მრწამსი. დაიკავოს აქტიური, შეურიგებელი პოზიცია რელიგიური მსოფლმხედველობის, ყოველგვარი რელიგიური გადმონაშთების წინააღმდეგ.

ნებისმიერი დარგის თანამედროვე სპეციალისტი წარმოუდგენელია როგორც კარგი პროფესიული მომზადების. ისე მარქსისტულ-ლენინური მოძღვრების ღრმად დაუფლების გარეშე.

როგორც სამართლიანად არის მითითებული პარტიულ დოკუმენტებში მარქსიზმ-ლენინიზმი ეს არის საფუძველი. განუყოფელი შემადგენელი ნაწილი ნებისმიერი დარგის სპეციალისტისათვის.

სკკპ ცენტრალური კომიტეტის 1979 წლის 26 აპრილის დადგენილებაში „იდეოლოგიური, პოლიტიკურ-აღმზრდელობითი მუშაობის შემდგომი გაუმჯობესების შესახებ“ ღიდი ყურადღება დაეთმო ახალგაზრდობის მეცნიერულ-მატერიალისტური მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებას. ეს დადგენილება სსრ კავშირის განა-

თლების სამინისტროს. სსრ კავშირის უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლების სამინისტროს. სსრ კავშირის პროფესიულ-ტექნიკური განათლების სახელმწიფო კომიტეტს, სსრ კავშირის პედაგოგიკის მეცნიერებათა აკადემიას პირდაპირ ავალებს „იღვაწონ სასწავლო და აღმზრდევლობითი პროცესების ორგანული ერთიანობისათვის. ჩამოუყალიბონ მოსწავლეებს და სტუდენტებს მეცნიერული მსოფლმხედველობა, მაღალი მორალურ-პოლიტიკური თვისებები. შრომისმოყვარეობა. გაუფოვიონ მოსწავლე ახალგაზრდობას პოლიტიკური ცოდნის ინტერესი, ყოველნაირად განუვითარონ მას საზოგადოებრივი აქტიურობა“¹.

დადგენილებაში. ამავე დროს, ერთხელ კიდევ გავსვა ხაზი მშრომელთა ათეისტური აღზრდის გაძლიერების, რელიგიური ცრურწინების წინააღმდეგ ბრძოლაში კომუნისტთა და კომკავშირელთა მასხიშმგებლობის ამალგების აუცილებლობას.

როგორც საქართველოს პარტიული აქტივის კრებაზე აღინიშნა: „...უნდა მოვიფიქროთ, თუ როგორ სრულყოთ რელიგიური გადმონაშთების წინააღმდეგ ბრძოლის ფორმები და მეთოდები“ სხვადასხვა იდეოლოგიურმა დაწესებულებებმა „უნდა მოიფიქრონ მშრომელთა, განსაკუთრებით ახალგაზრდობის ათეისტური აღზრდის გაძლიერებისათვის. ჩვენს საზოგადოებაში რელიგიური გადმონაშთების წინააღმდეგ ბრძოლის გაძლიერებისათვის საჭირო ღონისძიებათა კომპლექსი“.

აღნიშნულ საკითხებს დიდი ყურადღება დაეთმო საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის 1983 წლის ივნისის პლენუმზე, სადაც ხაზგასმით ითქვა: „რომ: „ახალი ადამიანის ჩამოყალიბება კომუნისტური მშენებლობის არა მარტო უმნიშვნელოვანესი მიზანი, არამედ, აუცილებელი პირობაც არის“. ახალი ადამიანის ჩამოყალიბებაში დიდმნიშვნელოვან როლს ასრულებს მეცნიერულ-ათეისტური აღზრდა, რადგან „ყველასათვის ცნობილია, რომ კომუნისტები თანამიმდევრული ათეისტები არიან“.

უმაღლეს სასწავლებლებში სკკპ ისტორიის, ფილოსოფიის, პოლიტიკური ეკონომიის, მეცნიერული ათეიზმის, ეთიკის, ესთეტიკისა და სხვა დისციპლინების ღრმად შესწავლამ ახალგაზრდო-

¹ სკკპ ცენტრალური კომიტეტის 1979 წლის 26 აპრილის დადგენილება „იდეოლოგიური, პოლიტიკურ-აღმზრდევლობითი მეშაობის შემდგომი გაუმჯობესების შესახებ“. თბ., 1979, გვ. 21.

მას სწორი, მარქსისტული მსოფლმხედველობა უნდა ჩამოუყალიბოს.

რასაკვირველია, აქ ჩამოთვლილი დისციპლინებიდან თითოეულს თავისი კონკრეტული საგანი და სპეციფიკა აქვს, მაგრამ საბოლოო ანგარიშით ყველა ეს საგანი ქმნის ერთიან, მთლიან მსოფლმხედველობას, რომელიც სამყაროს შესწავლისა და მისი სათანადო გარდაქმნის მეთოდოლოგიაა.

ყველა დარგის სპეციალისტისათვის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა საგნების სწავლება აუცილებლად გულისხმობს იმ ფაქტს, რომ ნებისმიერი დარგის პრაქტიკული ამოცანის გადაწყვეტას აქვს თავისი სოციალური მხარე -- ის. რაც ეხება საზოგადოების ინტერესებს. სპეციალისტისათვის აუცილებელია, გაერკვეს საზოგადოებაში მოქმედ კანონებში, მთლიანი სოციალური ორგანიზმის განვითარების კანონზომიერებაში, რათა ამა თუ იმ პრობლემის გადაწყვეტისას უყურადღებოდ არ დარჩეს სოციალური შედეგები, რომლებიც საზოგადოების უშუალო ინტერესებს ეხება. იგი პასუხისმგებელი უნდა იყოს ამა თუ იმ მოქმედების სოციალური შედეგებისათვის. საზოგადოებრივ მეცნიერებათა საგნებიდან ამ მხრივ უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება ისტორიულ მატერიალიზმსა და მარქსისტულ-ლენინურ ეთიკას. ამ უკანასკნელმა ხელი უნდა შეუწყოს მომავალ სპეციალისტებში მაღალი ზნეობის ჩამოყალიბებას. ღირსეულ მოქალაქეთა აღზრდას, რომლებსაც დაკისრებული საქმისათვის პასუხისმგებლობის დიდი გრძნობა ექნებათ.

სამწუხაროდ, უმაღლეს სასწავლებლებში ყოველთვის როდი ვაღწევთ საწადელს. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტთა შორის მეცნიერული ათეიზმის კურსის სწავლებამდე ჩატარებული კონკრეტული სოციოლოგიური გამოკვლევებით გამოირკვა, რომ, თუმცა სხვადასხვა საზოგადოებრივ მეცნიერებებს სწავლობდნენ (სკკპ ისტორია. დიალექტიკური მატერიალიზმი; ნაწილობრივ — ისტორიული მატერიალიზმი, რომ აღარაფერი ვთქვათ სპეციალურ საგნებზე), ბევრ სტუდენტს არ აღმოაჩნდა სწორი მსოფლმხედველობრივი პოზიცია, რელიგიისადმი დამოკიდებულებაში. მათ შორის აღმოჩნდნენ ისეთებიც, რომელთაც ტრადიციულად ათეისტებად ვთვლიდით. საბოლოო ანგარიშით, რელიგიისა და ათეიზმისადმი სტუდენტთა დამოკიდებულების მხრივ გამოიკვეთა რამდენიმე ძირითადი ჯგუფი. პირველ ჯგუფს მიეკუთვნებიან დაჯერებული, მტკიცე ათეისტები, რომელთაც არა მარტო სწორი

წარმოდგენა აქვთ რელიგიისა და ეკლესიის არსისა და კლასობრივი როლის შესახებ, არამედ შეუძლიათ კიდევ დაასაბუთონ თავიანთი პოზიცია. მათ ნათლად ესმით მეცნიერული მსოფლმხედველობისა და რელიგიური შეხედულებების დაპირისპირებულობა. ეს ჯგუფი აქტიურად უარყოფს რელიგიასაც. მაგრამ. სამწუხაროდ, ასეთ ათეისტთა რიცხვი მცირე აღმოჩნდა — მხოლოდ 26 პროცენტი.

სტუდენტთა მეორე ჯგუფი შედგება ახალგაზრდებისაგან, რომლებიც ახლოს არიან მტკიცე, დაჭერებულ ათეისტებთან. ეს საკმაოდ დიდი ჯგუფია, ჩვენი გამოკითხვით — 25 პროცენტამდე. ისინი უარყოფითად ეკიდებიან ეკლესიას და რელიგიას საერთოდ, მაგრამ მათი ათეიზმი სათანადოდ არ არის განმტკიცებული ფილოსოფიური და მეცნიერული არგუმენტებით. მათი ინფორმაცია რელიგიის შესახებ ძალზე ზედაპირული ხასიათისაა. ისინი ხმამაღლა აცხადებენ, რომ ცოტა რამ იციან რელიგიაზე და მეტის გაგება არც აინტერესებთ.

გამოკითხულ სტუდენტთა 20 პროცენტი სავსებით ინდიფერენტულად ეკიდება რელიგიასა და ეკლესიას. მათ არ ესმით, რაში მდგომარეობს რელიგიური მსოფლმხედველობის მავნეობა. მათგან უმეტესად ასეთ პასუხებს მოისმენთ: „ამ პრობლემებზე ადრე იშვიათად დავფიქრებულვარ“, „დაე სწამდეს ღმერთი იმას, ვისაც უნდა“. „რელიგიისა და მეცნიერების ბრძოლა მხოლოდ წარსულში იყო“.

სტუდენტთა ნაწილს (28 პროცენტი) ეკლესიისა და რელიგიისადმი აშკარა თანამგრძნობი პოზიცია უკავია. მათი აზრით, რელიგია დადებით როლს ასრულებდა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, იგი ახლაც საჭიროა სოციალური წესრიგის. ზნეობის განმტკიცებისა და საერთოდ, ადამიანთა შორის ურთიერთობის გაუმჯობესებისათვის.

გამოკითხულთა მცირე. მაგრამ მაინც გარკვეული ნაწილი (დაახლოებით 1 პროცენტი) დაუფარავად აცხადებს. რომ ღმერთი სწამს.

ცხადია, ყველა, ვინც ღმერთის არსებობას აღიარებს და მის შემწეობას ეძებს, ერთნაირად მორწმუნე როდია. მორწმუნე ტრადიციული გაგებით, როგორც ეს. ვთქვათ ქრისტიანობას ესმის. გამოკითხულთა შორის ძალიან ცოტაა. სამაგიეროდ. ჰარბობს პასუხები, რომლებშიც სამყაროს შემოქმედი რაღაც უპიროვნო. თავი-

სებურ ძალად არის წარმოდგენილი. შეიძლება საკამათო იყოს ასეთი ახალგაზრდების მიკუთვნება მორწმუნეთა ამა თუ იმ კატეგორიისადმი, მაგრამ მათი არათანამიმდევრულობა მატერიალისტურ მსოფლმხედველობაში აშკარაა.

თავისთავად ცხადია, რომ ასეთ ვითარებას ვერ შევეგუებით. რადგან ახალგაზრდებში მეცნიერული, მატერიალისტურ-ათეისტური მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბება. მათში ათეისტური ცოდნის შეტანა საჭიროა არა მარტო იმისთვის, რომ სტუდენტი თვით იყოს მტკიცე ათეისტი, არამედ იმისათვისაც, რომ აღნიშნული საგნების შესწავლის შემდეგ შეძლოს კვალიფიციური ათეისტური მუშაობა.

სტუდენტის მიერ სხვა საგნებში (დიალექტიკური მატერიალიზმი, ისტორიული მატერიალიზმი, ეთიკა, ესთეტიკა, ფსიქოლოგია და სხვა) შეძენილი ცოდნა ამ მიმართებით სისტემაში უნდა მოიყვანოს პეცნიერული ათეიზმის კურსმა. მეცნიერული ათეიზმი გამომდინარეობს დიალექტიკური და ისტორიული მატერიალიზმიდან როგორც აუცილებელი დასკვნა. შესაბამისად, სტუდენტის რწმენას სწორედ დიალექტიკურმა და ისტორიულმა მატერიალიზმმა უნდა ჩაუყაროს საფუძველი და მისცეს მას შესაძლებლობა, გააკეთოს ათეისტური დასკვნები.

მარქსისტული ფილოსოფიის მიერ ფილოსოფიის ძირითადი საკითხის მატერიალისტურად გადაჭრა აღგილს აღარ ტოვებს რელიგიური ძიებებისათვის, უარყოფს ყოველივე ზებუნებრივს, გამორიცხავს ყოველგვარ მისტიკას. მაგრამ, როგორც პრაქტიკა გვიჩვენებს, მხოლოდ მარქსისტულ-ლენინური ფილოსოფიის ცოდნა და მის კანონებში გარკვევა საკმარისი როდია იმისათვის, რომ ადამიანმა შეძლოს რელიგიური მსოფლმხედველობის წინააღმდეგ გალაშქრება, კვალიფიციური ათეისტური პროპაგანდის გაწევა. გარდა ჩამოთვლილი საგნებისა და საზოგადოების განვითარების კანონებისა, ათეიზმის პროპაგანდისტი დაუფლებული უნდა იყოს სხვა ცოდნასაც, რაც საშუალებას მისცემს, რელიგიის დამცველს დამაჯერებელი არგუმენტები წამოუყენოს. მეცნიერული ათეიზმის პროპაგანდისტი მოვალეა იცნობდეს თანამედროვე ბუნებათმეცნიერების მიღწევებს, მსოფლიოს ხალხთა ისტორიას, რელიგიის წარმოშობისა და განვითარების ეტაპებს, სხვადასხვა რელიგიურ მიმდინარეობებს, შეიძლოს რელიგიის, როგორც სოციალური მოვლენის ახსნა, კარგად ერკვეოდეს რელიგიურ ორგანიზაციათა სიან-

ლებში, მის მოდერნისტულ ტენდენციებში. სათანადოდ ფლობდეს ასოციატიური პროპაგანდის სხვადასხვა ფორმებსა და საშუალებებს. სწორედ ამ ცოდნის წებენასა და სისტემატიზაციაში ეხმარება მას მეცნიერული ათეიზმის კურსი.

რასაკვირველია, იმ 24-სათიანი კურსის კითხვით, რომელიც პროგრამით არის საშუალოდ გათვალისწინებული უმაღლესი სასწავლებლის სტუდენტებისათვის, ძალზე ანელია სრულყოფილი. გამოყალიბებული ათეისტი პროპაგანდისტის აღზრდა. როგორც სპეციალისტები აღნიშნავენ, ამ მიზანს მხოლოდ იმ შემთხვევაში მივაღწევთ, თუ მეცნიერული ათეიზმის საგნის სწავლება მჭიდროდ დაუკავშირდება, ერთი მხრივ, სხვა საზოგადოებრივი მეცნიერებებისა და სპეციალური დისციპლინების სწავლებას, მეორე მხრივ კი აუდიტორიის გარეშე სწავლებას, რასაც სხვადასხვა კათედრები ხელმძღვანელობენ. ამიტომ მიუღებელია მეცნიერული ათეიზმის კურსის სწავლება დიალექტიკური და ისტორიული მატერიალიზმის კურსის გავლამდე. (ასე იყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, სადაც მეცნიერული ათეიზმი პირველ კურსზე იკითხებოდა. ასეთ პრაქტიკას ჯერაც ხშირად მიმართავენ სხვადასხვა უმაღლესი სასწავლებლები). ამ შემთხვევაში მეცნიერული ათეიზმის კურსის წამკითხველ ლექტორს კიდევ უფრო რთული ვითარება ექმნება, რადგან სტუდენტებს არა აქვთ შეთვისებული დიალექტიკური და ისტორიული მატერიალიზმის ფუნდამენტური პრინციპები, რომლებიც ზოგადმეთოდოლოგიურ საფუძვლად უნდა დაედოს ცოდნის კონკრეტულ სფეროებს.

პრაქტიკა გვიჩვენებს იმასაც, რომ იქ, სადაც მეცნიერული ათეიზმის კურსი იკითხება III—IV კურსებზე, დიალექტიკური და ისტორიული მატერიალიზმის გავლის შემდეგ, შედეგი, როგორც წესი, გაცილებით უკეთესია. ათეისტური მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებაში გარკვეული როლი უნდა შეასრულოს სპეციალურმა საგნებმა. ოღონდ საჭიროა ლექციების დროს ამ საკითხებზე ყურადღების გამახვილება.

როგორც სპეციალისტები აღნიშნავენ, ნებისმიერი თეორიული დისციპლინის სწავლება უნდა დაიწყოს მისი მეთოდოლოგიური საფუძვლების გადმოცემით და დამთავრდეს დასკვნით, რომელსაც შეჟამდება ამა თუ იმ სასწავლო დისციპლინის მსოფლმხედველობრივი მნიშვნელობა და მისი ადგილი მეცნიერებათა სისტემაში.

სამწუხაროდ. რეკომენდაციები. რომლებიც თითოეული საგნის მასწავლებელს ამა თუ იმ საგნის მსოფლმხედველობრივ მნიშვნელობაზე მიუთითებენ, ჯერჯერობით იშვიათია.

კონკრეტულ-სოციოლოგიური გამოკვლევები გვიჩვენებს, რომ სტუდენტთა მნიშვნელოვან ნაწილს უმაღლეს სასწავლებელში ზოსელისას ერთგვარად ჩამოყალიბებული შეხედულებები აქვს. ახალგაზრდებს უკვე თავიანთი შეხედულებების დამადასტურებელი არგუმენტების გარკვეული არსენალიც გააჩნიათ. უმრავლეს შემთხვევაში ეს არსენალი არცთუ ისე მდიდარია და არც დიდი სიღრმით გამოირჩევა, მაგრამ თითქმის მუდამ ნათლად ჩანს სურვილი: როგორმე შეაესონ თავიანთი რწმენა მხოლოდ ამგვარი შეხედულებების დამადასტურებელი არგუმენტებით.

არ უნდა დავივიწყოთ ისიც, რომ თანამედროვე პირობებში სტუდენტი ათასგვარი წყაროებიდან ლებულობს უხვ ინფორმაციას რელიგიაზე. ინფორმაციის სიმრავლე ზოგჯერ ახალგაზრდას აბნევს და საშუალებას არ აძლევს გააკეთოს სწორი დასკვნები. ყოველივე ამას ემატება რელიგიური ორგანიზაციების აქტიური საქმიანობა როგორც ჩვენში. ისე საზღვარგარეთ, ინფორმაცია. რომელსაც ზოგჯერ სტუდენტები ლებულობენ ტურიზმისა თუ უცხოეთის რადიოსადგურების მეშვეობით და ა. შ. ამ ინფორმაციებში ხშირად ქება-დიდება აქვს შესწნული რელიგიურ მსოფლმხედველობას, რელიგიურ ორგანიზაციებსა და მათ საქმიანობას, მოცემულია ათასგვარი ხმა რეცეპტები რელიგიური მსოფლმხედველობის დასაცავად.

მეორე მხრივ, ამგვარი ინფორმაციები უხვად შეიცავს მეცნიერულ-ათეისტურ შეხედულებათა უშვერ ლანძღვა-გინებას. ათეიზმი გამოცხადებულია ანომალიად. ნაკლული ადამიანების ხვედრად. ღრობით. წარმავალ პოლიტიკურ მოვლენად, რელიგიური რწმენის ნაირსახეობად და ა. შ.

ასეთ პირობებში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მეცნიერული ათეიზმის ლექციების კურსს, ამ ლექციებით იწყება აღნიშნულ საკითხებზე მიღებული ცოდნის სერიოზული გაანალიზება.

ამიტომ მეტად საჭირო და აუცილებელია მეცნიერული ათეიზმის ლექციებმა თავიდანვე მიიპყროს სტუდენტის ყურადღება, დააინტერესოს იგი და გაუღვიძოს სურვილი, უფრო ღრმად ჩასწვდეს რელიგიას. როგორც სოციალურ მოვლენას, გაერკვეს მისი წარ-

მოშობის სოციალურ, გნოსეოლოგიურ და ფსიქოლოგიურ ფესვებში, რელიგიურ გადმონაშთთა არსებობის მიზეზებში. ნათლად შეაფასოს მეცნიერული ათეიზმის როლი სულიერი მონობისაგან ადამიანის განთავისუფლებაში, სწორად დააფასოს მეცნიერული ათეიზმის სულიერი ღირებულებანი. ამ ლექციებმა, ახალგაზრდა თაობას უნდა გაუღვიძოს ანტიმეცნიერულ რელიგიურ მსოფლმხედველობასთან ბრძოლის სურვილი და დაამკვიდროს მათში ნათელი, სწორი მეცნიერული მსოფლმხედველობა.

უმრავლეს შემთხვევაში, მეცნიერული ათეიზმის კურსს ახალგაზრდები ინტერესით ისმენენ. იგი მოიცავს მდიდარ ფაქტობრივ მასალას რელიგიური მსოფლმხედველობის რეაქციულობისა და ანტიმეცნიერულობის დასამტკიცებლად, მაგრამ მეცნიერული ათეიზმის ლექტორს მაინც ზომიერება მართებს. როგორც პრაქტიკა გვიჩვენებს. რელიგიის გადაჭარბებულ ლანძლვა-გინებას, საზოგადოების ცხოვრებაში მისი როლის ზომაზე მეტად გაბუქებას კარგი წედები რომი მოაქვს. მეცნიერული ათეიზმის ლექტორებს კარგად უნდა ახსოვდეთ: ასეთი გადაჭარბებული ლანძლვა-გინების შემდეგ, როდესაც ახალგაზრდა რელიგიურ ლიტერატურას წააწყდება და მასში რაიმე გონივრულ ამბავს ამოიკითხავს (საერო თუ სხვადასხვა წყაროებიდან შესულს), უკვე სხვაგვარი, ზოგჯერ დადებითი დაპოკიდებულება უჩნდება ამ ლიტერატურისადმი.

არ უნდა დაგვავიწყდეს ისიც, რომ სტუდენტებს შორის იშვიათად, მაგრამ მაინც გვხვდებიან მორწმუნენი და, როგორც სოციალოლოგიურმა გამოკვლევებმა გვიჩვენა, აუდიტორიაში იმყოფება რელიგიური მსოფლმხედველობის თანამგრძნობთა საკმაოდ მოზარდილი ჯგუფი. ასეთ პირობებში გადაჭარბებულ ლანძლვა-გინებას უპუფეექტი მოჰყვება ხოლმე.

მეცნიერული ათეიზმის სწავლების პროგრამა სემინარულ მეცადინეობებსაც გულისხმობს. სემინარული მუშაობა ახალგაზრდობის ათეისტური აღზრდის შესანიშნავი ფორმაა, რომელიც ხელს უწყობს სტუდენტის გააქტიურებას. სემინარზე სტუდენტი პირველად ამოწმებს თავის ძალებს, თავს უყრის შეძენილ ცოდნას და გარკვეულ სისტემაში აქცევს. ამ პირველი გამოსვლების დროს სტუდენტი კარგად გრძნობს თავისი ცოდნისა და შესაბამისად, მსჯელობის როგორც დადებით, ისე ნაკლოვან მხარეებსაც. სემინარული მუშაობის დროს, ისევე როგორც ლექციებზე, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება თვით ლექტორს, მის ცოდნასა და უნარს, სწო-

რად, საინტერესოდ წარმართოს სემინარული მეცადინეობა. შექმნას მეცადინეობის დროს პრობლემური სიტუაცია, თანდათან განავითაროს საჭირო მეცნიერულ-ათეისტური აზრი და სტუდენტთა მსჯელობის მეოხებით თანდათან მიიყვანოს ისინი სწორ დასკვნებამდე. ასეთი ტიპის მეცადინეობა ხელს უწყობს სტუდენტთა შორის ათეისტური ცოდნის დამკვიდრებას, ამ ცოდნის მეცნიერულ რწმენად გადაქცევას.

სამწუხაროდ, უმაღლეს სასწავლებელში ძალზე იშვიათად არის სემინარული მუშაობის შესაძლებლობა. ჩვეულებრივ, იმ კურსებზე, სადაც ათეისტები მეცადინეობებს ატარებენ, დიდი ნაკადებია — 50—120. ზოგჯერ კი მეტი სტუდენტიც. ასეთ პირობებში სემინარის ჩატარება ყოველგვარ აზრს კარგავს. არადა, ამით ხელიდან ეუშვებთ სტუდენტთა ათეისტური აღზრდის ძალზე ეფექტურ საშუალებას.

მეცნიერული ათეიზმის საგნის სწავლება თვალსაჩინოების გამოყენების დიდ შესაძლებლობებს ქმნის. როგორც ცნობილია, თვალსაჩინოების გამოყენებას კარგი შედეგები მოაქვს და სტუდენტები ამ გზით ჩვეულებრივზე იოლად ითვისებენ შესასწავლ მასალას. მეცნიერული ათეიზმის სწავლებისას შეიძლება გამოვიყენოთ შემდეგი სახის თვალსაჩინოება: პირველ ყოვლისა — სამეცნიერო და დოკუმენტური ფილმები, დიაფილმები, დიაპოზიტივები, სურათები, მხატვრული ფილმები, რელიგიური ლიტერატურის ნიმუშები, სურათების რეპროდუქციები, გეოგრაფიული რუკები, პლაკატები, სქემები და სხვ. როგორც პრაქტიკამ გვიჩვენა, კარგი შედეგი მოაქვს სტუდენტთა წაყვანას ღვთისმსახურებაზე. სხვადასხვა რელიგიური მიმდინარეობების, ორგანიზაციათა შეკრებებზე და ა. შ.

თვალსაჩინოება უნდა შევარჩიოთ ფაქულტეტისა და უშუალოდ სპეციალობის გათვალისწინებით. მაგალითად, ხელოვნებათმცოდნეობის სპეციალობის სტუდენტებისათვის სრულიად სხვაგვარაა თვალსაჩინოება უნდა შეირჩეს, ფიზიკის ფაქულტეტისათვის — სულ სხვა, თუმცა ორივე ამ სპეციალობის სტუდენტებს შეიძლება ვუჩვენოთ ზოგიერთი ისეთი თვალსაჩინოება, რაც თანაბრად საინტერესოა როგორც ერთი, ისე მეორე დარგისათვის.

მეცნიერული ათეიზმის საგანში უკვე არის შერჩეული გარკვეული სახის თვალსაჩინოება; მათ შორის უნდა აღვნიშნოთ დიაფილმები, რომლებშიც ნაჩვენებია სამყაროს მეცნიერული სურათ-

თი, რელიგიური წარმოდგენებისა და სამყაროს რელიგიური სურათის ანტიმეცნიერულობა. აუ არის დიაფილემები მზის სისტემის, რელიგიური რწმენისა და ღმერთის რწმენის წარმოშობის. სექტანტური ცხოვრების შესახებ, ქრისტიან წმიდანთა ცხოვრების მამხილებელი კადრები. გვაქვს შრავალი დიაპოზიტივი რელიგიისა და ათეიზმის ისტორიიდან, მოკლემეტრაჟიანი თუ სრულმეტრაჟიანი მხატვრული ფილმები. სადაც გაკრიტიკებულია რელიგიური მსოფლმხედველობა (მაგ. „ყველაფერი ადამიანებს რჩებათ“. „წმინდა იორჯენის დღესასწაული“ და სხვ.). მაგრამ ეს მაინც ძალზე ცოტაა მეცნიერულ-ათეისტური მუშაობის სათანადო დონეზე დაყენებისთვის როგორც უმაღლესი სკოლის კედლებში, ისე მის ფარგლებს გარეთ. ამ მიმართებით ჯერ კიდევ დიდი მუშაობაა ჩასატარებელი როგორც რესპუბლიკის, ისე საკავშირო მასშტაბით.

ამ მხრე სტუდენტთა გააქტიურებისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება კონკრეტულ-სოციოლოგიურ გამოკვლევებს, მათში ახალგაზრდების ფართოდ ჩაბმას. კონკრეტულ-სოციოლოგიური ინფორმაციის შეგროვება მნიშვნელოვნად ააქტიურებს სტუდენტებს და ზრდის მათ ინტერესს შესასწავლი საგნისადმი.

კარგ შედეგს იძლევა ახალგაზრდების აქტიური მონაწილეობა სამეცნიერო წრეების საქმიანობაში, სადაც მუშავდება თემები რელიგიისა და ათეიზმის ისეთ საკითხებზე, რომლებიც ახლო კავშირშია სტუდენტთა მომავალ სპეციალობასთან.

სტუდენტებისათვის დიდი სარგებლობა მოაქვს ათეიზმის კლუბებს. ექსკურსიებს, შესაბამის მხატვრულ ლიტერატურას.

დიდი მნიშვნელობა ენიჭება უმაღლესი სკოლის კედლებში ახალგაზრდა პროპაგანდისტთა მომზადებას. ახალგაზრდა ლექტორის სკოლას, რომელმაც კიდევ უფრო უნდა გააღრმავოს ინსტიტუტში აკადემიური საათების დროს მიღებული ცოდნა, უნდა შეძლოს კვალიფიციური პროპაგანდისტებისა და აგიტატორების აღზრდა.

რელიგია, ტრადიციები, თანამედროვეობა

ცნობილი ფაქტია, რომ რელიგია საუკუნეთა მანძილზე იყო და ჯერაც არის კაცობრიობის თანამგზავრი; საზოგადოებრივი განვითარების გარკვეულ პერიოდებში იგი ადამიანთა ცხოვრების ყველა სფეროს თითქმის მთლიანად განსაზღვრავდა, თავისებურ ელფერს აძლევდა მათს ყოფას. ადათ-ჩვეულებებს, ცხოვრების წესს. რელიგია თან სდევდა ადამიანს მისი დაბადების დღიდან სიკვდილამდე.

რელიგიური დღესასწაულები და რიტუალები ასეულ წლების მანძილზე იყო ხალხში გამჭდარი და ადამიანებს იგი უწყნარდეს, შეურყეველ რწმენად ჰქონდათ შეთვისებული. განა დღეს შესაძლებელია, ვთქვათ, ისლამის მიმდევარი წარმოვიდგინოთ იმ ტრადიციული ადათებისა და წეს-ჩვეულებების გარეშე, რომელიც მუსლიმანურ სარწმუნოებას მოსახლეობაში ჰქონდა დანერგილი და ტრადიციად ქცეული?

განა იგივე არ ითქმის სხვა რელიგიების, კერძოდ, ბუდიზმის ან ქრისტიანობის შესახებ? მათ მიერ დამკვიდრებული ადათ-წესების შესახებ? ეს ტრადიციები, ადათები და წეს-ჩვეულებანი დიდხანს რჩებიან მას შემდეგაც, რაც მათმა წარმომშობმა თეორიამ ავტორიტეტი დაკარგა და დღეს, თუკი რელიგია კვლავ ინრაჩუნებს თავის გავლენას მოსახლეობის გარკვეულ-ნაწილზე, ეს ფაქტი ხშირად ტრადიციების გამძლეობით და პოპულარობითაც უნდა აიხსნას.

სრულიად მართალი იყო ქრისტიანობის მოძღვრების დიდი მცოდნე რენანი, როცა წერდა: ჩვენ ვრჩებით ქრისტიანებად მას შემდეგაც, რაც ყოველგვარი კავშირი გავწყვიტეთ ეკლესიასთან და არ ვეთანხმებით მის მოვალეობას არც ერთ პუნქტში. ეს „ქრისტიანად დარჩენა“ უპირველეს ყოვლისა, გამოიხატება იმ ტრადიციების, წეს-ჩვეულებების თუ რიტუალების მემკვიდრეობაში, რომლებიც ხალხის ცხოვრების შემადგენელ ნაწილად ქცეულა.

ამ დებულების დასადასტურებლად შემდეგი არგუმენტის მოყვანა შეიძლება: როგორც ცნობილია, ჩვენი რესპუბლიკის ქრისტიან მოსახლეობაში მიცვალებულის პატივისცემის მიზნით, ფართოდ არის გავრცელებული ე. წ. „ორმოციის“ გადახდა. ესაა ტრადიცია, რომლის დროსაც მიცვალებულის ოჯახში იმართება სუფრა, რომელზედაც საგრძნობი რაოდენობით იყრის ხალხი თავს. ეს ჩვეულება თავისი ფესვებით პირდაპირ ბიბლიას უკავშირდება. როგორც სახარება მოგვითხრობს მას შემდეგ, რაც იესო ქრისტე ჯვარზე იქნა გაკრული და ტანჯვითი სიკვდილით აღესრულა, ხოლო მესამე დღეს ჯვარცმიდან სასწაულებრივად მკვდრეთით აღდგა, იგი დედამიწაზე კიდევ ორმოცი დღე-ღამის მანძილზე დარჩა და მხოლოდ ამის შემდეგ ამაღლდა ზეცას. აქედან გამომდინარე, ქრისტიანული ეკლესია თვლიდა და დღესაც თვლის, რომ გარდაცვალების შემდეგ ადამიანის სულიც ორმოცი დღე იმყოფება ჩვენს ირგვლივ, შემდეგ კი იგი ასევე ზეცაში აღის. ამ წარმოდგენიდან გამომდინარე, შეიქმნა მიცვალებულისათვის „ორმოცის“ გადახდის ტრადიცია. მართალია, ბევრ თანამედროვე ადამიანს წარმოდგენაც კი არა აქვს, თუ საიდან მომდინარეობს „ორმოცის“ გადახდის ტრადიცია, მათთვის უცნობია სახარებაში აღწერილი ამბები, მაგრამ ჩვენში ალბათ არ არის ოჯახი. რომელიც თავის მიცვალებულს „ორმოცს“ არ უხდიდეს.

ხშირად თვით არამორწმუნეთა შორის გაიგონებთ ასეთ მსჯელობას: ამ ტრადიციას, ადათს. წესს ჩემი პაპის პაპა ასრულებდა, ჩემი პაპა ასრულებდა და მეც უნდა შევასრულო, რადგან ამით პატივს ვცემ წინაპართა ხსოვნასო. ხშირად ასეთი ადათ-წესების შესრულება ეროვნულ, პატრიოტულ მომენტადაც არის ხოლმე გამოცხადებული.

რვა წელი გავიდა იმ სამახსოვრო დღიდან, რაც 1975 წლის ნოემბერში საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა მიიღო მნიშვნელოვანი დადგენილება „მკენე ტრადიციებისა და წეს-ჩვეულებების წინააღმდეგ ბრძოლის ღონისძიებათა გაძლიერების შესახებ“. ბრძოლა გამოეცხადა ყოველგვარ დრომოქმულ, დახავსებულ ჩვეულებებსა და ადათ-წესებს; გადაწყდა შეგვეცვალა იგი ახალი, ნათელი ტრადიციებით, წეს-ჩვეულებებით და დღესასწაულებით, რომელთაც კიდევ უფრო ლამაზი და აზრიანი უნდა გაეხადა ჩვენი ცხოვრება. ჩვენი არსებობის წესი.

რვა წელიწადი, ერთი მხრივ, ძალიან მცირე დროა იმისათვის,

რომ ვილაპარაკოთ რაიმე სეროზული ტრადიციების ჩამოყალიბებაზე, რაუგან ის დრომოქმედი აღათ-წესები, ჩვეულებანი, რომლის წინააღმდეგაც ვიბრძვით, ასეული წლების მანძილზე ყალიბდებოდა. მაგრამ მეორე მხრივ, ამ ხანმოკლე დროის მანძილზე ისეთი აქტიური მუშაობა გაჩაღდა, იმდენი ღონისძიება ჩატარდა, იმდენ ახალ ტრადიციას თუ — წეს-ჩვეულებას დაედო სათავე. რომ დღეს, უკვე შეგვიძლია გარკვეული შედეგების შესახებ ვილაპარაკოთ.

განსაკუთრებით ბევრი გაკეთდა ახალი დღესასწაულების შექმნა-დანერგვის საქმეში. ახლა ჩვენს რესპუბლიკაში უამრავი ახალი, თანამედროვე და ნათელი დღესასწაული გვაქვს. შოთაობა. ილიაობა. იაკობობა. ალექსანდრობა. შუამთობა, ტბელობა, ვაჟაობა. ვანობა, გარეჯობა, მცხეთობა თუ სხვ. უკანასკნელ ხანს ახალი დღესასწაულებიდან დიდი ყურადღება მიიქცია თბილისობ-მ. მართალია, ეს დღესასწაული სულ რამდენჯერმე ვიხეიშეთ, მაგრამ მისი მასშტაბები ისეთი გრანდიოზული აღმოჩნდა, ხოლო ესთეტიკურად იმდენად შთამბეჭდავი, რომ უმაღლეს ფართო რეზონანსი გამოიწვია და თბილისობას არა მარტო თბილისი, არამედ მთელი საქართველო ელოდება. ეს დღესასწაული თანდათან იხვეწება და სულ უფრო ლამაზ ფორმებს ღებულობს.

თბილისობის, მცხეთობის თუ გარეჯობის დღესასწაულზე ნათლად გვიჩვენეს, თუ რამდენი შრომის, ენერგიის და მონდომების ჩაქსოვაა საჭირო, რომ დღესასწაულმა ქვეშარიტად ნათელი, შინაარსიანი და მაღალესთეტიკური სახე მიიღოს, მისწვდეს ხალხის სულსა და გულს. სხვაგვარად რგი ვერც გახდება ქვეშარიტად სახალხო და საყოველთაო.

ახალი ტრადიციების, აღათების, თუ წეს-ჩვეულებების დანერგვაში პროგრესი აშკარად შეიძინევა, მაგრამ დიდი შეცდომა იქნებოდა არათფერი გვეთქვა იმ სეროზულ ნაკლოვანებებზე, რომელიც ჭერ კიდევ გვხვდება. ზრუნვა ამ ნაკლოვანებების დასაძლევად უნდა გახდეს გადაუდებელი ამოცანა არა მარტო პარტიული, პროფკავშირული, კომკავშირული თუ საბჭოთა ორგანიზაციებისათვის, არამედ თითოეული ჩვენთაგანისათვისაც.

განსაკუთრებით უნდა ითქვას გადაჭარბებული ქელეხებისა და ქორწილების შესახებ. თუ გულახდილად ვიტყვით, ამ მიმართულებით მთლიანად როდი მივალწიეთ საწადელს. განვლილი რვა-

წლის მანძილზე მოსიჩქულ იქნა სხვადასხვა საშუალებები ამ ზეინისა თუ გლოვის ტრადიციებში ჩარევის, მათში წესრიგის დამყარების მიზნით. მაგრამ, როგორც ჩანს, ხშირ შემთხვევაში ამოდ. ამის თაობაზე. პირდაპირ ითქვა საქართველოს კომპარტიის XXVI ყრილობაზე. სადაც განიხილეს ზუგდიდის რაიონის ახალსოფლის კოლმეურნეობის ბრიგადირის. ორგზის სოციალისტური შრომის გმირის. საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს დეპუტატის, საქართველოს კომპარტიის XXVI ყრილობის დელეგატის თ. ყუფუნას წერილი, რომლის ნაწილი სწორედ ამ საჭირობოროტო საკითხებს დაეთმო: ძალიან დავიჩემეთ ეს გადაჭარბებული ქელებები და ქორწილები. ღლეობები. ჯარში გაცილების სუფრა, მობრუნებისას სუფრა... ზოგიერთს. უფრო სწორად. ახალმოსულ თაობას ეს ტრადიცია ჰგონია. მაგრამ არაა სწორი ეს! ეს ტრადიციის გაყალბებაა. ასეთი ტრადიცია ჩვენს კუთხეში არა გვქონია ადრე. ქორწილიც ნორმალური ვიცოდით და გასვენებაც. ჯარში წასვლისას გზის დაღოცვა და დაბადების დღის მილოცვაც. მიღების ხალხს არ ეუყოდიოთ თავს და არც ხორაგს ვახვავდით ერთი დღის გასანიაგებლად და მეორე დღეს გადასაყრელად. არ ვაოხრებდით ჭირითა და ოფლით მოწეულ სურსათ-სანოვაგეს. ახლა? ერთი საშუალოდ მიჩნეული ქორწილის (საშუალოდ კი 400 კაცზე ნაკლები არაა ამ ბოლო ხანებში) ნაქეიფარი ხალხისაგან ზორჩენილი სურსათი, ალბათ, 200-400 კაცს კიდევ ეყოფოდა. მაგრამ ვინ უწევს ამას ანგარიშს? მერე რამდენი ვიციტ წელიწადში ასეთი ქეიფები! თუ იანგარიშა ვინმემ, რამდენი სურსათი ფუჭდება, რამდენი ღვინო იღვრება. რამდენი მუშახელი ცდება უმიზეზოდ? რაოდენ დიდი ზარალი ადგება ამით ქვეყანას, სახელმწიფოს!

აი, კიდევ რას გეტყვით: ასეთ ქორწილებს და ღლეობებს ზოგჯერ საყოფიეროდ და სარგებლის გულისთვის იხდიან. ახლანდელ ქორწილებსა და ქელებებში, ჯარში გაცილების სუფრაზე და ღლეობებში ფულის გადაყრა დაპატიებულს, ეტყობა არაფრად მიაჩნია. შინაარსი კი დაახლოებისა, დამოყვრებისა განზე რჩება და არავის ახსოვს. წინათ ასე არ ვიცოდით...

ჩემი წინადადებაა, მკაცრად შევებრძოლოთ ამ გაყალბებულ თავყრილობებს, არავის ვაპატიოთ სოფლის პატიოსანი მშრომელის ოფლით მოწეული ქირანახულისადმი უღეთოდ მოქცევა! ამ საკითხს ყურადღებით უნდა მოვეპყრათ, ნორმები შევიმუშაოთ, თუ საჭირო იქნება და რჩევამ არ გაჭრა. სხვა ღონე ვიხმართ. კა-

ნონად ვაქციოთ. თორემ მთლად გავფუჭდებით და დავკარგავთ ჩვენს სახეს.

ამ საკითხების მოგვარება. ჩემი აზრით, ხელს შეუწყობს საერთო საქმის მოგვარებას, იმ პროგრამის განხორციელებასაც, ახლა „სასურსათოს“ რომ ეძახიან“.

ამაზე ნათლად და გასაგებად თქმა ძნელია. აქ მოქმედების მთელი პროგრამაა დასახული.

უფრო გვიან ხალხმრავალი ქორწილები და ქელები დაგმო და ზომიერებისაკენ მიუთითა საბჭოთა კავშირის გმირმა, მელიტონ ქანთარიაშვილმა, რომელმაც წერილით მიმართა საზოგადოებას. მიუხედავად ამისა, ამ მიმართულებით ჯერ კიდევ ბევრი პრობლემა გვაქვს გადასაწყვეტი.

მიზეზი იმისა, თუ აქამდე რატომ ვერ მივწვდით საწადელს და ვერ შევასრულეთ ის, რაც გვინდოდა, მრავალია: გვხვდება როგორც სუბიექტური. ისე ობიექტური სახის სიძნელები. უპირველესად ის, რომ ჩვენს ხალხს. ყოველთვის ვერ შევთავაზეთ ზეიმის, გლოვის, მიცვალებულის ხსოვნის თუ სხვა რიტუალების თანამედროვე სამოქალაქო წესი; თუ შევთავაზეთ, ზოგჯერ ვერ უზრუნველყავით მისი თანმიმდევრული შესრულება. იქ კი. სადაც ახალი, სამოქალაქო წესი ვერ დამკვიდრდა, ბუნებრივია რელიგიური წესი მოქმედებს, ასე მაგალითად, უკანასკნელ პერიოდამდე მიცვალებულის მოსახსენიებლად, ჩვენ სხვა დღე, გარდა რელიგიურისა, არა გვქონდა, ამიტომ ადამიანები. სწამდათ თუ არა სწამდათ მიცვალებულის ხსოვნის პატივისცემისათვის აღდგომის მეორე დღეს მიეწერებოდნენ სასაფლაოზე, სადაც მიჰქონდათ საკურთხი. ასრულებდნენ გარკვეულ რიტუალებს. ასეთ დროს სასაფლაოზე უამრავი ხალხი იყრიდა თავს.

ჩვენ, ყველასა გვყავს ამ ქვეყნიდან წასული ახლობლები თუ მეგობრები, რომელთა ხსოვნას სათუთად ვუფრთხილდებით. ჯერ კიდევ შორეულ წარსულში პეროდოტე წერდა კულტურულ ხალხად მხოლოდ ის უნდა ჩაითვალოს, რომელმაც მიცვალებულის გაპატიოსნება იცინო. სხვებს იგი ბარბაროსებად მიიჩნევდა. მიცვალებულის გაპატიოსნება, მისი ხსოვნა-გახსენების ადამ-წესები ოდითგანვე ღრმად იყო გამჯდარი ქართველ ხალხში. მიცვალებულის არდავიწყებისათვის მრავალი რიტუალი სრულდებოდა, რასაკვირველია, ამ წესების დადებითი ნაწილი უნდა შევინარჩუნოთ, მაგრამ თავიდან უნდა ავიშოროთ ის, რაც ხელს გვიშლის და უხერხულობას

ქნის. აუცილებელი იყო და დაწესდა კიდევ მიცვალებულთა ხსოვნის დღე, რამაც საშუალება მისცა ჰირისუფალს აღარ დალოდებოდა ჰირვეულ რელიგიურ კალენდარს და საფლავზე აპრილის მესამე კვირას შაბათ-კვირას გასულიყო.

ზოგჯერ ასე მსჯელობენ ხოლმე: ტრადიცია ყოველთვის პროგრესულია, მხოლოდ მათი დამახინჯების და გაუქმდმართების შემდეგ ჩამოყალიბდნენ ისინი მავნე წეს-ჩვეულებებად. ასეთი თეორიული მსჯელობიდან ხშირად კეთდება დასკვნა, რომ წინათ ყველაფერი კარგად იყო, ზომიერად სრულდებოდა, მხოლოდ მოგვიანებით მოხდა ამ ტრადიციების გაყალბება და დამახინჯება.

ასეთი მსჯელობა მთლად მართებული არ უნდა იყოს, თუმცა მასში არის ჰუმანიტეტის მარცვალი. როგორც ცნობილია ტრადიციები, ადათები, წეს-ჩვეულებანი გარკვეულ კონკრეტულ ისტორიულ ვითარებას შეესაბამება, იგი წარმოშვა ხალხის საჭიროებამ, საზოგადოების მოთხოვნილებამ, მაგრამ როდესაც ეს საჭიროება იხსნება, მაშინ ხშირად ტრადიციაც ანაქრონიზმად იქცევა ხოლმე, ამიტომ მის მავნეობაში დამნაშავე მარტო გვიანდელი დანაშრეგები როდია, არამედ მთლიანად ტრადიციაც. რომელიც აღარ შეესატყვისება ახალ ვითარებას, ცხოვრების ახალ წესს. მაგალითად, ქელეხის გამართვა შორეული წარსულიდან მოდის და მიცვალებულის სულის ხსოვნა-ცხოვნებასთან ერთად, მას ის დანიშნულებაც ჰქონდა, რომ დაეპურებინა შორიდან მოსული ნათესავი თუ ოჯახის მეგობარი. იმ შორეულ დროს, როდესაც ტრანსპორტი ცუდად იყო განვითარებული და არც საზოგადოებრივი კვების ობიექტები იყო ფართოდ გავრცელებული, შორიდან მოსული ოჯახის თანამგრძნობთა გამსაძინებლობა არა მარტო სასურველი, არამედ აუცილებელიც იყო. ამ ფუნქციას ქელეხი დღესაც ინარჩუნებს შორეულ სოფლებსა თუ დასახლებებში. მისი იქ არსებობა ასე თუ ისე გამართლებულია. მაგრამ აუცილებელია კი ქელეხის გამართვა დიდ ჭალაქებში სადაც საზოგადოებრივი ტრანსპორტიც კარგად მუშაობს და არც კვების ობიექტების სიმცირეს ვუჩივით? რითაა გამართლებული, რატომაა აუცილებელი, რომ ჩვენი თანამგრძნობა მიცვალებულის ხსოვნისა და ჰირისუფლებისადმი ჰამა-სმითაც გამოვხატოთ? რას გვაძლევს ასეთი ტრადიცია, გარდა დიდი ხარჯისა და ზედმეტი დავიდარაბისა, რომელიც კიდევ უფრო ამძიმებს ჰირისუფლის მდგომარეობას? ან ვის სიამოვნებს ასეთ სუფრაზე ჯდომა, გარდა რამდენიმე გალოთებული ადამიანისა?

სანამ ქელები იარსებებს, ყოველთვის იქნება შეჯიბრი, ყოველთვის გამოჩნდებიან უფრო მოხერხებულნი და ნაკლებად მოხერხებულნი, შედარებით ღარიბი თუ ფუფუნებით სუფრის გამშლელნი, მოკრძალებული თუ მდიდრული დასაფლავების მომხრენი, მათ შორის ხშირად გვხვდებიან ისეთებიც, რომლებიც არაშრომითი შემოსავლის ხარჯზე უხვად შლიან ხელს. რასაკვირველია, ყველას ამის შესაძლებლობა არა აქვს, მაგრამ მდიდრული დასაფლავება, უხვი ქელების გაშლა მაინც იდეალად რჩება (ჯერ კიდევ პოპულარულია გამოთქმები: „როგორ ჰყვარებია მშობლები, ნათესავები“, „როგორი პატივი სცა მის ხსოვნას“, „როგორი მდიდრული ქელები მოაწყო“ და სხვ.) ამ მაგალითს სხვებიც მიჰყვებიან. ეს კი პირდაპირი გზაა ფულის შეკრებისა და ყოველგვარი სხვა „გადასახურავებისავენ“.

ახალი ტრადიციების, წეს-ჩვეულებების და რიტუალების დანერგვისათვის ბევრი რამის გაკეთებაა საჭირო, მრავალი პრობლემის პრაქტიკული გადაწყვეტა, ძეგლისა და ახლის სწორი შეფარდების დაცვა, სწორი კრიტერიუმების შემუშავება და მათი ცხოვრებაში გატარება.

იმ მრავალრიცხოვანი პრობლემებიდან, რომლის ნაწილი გაღიჟრა, ნაწილი კი გადაწყვეტას ელოდება, აუცილებლად უნდა გამოვეყოთ პირადი მაგალითის ძალა. ძალზე ცუდია, როცა ის ადამიანი, ვინც სხვას მაგალითი უნდა მისცეს, ბოდიშობს, რომ თანამდებობრივი მდგომარეობა არ აძლევს მას საშუალებას, დიდი ქელები გადაიხადოს. რასაკვირველია, ასეთი მიდგომა საკითხებისადმი ხელს როდი უწყობს მტკივნეული პრობლემების გადაწყვეტას, რადგან ქმნის ისეთ შთაბეჭდილებას, რომ ის, რასაც ჩვენ ვთავაზობთ მოსახლეობას (ზომიერ და გონივრულ მიდგომას ამ რიტუალებისადმი), მხოლოდ ზემოდან არის თავს მოხვეული და მხოლოდ გარკვეული მიზეზების გამო ვერ სრულდება. ძალზე ხშირად ასეთ ქმედებას წინ უსწრებს მსჯელობა: სოფელი ვერ გაგვიგებს, იტყვიან ძუნწიანო, მშობელი არ უყვარდაო და ა. შ.

პირიქით, ახალი ტრადიციების, წეს-ჩვეულებების თუ რიტუალების დანერგვის საქმეში სამაგალითო ვინ უნდა იყოს? ქალაქისა. თუ სოფლის მოწინავე ადამიანები, რომლებიც სარგებლობენ. ავტორიტეტით, რომელთა სიტყვასა და საქმეს ხალხი ყურს უგდებს. მოწინავე ადამიანების მაგალითი კი ფართოდ უნდა გავუქმდეს. პრესით, ტელევიზიით, რადიოთი...

ახალი ტრადიციების, წეს-ჩვეულებების და რიტუალების ჩამოყალიბება ერთი, ორი ან სამი წლის ამბავი არ არის. ამ საქმეში, როგორც ბევრ სხვა საქმეში, საჭიროა მონდომება, დაუზარელი შრომა და, რაც მთავარია, თანმიმდევრობა, არ შეიძლება დღესასწაულის გადადება, ან მთლიანად მისი გამოტოვება. დღესასწაულს უნდა ელოდნენ და მას მთელი გულით და სულით ზეიმობდნენ. არათანმიმდევრულობა ამ საქმეში დამლუპველია.

ახალი ტრადიციების, წეს-ჩვეულებების, დღესასწაულების და რიტუალების დანერგვამ კიდევ უფრო ნათელი და მიმზიდველი უნდა გახადოს ჩვენი ცხოვრება, ჩვენი ცხოვრების წესი, გაუადვილოს ადამიანებს ცხოვრებისეული სიძნელეების დაძლევა.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

ავტორისაგან	3
მეცნიერული ათეიზმი და თანამედროვეობა	5
ათეიზმი და მატერიალიზმი	7
მეცნიერული ათეიზმის ორი ასპექტი	10
მეცნიერული ათეიზმის პრაქტიკული მნიშვნელობა .	12
როგორ ვიცხოვროთ	14
რელიგია როგორც სოციალური მოვლენა	17
რატომ წარმოიშვა რელიგია	19
რა აერთიანებს სხვადასხვა რელიგიას	24
რისგან შედგება რელიგია	25
რელიგიური ცნობიერების სტრუქტურა	28
რელიგიის სოციალური როლი	36
რელიგიის უმარტივესი ფორმები	41
ფეტიშიზმი	41
ტოტემიზმი	48
მაგია ანუ ჭადოქრობა	55
ანიმიზმი	64
მსხვერპლშეწირვა	77
წარმართობა საქართველოში	91
ქრისტიანობა საქართველოში	106
აღდგომა	120
მოკლე ცნობები აღდგომის ღღესასწაულზე	120
ცოტა რამ ბიბლიიდან	120
რას გვთავაზობს ქრისტიანობა	123
გამოსყიდვის პრობლემის სათავეები	127

რატომ არა ჩანს იესოს მსხვერპლად შეწირვის კვალი	128
ქრისტეს ისტორიულობისა და მითიურობის შესახებ	131
რელიგია ცვალებად მსოფლიოში	144
ქართული ეკლესია და თანამედროვეობა	152
თანამედროვე მორწმუნე	170
კრურწმენები	179
„ჯვაროსნები“	186
ათეიზმის ინსტიტუტი ვატიკანში	189
მოულოდნელი პრობლემა	194
ათეისტური აღზრდა ოჯახში, სკოლაში და უმაღლეს სასწავლებელში .	196
რელიგია, ტრადიციები, თანამედროვეობა	220

რედაქტორი ე. მესხი
მხატვარი კ. ტუხაშვილი
მხატვრული რედაქტორი რ. მაკარაშვილი
ტექნიკური რედაქტორი ვ. კიკინაძე
კორექტორი ე. უარუაშვილი
გამომშვები ნ. ჩხეტიანი

ს. ბ. № 3131

გადაეცა წარმოებას 1.8.83 წ. ხელმოწერილია დასა-
ბეჭდად 15.12.83 წ. საბეჭდი ქაღალდი № 1. 60×84¹/₁₆.
გარნიტურა ვენა. ბეჭდვის ხერხი მაღალი. უე 00495
პერობითი ნაბეჭდი თაბახი 13,48 პირ. საღ.-გატ. 13,48,
სააღრ.-საგამომც. თაბახი 11.61.

ტირაჟი 2000, შეკვ. № 791.
ფასი 85 კაპ.

გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“
თბილისი მარჯანიშვილის 5.

საქართველოს სსრ გამსახკომის, თბილისის № 4 სტამბა
380060, მეღვალაქის II კორპ.

Тбилисская типография № 4. Госкомиздата
Грузинской ССР. Тбилиси 380060. Медгородок II корп.

Панджикидзе Теймураз Иванович
СУЩНОСТЬ РЕЛИГИИ И АТЕИЗМ
(На грузинском языке)

Издательство «Сабчота Сакартвело»
Тбилиси, Марджанишвили, 5.
1983